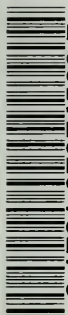

BIBLIOTHECA
SCAETORVM GRAECORVM ET ROMANORVM
V. B. N. E. R. I. A. N. A.

3 1761 07274560 7

DONATVS
COMMENTVM TERENTI

SCRIPTVS

P. WESSNER

III. 2.

UNIVERSITY
OF
TORONTO
LIBRARY

LIPSIÆ

M. ARDIEVS B. T. EYBNER

LL
T316
.Yd

AELI DONATI

QVOD FERTVR

COMMENTVM TERENTI

ACCEDVNT

EVGRAPHI COMMENTVM

ET

SCHOLIA BEMBINA

RECENSUIT

PAVLVS WESSNER

VOLVMINIS III

PARS PRIOR EVGRAPHI COMMENTVM CONTINENS

200921
26/2/26

MCMVIII

LIPSIAE

IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI

LIPSIAE: TYPIS B. G. TEUBNERI.

Germany

PRAEFATIO.

In hac quoque editione, sicut in ea factum est quae antecessit, a Schopeni studiis initium fieri aequum esse mihi videtur. Etenim vir ille doctissimus cum consilium cepisset Eugraphi commentum una cum Donati aliorumque scholiis Terentianis edere (cf. vol. I p. III), primum ea qua insignis erat diligentia subsidia manuscripta sibi comparare instituit. Itaque a. 1851 cum Lutetiam Parisiorum se contulisset ad excutiendos Donatei commenti libros manuscriptos, occasione data collationem confecit duorum Eugraphi codicum, qui in bibliotheca Parisina adservantur: de quibus rettulit in programme gymnasii Bonnensis a. 1852 ('Über die Pariser Handschriften des Eugraphius'), ubi etiam aliquot commenti locos ad Adelphos et Hecyram pertinentes emendavit. Sequenti anno libros Leidenses contulit, post hos a. 1855--56 codicem Sangallensem, quo Eugraphi commentum contineri iam a. 1851 cognoverat. Denique ne illud quidem Schopenum fugit codicem Laudunensem ad Eugraphianorum librorum numerum accedere, sed ut ipsum conferret, ei non contigit. Pars schedarum Schopeni, ex quibus hic illic coniecturam vel emendationem deprompsi, quam in programme supra commemorato frustra requiras, iam ante hos decem annos eadem via in manus meas pervenerunt, qua eiusdem v. d. collationes codicum Donateorum (cf. vol. I p. XLIX); reliquas tum demum accepi, cum ipse quae in illis desiderabam mihi comparaveram.

Post Schopenum optime de Eugraphio nec non de nova hac editione meritus est H. Gerstenberg doctissima illa dissertatione, quam scripsit De Eugraphio Terentii interprete (Jenae 1886): qui etsi in nonnullis rebus mea quidem sententia erravit, tamen quaestionibus, quas instituit de Eugraphi aetate, de commenti libris manuscriptis, editioni-

bus, recensionibus, fontibus, tam bene editori viam prae-munivit, ut plurimum ei me debere libenter profitear.

Nuperrime H. T. Karsten, cum de rhetoricis scholiis commenti Donatei ageret (Mnemos. XXXII 125 sqq.), de Eugraphio quoque multa disseruit, quae inprimis pertinent ad fontes commenti Eugraphiani et ad eam quae inter hoc et Donati scholia intercedere videtur rationem.

Denique ipse uberius disputavi de Eugraphio eiusque commento in Mus. Rhen. vol. LXII p. 203—228 et p. 339—365 ('Der Terenzkommentar des Eugraphius'), quam disputatiunculam in sequentibus paragraphis saepius allatam invenies. Praeterea egi de Eugraphio in commentationis gratulatoriae, quae inscribitur 'Untersuchungen zur lateinischen Scholienlitteratur' (Ad Bremae portum 1899) capite III p. 28—31 ('Zur Textgeschichte des Eugraphiuskommentars'); in Annal. Bursian. vol. CXIII p. 185 sqq., ubi inter alia de Dziatzkonis et Sabbadinii studiis Eugraphianis rettuli; in libello quem conscripsi de Aemilio Aspro (programm. scholae Latinae Halensis a. 1905) p. 31 sq.; cui libello apte adiungam Dornii dissertationem 'De veteribus grammaticis artis Terentianae iudiciis' (Halis Sax. 1906); nam hic v. d. accurate persecutus est quae ipse leviter attingere coactus eram.

§ 1.

De Eugraphio.

De Eugraphio eiusque commento Terentiano quae nuper in Mus. Rhen. pluribus exposui, hic paucis comprehendere in animo est. Ac primum quidem de persona auctoris nihil omnino constat, cum nusquam aut de ipso verba fiant aut commentum eius laudetur. De nomine hoc unum monendum videtur in exemplari archetypo, id quod ex optimorum codicum titulis vel subscriptionibus colligitur, auctorem commenti audisse Eografium, sed num haec vera nominis forma fuerit, admodum mihi videtur dubium. Qui in codice Leidensi 34 exstat titulus 'Incipit liber Eografii argumentatorii', is inde ortus esse

potest, quod Eugraphius argumentum singularum scaenarum saepenumero ad primum scaenae versum indicavit, sicut etiam in recentioribus commentis ad primum uniuscuiusque scaenae versum argumentum prosaicum sive explanationem praeambulam invenimus (cf. Schlee, Schol. Ter. 43; 48 sq.). Qua aetate vixerit Eugraphius, nisi coniecturis assequi non possumus. Videtur autem Donati commento usus esse in eis certe partibus, quae non ad rhetoricam fabularum expositionem, sed ad interpretationem verborum ac sententiarum pertinent (cf. Gerstenb. 33; 46—56; Karsten 133—138; Dorn 21; 33; 39; 40 adn. 1; al.; Wessn. Asp. 31; Mus. Rh. 224). Praeterea inter Eugraphium et Servium aliquot locis tanta similitudo cognoscitur, ut iam Gerstenberg (36 sqq.) statuerit ab illo commentum aliquod Vergilianum adhibitum esse, sive id Servii fuerit sive Donati, qui quin inter primarios Servii fontes fuerit dubium esse non potest. Ad eundem fere finem pervenit Karsten (133—138), qui Gerstenbergii dubitationem ita submovet, ut contendat Eugraphium Servii vestigiis instituisse, qui et ipse Donati in Vergilium commentum secutus sit. Sed mihi etiam post Karsteni disputationem res admodum incerta videtur; nam neque Donati commentum Vergilianum servatum est et eiusdem commentum Terentianum num plenum atque integrum nobis praesto sit, etiamnunc habeo quod vehementer dubitem. Utut igitur est, hoc negari non posse puto Eugraphium aliqua ex parte pendere a Donati commentariis Terentianis, unde efficitur illum post hunc, id est post medium saeculum quartum vixisse. Ab altera parte ut terminum aetatis statuamus, ansam nobis praebent glossae quaedam (v. Mus. Rhen. 225 sqq.), quae ita cum Eugraphii adnotationibus consentiunt, ut ex illius commento excerptas facile tibi persuadeas; quamquam veri simile non est eas recta via e commento in glossaria illa (AA et Abauus minor) transmigrasse. Atque cum alterum glossarium, quod Abauus dicitur, Loewe (Prodr. gloss. 96 sq.) Prisciani fere temporibus confectum esse coniectura satis probabili statuerit, sequitur ut Eugraphium aliquantum ante septimum saeculum

scripsisse sumamus. Non igitur temere facere nobis videmur exeunti quinto vel ineunti sexto saeculo auctorem commenti adscribentes, id quod suadent et sermo EUGRAPHII et omnis operis indoles atque natura (cf. Mus. Rhen. 224 sqq., praec. 228 et 365).

§ 2.

De libris manuscriptis.

β

I. Libri meliores (recensio β).

L

1. Codex Leidensis Voss. lat. Q. 34 s. X membranaceus continet fol. 1—28 EUGRAPHIUM, quem secuntur postea demum adiuncti Terentius et Priscianus de metris Terentii. Fol. 8^v legitur 'Sci petri beluacensis'; eadem verba in fronte libri olim scripta nunc erasa sunt, ubi restat sola adnotatio 'xxi q̄rñ'. Apparet igitur librum oriundum esse ex bibliotheca ecclesiae Sancti Petri, quae erat in urbe, cui nostra aetate nomen est Beauvais. Eadem in urbe natus est a. 1536 Antonius Loisellius, in cuius manus codex *L* transiit, id quod declarat illud 'Ant. L'oiseil' fol. 29^r adscriptum. Post mortem Loisellii, qui a. 1617 Parisiis vita decessit, codex nescio qua via ad Isaacum Vossium pervenit, qui cum a. 1641—44 in Francogallia versaretur, librum sibi comparasse videtur. Ad postremum codex cum Vossii bibliotheca, ubi numerum accepit 189, in bibliothecam universitatis Leidensis translatus est. Cf. Catal. codd. Leidens. p. 380. — EUGRAPHII commentum ab eodem librario totum binis columnis scriptum integrum non est: exstant enim tantummodo commentum Andriae (f. 1^u—12^r), comm. Eunuchi usque ad V 6, 20 *cui hoc est indicante* (f. 12^r—20^u, ubi adnotatum est 'desunt quattuor folia'), comm. Heautont. inde ab III 2, 13 *pauperem nunc uero* (f. 21^r—24^u), comm. Phormionis usque ad IV 3, 1 *accipiat dotem hoc autem* (f. 24^u—28^u). Codicem integrum commentum olim continuisse veri est simillimum; quattuor illa folia s. XVII in. iam defuisse inde apparet, quod Lindenbrog, qui hunc librum adhibuit, ea quae inde ab Eun. V 6, 21 usque ad Heaut. III 2, 13 exhibet, ex alio codice desumpsit

(v. infra). Idem vir doctus post Phorm. IV 3, 1 laceras commenti partes edidit (IV 3, 10—35; V 1, 3—38; V 2, 1—15; V 3, 1; V 7, 2; V 8, 1—18, 29—44), quae, cum et contextus ad eandem recensionem β pertineat et alter quo Lindenbrog usus est codex Phormionis commento omnino careat, quin ex foliis codicis *L* nunc deperditis descriptae sint, dubitari vix potest. Sed cum editor ille traditam scripturam saepius mutavisset, ea quae ex editione eius adnotavi ab iis quae ex ipso libro deprompsi proprio siglo distinguenda putavi. Habitum codicis Vossiani Gerstenberg (p. 5) recte descripsit his verbis 'folia singula superiore parte resecta sunt, ut columnarum primi versus modo ex parte modo plane desint; praeterea priorum minus quam posteriorum foliorum margines adeo lacerati sunt, ut non solum scriptura saepe vitiata sit, sed etiam fol. 26—28 dimidium fere columnarum exteriorum exciderit.' Iam si addes scripturam haud raro ita detritam esse, ut legi omnino non possit, condicionem libri miserrimam tibi animo fingere potes.

Usi sunt codice *L* Lindenbrog, Petavius, Westerhov, Gerstenberg; excussit eum a. 1853 Schopen, iterum ipse contuli a. 1898.

2. Codex Ambrosianus H. 75 inf. membranaceus. *A*
De hoc Terenti libro Umpfenbach (ed. Ter. praef. p. XXXI) ita rettulit: 'membranaceus est saeculi decimi, picturis . . ornatus, fasciculorum nunc quattuordecim . . : binae membranae post argumentum Heaut. et post prologum Phorm. insertae sunt, in quibus Eugraphii notae in prologos earum fabularum saeculo undecimo scriptae sunt: eiusdem notae in prologos Ad. et Hec. in margine adiectae sunt.' Idem v. d. Schopeno collationem a se factam a. 1866 misit, quam in eius schedis repperi, postquam per Dominicum Bonomini Mediolanensem a. 1898 ipse mihi collationem libri Ambrosiani comparavi. Nunc utraque carere possumus, cum codex *A*, qui in Umpfenbachii editione littera *F* signatus est, a Batavis photographica arte depictus sit.

3. Codex Laudunensis 467 (olim XV. O. et 355) *F'*
s. XV chartaceus foliorum 254; cf. Catal. génér. des manusc.

des biblioth. publ. des départ. I p. 249. Hic liber iam Schopeno notus erat, sicut ex ipsius schedis nuper a Wissowa benigne mihi concessis intellexi; sed gravi morbo quo iam a. 1855 laborabat ille v. d. impeditus esse videtur, quominus librum conferret. Continet autem codex *F* comoedias Terenti hoc ordine: Andriam (f. 1^r—45^r), Eunuchum (f. 45^u—101^r), Heautont. (f. 101^r—142^r; f. 142^u scriptura vacat), Adelphe (f. 143^r—176^u), Hecyram (f. 178^r—212^u), Phormionem (f. 214^u—254^r). Cum his Eugraphi commentum ita coniunctum est, ut huius contextus singulas fabularum scaenas antecedit. Neque tamen integrum commentum in hoc libro servatum est; nam librarius f. 141^r adnotavit 'Incipit adelphe: Cuius cōmētum proth dolor non reperi propter quod a me hic omissum. Valeat qui huic operi in fine libri inserere voluerit'; idem f. 225^u, ubi Eugraphius ad Phorm. II 1, 59 his verbis desinit *neque libertas ulla*, in margine addidit 'hic cōmētum eografi deficit proth dolor cuius si quis alicubi diligens Inventor extiterit ac huius operis Incompleti prospector fuerit apponat quod deficit.' Desunt igitur commentum Adelphorum totum et Phormionis ab II 1, 59 usque ad finem. Continet codex praeterea in marginibus satis multa argumenta et scholia, quae, etsi saepenumero in calce habent notam 'Eo.' (quater tantum legitur 'Eographius') tamen ab Eugraphi commento toto genere aliena sunt et potius ad 'Expositionem textualem' recentissimae originis pertinent (cf. Mus. Rhen. 223 sq.). Ab eadem manu etiam glossae inter lineas verbis Terenti additae sunt. Hae adnotationes quoniam una cum commento Eugraphiano desuunt, ex eodem exemplari transcriptae esse videntur, ex quo Eugraphium petivit librarius. Qui quis fuerit, docet subscriptio haec f. 254^r: 'Scriptus et completus [hoc ad scholia pertinet] p me Iohēm Vilardi canonicū Laudun [Laon] et curatū de bappalmis [Bapaume] In attrebatensi dyocesi'. Nomen possessoris latere videtur in iis quae huic subscriptioni utrimque adiecta sunt 'asses' . . 'dauril [i. e. D'Avril]'.

Codicem Laudunensem contuli a. 1900.

4. Codex Sangallensis 860 s. XV chartaceus foliorum 88; cf. Haenel, Catal. p. 74. Continet Eugraphi commentum integrum hoc ordine: Andriam (p. 3—41), Hecyram (p. 41—61), Eunuchum (p. 61—96), Heautont. (p. 96—129), Phormionem (p. 129—155), Adelpbos (p. 155—177). In ultimo folio subscriptio legitur haec: 'Et sic est finis huius operis p me Iohannē merwart d' wē.' G

Codicem post Schopenum, qui eum a. 1855—56 excussit, ipse iterum a. 1898 contuli totum.

II. Libri deteriores (recensio α)

α

5. Codex Vaticanus Basilic. 19 H. s. X membranaeus. De hoc codice Terentiano apud Umpfenbachium (edit. Ter. praef. p. XXVIII) haec invenimus relata: 'Praefixus est quaternio continens in binis columnis scriptam a manu eiusdem aetatis partem Commentii Eugraphiani, prorectam illam usque in primam paginam codicis Terentiani vacuam ab eius librario relictam: sunt uero commentarii in prologos inc. ab Andr. 26 *quas faciet de integro comoedias*: post Phormionis prologum subscriptio est EXPLICITVNT EXPLANATIONES PROLOGORV INCIPIT COMTV EOGRAFHII IN ANDRIA: quod commentum exscriptum est usque ad actus tertii finem, ubi post uersum Vergilianum haec addita sunt [Andr. III 5, 18] & dicimus ulciscor aduersarium i ultionem capio [immo accipio] de aduersario' et (p. XXX) 'Scholiorum genus duplex est. Nam et per totum codicem glossae interlineares et breues adnotationes, quae magnam partem cum trivialibus [sc. qualia ediderunt Bruns, Mai, Schlee, Warren] consentiunt, dispersae sunt, et ex Eugraphii Commento excerpta usque ad f. 55^b (Heaut. III 1 fin. [rectius ad III 1, 77]) ab initio rara, tum densiora in margine ascripta sunt, ne eis quidem, quae in quaternione praefixo paulo largiora exarata sunt, exceptis'. His addendum est posterioris commentii initium factum ab Andr. prol. 27 et una cum schedis antiquis interisse Eugraphi adnotationes ad Eun. V 4, 21—Heaut. II 1 fin. Quod Umpfenbach (Herm. II 337 adn.) dicit ex quaternione praefixo desumpta esse ea, quae P. Victo- B

rius in appendice editionis Faernianae imprimi iussit, hoc quidem recte se habet, sed etiam marginalia scholia a Faerno in usum esse vocata docent quae in emendationibus protulit Eugraphiana ad Andr. act. IV et V, Eun. act. II, Heautont. act. II. — Prius commentum continuum usque ad Andr. III 3, 47 contulit H. Graeven, cuius collationis copiam liberalissime mihi fecit Wissowa; reliqua A. Mau et B. Nogara benigne intercedentibus photographica arte meum in usum depicta sunt.

V 6. Codex Leidensis Voss. lat. Q. 36 s. X membranaceus foliorum olim 40, nunc 41; nam praeter fol. 1 et 8 chartacea, quae in locum membranarum deperditarum substituta sunt, accessit charta dimidiata nunc numero 9 insignita. Fol. 1 haec leguntur 'A. Petavii n° 711'; 'Rufinus In Commentario de Metris Euanthiū Sacerdotem in Terentiū citat' [Gr. L. VI 565, 5]; 'Abbo Floriac. abbas In Ep̄lis meminit Eugrafi' [error Petavii, nam non Abbo Floriacensis, sed Gerbertus Remensis Eugraphii meminit, v. Gerstenb. p. 104 adn. 1]; 'οἷς ἀνυχῶ. Ἀ λλὰν ἐντυχῶ PPetavi⁹'. Videtur igitur codex Leidensis non ad Dionysii, sicut putabant Westerhov (praef. p. X) et Gerstenberg (p. 5), sed ad Pauli Petavii olim pertinuisse bibliothecam. Is vir iuris consultus, qui a. 1614 Parisiis diem supremum obiit (J. Jöcher, Lex. vir. doct. II p. 516), non solum adnotationes de Rufino et Abbone scripsit, sed etiam eam quae interierat commenti partem supplevit auxilio codicis cuiusdam, qui olim erat Antonii Loiselli, h. e. codicis Leidensis Voss. 34 L. Hoc cognoscitur cum ex summo consensu, qui est inter codicem L et codicis V partes suppletas, tum ex eis, quae ipse Petavius ad Eunuchi initium fol. 18ⁿ adscripsit 'Integra haec columna abest a codice Oiselli' (cf. Gerstenb. p. 6; 18). Inter Vossianos libros, quibus ni fallor eodem fere tempore accessit quo Leidensis L, codex V numerum obtinuit 160; cf. Catal. codd. Leidens. p. 380. — Scriptus est binis columnis quinquaginta fere versuum a duobus librariis; praeterea tertia manus (nisi forte eadem est atque man. 1) eis, quae pertinent ad Eun. II 2, 5 — V 2, 57, satis multas intulit correcturas. Con-

tinet autem codex V haec: Quat. I f. 1 suppl. ex cod. L: Andria — I 1 *senis mortem erat*; f. 2—7 (m. 1) Andr. I 1 *dominus futurus* — IV 4, 1 *filiam suam ei committat*; f. 8—9 suppl. ex L: IV 4, 3 *Vbi illic est* — V 4, 18 *neque alteri maledicere*; Quat. II f. 10^r—12^u (m. 1) Andr. V 4, 16 *siquidem ex tempore* — Eun. II 2, 5 *uerbi ipsius efficitur*; f. 12^u—17^u (m. 2, corr. m. 3) II 2, 5 *pannis obsitum* — V 2, 57 *ui ingredi (domum in ras. add. m. 3; duo ultimi columnae ultimae uersus uacui sunt relict)*; Quat. III f. 18^r—25^r (m. 1) Eun. V 2, 57 *denique hoc intellexit pithias* — Heaut. IV 1, 1 *puellam si peperisset*; f. 25^r—25^u (m. 2) IV 1, 1 *extingueret* — IV 1, 19 *a summo ad imum dicuntur* (dimidia columnae A pars et integra columna B scriptura uacant); Quat. IV f. 26^r—33^u (m. 1) Heaut. IV 1, 19 *Tot peccata* — Phormio (inc. f. 30^u, expl. f. 33^r) — Adelphoe I 1, 44 *multam referre gratiam*; Quat. V f. 34^r—36^u B l. 17 (m. 1) Ad. I 1, 44 *hoc ergo ad patres* — V 2, 8 *praeseram ctesiphoni* (inter columnas legitur QVE SECVT² REQUIRE IN FINE HVIVS FABVLE § m. 1); f. 36^u B l. 17—38^r A (m. 1) Hecyra III 5, 1 *illam dixisse exspectare filium* — fin. (f. 37^r in mg. sup. m. 1 adscripsit 'hic Desť III^{or} scaenae'); f. 38^r A l. 11—39^r B l. 11 (m. 1) Ad. V 2, 8 § *comesatores dicuntur* — fin. (m. 1 adscr. NON RECTE); f. 39^r B l. 10—39^u B l. 24 (m. 1) Hec. III 2, 1 *iamdudum audio hic tumultuari* — III 5, 1 *dixisti dudum*; f. 39^u B — 41^u (m. 1) Hec. init. — III 1, 39 *ergo interrogat Nescio quid*.

De ea quae in ultimo quaternione conspicitur perturbatione infra erit disputandum.

Codicem V adhibuit Westerhov, contulit a. 1853 Schopen, inspexit Gerstenberg; totum iterum excussi a. 1898.

7. Codex Parisinus lat. 16235 (olim Sorbon. 507) S
s. X (ex. vel XI sec. Schopenum) membranaceus foliorum 129. Continet Terenti comoedias (cf. Ter. Phormio ed. Dziatzko-Hauler p. 189 adn. 3) et partem commenti Eugraphiani, quod occupavit spatium per totum codicem inter singulas scaenas vacuum relictum usque ad fol. 78, ubi inter Ter. Ad. act. V sc. 7 et 8 leguntur ultima commenti verba ad Ad. III 5, 4 pertinentia, unde apparet non ex eodem exem-

plari esse transcripta commentum Eugraphi et Terenti fabulas. Fol. 2^u post INCIPIT COMMENTVM EVGRAPHII IN TERENCE COMEDIIS legitur uita poetae (*P.*) *Terentius comicus genere quidem extitit afer* etc., quam sequitur tractatus, qui desinit in verba *humilis seruat in comoediis*. Fol. 3^u incipit Eugraphi commentum, quod hoc ordine procedit: *Andria Eunuchus Heautont. Adelphoe*; ultima uerba commenti sunt Ad. III 5, 4 *officium suum est facturus officium* (fol. 78). Per multis locis scriptura adeo detrita est, ut quid scriptum fuerit non possit dispici. Post Andr. I 1, 102 *accusator* inserta sunt haec GLOSE scdm DONATVM *auferimus ea — desideraret* = Donat. Andr. I 1, 1⁴—7⁴. — Usus est hoc codice, qui olim ad Franciscum Olivarium (mort. Parisiis a. 1560) pertinebat, Lindenbrog; contulit eum a. 1851 Schopen, magnam partem meum in usum iterum excussit Carolus Walter; cum Gerstenbergio nonnulla communicavit Gundermann.

P

8. Codex Parisinus lat. 7520 (olim Colbertinus 3635, Regius 5491, 5) miscellaneus; cf. Catal. codd. msc. Bibl. Reg. IV p. 369. Fol. 108—124 continet fragmenta Eugraphiani commenti a duobus librariis alternantibus s. XI scripta binis columnis, quarum una quaeque constat versibus 51—53. Tertia deinde manus, quae a prima discerni vix potest, saepenumero correcturas vel supra versum vel in margine addidit. Fol. 108^r in marg. inf. man. rec. adnotavit 'Eugraphii Haec In alio quoque Exēplari extat Ex quo etiā descripta Videts'. Commenti partes, quas *P* exhibet, hae sunt: f. 108^r A—110^r B (*m. 1*) Eun. V 5, 9 *quod factum sit* — fin.; Heaut. init. — I 1, 1 *calamitatibus pressum*; f. 110^r B—115^r B (*m. 2*) Heaut. I 1, 1 *allocucionem edat* — IV 1, 19 *a summo ad imum dicuntur* (l. 5: reliqua pars columnae vacua est); f. 115^u (*m. 1*) Eun. V 2, 57 *Denique hoc intellexit pithius* — V 5, 9 *idvo senex interrogat* (col. A lineae septem priores, col. B septem lineae ultimae scriptura vacant, nisi quod in fine paginae legitur 'DCOMIO TERENTIZ'); f. 116^r—116^u (*m. 1*) Ad. I 1, 44 *hoc ergo ad patres* — III 2, 39 *primum eschinum constat*; f. 117^r—119^u (*m. 2*) Ad. III 2, 39

alienum habere — V 9, 1 *aliud præstaturus munus par* (inter fol. 119 et 120 unius folii recisi exstant reliquiae, in quibus nulla scripturae vestigia reperiuntur); f. 120^r—120^u A (*m. 1*) Hec. IV 2, 3 & *Qualitatis autem negotialis* — fin. (post rasuram, ubi man. rec. deletam subscriptionem sic restituere conata est 'Explicit Comment In Hecy', restant versus tredecim sine scriptura); f. 120^u B (*m. 1*) Hec. II 2, 16 & *nam dixit* — III 1, 39 *interrogat nescio quid*; f. 121^r A—B l. 22 (*m. 2*) Ad. V 9, 1 *menonis seruo implentur* — fin.; f. 121^r B l. 26—122^r B (*m. 2*) Hec. III 1, 52 *Fingent mendacium me aliquid* — IV 2, 3 *Qualitas autem* (littera F initialis satis magna et ornata est; post autem sequitur lacuna dimidii versus; in marg. legitur 'Req̄r in ⁱpori fo(lio) li signo &'); f. 122^r B—124^u B (*m. 2*) Hec. in. — II 2, 16 *nurui sustineri non possit* (adnotatur a m. 1 'Que secuntur q̄re In medi(o) hui⁹ quaternionis li signo &'). Debent autem ea quae f. 115^u leguntur reponi ante ea quae f. 108^r nunc initium faciunt, ut iustus ordo efficiatur hic: Eun. V 2, 57 — Heaut. I 1, 1 (*m. 1*), — IV 1, 19 (*m. 2*); item f. 120 falso loco insertum si post f. 124 collocatur, alterius partis haec prodit species: Ad. I 1, 44 — III 2, 39 (*m. 1*); — fin., Hec. III 1, 52 — IV 2, 3, init. — II 2, 16 (*m. 2*); Hec. IV 2, 3 — fin., II 2, 16 — III 1, 39 (*m. 1*). Habemus igitur duos quaterniones (f. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115 et 116. 117. 118. 119. 121. 122. 123. 124) uno folio (120) auctos. De perturbatione in altera parte conspicua infra erit disputandum, ubi quae inter singulos codices intercedat ratio enucleare studebimus.

Codicem a. 1851 contulit Schopen, Gerstenbergii in usum inspexit Gundermann; ipse iterum contuli a. 1898.

De codicibus Britannicis Gerstenberg (p. 8) haec se Dziatzkoni debere refert:

'Cod. Oxoniensis bibl. Bodl. Auct. F. VI 27 membr. 3 s. X—XI. Hoc in libro Terentii fabulae insunt permultis scholiis additis, quae ad duas manus redeunt: manus clarior

commentum Eugraphianum vel ex eo excerpta, inter quae etiam alia atque quae in editionibus sunt leguntur, fuscior scholia nec Donatiana neque Eugraphiana adscripsit.

Cod. Oxoniensis Colleg. Brasenos. (Aenei Nasi) XVIII s. XII (vel XI). Hoc quoque in libro ad Terentii fabulas scholia ex Eugraphio excerpta inveniuntur addita.*

At W. M. Lindsay quem adii benigne certiore me fecit in utroque libro s. XI paucissima tantum exstare scholia, quae ad Eugraphi commentum pertinerent (ex cod. Bodl. mihi exscripsit scholia maximam partem misere mutilata atque detrita ad Andr. prol. 1 sq., 18, 22; I 1, 1; 22; 28; 42; 50; 66; 102 sq., I 2, 14; I 3, 1; I 4, 1; I 5, 27; ex cod. coll. Brasen. scholia enotavit ad Heaut. prol. 11; 26; 31; 36, quorum ultimum hic apponam *Statariam secundum quosdam stationem* [cf. comm. recent. Bruns. ad. h.l.], *secundum eugraphium stabilem*), neque ea ullius omnino esse momenti ad constituendum commenti contextum. Qua de causa libros Oxonienses prorsus negligendos esse iudicavi.*)

Nonnullorum Eugraphi codicum in antiquis bibliothecarum catalogis mentionem fieri post Beckerum (Catal. bibl. ant. p. 147; 188; 192; 232) docuit Manitius in Mus. Rhen. vol. XLVII suppl. p. 138 sq.: 1) Bibl. incogn. s. XI n. 31 'Commentum Eugraphii super Terentium'; 2) Bibl. Bamberg. ('Michelsberg') c. a. 1120 n. 18 'Euagrii commentum super Terentium'; 3) Bibl. S. Amandi s. XII n. 27 'Eographius super Terentium'; 4) Bibl. Corbeiensis s. XII n. 137 'Eographi liber in commentum Andriae'; 5) Bibl. Bamberg. ('Dom') s. XIII 'Eugrafius in Terentium'.

His fortasse addendus est codex ille, cuius meminit Gerbertus Remensis, cf. Gerstenb. p. 104 adn. 1 (Becker p. 77).

Postremo loco addendum est Eugraphi nomen in nonnullis codicibus inscriptum esse commentariis Terentianis, qui nimium quantum ab ipsius commento diversi sunt.

*) Similiter res se habet in cod. Vatic. 3868 C et cod. Hal., quem Bruns totum typis exprimendum curavit: in utroque nonnulla scholia Eugraphiana reperiuntur, qua de re v. Mus. Rhen. 220.

Velut in cod. Paris. 7917 (f. 128^r) et 7917 A (f. 85^r) haec reperimus *Eugrafius super Terenciam. Andria. enucus. cantontimorumenos. adelphs. eschira. phormio. Legitur actor iste affricamus genere qui deuicta cartagine ab affricano scipione cum aliis captiuis romam ductus est* etc.; subscriptio in utroque codice (f. 185^r et 116^r) haec legitur *Explicit expositio textualis super terencium*. Huic expositioni nihil esse cum Eugraphio iam Lindenbrog intellexerat (cf. eius praef.) et Schopen (Progr. Bonn. 1852 p. 3 sq.) satis superque demonstravit; cf. etiam Mus. Rhen. 223.

§ 3.

**De codicum inter se rationibus deque duabus
commenti recensionibus.**

Codicum Eugraphianorum etsi numerus sat exiguus est, tamen quo necessitudinis vinculo singuli inter se coniuncti sint si volumus explorare, non desunt difficultates hinc potissimum repetendae, quod duobus libris, *V* et *G*, exceptis reliqui omnes plus minus mutili sunt. Deinde codices, id quod Gerstenberg primus intellexit, in duas familias vel recensiones discedunt ita, ut utrique quaterni libri sint adscribendi. Atque de his duabus recensionibus infra dicam; hic paucis comprehendam, quae de utriusque familiae codicibus diligenti comparatione instituta comperta habeo.

Recensionis β libri manuscripti partim decimo, partim quinto decimo saeculo confecti sunt, neque tamen, sicut expectaveris, per se stant vetustiores, per se recentiores, sed ita res se habet, ut cod. *F* s. XV in universum quam proxime accedat ad cod. *L* s. X, contra cod. *A* s. X et cod. *G* s. XV artiore vinculo coniungantur, id quod paucis exemplis e Phorm. prol. petitis illustrare mihi liceat: *utantur L F, utuntur A G; enim Terentius L F, om. A G; Terentius fecerit L F, fec-Ter-A G; ista fecisse L F, iste fecisset A G; orare L F, et orare A G; enim L F, est enim A G; a comocidiis longe videtur alienus L F, longe a com-videtur al-A G; quod deinde quod L F, deinde quod A G; magis L F, et magis A G; causa ea L, cause a F, causa hac A G; pote-*

statem L F, potest esse A G: sed haec sufficiant. Ne tamen putemus *F* ex *L* aut *G* ex *A* derivatum esse, eo impedimur, quod libri vetustiores a recentioribus amplitudine superantur. Si vero quis dixerit codicem *L* olim integrum fuisse, ut *F* aliquo modo ad eum redire posset, hoc per se quidem rectum est, at obstant tali opinioni lacunae et corruptelae, quae in *L* reperiuntur, in *F* non item; velut Phorm. prol. 27 *Qui — partes* et Eun. III 1, 2 *hic — ingentes* propter homoeoteleuton om. *L*, non om. *F*. Accedit illud, quod etsi plerumque, tamen non semper *F* cum *L* stat contra *G* vel *A G*; immo non raro exstant qualia habes Phorm. I 1, 15, ubi *ipse eius dies natali est quodammodo* exhibet *L*, *ipse discendi quodammodo natalis est* legitur in *F G*. Itaque hoc unum relinquitur, ut et *L* et *F* et *A G* ad proprios fontes referamus et fonti codicis *F* mediam inter eos locum assignemus (cf. stemma codicum Mus. Rhen. 349). Denique monendum est libros *F* et *G* ut novicios haudquaquam expertes esse interpolationum, quas cum alibi tum in lemmatis offendimus.

Hactenus de recensione β : iam ad codices alterius recensione nos convertamus. Qui quomodo inter se cohaererent, cum iam in Mus. Rhen. p. 345 sqq. exemplis allatis demonstraverim, hic commemorasse satis habeo artiore vinculo inter se coniunctos esse codices *V**) et *S* neque tamen alterum ex altero pendere, sed ad communem fontem utrumque redire, qui et ipse ex eodem libro archetypo derivatus est, unde cod. *P* (nec non correcturae manus secundae), cod. *B* et *B'* (hos ex eodem exemplari esse transcriptos docet praeter alia initium utriusque mutilum). Diversitas autem, quae inter libros huius recensione cognoscitur, maximam partem repetenda videtur ex communi archetypo variis lectionibus referto; praeterea arbitrio librariorum menda tollere conantium debentur multa quae in alio codice aliter leguntur, id quod *P* excepto in omnes plus minus cadit, maxime vero in *B'*, cuius auctoritas ob eam rem prope nulla est.

*) De Eun. commento ad II 2, 5—V 2, 57 ex alio codice Leidensi *L* simillimo in *V* suppleto cf. Mus. Rhen. 347 sq.

Maiores momenti alia res est. Etenim si quis quae de librorum *V* et *P* natura et habitu supra exposui comparaverit, is opinor statim animadvertet singularem quandam inter utrumque intercedere rationem: nam non solum ea quae *P* exhibet satis accurate respondent eis quae tertio et quinto codicis *V* quaternionibus comprehenduntur, verum etiam Hecyrae et Adelphorum commenta si non eandem at simillimam certe ordinis perturbationem passa sunt. Hoc non ita posse explicari, ut *P* ex *V* descriptum sumamus, l. c. p. 343 argumentis satis idoneis comprobasse mihi videor; quorum argumentorum summi momenti est illud, quod in *P* particulae commenti diversae originis a diversis librariis transcriptae sunt, cum in *V* res non item se habeat. Inde ni fallor apparet dispositionem communis archetypi servatam esse et ab eis qui codicem *P* descripserunt et ab eo qui communem fontem librorum *V* et *S* confecit nec non ab eo, qui inde codicem *V* transcripsit; accuratius autem illius archetypi formam externam redditam esse a librariis cod. *P*, qui archetypus sive laxata foliorum compagine sive nondum conglutinatis foliis in Hecyrae et Adelphorum commentis magnopere erat perturbatus. Quod vero paulo ante dixi commentum, quale praebebat ille recensiois α communis archetypus, compositum esse ex particulis variae originis, hoc ita velim intellegas, eam quam α littera significavi recensioem non per totum commentum propriam exstare, sed hic illic tantum comparere, cum reliquae partes eandem contextus formam praebeant atque codices alterius recensiois β . Quae res duobus modis explicari potest: aut enim is qui Eugraphi commentum retractandum sibi proposuit non in omnes aequaliter partes operam contulit, ut multa intacta reliquerit, aut fragmenta aliquot retractati commenti in auxilium vocato aliquo codice integrae memoriae a nescio quo suppleta sunt, id quod compluribus de causis veri est similis. Quo factum est, ut archetypus ille librorum *BVSP* non meram recensioem α exhiberet, sed illam coniunctam cum recensione β , qua de causa in disputatione mea saepius citata exemplar illud de quo agitur siglo $\alpha + \beta$ notavi.

Igitur si de codicibus recensiois α loquimur, semper meminerimus necesse est notam illam a parte ad totum esse translatam.

Iam ad illam quaestionem pervenimus, quid distet inter recensioem β et recensioem α , quam proprie dicimus. Huic quaestioni solvendae Gerstenberg enixe operam dedit et sibi persuasit (p. 101) 'neutram redactionem plenam vereque Eugraphianam esse, sed... utramque brevior et exiliore uti forma, quam quae commento ipsius Eugraphii fuerit' et paulo infra 'simili fato (sc. atque Donati commentum partim contractum partim additamentis infectum) commenti Eugraphiani redactionem α deberi, contra redactionis β formam plane immutatam retractatoris cuiusdam industriae consilioque attribuendam'. Atque re vera recensioem α et contractionem et interpolationem admodum expertam esse alibi (Mus. Rhen. 203 sqq.) larga exemplorum copia prolata comprobasse mihi videor: talis enim est huius recensiois indoles, ut retractationis nomine sit dignissima. Quod de altera recensione non ita valet: nam etsi concedendum est fieri potuisse vel etiam factum esse, ut pristina commenti forma hic illic immutaretur sive corrumperetur, tamen ea quae Gerstenbergio (p. 100) non minus quam nobis offensioni est loquacitas satis idonea causa esse non videtur, qua commoti recensioem β retractatoris operae deberi contendamus. Minime igitur stare potest, quod v. d. sibi persuasit 'redactionem α ad verum commentum proxime accedere': immo quam maxime remota est ab illo, cum altera quam vocare consuevimus recensione — nam proprie recensio dici vix potest — si non integra at certe multo integrior commenti forma servata sit.

Restat ut quid proprii habeat recensio α quam brevissime indicem. Ac primum quidem multa in artius contracta, multa etiam plane omissa esse non solum docent ea quae l. c. p. 220 attuli exempla, sed omnia, quae inclinatis litteris exprimenda curavi satis superque ostendunt. Deinde non pauca addita sunt ab eo qui recensioem illam confecit, quae cum proprio loco collocari iusserim in hac editione,

facile qualia sint intellegere potes. Habes in additamentorum numero adnotationes de orationis figuris, quas Gerstenberg p. 80 sqq. tractavit, easque sive definitiones earum maximam partem e Cassiodorii in psalmos commentariis desumptas; habes deinde definitiones dialecticas ex eodem fonte derivatas (cf. Gerstenb. p. 96 sqq.); habes denique tractatum illum de argumentorum locis ad Andr. I 1, 24 insertum (cf. Gerstenb. p. 93 sqq.) aliaque eiusdem generis permulta. Haec omnia quin consulto consilio retractator inseruerit, dubitari non potest. Minus certa res est in alio additamentorum genere, scholia et glossas dico, quae cum recentiore illo commento cohaerent, quod Bruns (Halis Sax. 1811) et Schlee (Scholia Ter. Lips. 1893 p. 79 sqq.) publici iuris fecerunt, quibus editionibus adiungenda sunt quae A. Mai olim (M. Acci Plauti fragm. . . ., Mediol. 1815) et M. Warren nuper (Stud. Harvard. XII 135 sqq.) ediderunt. Hoc quidem constat interpolatorem adnotationes quas modo dixi non solum recepissee, verum etiam cum suis ipsius additamentis quodammodo conglutinassee, ut Mus. Rhen. 209 sqq. ostendi; sed utrum illud commentum sive integrum sive excerptum iam in exemplari suo — codice scilicet Terentiano — cum Eugraphi expositionibus coniunctum invenerit an ipse demum coartato Eugraphi commento inculcaverit, hoc plane diiudicare non audeam, quamquam ad illud propensior est animus, praesertim si respicio quae supra de altero scholiorum genere in codicibus *B*, *F*, Oxoniensibus obvio et de Eugraphianis adnotationibus recentiori commento intermixtis adnotavi. Similiter haereo in nonnullis recensionis α particulis sine dubio recentiori commento tribuendis, quae cum minus arte cum Eugraphianis cohaereant, incertum est, utrum ante retractationem an post eam commento Eugraphi accesserint; huc inprimis pertinet tractatus ille, qui in *BVS* Eunuchi initio praefixus est, quo de v. Mus. Rhen. p. 222.

Sed ne in his rebus, quae ad textum constituendum levioris momenti sunt, diutius commoremur, recensionem α valere iubemus: ex his enim, quae exposui, recensionem β

solam esse, dignam qua nova editio quasi fundamento nitatur, satis iam apparuisse existimaverim.

§ 4.

De editionibus.

De commenti Eugraphiani editionibus cum optime disseruerit Gerstenberg (p. 16 sqq.), non multa habeo quae addam. Sunt autem dignae quae in censum veniant hae:

Faernus

1. Commentarii Eugraphii iuncti Gabrielis Faerni emendationibus in sex fabulas Terentii, Florentiae apud Juntas a. 1565 p. 232—251. Praemisit P. Victorius, qui hanc editionem curavit, haec: 'Cum venissent in manus Faerni reliquiae quaedam veteris grammatici, quem ille non negligebat, eas quoque, cuicuiusmodi ipsae sunt, excudi curavimus: de ipso tamen nihil praeter nudum nomen investigare potuimus'. Sequitur 'Fragmentum commentarii Eugraphii in prologum Andriae Terentii', cuius initium est *Quas faciet de integro comoedias hoc est de integro*. Post commentum in Phormionis prologum, quod ultimum locum obtinet, pauca excerpta leguntur, sc. ad Andr. I 1, 24 (de argumentorum locis); II 3, 6; 18; III 1, 17; 19; III 2, 36; III 3, 33. Praeterea in Faerni emendationibus 'Eugraphius' citatur his locis: Andr. I 5, 52 (p. 8, ubi Faernus de Eugr. errat); 54 (p. 9); II 6, 11 (p. 14); IV 1, 57 (p. 22); IV 3, 5 (p. 23); 8 (p. 23); V 1, 4 (p. 26); V 2, 7 (p. 27); V 3, 32 (p. 29); V 6, 17 (p. 32); Eun. prol. 1 (p. 33); 5 (p. 33, ubi iterum error Faerni); 7 (p. 33); II 2, 34; Heaut. prol. 6; II 2, 4 (p. 84); II 3, 131; Hec. prol. 1 (p. 151). Desumpsit autem Faernus haec fragmenta, sicut recte observavit Umpfenbach (Herm. II 337 adn. 1), ex codice Basilicano *B + B'*, quo etiam ad emendandas Terenti comoedias usus est. Faerni editionem, si modo hoc nomine digna sunt quae ille proposuit, alii repetiverunt, quos hic enumerare nihil refert.

Lindenbr.

2. Eugraphii commentarium in fabulas Pub. Terentii edidit una cum comoediis et Donati commento

Fridericus Lindenbrog Parisiis a. 1602 et Francofurti a. 1623 (p. 501—584), qui in praefatione haec narrat 'Eugraphium non uni debemus. Praeter pauca enim illa, quae huius Scholiastae Faernus vir diligentiss. olim in Italia provulgavit, alia longe plura ex antiquissimo libro Ant. Loiselli I. C. nunc primum edita: et quae huic deerant, ex nobiliss. Franc. Olivarii codice suppleta sunt.' Adiecit igitur Lindenbrog ad prologorum commentum, quod ex Faerni editione desumpsit, ea quae in duobus illis libris manuscriptis invenit, quos fuisse codicem Leidensem *L* et Parisinum *S* Gerstenberg luculentissime demonstravit (cf. etiam Mus. Rhen. 349). Sed cum hi codices integrum commentum non exhibeant, consentaneum est in Lindenbrogii editione desiderari quae in illis desunt, sc. Heecyrae commentum excepto prologo totum, Adelphorum commentum inde a III 5, 4 (cf. *S*), Phormionis commentum ad act. III et in reliquis partibus permulta, de quibus cf. quae de codice *L* supra exposui. Quae ad extremam Eunuchi partem et initium Heautontimorumeni exhibet Lindenbrog, ea ad unum codicem *S* redire recte contendit Gerstenberg, quippe cum in cod. *L* hic quattuor folia interierint. Idem v. d. de ratione qua in adhibendis libris manuscriptis usus sit Lindenbrog haec verba fecit (p. 20): 'scholia modo ex uno modo ex altero codice exscribendo, modo varia utriusque redactionis scholia conglutinando effecit, ut in editionibus neutrius redactionis expressam imaginem habeamus [memnisse enim debemus codd. *B* et *S* ad recensionem α pertinere, cod. *L* ad rec. β]. Quin etiam scholia nonnulla [immo satis multa] ab eo omissa sunt.' His facere non possum quin adsentiar; sed ne iniquius iudicemus, idem Lindenbrog non paucis locis textum commenti emendavit vel emendare conatus est.

Ex editione Lindenbrogiana pendent et editio Leidensis (Amstelod. et Lugd. Batav.) a. 1686 facta, cuius meminit Westerhov (cf. Gerstenberg p. 3 et p. 21 adn. 2) et ipsius Westerhovii Hagana.

3. Eugraphii commentarius in fabulas Publii *Westerh*

Terentii in Terenti editione, quam A. H. Westerhov a 1726 Hagae-Comitum prodire iussit. Continet autem EUGRAPHIUM voluminis alterius pars secunda p. 1—99. In praefatione (p. X) Westerhov nobiscum haec communicat: 'incidi in duplex exemplum, quod servatur in Bibliotheca Leidensi, lacerum alterum, alterum multis partibus integrius; illud quondam Js. Vossii, hoc Dionysii Petavii [de hoc Westerhovii errore v. supra de codice Leid. V]. In illo legabatur: *Scī Petri Beluacensis*. In huius fronte adscriptum erat: *Rufinus in Commentario de Metris Evanthium Sacerdotem in Terentium citat*. Porro autem: *Abbo Floriac. Abbas in Epistolis meminit Eugraphii*. . . . Visum igitur fuit faciundum, ut ad utrumque illum Codicem et vulgatas Editiones [Lindenbrogianam sc. et Leidensem] exigerem et quae ab his aberant, inde describerem. . . . Quae ipse nonnumquam adpersi, leviora sunt . . . nemo, spero, mirabitur, ea ad quae diutius adhaerebam, intacta a me fuisse relictā. Sicubi tamen Ciceronem, Virgilium, alios abs Eugraphio laudatos reperiebam . . . , loca subnotavi, novam accessionem uncinulis inserui.' Duos illos, quibus se usum esse testatur Westerhov, libros manuscriptos facile agnoscimus codices Leidenses *L* et *V*, atque cum illum iam Lindenbrog adhibuerit, ea quae in editione Hagana accesserunt ex *V* desumpta esse manifestum est. Hic quoque Gerstenbergii iudicium afferre liceat iustissimum (p. 20 sq.): 'Commentarios a Lind. etiamtum editos ita recepit, ut solis iis locis, quibus Lind. lacunam vel aliam corruptelam adnotaverat, codices inspiceret . . . Itaque editionem Lind. supplevit magis quam emendavit; ac ne iis quidem locis, quos Lind. asterisco vel lacuna ut corruptos insigniverat, satis diligenter cod. *V* lectiones excussit . . . Quin etiam adeo in verba magistri iuravit, ut ne iis quidem locis, quibus Lind. aperte erravit, contra illum codicum auctoritatem sequi ausus sit . . . West. igitur nimis anguste a Lind. pendere cognovimus, hac una re praestat, quod primus in omnes fabulas commentarios promulgavit.' Neglegendum vero hic non est deteriorem quidem recensionem α prope integram publici

iuris esse factam in auxilium vocatis codicibus *BVS*, sed melioris recensiois β magnam partem desiderari, eam scilicet quam soli exhibent codices *AFG*, cum et Lindembrog et Westerhov uno codice *L* mutilo usi sint.

4. et 5. Hic commemorandae sunt editiones, quas fecerunt J. C. Zeunius Lipsiae a. 1774 et R. Klotz Lipsiae a. 1838—1840. Uterque editor editionem Lindembrogii cum Westerhovii supplementis in suum usum convertit nullo manuscriptorum librorum subsidio instructus; hac re tamen differunt quod Klotz in universum satis habuit priorum editorum vestigia sequi paucis de suo additis, quae in 'corollario adnotationum ad Eugraphi commentarium' (vol. II p. 604—615) Westerhovii coniecturis adspersa reperiuntur, cum Zeunius enixe operam dederit, ut quae Westerhovii vel incuria vel turpi inscitia foedata et corrupta essent (cf. vol. II p. III), in quantum posset coniecturis emendaret atque sanaret. Qua in re etsi saepius ingenio nimium indulsit, tamen non pauca digna visa sunt, quae novae editioni insererentur.

Zeune
Klotz

Iam restat, ut de novae editionis indole nonnulla addam. Secutus sum igitur, ut par erat propter ea quae supra de utriusque recensiois natura exposui, libros manuscriptos recensiois β , sic quidem ut codicum *LF* memoriam in quantum fieri potuit omnino praeferrem, leviores autem discrepantias neglegerem, dummodo de archetypi lectione satis constaret. Quae in recensione α omissa sunt, ea litteris inclinatis exprimenda curavi; quae addita, ea sub signo α proprio loco collocavi appposito asterisco, qui indicaret, quo quaeque interpolatio esset referenda; praeterea ut omnis error tolleretur, versuum numerum uncinulis inclusum adieci. Reliqua, quae a retractatore immutata sunt, indicata invenies in critico apparatu.

Quod ad ordinem fabularum attinet, quem Eugraphius secutus est, res nullo negotio ad certum finem perducipotest. Etenim si codices inspicimus, hunc in singulis ordinem invenimus:

<i>L</i>	Andr.	Eun.	Heaut.	Phorm.	—	—
<i>F</i>	Andr.	Eun.	Heaut.	—	Hec.	Phorm.
<i>A</i>	—	—	Heaut.	Ad.	Hec.	Phorm.
<i>G</i>	Andr.	Hec.	Eun.	Heaut.	Phorm.	Ad.
<i>B</i>	Andr.	Eun.	Heaut.	Ad.	Hec.	Phorm.
<i>B'</i>	Andr.	Eun.	Heaut.	—	—	—
<i>P</i>	—	Eun.	Heaut.	—	Ad.	Hec.
<i>V</i>	Andr.	Eun.	Heaut.	Phorm.	Ad.	Hec.
<i>S</i>	Andr.	Eun.	Heaut.	Ad.	—	—

Ex his primum secludendi sunt codices *FABS*, quippe quorum ordo accommodatus sit ad ordinem comoediarum Terenti, quas continent. Deinde tollendus est error, quo nescio qua de causa in *G* Hecyrae commentum suo loco, qui inter Phorm. et Ad. fuisse videtur, deturbatum est. Iam in *LGPV* quattuor priorum fabularum sic procedit ordo: Andr. Eun. Heaut. Phorm., unde facile intellegitur Adelphorum commento ultimum locum essetribuendum, ut idem qui in Terenti codice Bembino prodeat ordo. Neque desunt, quibus hanc coniecturam comprobemus. Cum *L* in censum non veniat et *G* propter errorem supra dictum melius interim negligatur, ad libros *PV* reicimur, in quibus commenta Hec. et Ad. mire perturbata esse suis locis commemoravi. Atque in *V* hae respiciendae sunt subscriptiones: f. 38^r EXPLICIT CŌMTV̄ EOGRAPHII IN HECHIRA et f. 39^r Explicit Eographii Cōmētū in Adelphis, haec quidem a man. sec. in rasura scripta; in *P* vero habemus f. 120^u rasuram, qua maximam partem deleta est subscriptio, quae fuisse videtur EXPLIC CŌMTV̄ IN HECYRĀ, et f. 121^r post finem commenti in Adelphos EXPLICIT LIBER , ubi EOGRAPHII deletum est. Quae cum ita sint, luce clarius est in *V* quoque post Adelphorum commentum olim eandem subscriptionem exstistisse, quae in *P* hoc loco exstat. Inde efficitur hanc subscriptionem referendam esse ad archetypum recensiois α vel rectius $\alpha + \beta$; qui cum in hac de qua agitur commenti parte ex libro alterius recensiois suppletus sit, iam veri est simillimum subscriptionem quoque ex illo codice esse

derivatam, praesertim si cum illo EXPLICIT LIBER EOGRAPHII comparamus quod *L* f. 1 exhibet INCIPIT LIBER EOGRAPHII. Stat igitur sententia nostra Eugraphium codicis Bembini ordinem esse secutum, quae sententia iis quoque confirmatur exemplis quae de Terenti memoria ab Eugraphio servata Mus. Rhen. p. 357 sqq. collegi.

Iam proponam tabulam, qua ostendatur quibus quoque loco uti potuerim libris manuscriptis:

	Rec. β	Rec. α	
<i>Andr.</i>			
in. — prol. 25/27	<i>L F — G</i>	— — — — <i>S</i>	
prol. 26/27 — I 1 in.	<i>L F — G</i>	— <i>B B' V S</i>	
I 1 in. — III 5, 18	<i>L F — G</i>	— <i>B B' V S</i>	
III 5, 18 — IV 4, 1	<i>L F — G</i>	— — <i>B' V S</i>	
IV 4, 3 — V 4, 16/18	<i>L F — G</i>	— — <i>B' — S</i>	
V 4, 16/18 — fin.	<i>L F — G</i>	— — <i>B' V S</i>	
<i>Eun.</i>			
prol.	<i>L F — G</i>	— <i>B B' V S</i>	I 2, 1 } $\alpha = \beta$
I 1, 1 — V 2, 57	<i>L F — G</i>	— — <i>B' V S</i>	V 2, 57 }
V 2, 57 — V 4, 17	<i>L F — G</i>	<i>P — B' V S</i>	
V 4, 20 — V 6, 20	<i>L F — G</i>	<i>P — — V S</i>	
V 6, 20 — fin.	— <i>F — G</i>	<i>P — — V S</i>	
<i>Heaut.</i>			
prol.	— <i>F A G</i>	<i>P B — V S</i>	
I 1, 1 — II 1, 16	— <i>F — G</i>	<i>P — — V S</i>	I 1, 1 } $\alpha = \beta$
II 2, 1 — III 1, 77	— <i>F — G</i>	<i>P — B' V S</i>	
III 1, 77 — III 2, 13	— <i>F — G</i>	<i>P — — V S</i>	
III 2, 13 — IV 1, 19	<i>L F — G</i>	<i>P — — V S</i>	IV 1, 19 }
IV 1, 21 — fin.	<i>L F — G</i>	<i>P — — V S</i>	
<i>Phorm.</i>			
prol.	<i>L F A G</i>	— <i>B — V —</i>	
I 1, 1 — II 1, 59	<i>L F — G</i>	— — — <i>V —</i>	
II 1, 59 — IV 3, 1	<i>L — — G</i>	— — — <i>V —</i>	
IV 3, 1 — fin.	<i>l — — G</i>	— — — <i>V —</i>	
<i>Hec.</i>			
prol.	— <i>F A G</i>	<i>P B — V —</i>	I 1, 1 } $\alpha = \beta$
			II 2, 16 }
I 1, 1 — fin.	— <i>F — G</i>	<i>P — — V —</i>	III 1, 52 } $\alpha = \beta$
			IV 1, 53 }
<i>Ad.</i>			
prol.	— — <i>A G</i>	— <i>B — V S</i>	
I 1, 1 — I 1, 44	— — — <i>G</i>	— — — <i>V S</i>	
I 1, 44 — III 5, 4	— — — <i>G</i>	<i>P — — V S</i>	III 2, 39 } $\alpha = \beta$
IV 1, 1 — fin.	— — — <i>G</i>	<i>P — — V —</i>	fin. }

Ex hac tabula facile cognoscitur, quam exili fundamento manuscripto in magna commenti parte nitatur nova editio. Velut in Phormione, prologum si excipimus, unum habemus recensitionis α codicem *V*, in Adelphis, id quod magis dolendum est, recensitionis β solus nobis praesto est codex *G*, cui tantum in prologo accedit codex *A*. Maiores uero difficultates e miserima textus condicione nascuntur; nam cum omnes libri sescentis locis corruptelas exhibeant, fieri non potest quin communem archetypum quovis mendorum genere obsitum ne dicam obrutum fuisse sumamus. Huc pertinent vocabula perperam sive coniuncta sive disiuncta, quod vitium ex continua scriptura repetendum est, huc lacunae modo minores modo maiores, huc denique compendiorum notae a librariis saepenumero male intellectae. Neque tamen haec sunt omnia: adde innumerabiles errores ex litterarum formis satis incertis ortos (velut aperta litterae a forma et e littera litterae e simillima causa fuerunt, ut p. 66, 22 ex *uestrum* fieret *acstrum* *L*, hinc *astrum* α); adde silvam lectionum variarum supra versus et in marginibus adpersarum, quas librarii posteriores modo receperunt modo abiecerunt: adde supplementa non pauca hic illic adscripta saepiusque falso loco inserta: iam satis opinor intelleges, quot quantisque difficultatibus impedita fuerit textus constitutio. Ac ne desiderentur exempla, ex ingenti multitudine pauca depromam, quae fere omnia in uno Andriae commento reperiuntur. *u* : *a* p. 3, 6 et 25, 17 *primū* : -*ma*, 4, 14 *captaturū* : -*rā*, 8, 13 *futurus* : *fact-*, 30, 18 *ut spe* : *a spe* (hinc *aspice* *G*!), 49, 1 *auditū* : -*tū*, 53, 16 *nam* : *num*, 54, 13 *collocata* : -*tu* (-*tur* *G*!); *u* : *o* 20, 14 *loco* : -*cū*, 33, 14 *primo* : -*mū*; *u* : *i* 26, 14 *sint* : *sunt*, 29, 2 *maximū* : -*mi*, 29, 13 *mandati* : -*tū*, 55, 14 *addic-* : *adduc-*, 57, 16 *ibi* : *ubi*; *o* : *a* 7, 25 *abiecto* : -*ta*, 19, 1 *occult-* : *adcult-*, 33, 2 *primo* : -*a*, 44, 16 *appon-* : *oppon-*, 49, 1 *quo* : *qua* (*quam*), 53, 15 *alloc-* : *obloc-*, 64, 18 -*ar-* : *or*, 330, 28 *omiss-* : *amiss-*; *o* : *e* 35, 24 *longo* : -*ge*, 40, 17 *commētis* : -*motis* vel -*tus*, 47, 21 *commodare* : *commēd-*; *c* : *e* 32, 18 *nē* (pro *num*) : *ne* (*utrum* α !); *c* : *o* 26, 13 *nē* : *nō*; *c* : *p* 27, 4 et 31, 3 *rtinere* : *ctin-*;

item *c : t, o : t, t : i, t : x, r : s, n : rr, f : s, h : n*, al. Saepissime invenitur *-it* pro *-at* vel *-at* pro *-it*, etiam *-it* pro *-erit*, saepissime *quo* pro *quod* vel *quod* pro *quo* nec non *quod* pro *quam* et *quoniam* sim. P. 3, 21 ex *fit reus* sscr. ergo in *LF* factum est *fit reus ergo*, in α *fit ergo reus*, in *G* *fit reus*; 19, 15 ex *sic* sscr. et in *F* *sit et*, in *LG* *sic*; 26, 18 ex *narrationes* sscr. *narrat* in *F* *narrat rationes*, in *LG* *narrationes narrat*; 40, 13 ex *ita* sscr. *si te* in *F* *si ita te*, in *L* *ita*; 55, 11 ex *defendit* sscr. *dat* in *L* *defendit*, in *F* *dat*; 64, 4 ex *enimaduerteret* sscr. *anim* in *L* *enim animadu-*, in *F* *enim adu-*, in *G* *aduerteret*. Supplementum falso loco insertum habes 6, 21 *hoc* — *transtulerit* (om. *L*); 21, 1 *deinde* — *mandat*; 22, 11 *ut* — *opprimat*; 27, 19 *nam* — *inquit*; 37, 7 *quemadmodum dicitur*; 41, 5 *dicit* — *invenisse*; alibi. Variam lectionem adscriptam servaverunt codices 5, 6; 22, 3; 31, 17; 33, 14; 47, 20; 53, 2; 61, 12; 79, 18; saepius.

In tali codicis archetypi condicione mirum non est, quod librarii haud raro suo Marte textum emendare conati sunt, id quod praecipue cadit in recensiois β codices recentiores *F* et *G*, in recensiois α codices *B* et *VS* (cf. Mus. Rhen. 346). Quo magis cavendum est, ne speciosa interpolatorum librorum scriptura decepti falsum pro vero accipiamus. Velut p. 54, 13 *collocatur* quod in *G* legitur, male emendatum esse demonstratur lectionibus codicum *L* (*-tu*) et *F* α (*-ta*); similiter res se habet p. 91, 13, ubi α recte exhibet *possum*, *L*¹*F* corrupte *positum*, unde *G* efficit *posse mortuum*; cf. etiam p. 119, 15 sq.: *operā de* (hoc olim sscr. fuit) *robore* (vel *rebere*) *tradere LF* α , *operando robori se tradere debetur G*. Haec sufficiant.

Iam qui consideraverit omnia quae de commenti Eugraphiani memoria disputata sunt, is facile concedet me non inani coniectandi studio abreptum, sed maxima emendandi necessitate coactum totiens mutasse scripturam traditam; qua in re sermonis Eugraphiani proprietatem qualem observaram enixe me operam dedisse ut servarem, vix est quod moneam. Sed quamquam ter quaterque totum commentum, iterum atque iterum singulos locos tractavi, ut

menda tollerem quam plurima, tamen haud ignoro multa restare, quae manu emendatrice egeant*): plura certe eiusdem generis restitissent, nisi in hac quoque editione curanda Georgius Goetz et Fridericus Schoell adiuvissent me liberalissime, qua de causa ut persuasum habeant me semper fore gratum atque memorem, sincere illos velim rogatos.

Ser. Halis Saxonum a. d. XVI Kal. Iul. a. MCMVIII.

P. W.

*) Addenda et corrigenda invenies in calce editionis.

EVGRAPHI
COMMENTVM ANDRIAE

.

Rec. β $\left\{ \begin{array}{l} L = \text{cod. Leid. Voss. lat. Q. 34 s. X.} \\ F = \text{cod. Laudun. 467 s. XV.} \\ G = \text{cod. Sangall. 860 s. XV.} \end{array} \right.$

Rec. α $\left\{ \begin{array}{l} B = \text{cod. Vatic. Basil. 19 H. s. X comm.} \\ \quad \text{prius: prol. 26—III 5, 18.} \\ B' = \text{cod. Vatic. Basil. 19 H. s. X comm.} \\ \quad \text{posterius: prol. 27—fin.} \end{array} \right\} v. \textit{praef.}$
 $\left\{ \begin{array}{l} V = \text{cod. Leid. Voss. lat. Q. 36 s. X: I 1, 1—IV 4, 3;} \\ \quad \text{V 4, 16—fin. } v. \textit{praef.} \\ S = \text{cod. Paris. lat. 16235 s. X.} \end{array} \right.$

$\beta = \text{consensus codicum } LFG$ } aut omnium aut eorum qui
 $\alpha = \quad \quad \quad \quad \quad BB'VS$ } exstant.

Cod. Ter. C = scholia Eugraphiana cod. Vatic. 3868 Ter. s. X,
 quae edidit Schlee.

Lindenbr. = editio Frid. Lindenbrogii Francofurt. 1623.

Westerh. = „ A. H. Westerhovii Hag. 1726.

Zeune = „ I. C. Zeunii Lips. 1774.

Klotz = „ R. Klotzii Lips. 1838.

Bruns = scholia et glossae (rec.) cod. Halensis in edit.
 Ter. Hal. 1811.

Schlee = scholia (et glossae rec.) Terent. coll. et disp.
 Fr. Schlee Lips. 1893.

W. = Wessner.

* * * * lacunam significat.

Litteris inclinatis indicavi quae in sola rec. β exstant.

ANDRIA

PROLOGVS

Cum omnes poetae uirtutem oratoriam semper uersibus exequantur, tum magis duo uiri apud Latinos, Virgilius et Terentius. ex quibus, ut suspicio nostra est, magis Terentii uirtus ad rationem rhetoricae artis accedit, cuius potentiam per comoedias singulas ut possumus explicabimus. ac prima nobis ea sit, quae et pueris semper est tradita. Andria igitur prologum habet POETA CVM PRIMVM ANIMVM AD SCRIBENDVM APPVLIT. omnis prologus triplici inducitur causa: uel ut argumentum fabulae possit exhibere uel poetam populo commendare uel ut a populo audientiam postulet. sed his omnibus causis Terentius non ita usus est: habuit enim aduersarium ueterem poetam Luscium Lanuinum, cuius comoediae cum non placerent, semper maledictis aduersus comoedias Terentii pugnabat. propter hunc igitur Terentius prologum semper inducit, ut eius maledictis respondeat. quod si ita est, omnis prologus Terentii habet controuersiam. Andria igitur controuersiam tenet: mos est, uti ex Graeco in Latinum sermonem aliquid transferri liceat. Terentius comoediam Graecam Andriam cum transferret, adiunxit et Perinthiam, quae altera Graeca est comoedia. fit ergo reus, quia non debuerit alteram comoediam contingere in comoediae alterius translatione. est hic controuersiae qualitas, an iuste

1 uersibus] pro uiribus *Karsten* || 2 exequantur *Karsten* || 5 singulas comoedias α || 6 primum β | <prima> semper *Karsten* | tradita est α || 10 uel <ut> β | populo poetam α *F* || 16 respondeat maledictis α || 21 ergo *post* reus *L F*, *om. G* || 23 controuersia β

fecerit, cuius argumenta sic persequitur, ut per absolutam
 qualitatem habitus semper sit in disputatione tractatus.
 is omnino, ut dixi, duplex est 'feci, sed iuste feci' et
 'feci, quia licuit per exemplum'. sed prius exordium su-
 mitur, quod propositum ita est, ut poetam populo com- 5
 mendet: aliter enim beniuolentiam auditorum non potest
 comparare, nisi personae suae pudorem honestatemque
 declaret. est igitur ad comparandam beniuolentiam sump-
 1 tum principium **1** POETA CVM PRIMVM ANIMVM AD SCRIBEN-
 DVM APPVLIT ID SIBI NEGOTII CREDIDIT SOLVM DARI VT 10
 PLACERENT POPVLO QVAS FECISSET FABVLAS. beniuolentia
 rhetorica arte captatur ex nostra persona: hoc supra posi-
 tis uerbis expositum est, cum docuit sibi pudorem pro-
 positum et certam gloriam captaturum. unde a persona
 aduersarii, cum eius impudentia declaratur, hoc subiunxit 15
 4 **4** VERVM ALITER EVENIRE MVLTQ INTELLEGIT NAM IN PRO-
 LOGIS SCRIBENDIS OPERA ABVTITVR NON QVI ARGVMENTVM
 NARRET SED QVI MALIVOLI VETERIS POETAE MALEDICTIS
 RESPONDEAT. huc usque principium est habitum a nostra
 persona et ab aduersariorum: sequitur propositio quaestio- 20
 8 nis et primo promissio **8** NVNC QVAM REM VITIO DENT
 QVAESO ANIMADVERTITE. haec dicit quaestionem pro-
 mittens. proponit autem ita quaestionem, ut, cum argu-
 mento quaestionem soluat, quaestionem proponere uideatur
 9 **9** MENANDER FECIT ANDRIAM ET PERINTHIAM QVI VTRAMVIS 25
 RECTE NORIT AMBAS NOVERIT. quaestionem illam supra
 diximus esse, quia non debuerit ex duabus comoediis
 Graecis unam Latinam facere. et huic respondet ita, quod
 liceat. ac primum unam dicit, <quia>, quamuis duae
 sint, inter se quoque quadam cognatione conueniant: hoc 30
 enim dixit MENANDER FECIT ANDRIAM ET PERINTHIAM QVI
 VTRAMVIS RECTE NORIT AMBAS NOVERIT NON ITA DISSIMILI

2 sit] est *LG*, *om.* *F* || 9 AD SCRIBENDVM *om.* *L* || 10 ID
om. *L* || 14 captaturam β || 17 scribundis α || 21 et *W.*: sed
codd. | permissio α || 26 RECTE — NOVERIT *om.* *L* || 28 facere]
 scribere α | respondet *FG*, -dit *rell.* || 29 quia *W.*: unam *L*,
 utramque ut *G*, quae *post* sint α

- SVNT ARGVMENTO ET TAMEN DISSIMILI ORATIONE SVNT *FACTAE*
AC *STILO*: licet duae sint numero, in unam tamen rati-
onem conueniunt. quod si ita est, quae ex Perinthia in
Andriam conuenerunt, ad Andriam iure translata sunt;
unde non uidetur aliter fecisse quam licet. nam cum li- 5
ceat ex una comoedia Graeca unam Latinam facere, hic
quodammodo ex Andria Graeca Andriam fecit Latinam et
quaedam ex Perinthia <trans>tulit, quae in Andriam
conuenirent. igitur aduersarii id uituperare audent? adicit
argumentum absolutae qualitatis, uti supra diximus, quia 10
18 quae fecit, fecerit per exemplum 18 QVI CVM HVNC ACCV-
SANT NAEVIVM PLAVTVM ENNIVM ACCVSANT QVOS HIC NOSTER
AVCTORES HABET. et quoniam semper in exemplis laboran-
dum est, ne ea sumamus, quae aliquando reprehensa sunt,
20 adiecit 20 QVORVM AEMVLARI EXOPTAT NEGLEGENTIAM *PO-* 15
TIVS QVAM ISTORVM OBSCVRAM DILIGENTIAM. subiungit post-
ea epilogorum uirtutem, uti liberatus culpaе terrere inci-
22 piat aduersarios 22 DEHINC VT QVIESCANT PORRO MONEO.
et honeste contendit aduersarios multa peccare, sed illa
se nolle maledicere. concludit a precibus, ut beniuolen- 20
24 tiam ab audientia populi petat 24 FAVETE ADESTE AEQVO
ANIMO, simul pollicens quasi quoddam praemium de comoe-
diis futuris, si fuerit libenter auditus. hactenus contro-
uersia tractata est.
- 1 1 POETA CVM PRIMVM ANIMVM AD SCRIBENDVM APPV- 25
LIT sensus hic est: cum primo poeta comoediam scribere
uoluit, hoc tantummodo arbitratus est negotii sibi dari,
ut placerent populo comoediae, quas fecisset. ergo quod
4 sequitur 4 VERVM ALITER EVENIRE MVLTQ INTELLEGIT, ille
sensus est, ut, cum hoc solum sibi crederet propositum, 30

1 sunt oratione *FS* || 3 conuenerunt in andriam α || 6 fa-
cere] *sscr.* uel scribere *L*, scribere *rell.* || 8 transtulit *W.* ||
9 aduersarii id] -rium β || 11 quae] qui β | fecit] -cerit *F*,
om. LG | fecerit (-cit *S*) post exemplum α || 13 in *om. \beta* ||
15 exoptat ante aemulari α , post negligentiam *LG* || 17 <a>
culpa α *F*, culpa *G* || 21 a populi audientia α || 30 cum *om. G*

ut comoediae suae placerent, <euenerit> et illud, ut aduersario debeat respondere. ergo IN PROLOGIS SCRIBENDIS OPERA ABVTITVR hoc est: ualde utitur opera prologorum, non ut argumentum narret, quod prologorum est semper officium, sed ut semper maliuoli poetae maledictis re- 5
 7 spondeat. adiecit 7 VETERIS POETAEB, quo facilius hominem ex vetustate notare posset, qui, cum uetustate commendatus non sit notus, per maledicta inuidere uideatur. —
 8 8 QVAM REM VITIO DENT hoc est: quam rem culpent et
 11 accusent. — 11 NON ITA DISSIMILI SVNT ARGVMENTO ET 10
 TAMEN DISSIMILI SVNT ORATIONE FACTAE AC STILO uult <dis>simile esse argumentum duarum comoediarum, non tamen plurimum dissimile. et ne Menandrum accusare uideatur, qui paene ex uno argumento duas comoedias fecerit, adiunxit, quod ad eius laudem pertinebat, ut 'dissi- 15
 mili oratione ac stilo' unius argumenti duas comoedias fe-
 13 cerit. — 13 QVAE CONVENERE IN ANDRIAM EX PERINTHIA multa ex *Perinthia comoedia* conuenerunt in *Andriam*:
 17 haec igitur Terentius in Andriam transtulit. — 17 FACI-
 VNT NE INTELLEGENDO hoc est quasi plurimum intelligendo. 20
 26 — 26 POSTHAC QVAS FACIET DE INTEGRO COMOEDIAS hoc est 'de integro', cum unam Graecam in unam Latinam transtulerit: nunc enim transtulit quasi duas. atque ex hoc uidetur illud Terentius declarasse: quod fecerit, iure fecisse et per exempla fecisse, uerum tamen iam non esse 25
 facturum, ut de duabus comoediis unam comoediam faciat. —
 27 27 SPECTANDAE hoc est probandae. — EXIGENDAE foras mittendae.

1 euenerit *add. W.* | et] non *G* || 2 scribundis α || 4 semper est *FG* || 9 id est α || 11 orationi *LS* | *AC*] et *LG* | uult *om. S* || 12 dissimile *Westerh.* | esse] est *LS* || 15 adiunxit — 16 fecerit *om. L* || 15 ut *G, om. rel.* || 16 ac] et *G* | fecit *G* || 17 conuenerunt *FG* || 18 multa <enim> α | conuenerunt *F'G*, conueniunt *rell.* || 20 id est α || 21 post has (*in hac corr. L*) *LFS* | QVAS FACIET] *hic incipit B* | DE — COMOEDIAS *om. L* | hoc — transtulerit *ante* 17 IN ANDRIAM *G, om. L* || 24 terentius illud α || 26 factum *L*¹; futurum? || 27 SPECTANDAE] *hic incipit B'* | id est α | <an> exigendae <id est> α

I.

1.

28 1 VOS ISTAEC INTRO AVFERTE ABITE prima scaena
huius comoediae causam continet quasi deliberatiuam.
certum consilium <et> exploratum mandat seruo dominus;
ne tamen hoc iniustum consilium sit, quod ex deliberati-
one uidetur inuentum, ex narrationis partibus colligitur, 5
quod iustum id consilium inuentum esse uideatur. habet
quidem finem haec scaena imperium atque mandatum,
quod seruo detur, sed ne imperii atque mandati iniustitia
sit, causae est consilium sumptum, ubi similiter qualitas
est, an iniustum consilium sit. sed iam ut ad speciem 10
ueniamus, mandat seruo dominus, bene ut adsimulet nup-
tias (*v. 141*). consilium autem id est (*v. 130*) ‘et nunc
id operam do, ut per falsas nuptias uera obiurgandi causa
sit, si deneget’. id<eo> consilii ratio quaerenda est, quae
supponitur sic ‘filium credo amare meretricem’. haec ra- 15
tio per coniecturam tractatur, an filius amet *meretricem*.
omnis igitur scaena in hoc consumitur, ut argumentis
coniecturalibus colligatur filium amare *meretricem*. quare
coniectura consilium suum probat, ut filium debeat obi-
iurgare, si amet. quo consilio probato iustum declarat 20
imperium, quo est seruo imperaturus, ut bene assimulet
nuptias. haec per singulorum capita uersuum plenius
aperiemus.

Primum ne quid turpe dominus aduersus filium seruo
mandare uideatur, siquidem ille filius hic seruus est, obiecta 25
persona serui est, non illa uulgaris neque in condicione

1 VOS — ABITE *FB*, *om. rel.* || 2 deliberatiue *LG* || 3 <ubi>
certum α | et *add. W.*; -que *post* exploratum α || 4 ne *Lindenbr.*:
non *codd.* || 5 inuentum <quod> α || 12 id *om. LG* || 14 ideo *W.*,
om. α || 19 obiurgare] arguere α || 20 probato *G*, -at est *rell.* ||
22 singula *FG* (*recte?*) || 25 obiecta *W.*: abiecto *L*, -ta *rell.* ||
26 est *om. α* | non — uulgaris *ante* obiecta α

uiuentis neque in turpi officio seruientis, sed cuius animus
 et integritas fuerit per officia completa liberalis. hoc
 igitur tangit Simo, cum laudat seruum Sosiam, cum dicit
 opus esse non arte, sed his potius rebus, quas in eo
 semper agnouit, fide et taciturnitate. nam fides est, ut 5
 compleat quae mandat, taciturnitas autem necessaria
 videtur, ut ea celet. sed parua laus data seruo uide(re)tur,
 <si> eum coegisset, ut a domino imposita mandata ser-
 uaret. sed quoniam apud seruum, bonum dumtaxat, potuit
 esse consideratio, quod dominus maior sibi nescio quid 10
 aduersus minorem dominum imperauerit, cuius, si non
 imperium adulescentis, aetatem timere deberet, quia illi
 post senis mortem erat dominus futurus, idcirco laborat
 senex primo in animum suum serui animos inclinare; nam
 circa iuuenem inofficiosum imperare fortasse imperantis 15
 est metus. dicit ergo se ex illo tempore, quo emptus
 seruus sit, iusta et clementia sine duris laboribus im-
 35 perasse: 8 EGO ENIM POSTQVAM TE EMI A PARVULO INQUIT.
 hinc illud est in Iugurthino (*Sall. Iug. 10, 1*) 'paru-
 um ego te, Iugurtha, amisso patre et sine spe et sine opibus in 20
 meum regnum excepi'. et cum dixit 'a paruulo', utique bene-
 ficiorum suorum longum tempus ostendit <et> dedit ei
 continuationem praestandi: uere enim praestat, qui non
 <nisi> ei praestiterit qui meretur. adiecit autem ad cu-
 mulum beneficiorum, non quod tantum bene seruierit, cum 25

1 uiuentis *F*, uiuit *rell*; qui uiuit *Schoell* || 3 igitur] enim α |
 Simo post seruum β | cum 2.] et α || 4 potius his α || 5 fide <opu>s?
 est *om.* *LGF*¹ || 7 ut ea celet *Schopen*: ut cadet *L*, ut celet *F*,
 ut caueat α , *om.* *G* | uideretur si *W*. || 8 eum (cum *FG*) coegis-
 set (-e *LF*) ut β , quem coegit α | a domino] dominus α |
 seruare α || 11 imperauerit *W*.: -uerat *codd.* | non <esset> α ||
 12 ille *G* (recte?); fort. ille ei || 13 dominus] hic incipit *vetus*
cod. V | facturus *LF* || 14 nam] ordo *scholiorum*, *perturbatus* ut
videtur, hic est in *codd.*: dicit — imperasse ego — inquit. uere
 — meretur, nam circa — metus. et cum dixit — praestandi.
 hinc — excepi. adiecit autem *etc.* || 16 metus est α | se post
 sit α || 20 et 1. *om.* α (= *Sall.*) || 21 regnum meum α (= *Sall.*) |
 accepi *F* (= *Sall.*) || 22 et *add.* *W*.; -que post dedit α ; et pro
 ei (*del.* dedit) *Goetz* || 24 nisi *add.* *W*.

ei dominus clementiora quae fuerant imperaret, sed quia
 37 ex seruo fecerit liberum **10** FECI EX SERVO VT ESSES LI-
 BERTVS MINI: summum etenim pretium seruiantibus ui-
 detur esse libertas. et quoniam omnis libertus patrono
 debet seruitutem, ideo adiecit 'mihi', non Pamphilo, hoc 5
 est non filio, ut ille non crederet licet libertum se debere
 38 filio seruitutem. — **11** PROPTEREA QVOD SERVIEBAS LI-
 BERALITER pulchre hoc uidetur adiunctum, ut non propter
 alias causas dominus dedisse uideatur, sed quia hanc
 semper seruus habuerit in seruitutis condicione uolunta- 10
 tem, liberaliter omnia quae iussa fuerant perimplere. —
 39 **12** QVOD HABVI SVMMVM PRETIVM PERSOLVI TIBI ipsum 'pre-
 tium' dixit libertatem. ita debitorem iam seruum ad do-
 mini officia fecit, sicut in seruo dominus quod debebat
 40 exoluit. — **13** IN MEMORIA HABEO recte seruatum a ser- 15
 uo, ut 'in memoria habeo' diceret: neque enim do-
 mino referre gratias potest, nisi sola *priorum* officiorum
 restitutio in memoria perseueraret. — HAVT MVTO mihi
 uidetur iuris rationem respicere: ingratus enim liber ser-
 uus a patrono reuocari in seruitutem potest. — GAVDEO 20
 SI TIBI QVID FECI AVT FACIO QVOD PLACEAT SIMO uehementer
 seruus se gaudere dixit, si ex factis domino reddiderit
 uoluntatem. et simul duo tempora coniunxit, ut non
 42 solum fecisse, sed et facturum esse declararet. — **15** AD-
 VERSVM TE apud te intelligendum. quidam enim, quo- 25
 niam supra (v. 11) dixerat 'quod seruiebas liberaliter',
 hoc intelligunt 'ut libere quoque diceres quae sentias
 et propterea uoces ex libertate prolatas in conuicium

2 feci <inquit> α || 3 enim α || 7 QVOD] quia LB V || 8 non
 et 9 dominus om. L || 9 sed] nisi α || 11 fuerunt LG, erant F
 adimplere G, implere α || 12 ipsum] summum Lindenbr.; ipsam
 Schoell || 13 <et> ita α || 14 fecit officia α | debebat Schopen:
 habebat codd. || 17 poterit G, posset α | sola priorum G, sola-
 tionum L, soluc- F || 19 respicere Lindenbr.: insp- codd. | liber
 seruus] libertus α || 22 factis <suis> domini α || 23 iunxit α | ut
 om. LF || 24 <se> esse V || 25 intelligendum <est> B || 27 diceres
 LF, -ceret α G | sentias Schoell: -tit (-tiebat α F) has codd.
 28 et post propterea codd., transp. Schoell.

aut iniuriam secundum rationem ueritatis proferres'.
 quod si ita est, dicta sunt aliqua a seruo contra domi-
 num. idcirco intelligunt 'aduersum te' contra te. sed
 melior est interpretatio superior.* ['aduersum te' apud te
 44 *melius intelligitur.*] — 17 QVASI EXPROBRATIO EST INMEMORIS 5
 BENEFICII <sa>ne beneficiorum commemoratio cum ostenditur,
 46 ingratiae exprobratio dicitur. — 19 PRIMVM IN HAC RE
 PRAEDICO TIBI antequam narrationem incipiat ponere, sum-
 47 mam primo proponit, quae talis est 20 QVAS CREDIS ESSE
 HAS NON SVNT VERAЕ NVPTIAE. partitur hic senex eaque 10
 49 partitio triplex est 22 EO PACTO ET GNATI VITAM ET CON-
 SILIVM MEVM COGNOSCES ET QUID FACERE IN HAC TE RE
 VELIM. ergo secundum supra positam diuisionem 'gnati
 uita' cum exponitur, coniecturalia continet argumenta;
 'consilium' cum exponitur, per qualitatem dicitur; 'quid 15
 facere in hac te re uelim' similiter qualitatis ratione con-
 sistit. utraque autem qualitas negotialis est. incipit
 51 primo gnati uitam 24 NAM IS POSTQVAM EXCESSIT EX
 EPHEBIS SOSIA. hic argumenta coniecturalia diligenter
 debemus adtendere, quod Pamphilus uidetur amare mere- 20
 tricem.* 'excessit ex ephebis' tempus puerilis aetatis ex-

α * [4] est uero huc usque figura synathroismos (sinatris- *codd.*),
 quae est congregatio criminum uel beneficiorum ad
 mouendos animos.

* [21] Argumentorum loci traduntur alii esse artificiales (-cales *V*;
sic semper), alii inartificiales. et inartificiales quidem ex
 auctoritate sumuntur uel opinione, artificiales uero aut
 a personis aut a negotiis. cum autem omne argumentum
 rei dubiae faciat fidem, his uel nostram uel aduersariorum
 causam confirmamus uel infirmamus. quorum loci sumun-

1 <in> iniuriam *V* | proferres *LF*, -ferret α , -feram *G* ||
 2 a om. *LF* || 3 <id est> contra α || 4 aduersum — intelligitur
secl. W. (e margine inrepsisse videntur) || 6 sane *Goetz*: ne *LF*,
Hec G; bene *Schoell* || 7 ingratiae *Schoell*: -tia *L*, -ta *F*, om. *G* ||
 12 re te α *F*; sic et infra || 13 diuisionem positam β || 16 qua-
 litatis — consistit (-at *LF*) || per qualitatem dicitur α || 17 qua-
 litas] -tatis *LF* || 18 nati *LFV* | ex] ab *LG* || 20 aduertere
 (animadu- *B*) α || 21 <postquam> excessit α

55 cessit.* — 28 PLERIQUE OMNES apud antiquos ista dictio
 ponebatur, ut 'omnes' superuacuum fieret et superior
 tantum sermo propriam significationem contineret.* —
 57 30 AD PHILOSOPHOS ad sapientiam atque doctrinam. —
 58 31 NIHIL EGREGIE PRAETER CETERA hoc est: omnia ae- 5
 60 qualiter, *nilh amplius ante omnia*. — 33 NON INIVRIA non
 sine causa, id est iuste: ius enim contrariam habet iniuri-
 61 am. — 34 VT NE QUID NIMIS quidam arguunt Terentium,
 quod istam sententiam dixerat seruus, quam sapientium
 summus ex septem protulisse dicatur. quae quidem res 10
 non digna reprehensione est. nam primo omnium in

α tur ante rem quidem, unde agitur: a persona, a causa,
 a tempore, a loco, a materia, a modo, a ratione; in re,
 unde agitur: a toto, a parte, a genere, a specie, a dif-
 ferentia, a proprio, a definitione (diff- BV; *sic semper*),
 a nomine; circa rem, unde agitur: a simili, a dissi-
 mili, a pari, a contrario, a maiore, a minore, a praece-
 dente, ab eo quod est simul (simul est V), a conse-
 quente; post rem uero: ab euentu, a iudicatis. qui
 loci ideo communes dicuntur, quia in omni genere cau-
 sarum ex his argumenta duci possunt. nam a personis
 consideratur patria, nomen, genus, corporis habitudo,
 mores, uita, amicitia, aetas, incessus, uultus. [uel aliter
 a persona: nomen, natura, uictus, fortuna, habitus, af-
 fectio, studia, consilia, facta, casus et orationes.] distat
 autem inter argumenta rhetorum et philosophorum,
 quod philosophorum ita sunt interdum necessaria, ut non
 sint probabilia, rhetorum autem, si sint (sunt *Gerstenb.*)
 necessaria, erunt probabilia. probabile autem dico uerisi-
 mile, quod etiam uulgus probat et uerum iudicat. haec
 igitur argumenta sparsim in Terentio reperies nec um-
 quam aliunde sumpta. sequitur

* [1] quia ephēbi sunt pueri, unde et ephēbion (-ian *codd.*)
 locus ubi discunt.

* [3] Vel ita struendum: quod omnes faciunt adolescentuli,
 ut plerique ad equos etc., ut sic uniuersalitatē ad
 singularitatem redegerit.

1 omnis L | *fort.* <ita> ista dictio || 2 omne *codd.* || 4 at-
 que] ad α || 5 id est α || 6 <id est> non sine α || 9 dederit
 seruo α || 10 dicitur G || 11 est om. LG

hominibus naturae sensus aequalis est: ita concipere et
 seruus potest cum uirtutibus ingenium, cum omnibus
 sit aequale naturaliter attributum. deinde fieri potest, ut
 ista sententia iam a sapiente dicta percrebruerit et om-
 nium in ore uersetur: neque enim Terentius uel quilibet qui
 hanc comoediam composuit <***>, sed in hominibus com-
 prehendit, unde et seruus, non tamen ut callidus, auditam
 62 rem potuit in sermonibus collocare. — **35** SIC VITA ERAT
FACILE OMNES PERFERRE AC PATI CVM QVIBVS ERAT honeste
 pater narraturus uitam filii sui suspectam docet praeterito 10
 tempore integritate uiuendi obscuram tenuisse in suis
 moribus disciplinam.* ex quo ostendit sibi semper curam
 67 fuisse, ut filii uitam cognosceret. — **40** NAMQVE HOC
TEMPORE OBSEQVIVM AMICOS VERITAS ODIVM PARIT et ex hac
 sententia intelligi datur seruum bonum esse atque sapi- 15
 entem: ita et in superioribus ei sapientis est concessa
 sententia. 'hoc tempore' *autem* quod dixit, mihi uidetur
 'ad omnia tempora' expectandum: numquam enim non
 69 ualet ista sententia. — **42** INTEREA MVLIER QVAEDAM ABHINC
TRIENNIVM et haec interposita narratio demonstrandae per- 20
 sonae causa dicitur, quae ab oratoribus digressio nomi-
 natur, quotiens a narrationis tenore in aliam narrandi
 71 necessitatem dilabimur. — **44** INOPIA ET *COGNATORIVM*
NEGLEGENTIA COACTA quorum debuerat spe auxilioque ful-
 72 ciri. — **45** EGREGIA FORMA ATQVE AETATE INTEGRA duo 25
 quae necessaria ad uoluptatem fuerant complexus est, ut
 73 et uultus et aetas placere potuisset. — **46** EI VEREOR NE
 α* [12] cuius definitio per laudem est.

1 naturae *W.*: natura est (et *F*) β, natura α || 2 cum 2. *W.*:
 quod α, *om.* β || 3 aequale <ê> β || 4 percrebuerit α *FG* || 5 <non>
 terentius <non> *LF* | qui — hominibus] alius hoc a se α || 6 hanc
 comoediam *ante* uel *codd.*, *transp.* Schoell; composuit, <seruum
 relegat ab hominibus> sed *idem*: composuisset *codd.* || 9 <ut>
 omnis *L* || 12 curae α || 14 et *om.* *FG* || 16 ita — superioribus]
 dum ut supra α | ei *post* est α || 18 expectandum *LG*, spect-
 α *F*; spectare *schol. cod. C Ter.* || 19 sententia <tullius libro de
 amicitia (*Lael.* 24, 88–90) dicit monendi sunt . . . salus de-
 speranda> *F* | quaedam mulier α || 26 uoluntatem *LG*

QVID ANDRIA ADPORTET MALI cautus seruus, cum adulescentem dominum sciret, timuit mulierem et uultu et aetate
 77 laudabilem. — 50 VNVS ET ITEM ALTER hic arguto intellectu tres accipiuntur: nam 'unus' utique numerum suum ostendit, 'alter' uero de duobus post unum alter 5 est. ita si alter est, duos significat et unus praecessit, quo intellectu soluitur quod postea (v. 60) dictum est 'nam hi tres tum simul amabant'. hoc intelligi et in Virgilio (*Ecl. VIII 39*) uolunt 'alter ab undecimo tum me iam acceperat annus': undecim enim numerum suum habent, 10 'alter' nero, ut diximus, de duobus est, hoc est de duodecimo et tertio decimo, ut ista copulatio 'alter ab undecimo' tertium decimum annum significet, qui uicinus est pubertati, quo uerisimile fieret illum ueneri potuisse seruire. — 52 ACCEPIT CONDICIONEM probauit scilicet, quod 15 offerebatur ab his.* — DEIN QVAESTVM OCCIPIT deinde meretrix esse coepit.* cauta narratio: docet se in omnibus filii factis semper adhibuisse curam et metum quam plurimum, ne in malos mores contubernio duceretur, sumpsisse et officium paene seruorum, ut interrogaret seruos 20 contubernalium et diu quaereret de filii moribus nec prius requiesceret, quam disciplinam integram reperiret. quibus iam rebus fidem facit ad futuram quaestionem, ut uerisimile uideatur esse, quod motus est in filium iuste, qui semper de moribus inquisitionem habuerit nec ali- 25 quando integre omnia reperire potuerit iratus eo quod Pamphilus amaret. pulchre *tamen* post interrogationem

α^* [16] Condicio est institutio, ut hic. et est etiam originalis seruitus, ut dicitur quis seruili condicione. et est condicio compositio, unde est quod dicitur syllogismus condicionalis quasi compositus ex duobus cathegoricis syllogismis.

*[17] sumpta definitione a nota, quia merendo, id est militando, pro corpore quaestum occipit.

6 est 2. LG, om. rell. || 16 deinde codd. | accipit F^2 , -cepit F^1G | deinde] id est α || 26 integra βS | repperiri BV | potuerit] fuerit F , -rat L || 27 amaret om. β | pulchro LF

- nihil aliud a seruis uidetur esse responsum nisi de aliis amatoribus. ne tamen seruorum respondentium calliditas Pamphilum celare uideretur, et ipse interrogauit, uti prudens seruus interrogatus de Pamphili nomine facile actus eius posset exponere, quamquam iam signum fuerat castitatis, inter amatores non fuisse gnatum. —
- 89 **62** ITEM ALIO DIE QVAEREBAM et hic perseuerat similiter senis diligentia, ne unius diei iudicium circa disciplinam uerum esse non possit. — **66** NAM QVI CVM INGENIIS CONFLICTATVR EIVSMODI confirmat per sententiam uitam filii et integram disciplinam: negat esse melius eo ingenio, quod, cum inter uitia uersatur, suam teneat firmitatem.
- 96 — **69** CVM ID MIHI TVM VNO ORE OMNES probat filii uitam non iudicio tantum, ne uideatur hoc fecisse amore, sed et testimonio ciuium ceterorum. quae quidem res ad futuram quaestionem argumenta suggerit maxima: nam similiter eius filius iudicio patris et testimonio ciuium comprobatus est, qui nondum amare coeperit. — **70** LAVDARE FORTVNAS MEAS ubique fortunae attribuitur, quod boni filii sunt, ut et Sallustius (*Catil.* 25, 2) 'praeterea uiro, liberis satis fortunata'. — **72** QUID VERBIS OPVS EST HAC FAMA INPVLSVS CHREMES de moribus filii sui cum pronuntiatum ciuibus diceret, magnum testimonium et Chremes ponit, quod 'ultro uenit', quod 'unicam gnatam', quod 'cum dote summa' filio promisit uxorem. — **75** PLACVIT DESPONDI sequens enim uidebatur, ut, cum et ipse probatum filium sciret, optimam condicionem matrimonii non repudiaret. ergo cum dicit 'placuit', Chremeti condicionem optimam declarabat. — **76** AVDIES FERE IN DIEBVS PAVCIS QVIBVS HAEC ACTA SVNT CHRYSIS VICINA HAEC MORITVR

1 uideretur LG || 2 call- resp- cel- uid- Pamph- α || 3 interrogauit G, -bit L, -bat *rell.* || 5 possit LF || 6 non ... gnatum (nat- *codl.*) modo ... cenatum Klotz duce Lindenbr. || 7 senex simili diligentia α || 12 uersetur α (*recte?*) || 13 omnis L || 17 eius] is? || 18 qui] quod α || 20 sunt filii α || 21 fortunato α || 23 chremis (-metis S) α || 26 consequens α G (*recte?*) || 28 Chremetis? || 29 declarauit α | AVDIES — 15, 2 INTERIM *om.* F

06 <*****>. — 79 BEASTI beatum fecisti. — 81 CVRABAT
 08 VNA FVNVS TRISTIS INTERIM NONNUMQVAM CONLACRIMABAT
 has lacrimas fundebat Pamphilus propter eam familiari-
 tatem, quam habebat ex coniunctione eius mulieris, quae
 Chrysidis carissima fuerat. sed quoniam Chrysis mortua, 5
 salua autem illa quam diligebat, ideo nonnumquam con-
 lacrimabat, id est cum aliorum lacrimis suas quoque
 11 miscebat. — 84 HVIVS MORTEM TAM FERT FAMILIARITER hoc
 13 est: sic dolet ut familiares. — 86 HAEC EGO PVTABAM
 ESSE OMNIA HVMANI INGENII cum nondum argumentum ali- 10
 quod officium malae ostenderit disciplinae, tamen dolor
 iam <in> futura prorumpit, cum esset admonitus falsa
 15 fuisse quae ante credebatur pietatis indicia. — 88 EGO-
 MET QVOQVE EIVS CAUSA ut, quoniam filium perspexeram
 praebere et ei lacrimas, quam non diligebat, ego quoque 15
 16 officium obsequiumque praestarem. — 89 IN FVNVS PRO-
 DEO hoc est in obsequium funeris. — NIHIL SVSPICANS
 ETIAM MALI hic auditorem mali interpositione suspendit,
 18 qui mitiori narratione tenebatur. — 91 ASPICIO ADVLES-
 CENTVLAM FORMA et hic similiter duo tetigit, et aetatem, 20
 quod adulescentulam dixit, et uultum, quod formam
 19 posuit. — 92 ET VVLTV SOSIA quasi tertium uidetur adiecisse
 uultum: namque forma naturalis facies <est>, uultus
 uero animi motu facies ad tempus aptata. denique prae-
 22 terea 95 ET QVIA ERAT FORMA PRAETER CETERAS HONESTA 25
 25 AC LIBERALI. — 98 PERCVSSIT ILICO ANIMVM cum formam
 uidissem, cum lacrimas perspexissem, cum Chrysidis soro-
 rem hanc cognoscerem, sum nescio quid, inquit, continuo
 suspicatus. — HOC ILLVD EST HINC ILLAE LACRIMAE hinc
 illa argumenta coniecturae, quae supra diximus: uerisimile 30

1 lac. sign. W. | <id est> beatum α || 5 chrysi 2. α | mortua
 <fuerat> F || 8 HVIVS — familiares om. F || 9 familiaris G
 PVTABAM] optabam L, o. α || 11 ostenderit W. ex Don.: -rat
 (-retur G) codd. || 12 in add. W. ex Don. | prorupit α || 17 id
 est α || 23 est add. W.; dicitur post aptata α || 24 uerus β |
 motu W.: -us codd. || 28 suspicatus continuo α || 29 hoc] hinc
 α F || 30 <sunt> illa α | coniecturalia α

esse filium amare meretricem, quod tam familiariter ad Chrysidem se applicauerit, quod eius tam familiariter fleisset interitum. *hoc est enim quod dixit 'hinc illae lacrimae'*. sed quoniam adhuc parua suspicio est, adiecit
 129 argumenta **102** INTEREA HAEC SOROR QVAM DIXI AD FLAM- 5
 MAM ACCESSIT INPRVDENTIVS SATIS CVM PERICVLO. nullum
 maius argumentum potest reperiri, quam quod subiungit,
 Pamphilum necessitate compulsus amoris sui flammam
 non potuisse celare. quoniam autem in coniectura haec
 argumenta sunt semper: a uoluntate, <a facultate>, a 10
 summo ad imum — his enim tribus partibus nititur
 accusator —, hic autem uoluntatis est quaestio, ergo proba-
 tiones a summo ad imum suscipiuntur, quae continent
 dicta et facta et quod a doctioribus adiungitur pathos.
 namque pathos est supra, quod fleuit; facta sunt ista quae 15
 133 subiunguntur, quod **106** ACCVRRIT, quod MEDIAM MVLIEREM
 134 COMPLECTITVR; deinde dicta sunt, quod dixit **107** MEA GLY-
 CERIVM INQVIT CVR TE IS PERDITVM. ita omnia orator con-
 iecturalia argumenta complexus est. quamquam accedit et
 136 illa pars, quod et ipsa Glycerium **109** REIECIT SE IN EVM 20
 FLENS QVAM FAMILIARITER: saepe etenim non solum nostris,
 sed et nostrorum factis possumus accusari, ut cum de
 Verris animo quaereretur, an Ciceronem nollet accusatorem,
 quod Hortensius tantum laborabat, ut Ciceroni non daretur,
 accusat quoque, ut palam sit Verris hanc esse uoluntatem, 25
 ne Cicero accusator existeret (*cf. div. in Cacc. 23 sqq.*). uerum
 haec de argumentis. omnis autem coniectura proprium hoc
 habet, nam argumenta cum ceteris statibus uidentur esse
 communia; haec et praeter argumenta habet a testibus
 probationem. haec etiam hic sunt, quippe cum dicat 30

2 applicauerit *G*, -rat *rell.* || 9 quoniam autem in con-
 iectura *W.*: quoniam mater (*om. F*) in (-ia α) coniectura
 (-rae α) *codd.* || 10 a facultate *add. Gerstenb. ex Don.* || 12 proba-
 tionis *L F V*¹ || 13 suscipiuntur *L (recte?)* || 14 doctoribus *L G B* ||
 18 orator omnia α || 24 tantum *om. G* | laborat *G* || 25 accusat^{or}
 (*corr. m. 2*) *G* | ut <hoc> *G*, ut <hoc quoque> *F, om. L* || 28 nam]
 quod α || 30 haec — sunt] ut hic α

- 144 **117** VENIT AD ME CHREMES POSTRIDIE CLAMITANS INDIGNVM
 FACINVS COMPERISSE utique 'comperisse': etiam ab aliis
 ista res dicta est, ut ipse hoc compererit, ut testium quasi
 137 quaedam sit multitudo. — **110** REDEO INDE IRATVS ATQVE
 AEGRE FERENS bene indignationem totam argumentis exci- 5
 tatam sibi esse commemorat. uerum tamen dicit se equi-
 dem credidisse, sed filium accusare non potuisse, propter
 quod deriuatio causae esse potuit. namque duae partes
 sunt, quae reum solitae sunt defendere: deriuatio causae,
 quae Graece μετάθεσις αἰτίας dicitur, quam rem 10
 139 tractat senex, cum dicit ex persona filii **112** QUID FECI
 QUID COMMERVI AVT PECCAUI PATER QVAE SESE IN IGNEM PRO-
 ICERE VOLVIT PROHIBVI SERVAUI HONESTA ORATIO EST. —
 142 **115** NAM SI ILLVM OBIVRGES VITAE QVI AVXILIVM TVLIT
 purgationem filii sui et ipse confirmat per sententiam, ut 15
 iuste uideatur nunc irasci, qui aliquando alias admiserit
 144 causas.* — **117** VENIT CHREMES POSTRIDIE inquit: quo hoc
 facilius probatum omnibus doceat, continuo et Chremes
 uenit. adiecit et CLAMITANS, ut indignatione ostenderetur
 145 uerum esse compertum. — **118** INDIGNVM FACINVS COM- 20
 PERISSE pulchre ex persona soceri 'indignum facinus' dic-
 tum est, ut et ipse doleat Pamphilum esse corruptum,
 quippe cum ipse uenerit prior, ut filiam polliceretur. —
 146 **119** PRO VXORE HABERE HANC PEREGRINAM magna iustitia
 soceri, siquidem non Pamphilum dolet amare alteram, sed 25
 dolet pro uxore habere peregrinam. considera enim per-
 sonam soceri: merito uxorem dolet alteram. — EGO ILLVD
 SEDVLO NEGARE FACTVM ne leuiter credidisse uideatur, et ne-
 147 gasse dixit. — **120** ILLE INSTAT FACTVM ita comprobata
 res est perseuerante soceri testimonio. — DENIQUE ITA 30
 α*[17] et est locus argumenti, qui dicitur a contrariis.

1 <se (s. α)> indignum α *F'G* || 8 deriuatio causae β, duae
 causae deriuatio α || 9 deriuatio β || 10 ΜΕΤΑΘΕΣΙΣ (-TESIS *F*)
 ΔΕΤΙΔΙC (ΔΕΠΙΔΙC *F*) β, metathesis aepas α || 11 tractat⁹ *L*, -atis
G, -aturus est *F* || 16 iuste *Schopen*: iste *codd.* || 17 quo *W.*:
 quod *codd.* || 18 facilius *post* doceat α | <quod> continuo β ||
 20 compertum] quod compererat (conceperat *S*) α | comperisse
 <se> *L* || 26 considerat (-rans *G*) β || 28 negasse <se> α *G*

- TVM DISCEDO AB ILLO VT QVI SE FILIAM NEGET DATVRVM
iam apud socerum probatam rem dixit, quod filius amet, si-
quidem ipse qui promiserat hoc cognito socer filiam ne-
149 ganit. — **122** NON TV IBI GNATVM deest *vel intelligi licet*
'arguere aut accusare debuisti'.* hoc quidem magna pro- 5
curatione perfectum est, ut iam seruus credidisse uideatur,
quod amat filius. at uero senex, ut iustitiam suae ira-
cundiae doceat et hanc causam non idoneam doceat,
qua filius accusandus esse uideatur, subiungit rationem
151 **124** TVTE IPSE HIS REBUS FINEM PRAESCRIPSISTI PATER: 10
potest enim filius dicere 'uxorem nunc sum ducturus;
tempus ueniet, cum aliena lege et alienis moribus uiuam:
interim sine, *dum tempus* est, me meo more uiuere'.
unde seruus *et* ab hac re deiectus obiurgandi interrogat
154 causas **127** QVIS IGITVR RELICTVS EST OBIVRGANDI LOCVS. 15
et bene 'obiurgandi' dixit, nam de crimine *iam* constat,
quod amat filius, sed obiurgandi quaeritur locus. —
155 **128** SI PROPTER AMOREM UXOREM NON VULT DUCERE hoc
est illud, quod secundum proposuerat Simo (*v. 22*)
'et consilium meum cognosces': credit enim ad iracundiam 20
hanc esse causam, non quod amet filius — nam id aeta-
tis est et temporis —, sed, unde incipit causa peccati,
157 si propter amorem non uult ducere uxorem. — **130** ET
NVNC ID OPERAM DO VT PER FALSAS NVPTIAS hoc est 'con-
siliu[m]', ut falsae nuptiae fingantur, quo et animus uictus 25
adulescentis circa amorem possit agnosci simulque et Da-
ui serui, qui fauet plurimum Pamphilo, consilia falsa
162 nuptiarum uanitate frustrentur. — **135** MAGIS ID ADEO
MIHI VT INCOMMODET QVAM VT OBSEQVATVR GNATO ut mihi
164 magis, inquit, noceat quam filio prosit. — **137** MALA 30

α^* [5] et est eclipsis, quae solet fieri aut nimia laetitia aut
nimia tristitia.

1 TVM] dum *LG* || 8 doceat 2.] -et α || 9 quia β | subiungit *G*,
sed iungit *rell.* || 13 interim *Lindenbr.*: interdum *codd.* | me
(*m. VS*, *om. β*) meo (*m. VS*) more uiuere (uiuere more *FG*,
uiuere modo *B*, u. *m. VS*) *codd.* || 18 NON VULT] nolit α *F'* ||
23 nolit α | uxorem ducere α || 29 MIHI VT] u. *m. α*

MENS MALVS ANIMVS quia occultum uidebatur *aliquem ideo*
 aliquid facere *ita*, ut alteri noceat, non ut prosit alteri,
 idcirco hanc adiunxit causam, quod mala mens, *malus*
 165 *animus* ista semper fecerit. — 138 SINE EVENIAT QVOD
 VOLO hic sensus est: quod uolo, eueniat, quod illud est 5
 166 139 IN PAMPHILO VT NIHIL SIT MORAE. hoc iam restat,
 168 ut Chremes exorandus sit. — 141 NVNC TVVM EST OFFI-
 CIVM hoc est tertium, quod in propositione posuerat (*v. 23*)
 'et quid facere in hac te re uelim': ut bene scilicet assi-
 mulet nuptias, Dauum terreat, filium obseruet, uel quid 10
 agat uel quid consilii habeat.

2.

172 1 NON DVBIUM EST QVIN VXOREM NOLIT FILIVS remansit
 senex et hic secum loquens habet coniecturalem statum:
 nam quaestio est, an uxorem nolit filius. confirmat autem,
 quod nolit uxorem, et huius confirmationis argumentum 15
 173 hoc est, quod dixit 2 ITA MODO DAVVM TIMERE SENSI: dixi
 enim supra (*I 1, 109*), quoniam non solum de factis nostris
 ad coniecturam argumenta colligi possunt, uerum et de
 175 factis nostrorum. — 4 MIRABAR HOC SI SIC ABIRET haec
 scaena mandatum tenet, quamquam mandati causa prae- 20
 cedit, quod amare dicitur filius. manet illa coniectura, quae
 similiter habet cur amet argumenta et probationes suas.
 postea mandati actio est, ut quod obseruet Dauus, per
 mandata cognoscat. egreditur tamquam non aspiciens do-
 minum, cuius oratio talis fingitur, ut quaedam temere 25
 dicta proferat, quod lenitatem domini latentem et suam

1 adcultum β | <seruum> uidebat α || 4 sin VS | ueniet
 LF || 5 quod illud est] illud scilicet α || 6 vt ante in α || 7 ut
 om. α | sit] est α , ē siet L || 9 te re G, re te rell.; cf. ad v. 23 |
 assimules . . . terreas . . . obserues α G || 11 habeat] captet α ||
 15 et] sit et F, sic LG || 16 quod om. LG | sensi timere dauum
 α || 17 quoniam] quod Lindenbr. || 18 argumenta ad coniectur-
 ram α || 20 praecedat FG || 22 cur amet W.: curam et codd. ||
 24 tamquam] namque α || 26 suam et β

demonstret calliditatem, quod miratus sit uerbum sibi a domino non esse factum, hoc est secum non locutum, neque dominum aegre tulisse, quod audisset non dari
 179 uxorem. — 8 AT NVNC FACIET *quod supra dixit*, hoc est
 185 tecum loquetur. — 14 MEVM GNATVM RVMOR EST AMARE 5
 et haec omnis probatio est, an amet filius, sed coniecturalis probatio a testibus. unum testimonii genus est rumor, nunc autem rumorem Chremis ex relatione Simo tenet, quippe cum supra (*I 1, 117—118*) dixerit ‘Chremes postridie uenit ad me *clamitans indignum facinus se com-* 10
perisse’. — ID POPVLVS CVRAT SCILICET haec defensio est contra rumorem, uerisimile non esse omnem populum
 186 de nescio cuius adulescentis amore cogitare. — 15 HOC-
 CINE AGIS AN NON obscurus sensus, et tamen talis est: curae tibi est, quod populus loquatur? denique hoc in- 15
 telligit seruus et respondit domino sibi curae esse, cum diceret EGO VERO ISTVC. — SED NVNC EA ME EXQVIRERE INQVI PATRIS EST hanc defensionem, quam supra collocarat, et nunc memorat, quod amare adulescentem criminis
 187 non sit, maxime ante nuptias. ideo adiecit 16 NAM QVOD 20
 ANTE HAEC FECIT NIHIL AD ME ADTINET DVVM TEMPVS AD EAM REM TVLIT SIVI ANIMVM VT EXPLERET. deinde incipit man-
 192 data, sed obliqua oratione, proponere 21 TVM SI QVIS MAGISTRVM CEPIT AD EAM REM IMPROBVM IPSVM ANIMVM AEGROTVM AD DETERIOREM PARTEM PLERVMQVE APPLICAT. ‘magistrum’ dicit 25
 monitorem, quod agit Dauus contra Pamphilum. hanc rem quia oblique dixerat, Dauus non intellexerat;* itaque plane

α*[27] siquidem senex et uultu et uerbis agebat, ut Dauum deciperet. unde ipse seruus supra (v. 9) ‘id uoluit nos’ id est impedi<ui>t me et Pamphilum ‘non sic opinantes duci’ id est seduci ‘falso gaudio’ domini nostri Simonis ‘sperantis’ id est qui sperabat opprimi posse nos ‘os-

1 demonstrat *L* || 8 ex relatione chremis α || 10 se comperisse] c · s · α || 14 et] sed ? || 15 est *om.* α || 19 adulescentem amare α || 21 fecit <et cetera (cet- *om.* *VS*)> α || 23 proponere post 22 mandata α || 25 magistrum — Pamphilum] id est monitorem, sicut Pamphilus Dauum; nam leno ipsius erat α || 26 ait *LG* || 27 intellexit α

196 scire cupit. deinde cum minis mandat 25 SI SENSERO
 199 HODIE QVICQVAM IN ISTIS NVPTIIS . . . 28 VERBERIBVS TE
 CAESVM DAVE IN PISTRINVM DEDAM et omnis admonitio
 quae sequitur.

α citantes' quasi negligentes uel pigros 'amoto metu' a
 nobis. et cur hoc? 'ne esset spatium c. a. d. n.' (cf.
Bruns ad I 2, 9).

3.

206 1 ENIMVERO DAVE haec scaena deliberatiuae uim tenet, 5
 nam territus a domino seniore Dauus deliberat, cui obtem-
 peret, an adolescentis animo, an imperio senis satisfaciat.
 habet igitur deliberatiuae exordium, in quo exhortatio est
 'enimvero Daue nihil loci est segnitiae'. 'segnitiae' *po-*
situm est, ut ea quae inuenta sunt non praetereantur, 10
 'socordiae' uero, ut ea quae sunt necessaria corde inue-
 niantur. quae ipsa exhortatio a periculis incitatur, illis sci-
 208 licet 3 QVAE SI NON ASTV PROVIDENTVR ME AVT ERVM PES-
 209 SVM DABVNT. 'erum' autem dicit Pamphilum. — 4 NEC
 QVID AGAM CERTVM EST hinc incipit deliberatiua, cuius 15
 partes sunt duae PAMPHILVMNE ADIVTEM AN AVSCVLTEM
 210 SENI. deinde partium tractatus 5 SI ILLVM RELINQVO EIVS
 VITAE TIMEO. 'eius uitae' hoc dixit, ne periclitetur: scit
 enim amorem Pamphili. ex alia parte SIN OPITVLOR HVIVS
 211 MINAS senis uidelicet. et adiecit necessitatem 6 CUI VERBA 20
 DARE DIFFICILE EST. hic tractata est qualitas utriusque
 partis, sed incidit coniectura, an falli senex possit. hinc
 argumenta colliguntur, quod non potest esse eo, quia 'com-
 perit iam de amore', quod 'infensus me seruat, ne fallac-
 iam ad nuptias faciam'. deinde ad<dit> qualitatem, quo- 25

1 cupit *Schopen*: coepit *codd.* | deinde — mandat *post*
NVPTIIS codd., *transp. W.* || 2 ISTIS] his te *Ter.* || 3 et] post α ||
 6 terretur . . . <et> deliberat α || 9 nihil <hic> L | segnitiae 1.
om. α G || 11 necessaria sunt α || 14 erum — Pamphilum] id est
 Pamphilum *post* 13 ERVM α || 15 hic α || 18 eius — dixit] id
 est α || 21 utriusque F, uirtusque *rell.* || 25 addit W. | quo-
 niam] quod F, quam G

niam, etsi nihil ipse fecerit fraudis ac doli, dominus circa seruum magnam habeat potestatem, ut et nulla causa inferat poenas. apposuit et maiorem difficultatem, quo doceat senem falli iam non posse, quod grauida est de Pamphilo ista mulier, quod ita se inuicem diligunt, ut partus tollatur, quod etiam ista fabula fingitur, ut ciuis esse doceatur, quibus rebus iam amica ista ad nomen accedit uxoris. quod si ita est, falli non potest senex. atque in hac deliberatiua utriusque partis unum tantummodo uidetur inuenisse Dauus, ut Pamphilo cuncta narraret: hoc solum enim sine periculo suo faciet, ut conueniat Pamphilum, ne 'de hac re pater imprudentem opprimat', si indicauerit filio patris uoluntatem.

4.

228 1 AVDIVI ARCHYLIS IAMDVDM haec scaena mandatum tenet: mittitur namque ancilla *Mysis*, ut obstetricem accersat, paraturque habitus, ut Pamphilus terrentis patris orationem, qua adigere eum conatur ad nuptias, possit
229 audire. — 2 TEMVLENTA ebriosa: temetum enim antiqui uinum dicebant. 'temulenta et temeraria' duo posuit, unum ad uitium accedens, aliud ad naturam: nam temerarium <esse> naturae malum est, cui accedit, ut uino saepius obruatur.*

231 α*[22] 4 ANICVLAE hoc ex his nominibus est, cuius primitiui genus cognoscitur ex diminutiuo. 'compotrix' uero dictum est feminino genere sine exemplo alterius nominis nisi uerbalis. — 5 DI DATE FACVLTATEM apostropha, id est conuersio, est ad deum, quae fit, cum uires nostras excedit negotium, unde Horatius (*a. p. 191—92*) 'nec deus intersit, nisi dignus uindice nodus inciderit.'

232 1 <tamen> dominus α || 3 <necessitatem uel> difficultatem α || 8 atqui in hac α, atqui haec β || 11 sui α (*recte? cf. I 5, 1*) | faciet W.: -cit *codd.* | ut — opprimat *post uoluntatem* (uolupt- *LG*) β | ut — Pamphilum] et illum iuuat α || 12 imprudentem pater α || 13 patris filio *codd., corr. W.* || 16 paratusque β || 18 <id est> ebriosa α || 21 esse *add. W.* || 22 saepius] semper α

5.

- 236 **1** HOC CINE EST HUMANVM FACTVM AUT INCEPTVM haec
 scaena deliberatiuam habet, quae talis est: adulescens
 amans, qui a<matæ> promisit se eam ducturum uxorem,
 a patre cogitur, ut alteram ducat *uxorem*: deliberat
 quid faciat. hic omnis deliberatiuae partes sunt et ab 5
 ipso qui deliberat percurruntur. uerum quoniam optima
 deliberatio est, cui alius persuasor accedit, idcirco Mysis
 ancilla praesens inuenitur, ut eius aspectu facile in unam
 partem memoria dominae eius et sui amoris possit in-
 cumbere, quippe cum hic ex una parte pater sit, cuius 10
 imperium filius debet implere, ex alia parte amor, qui
amor uinculo animum adulescentis adstringit. saepissime
 autem exordium ab indignatione fit, <ut hic> ‘hoccine est
 humanum factum aut inceptum’, quam indignationem ita
 diuisit, ut accusaret primo homines, deinde patrem. postea 15
 238 iungit propositionem *ipsam* iniuriae **3** VXOREM DECRE-
 VERVNT SE MIHI DARE HODIE. in hoc adulescens collocat in-
 iuriam, quod pater sibi nuptias repente mandauerit: non
 quo nubere *huic* iniuria sit, quamquam esse uideatur,
 uerum intelligit, si ante mandasset pater, consilium se 20
 facile aduersum imperium patris inuenire potuisse. ideo
 239 adiecit **4** NONNE OPORTVIT PRAESCISSE ME. tangitur et illud,
 an *omnibus* imperiis obsequi filii debeant: constat enim
 circa nuptias esse filiis liberam uoluntatem. ideo ait ser-
 241 uata ratione pietatis COMMVNICATVM OPORTVIT. — **6** QVID 25
CHREMES dolo se seruus conuertit ad socerum, quoniam con-
 stabat eum filiam iam negasse. nunc autem cum animad-
 uertit patrem cogere, ut filius ducat uxorem, credit et

3 qui amatae *Goetz-Schoell*: quia *codd.* || **5** omnes *G* | et]
 sed β || **12** adulescentis animum α || **13** fit ut hic *W.*: fit (*ante*
 exordium) *F*, incipit α , *om. LG* || **15** post adiungit? || **18** quod]
 ut β || **22** tangit α | <patrum> imperiis α || **23** filii *om. VS* ||
24 adeo *LF* | ait *post* pietatis α || **25** <nonne> communicatum
 α || **26** dolose *codd.* || **27** nunc autem] sed α || **28** filius] ipse α

- 243 Chremem mutasse sententiam.* — 8 OBSTINATE perseue-
ranter, pertinaciter. — VT ME A GLYCERIO MISERVVM nomi-
nata ea, quam diligebat, continuo in calamitatem prae-
sentem dolore gemituque prosiluit, ut Virgilius (*Aen. III*
311—312) ‘aut, si lux alma recessit, Hector ubi est?’ 5
dixit lacrimasque effudit’. ita nominata iam Glycerio quasi
propositio rursus alterius partis effecta est, cumque duos
senes, patrem et socerum, supra ad imperium potesta-
temque posuisset, hic aduersus tantam duorum *hominum*
propositionem unum amicae nomen posuit. deinde rursus 10
<a> *partibus* reuertitur ad querelas: intellexit enim se amor
245 non posse obsistere. ideo subiungit 10 ADEON HOMINEM
ESSE INVENVSTVM AUT INFELICEM, ut sit iterum exclamatio,
quod Chremetis affinitatem non potest euitare. hic iam
coniecturalis tractatus interponitur, cur Chremes veluti 15
repudiatus saepe non discedat et cur rursus promittat
248 uxorem 13 QVOT MODIS CONTEMPTVS SPRETVS: melius de Pam-
philo intelligimus ‘contemptus’ et ‘spretus’. denique con-
250 tinuo coniecturae rationem <addit> 15 ALIQVID MONSTRI
ALVNT hoc est: *fortasse* aliquid monstri nutriunt.* — OB- 20
252 TRVDI inpingi, opponi. — 17 NAM QVID EGO DICAM DE
PATRE rursus est officium de senibus mutuatus: nam cum
primum de patre, mox de socero dixisset, interposito Gly-

242 α* [1] quod uero ait 7 IMMVTATVM VIDET, id est mutatum: nam
motus species sunt commutatio et immutatio, et
est illud circa quantitatem, istud circa qualitatem, ut
si quis ex magno parvus fit (*Lindenbr.*: sit *codd.*), com-
mutatus, si quis ex nigro albus, immutatus dicitur.

*[20] quae res rapit auditorem ad diuersa, unde causam
exaggerat.

1 perseuerate β || 6 fudit β, refudit α || 7 propositio rur-
sus ante nominata β || 10 posuit G, proposuit *rell.* || 11 a *add. W.*;
a deliberatiuae *add. Goetz* || 13 sit *post* iterum *VS*, *post* exclama-
tio *F*, est (*om.* ut) *B*, *om.* *LG* || 14 chremis α | euitare non po-
test α || 15 cur] cum α *L* || 16 cur] cum *codd.* || 17 <et> spretus α ||
18 intelligimus] accipimus α || 19 addit *add. W.* || 20 id est α ||
monstri] inauditi α | <quoniam nemini> obtrudi <id est> α

cerii nomine redit ad Chremetem, nunc de patre suggerit. queritur autem de socero per coniecturam, quod filiam suam saepe polliceri cupiat repudiatam, de patre autem, quod segniter et negligenter de filii nuptiis cogitare uideatur. ita quod de patre supra (v. 3) generaliter dixerat 'nonne 5 oportuit praescisse me ante?' nunc per speciem proponit

- 253 **18** PRAETERIENS MODO MIHI APVD FORVM VXOR TIBI DV-
CENDA EST PAMPHILE. 'modo' autem tempus respirandi
non habet: tunc patris *imperio et praesentia* territus re-
258 spondere non potuit.* — **23** QVID <FACEREM SI QVIS NVNC 10
ME ROGET quid> ergo nunc facerem, si *aliquis* me *inter-*
259 roget? huic responsio datur **24** ALIQVID FACEREM VT HOC
NE FACEREM. — SED QVID NVNC PRIMVM EXSEQVAR hic est
propositio *ipsius* deliberatiuae per duas scilicet partes: an
imperio obtemperet patris, an amor *potius* seruiat. — 15
260 **25** TOT ME IMPEDIVNT CVRAE QVAE MEVM ANIMVM DIVERSAE
TRAHVNT ab amoris parte haec sunt argumenta: primum
261 necessitas **26** AMOR *inquit*, deinde humanitas MISERICORDIA;
a parte patris, *an imperio patris obtemperet* NVPTIARVM
inquit SOLLICITATIO TVM PATRIS PVDOR, hoc est quod 20
erubesco ex patre. et adiecit non leues causas: primum
quod pater est, deinde quod bonus pater, <cui> *obtemp-*
262 rare utique debeat. bonum autem sic confirmat **27** QVI
ME TAM LENI PASSVS EST ANIMO VSQVE ADHVC QVAE MEO
CVMQVE ANIMO LIBITVM EST FACERE.* hac parte inclinatham 25

255 α*[10] unde uisum fuisse sibi dixit **20** SVSPENDE TE quod ad suspensionem pertinet. uel sollicitus esto remotus ab alia cura.

*[25] et nota, quod gerundia uel impersonalia singulari uel plurali numero iunguntur et omni generi seruiunt, ut libitum est mihi et uobis hoc et illae res.

1 redit *post* Chrem- α || 6 rescisse *L* α || 8 modo — habet] nec habuit respirandi tempus *post* potuit α || 9 perterritus α || 10 FACEREM — quid *add. W. duce Westerh.* || 12 ut ne hoc *G*, ne id α || 14 partes scilicet α || 16 ANIMVM — TRAHVNT *om. L* || 17 prima α || 18 deinde] *post* α || 20 id est α || 21 ex patre] patrem α || 22 cui *add. W.* || 23 Qui me <*inquit*> α

- sententiam declarauit, unde rursus oratio concluditur ob
 263 querelas **28** <EINE EGO VT ADVERSER EI MIHI> huic ego
 aduerser miser? sed nunc iam electio consilii est, ut hoc
 facere uelle uideatur. *uerum* obsistente amore rursus ad
 264 incertam sententiam deuolutus est: **29** INCERTVM EST inquit 5
 QUID AGAM. optimo loco Mysis se interponit, ut in parte
 aliqua adulescens uel *in* praesentia Mysidis uel *ad* commemo-
 rationem Glycerii possit inuerti. denique intercedit et uti-
 liter tristis cum interrogaretur, exponit Glycerium aegram
 esse duabus de causis, ex dolore et sollicitudine. hic dolor 10
 268 ad partum ponitur: hoc enim dixit **33** LABORAT EX DOLORE:
 maxima enim adulescenti efficitur concitatio, si se propter
 amorem intelligat patrem. deinde adiecit sollicitudinem,
 cuius causam ponit, quod olim constitutae sint nuptiae
 et uereatur, ne illam deserat Pamphilus. his rebus per- 15
 fecta persuasio est, uti amori adulescens *potius* debeat
 obtemperare. denique concitatus iam unam eligit partem
 270 et proponit **35** EGONE ISTVC CONARI QVEAM. hic narrat
rationes, quibus non sit uerisimile, quod amicam sit deser-
 turus: primum ne illa misera decipiatur, quae omnem 20
 uitam ei credidit, quam ipse dilexerit et pro uxore semper
 habuerit. hoc ab utili est. sequitur ab honesto, quoniam
 pudice eius doctum et eductum ingenium non debet ne-
 cessitate mutari. huic *rei* quaestio opponitur, an hoc
 facere possit adulescens, cum in patris sit positus pote- 25
 276 state: **41** HAVT VEREAR inquit SI IN TE SOLO SIT SITVM.
 aduersus istam propositionem argumentum rursus suppo-
 nitur, an fieri possit, quod coniecturale est, quod tali
 animo Pamphilus sit, ut neque inhumanus neque ferus
sit neque non amet neque sine pudore sit. quibus rebus 30

2 EINE — MIHI *add. W.* || 3 nunc] non β || 4 rursus obsistente
 amore α || 7 commemoratione α || 13 patrem] parere α ; pati
Lindenbr. || 14 sint *W.*: sunt *codd.* || 15 uereatur — Pamphilus]
 timet ne se deseras α || 18 hic] sic α | narrationes narrat *LG* ||
 19 quibus] ut α || 20 omnem — habuerit] m · s · a · a · o · u · c ·
 q · e · a · e · c · pro u · ha · α || 23 eius *post* eductum α || 26 uerear
L, -or *rell.* || 28 quod — est] per coniecturam α || 30 neque non

†persona omnia argumenta sunt, ut facile possit nosci adulescentem et contra imperium patris in amore fidem posse seruare. suggerit illa, quo magis adulescentem incendat, *meritam esse Glycerium, ut eius Pamphilus memoriam*
 281 *retineret* 46 VNVM HOC SCIO MERITAM ESSE VT MEMOR 5
 ESSES SVI. adiecit rursus adulescens suae memoriae, siquidem dicit in animo se haec Chrysidis morientis et commendantis Glycerium scripta verba <sem>per tenere. in qua re allocutionis sunt praecepta et potestates, hoc est quibus uerbis potuit, ut Chrysis moriens ei commendaret 10 Glycerium. sed quoniam hoc profecit ad affectum, ut exinde profiteatur adulescens se Glycerium non deserturum, singula excutienda sunt. nam primum quo tempore locuta sit, non sine affectu est: ‘moriens’ enim inquit, quae res habet maximam pietatem, cum postrema uox est; quod 15 ‘soli’ fuimus et quod ‘semotis omnibus’: plus enim fidei meae dedit, quando testem adhibere neglexit. deinde sequitur ista oratio, quae magnum affectum tenet, primo
 286 quod familiariter allocuta est dicendo ‘mi’: nam 51 MI PAMPHILE inquit. deinde ipsa commendatio, quae duas ad 20 misericordiam continet causas FORMAM ATQVE AETATEM, quam rem et Simo laudauerat dicendo supra (*I* 1, 91) ‘ibi aspicio adulescentulam forma’: ex his enim rebus omnis
 288 causa pietatis est et spes ad amorem. — 53 AD PVDICI-

— sit] nec ingratus ut non commoueat amor pudor consuetudo seruare fidem α || 1 personam *L*, ad (*sscr.*) personam *F*, a persona α, consona *G*; per se nota *Lindenbr.*, percontata *Schoell*, proposita *Goetz* || 2 fidem *post* seruare α || 4 retineret *W.*: contin- *codd.*; cf. *II* 1, 6 et *fin.comm. Andr.* || 5 scio <hanc> *FG* || 6 siquidem — tenere] ‘memor essem’ indignando et reddit rationem, cur eius memor esse debeat, nam indignatio innuit aliter non posse fieri, siquidem ‘scripta sunt in animo Chrysidis dicta de Glycerio’ α (*non intellexit quid significaret* adiecit suae memoriae!) || 7 commendantis *W.* (cf. *infra*): commemor- *codd.* || 8 semper *W.* || 10 potuit — 13 sunt] Chrysidis affectus cresceret adulescentis α | ei] cum *LF* || 12 profiteatur *Lindenbr.*: propheta (-a^t *LF*), promitteret *G* || 16 meae fidei α || 19 locuta est familiariter α | nam — inquit ante 18 primo *codd.*, *transp. W.* || 24 est *post* amorem α

TIAM ET AD REM TVTANDAM 'ad pudicitiam' forma, 'ad rem tutandam' aetas. sed melius utrumque ad pudicitiam, nam neque forma neque aetas pudicitiam poterit custo-
 289 dire, ad rem tutaudam sola aetas <sufficit>. — 54 QVOD EGO TE omnis allocutio has diuisiones habet, quid uelit 5 et quid metuat. ita quid metuat supra positum est, de aetate, de forma; nunc quid uelit: 'quod ego' *inquit* 'nunc te per hanc dextram oro'. ipsum quid uelit iungit cum precibus: impetrabilius enim fit, si, quod uolumus, in allocatione cum precibus collocemus, ut (*Verg. Aen. IV 314*: 10 317) 'per has te lacrimas ego dextramque tuam te . . . si bene quid de te merui': non potuit enim per partes impetrabile facere quod rogabat. hic autem uide, quod in iureiurando collocat primo dexteram, qua tenebat, quae semper fidei testis est. nam inde etiam Tullius (*pro* 15 *Deiot. 3, 8*) 'per dexteram tuam te oro, non tam in proeliis et in bellis, quam in pace et fide firmiorem'. et 'ingenium' simul adiecit et 'fidem tuam' et, ut pietatem captaret, 'solitudinem' mulieris. adiecit et ipsum postremo
 291 desiderium 56 NE ABS TE EAM SEGREGES NEV DESERAS. 20 sunt autem duo: 'ne abs te segreges' ne non eam ducas uxorem, 'neu deseras' neue non pugnantes defendas: scit enim esse peregrinam secundum suspicionem suam. ad-
 292 iungit meritum suum dicendo 57 SI TE IN GERMANI FRATRIS DILEXI LOCO quomodo Virgilius (*Aen. IV, 317*) 'si bene 25 quid de te merui'. meritum suum dicendo iungit et me-
 293 ritum puellae 58 SIVE HAEC TE SOLVM SEMPER FECIT MAXIMI SEV TIBI MORIGERA FVIT IN REBVS OMNIBVS.* et in

α *[28] et 'tibi fuit morigera' id est tuis moribus inseruiens

4 sufficit *add. Lindenbr.*; an satis est? || 6 metuat 2.] -it α || 7 de] et α || 8 qui uelit *LG* || 9 allocutionibus α || 11 ego<met> α || 12 merui <fuit aut tibi quicquam dulce meum> α || 13 autem] enim *VS* || 14 qua *LG*, quam *rell.* || 17 et] neque *Cic.* | pace] promissis *Cic.* | <in> fide α | et ingenium *post* adiecit α || 22 neu *L.*, neue *rell.* | pugnantes] periclitantes *Lindenbr.* || 25 locum β | quomodo] ut α || 26 merui <fuit aut> β | meritum — dicendo *fort. del.*, cf. *supra l. 24* || 28 omnibus rebus β

merito puellae maximam uim declarauit, quod 'solum
semper fecit maximi': cum acceperit a me beneficium,
quod seruata sit, quod uiuat, tamen te solum semper maxi-
mi fecit. potest tamen, quod solum amauerit in domo
meretricis. *allocutionem efficaciter* conclusit per mandatum 5
295 et monitum **60** TE ISTI VIRVM DO quod supra (*v. 56*)
dictum est 'ne abs te segreges' AMICVM TVTOREM PATREM
hoc supra dictum est 'neu deseras'. adiungit et ab utili
296 **61** BONA NOSTRA HAEC TIBI COMMITTO ET TVAE FIDEI. post
haec, quo maior uis ad memoriam possit accrescere, ut 10
mandatorum uerba in animo fixa remanerent, illud adiecit
297 **62** HANC MIHI IN MANVM DAT MORS CONTINVO IPSAM OCCV-
PAT. 'continuo' inquit, tamquam usque ad mandati creditam
sententiam uita suffecerit. concludit deliberationis suae
298 partem per electionem: **63** ACCEPI inquit. consentit continuo 15
et Mysis, cum dixisset 'perge ad obstetricem', moneturque,
ne aliquid dicat dominae de nuptiis. quod pulchre est
collocatum, nam nonnihil *ex hoc* fidem dat amoris, qui
et miseretur. et urbane, ne ei quam diligit ex aliquo
299 nuntio aegritudo cumuletur, *hoc posuit* **64** ATQVE AVDIN 20
VERBUM VNVM CAVE DE NVPTIIS* NE AD MORBVM HOC ETIAM.

α (*VS; B:* mores gerens moribus tuis seruiens et concor-
dans uel portans; *cf. Schlee et Bruns ad h. l.*)

* [21] id est: uide ne uerbum dicas. et hoc cur? ne hoc etiam
ad morbum sit.

2 maximi cum *W.*: maximum β , -mi α | accepit α *G* ||
3 solum te *FG* | maximum (*post fecit* α) *codd.* || 4 tamen] etiam
dici α || 5 conclusit *W.* (-dit *Lindenbr.*): -sio *LF* α , -di *G* ||
7 est *om.* *L* α || 8 est *om.* *L* α || 9 et tuae committo fidei β ,
committo etc. α || 13 mandatum β || 14 conclusit α || 15 inquit
<acceptam seruabo> α || 16 cum dixisset] et ipse curam illius
habendo praecepit α || 18 nam] iam β | non *om.* *LF* | qui *W.*:
cui *codd.* || 20 AVDIN] audito *LF* || 21 ETIAM] $\overline{eet}$ *LF*, etiam
sit *G*

II.

1.

- 301 **1** QVID AIS BYRRIA DATVRNE ILLA HODIE PAMPHILO
Charinus indignatur, quod sibi nuntiatum esset Philumenam
quam diligebat Pamphilo *esse* nupturam. uehementi do-
lore succensus primum conqueritur, deinde deliberat, an
Pamphilum conueniat, ut eam non ducat uxorem. deli- 5
beratiuae formam in hac scaena debemus animaduertere.
ac primum an uerum sit quaeritur: ideo interrogat, quasi
uerum audierit. est et familiare timentibus *et certa et*
contraria desiderantibus potius, nolle audire quod inimicum
sit uoluntati. interrogat autem primo rem 'quid ais, 10
Byrria?', deinde, cum consensus est commodatus '*sic est*',
302 personam quaerit, a quo audierit **2** QVI SCIS. at uero
nuntius compendium interrogationi faciens et personam et
locum dicit, ubi audierit, *tam diu interrogationem hanc*
nolens iterum sustinere: APVD FORVM INQUIT MODO E DAVO 15
AVDIVI. qua re confirmata in conquestionem continuo
prorupit adulescens, qui dixit VAE MISERO MIHI, quod nunc
certum periculum sit, ante incertus fuisset euentus*, *ut*
spe atque timore animus suspensus teneret<ur>. post Byrria
adhibet consolationem, quod genus orationis in materia 20
oratoria raro uersatur. hic autem posita est, ut uoluntas
ab eo quod fieri non potest consolatione suscepta ad id

α^* [18] et ex diuersis rebus fit argumentum a pari.

1 agis *codd. praeter F*; *sic et* 10 || 4 primo αF | deinde
liberat $LB'V$ || 6 animaduertere <diligenter> F || 7 sit *om.* β |
quaeritur (*ante corr.*) V , -rit BS (*ex corr. V*), -ratur β || 8 est et]
esset L , est autem G || 11 commodatus est α || 13 interroga-
tione L || 14 interrogationi si (-cio nisi F) hanc nolit (nollit F)
 LF || 15 E] & (*pro ex*) L || 16 conquestionem *Schopen*: quo
questionem β , questione (-nē V) α || 17 quod] qui B , cui VS ||
18 fuisset incertus α | ut spe W .: a spe LF , aspice G || 19 te-
neretur W . | birria F , -ae *rell.* || 20 consolationem adhibet αG

quod fieri potest conuertatur*, *ne id desideret quod fieri non potest.* at uero adulescens cupidus amoris sui uoluntatem praeteritam retinet: 6 NIHIL inquit ALIVD VOLO NISI PHILVMENAM. sed seruus consolationem reddit, ut, si fieri possit, adulesceus aestus contrarii amoris excludat 5 et ipsum amorem loquendi dolore sustentet. huic respondet sententiae naturaliter, quod omnes, cum ualemus, aliis dare consilium possumus, at si in aegritudine ipsi simus, de eo, de quo consilium dedimus, necesse est aliter sentiamus. uiso Pamphilo deliberat Charinus, an adeat 10 et roget, ut nuptias aliquot proferat dies*, ut periculo iam certo spes aliqua dilatione pariat, ac deliberationem indicat seruo Byrriae, quid sibi uideatur. at ille dissuadet ab inhonesto et ab inutili, *spe cadere Pamphilum, si nihil impetraret, cum ille continuo sibi credat Charinum* 15
 315 *uxorem tollere: hoc namque significat* 15 QUID SI NIHIL IMPETRES, ut sit sensus 'quid mihi uidetur? ut ille arbitretur paratum sibi moechum, si *tu* nihil impetres'. alii distinguunt *sic*, ut simul dicant, non separatim 'quid' et 'nisi', qui uere nullus est sensus.* *unde melius iungitur* 20 'quid nisi'. *deinde adit Pamphilum* et tamquam ab eo impetraturus, ut defendat, deliberatiuae utitur partibus. id

α* [1] quod uocatur dissuasio.

*[11] id est protrahat.

*[20] potest tamen dici 'quidni?' id est certe, et post 'si nihil' impetres, scilicet 'restat ut arbitretur' (ar^b BV, ar S; cf. Bruns ad h. l.).

1 conuertat α || 2 moris sui *post* uoluntatem L || 3 retinet W.: cont- *codd.* (dicendo *add. F*); cf. I 5, 46 et *fin. comm. Andr.* || 5 posset G, potest F α || 6 sustentet] suspendat α | hic L, hinc α || 8 aliis — possumus] recta consilia aegrotis damus α || 9 sumus F | de quo] unde α || 12 ac B, at *rell.* || 14 spe (-em L) <est> LF || 15 cum W.: eum (*post* continuo) L, *om. FG* || 16 nam LF | significauit FG | quid nisi α G || 17 quod LGB, quid (*sser.* uel quod) F | <nisi> ut α || 18 sibi paratum α G || 19 quid et nisi *om. B'* || 20 unde — nisi *fort. del.* || 21 adit W.: addit (-didit G) *codd.*

semper in petitione esse docuimus. habet et principium
 319 ad beniuolentiam *conciliandam precibus* 19 AD TE VENIO
 SPEM SALVTEM AVXILIVM C<ONSILIVM> EXPETENS.* Pam-
 philus propter amorem suum istud aliter accipit et re-
 320 spondet 20 NEQVE POL CONSILII LOCVM HABEO NEQVE AD 5
 AVXILIVM COPIAM. interrogat tamen ille, quoniam pudoris
 fuerat dicere 'uxorem tuam diligo'. prius interrogat, an
 ducat uxorem. respondit Pamphilus, quod in opinione
 est, *quia non est* in eius uoluntate. adiungit Charinus ad
 322 *impetrationem* uitae suae periculum: 22 SI ID FACIS *inquit* 10
 HODIE POSTREMVM ME VIDES. sed interrogatus a Pamphilo,
 cur istud dixerit, pudore confunditur. allegat seruum, *ut*
ipse dicat. seruus uero callidus, ne minus impetrabile
 esset, certe contumeliosum, si diceret 'amat uxorem tuam',
 324 24 SPONSAM *inquit* TVAM AMAT hoc est *cnim*: quae adhuc 15
 tibi uxor non est, unde adulterii nulla suspicio sit, quod
 illa 'sponsa' est, hic 'amat' tantum. sed Pamphilus
 memor consilii sui et uoluntatis quaerit, num Charino
 aliqua consuetudo sit cum ea. *hoc est, quod interrogat*
 325 25 NVM QUIDNAM AMPLIVS TIBI CVM ILLA FVIT CHARINE hoc 20
 est: *num cum illa consuetudinem copulaueris affectatus*.
 sed Charinus nesciens *consilium*, cur hoc interrogauerit
 Pamphilus, simpliciter negat factum. uolebat autem Pam-
 philus causam reperire, cur eam non duceret uxorem, *quam*
nolebat: † *ideo negat. sed quod nulla consuetudo fuisset*, 25

α* [3] hic figurae sunt homoeoptoton (om- BV, amoetipt- S)
 uel polyptoton (polipt- codd.; cf. Gerstenb. p. 81).

1 in petitione Gerstenb.: *impetrationem* (imperat- L) codd. |
 habet et G, habet LF, quod habet α || 2 aduenio α || 3 auxilium
 salutem (om. consilium) β | <deinde> pamphilus α || 5 POL om. β ||
 6 copias L || 8 ducat (add. eam F) FG, ducē L, -ceret α || 12 dix-
 eris α | alligat β || 14 <si> minus? || 14 esset (est L) | sed (post
 contum- add. esset) α | amat post tuam α || 15 quae] quod α ||
 16 uxor tibi FG | sit] est α || 18 num W.: ne β, utrum α ||
 20 NVM om. LG | fuit cum illa L || 21 nam cum L, an cum G,
 utinam F || 22 sed] uero (post Char-) α || 24 causam <simpli-
 citer> codd.

respondit quam primum potuit.[†] sed Charinus ad preces uertitur et petit ex more¹ postulantium, quo semper primo quae maiora sunt petimus, deinde ea quae uolumus. *nam, uti supra (v. 13) dixit, Charinus nihil aliud a Pamphilo cupiebat nisi ut aliquot saltem nuptiis proferret dies. hoc igitur cum desiderio sit, aliquid amplius primo postulat, sicut diximus, quia moris est, ut per partes primo <maiora>, deinde quod uolumus postulemus, ut si negatum fuerit, quod primo petatum sit, iam pudori sit a quo petitur* 327 *denegare. primo petit 27 NE DVCAS inquit, secundo SI ID NON POTEST AVT TIBI NVPTIAE HAE SVNT CORDI SALTEM ALIQVOT PROFER DIES DVM PROFICISCAR ALIQVO NE VIDEAM. hoc est, quod fuerat petiturus. similiter et Iuno ab Aeolo postulauit primo, quod magnum est (Verg. Aen. I 69) 'incute uim uentis submersasque obrue puppes'; ita secundo loco quod nolebat petit (I 70) 'aut age diuersos et dissice corpora ponto': hoc namque desiderabat, quod Troiani ad Italiam non uenirent ac propterea dispergerentur. huic igitur petitioni respondet Pamphilus patienter ut amici more, ut non quia petierit Charinus, idcirco non sit eam ducturus uxorem, sed eo quod ipse eam nolit ducere uxorem* 330 *EGO CHARINE NEVTIQVAM OFFICIVM LIBERI HOMINIS ESSE PVTO CVM IS NIHIL MEREATVR POSTVLARE ID GRATIAE PONI SIBI hic sensus maximam intentionem desiderat. 'mereatur' primum hoc est praestat: merendo enim praestatur, unde Virgilius (Aen. IV 333—335) 'ego te, quae plurima fando enumerare u., n. r. n. promeritam' id est praestitisse. ergo hic erit sensus: ego, Charine, non arbitror liberi hominis officium esse, ut nihil praestet,*

1 sed Charinus] quod ut ille intellexit, se α || 2 uertitur F', -tit *rell.* | prima L || 5 cupiebat F', -piens L, -pio G || 7 <et> quia α | maiora *add.* W. || 11 potes F' | cordi <etc.> α || 12 profer<at> L || 14 primo G, (*add.* uel primum) F', -um L α || 17 nam LF' || 19 respondet L, -dit *rell.* || 20 ut] quod α | Charinus petierit α || 21 sit ducturus] non ducat *ante* non quia α | quod] quia α || 25 mereat B B' V | praestat Schopen: instat *codd.*; *exspectes* praestet || 29 non puto esse officium liberi hominis α ut] cum G

unde sibi huius gratia debeatur. ergo cum hoc tibi non praestem, nolo mihi debeas gratiam, quippe cum ego has nuptias uelim fugere ita, quemadmodum tu adipisci. quare, ut coeperat, Charinus gratias agit. sed Pamphilus hortatur, ut et ipse Charinus et Byrria faciant fingant *aliquid* 5 *inueniant efficiant*, ut Charino detur. suum officium esse dicit id se laborare, ut sibi non detur: *non enim sequebatur, ut, si Pamphilus eam non duceret, Charinus duceret. hoc igitur monet, ut ille atque eius seruus hoc laboris suscipiant, ut ipse ducat; suum officium esse Pam-* 10 *philus dicit laborare se, ut non ducat.*

2.

- 338 1 DI BONI BONI QUID PORTO haec scaena coniecturalem statum tenet propterea, quoniam quaeritur, an Simo ueras nuptias sit hodie factururus. huius rei argumenta Dauus seruus callida arte collegit probaturus falsas *esse* 15 nuptias. haec multis locis exprimemus. ac primum generaliter gaudium suum protestatur Pamphilum quaerendo.
- 339 — 2 VT METVM IN QVO NVNC EST ADIMAM ATQVE EXPLEAM ANIMVM GAUDIO ordinem et rationem posuit: prius enim id quod malum est debet excludi, ut id quod bonum *est* 20
- 340 melius feliciusque teneatur. — 3 NIHIL EST NONDVM HAEC RESCIVIT MALA* *nondum Pamphilus sciebat Dauum scire,*
- 341 *quod sibi pararentur nuptiae.* — 4 QVEM EGO NVNC CREDO SI IAM AVDIERIT SIBI PARATAS NVPTIAS hic intelligit Pam-

α^* [22] id est nuptias. et est hic species definitionis, quae fit per laudem uel uituperationem. uel definitio rhetorica, quae est ex arbitrio loquentis.

1 unde ante p. 33, 29 ut L | gratiae β || 3 ita (-que add. LF) quemadmodum] magis quam α || 5 Charinus] dominus α | Byrria] ipse seruus α || 6 suum — detur] et ipse laborabit ut non ducat α || 8 si] ei L, om. G || 13 habet statum F || 14 acturus α || 16 generaliter post suum α || 23 nuptiae pararentur FG

- 342 philus Dauum scire, quod nuptiae praeparantur. — 5 TO-
 346 TO ME OPPIDO EXANIMATVM QVAERERE <*****>. — 9 DAVE
 PERII antequam aliquid audierit Pamphilus, prius indicat
 dolorem. contra illi seruus, qui scit quid argumentis
 collegerit, respondet HOC AVDI. ille ad calamitatis uocem 5
 redit, seruus scire se eius sollicitudinem dicit QUID TIMEAS
 SCIO. quoniam uidet seruum perseuerare Charinus adulescens
 ad pollicendam spem domino Pamphilo, continuo ipse suam
 347 calamitatem confitetur 10 MEA QUIDEM HERCLE CERTE IN
 DVBIO VITA EST. sed huic seruus repromittit ac se dicit 10
 scire et ipsius sollicitudinem. Pamphilus autem tamquam
 inscio seruo et adhuc ignoranti ingerit causam calamitatis
 348 suae, cum dicit 11 NVPTIAE MIHI. sed eius orationem im-
 pleri non sinit seruus et continuo procedit dicens ET ISTVC
 SCIO. ille perseuerat dicens HODIE, cuius orationem retun- 15
 dens intercedit seruus et utriusque sollicitudinem narrat
 349 dicens 12 TV PAVES NE DVCAS ILLAM hoc utique Pamphilo,
 350 Charino autem TV AVTEM VT DVCAS. — 13 ATQVE ISTVC IPSVM
 NIHL. PERICLI EST iridentis est ista oratio: quia supra
 dixerat Pamphilus 'istuc ipsum', repetit tamquam uanum 20
 dictum 'atque istuc ipsum' inquit 'pericli est nihil'. rogat,
 ut metu liberet dominum seruus, summam collocat. pri-
 mum hoc semper facere debet orator, uti ante partium
 quae longo genere narrandi explicabuntur summa primi-
 tus collocetur et hoc maxime in initio, ut facilius res 25
 comprehendi possit. est igitur summa 'uxorem non dat
 Chremes filiam suam Pamphilo'. et ne casu uideatur
 ista argumenta collegisse aut ex euentu, narrat causam,
 quemadmodum ad indicia ueritatis tanta peruenerit*

α*[29] et seruat morem (-re BV) rhetorum, ut breuis, ut aper-
 tus sit.

1 parantur α || 2 lac. sign. W. || 5 respondit B'G || 7 uidetur
 LG || 11 et om. G || 14 ET ISTVC] etsi Ter. (et id D¹ = Don.) ||
 15 recund L, om. G || 17 id paves ne ducas tu (om. G) illam Ter. ||
 21 nihil pericli est F' || 22 liberat LG | <cum> summam G, <et>
 summam α | primo hanc <rem> semper β || 23 debet facere Fα ||
 24 longo Lindenbr.: -ge codd. || 26 igitur] enim BS || 29 peruenerit β

- 353 **16** TVVS PATER MODO ME PREHENDIT et deinde quae consequuntur. quibus in uersibus declarat sibi maximam sollicitudinem fuisse, posteaquam patrem cognouerit Pamphilo nuptias non parare. si ergo sollicitus fuit [†]cognouit, ingenio ueritatis
 358 argumenta collegit. denique **21** QUID AGAM COGITO. incipiunt igitur argumenta, nuptiaene sint, ex hoc uersu
 359 **22** REDEVNTI INTEREA EX IPSA RE INCIDIT SVSPICIO. omnis coniectura a summo ad imum diuisionem habet, quae diuisio dicta et facta continet. quamquam saepe et ex hoc coniectura colligi possit, quod non dictum nec factum sit. 10 ergo hic utrumque complexus est: nam non fiunt nuptiae, quod paululum obsonatus est dominus, quod ipse est tristis. haec illi<us facta> sunt. deinde rursus factis soceri uolens argumenta colligere, quae diximus pertinere ad diuisionem quae a summo ad imum est, colligit ab his quae facta non sunt: 15
 362 **25** 'cum enim illo ueni' inquit 'solitudo ante ostium', ubi utique frequentia esse debuit. sed ne hoc parui temporis
 363 sit, **26** 'maneo' inquit 'interea: nemo ingressus est, nemo egressus, nulla matrona in aedibus fuit, nullus ornatus, tumultus nullus'. haec ab his sunt, quae facta non sunt, cum 20 fieri utique debuerint.* quibus rebus certum est nuptias
 365 non parari. — **28** SCIO MAGNUM SIGNUM proprie 'magnum signum' dicit factis et dictis ad quaestionem argumentum

365 α*[21] sane (om. B') **28** 'ornati' et 'tumulti' antique dixit secundae declinationis faciendo figuram <archaismon (add. Gerstenb. coll. Don.)>.

1 TVVS — PREHENDIT W.: tunc paret <causae quemadmodum (ex anteced. repet.)> malum praedixit codd. | ///secuntur G || 4 fort. <iis quae> cognouit || 6 ex hoc uersu ante 5 incipiunt α || 8 diuisiones codd. (cf. Don.), sed v. infra || 9 <et> dicta F || 11 nam — 16 inquit] dum paululum obsonii ipse tristis. et a socero quod α || 13 illius facta Goetz || 16 ubi om. β || 17 sed] et α || 18 nemo — 20 nullus] neminem uideo exire neminem matronam F || 20 haec <argumenta> α | quae, dum (sser. V; deo ut vid. S) fieri debuerint, facta non sunt (sint VS) α || 21 utique W.: denique codd. || 23 dicit <in> L; dicitur in Gerstenb., quem cf. p. 100 c. adn. 2

- 367 *collectum*. — **30** NON OPINOR DAVE coniecturam perspic-
ens 'opinor' dixit. id Dauus, quasi iam collecta sit ueri-
tas, indignatus negat dici debuisse 'opinor'.* *adiecit* NON
RECTE ACCIPIS CERTA RES EST. *adiecit alia argumenta*
ab ipsa diuisione factis atque dictis, quod puerum inuene- 5
rit Chremetis holera et pisciculos minulos ferentem ad cenam
seni, quemadmodum dicitur 'ne forte aliquis puer ferret
in cenam seni'. ita coniectura firmata est a factis et
dictis uel a persona Simonis uel persona Chremetis, quae,
370 sicut diximus, in diuisione consistunt. — **33** AC NVLLVS 10
QVIDEM 'nullus' pro non, ut sit sensus: non quidem libe-
ratus es. *cui subiungitur* QVID ITA NEMPE HVIC ILLAM PROR-
371 SVS NON DAT. — **34** RIDICVLVM CAPVT intellexit Dauus
stultitiam Charini, qui dixit 'nempe huic illam prorsus non
dat', secundum quod supra diximus: non enim necesse 15
est illum illam continuo ducere, si hanc non duxerit
Pamphilus.* *hoc monet ut eat, roget, ut possit eam ducere*
uxorem.

α* [3] est enim opinio genus ueritatis et falsitatis, et secun-
dum dialecticos interroganti de indiuiduo quid sit, stul-
tum est respondere genus (g- r- B) et non speciem.

* [17] et a possibili (-le *codd.*) dicere (ducere?) debuisse innotuit
(= indicauit, cf. IV 3, 1).

3.

- 375 **1** QUID IGITUR SIBI VULT PATER CVR SIMVLAT nunc
quaerit, cur falsae nuptiae fingantur a patre. et hoc loco 20

4 EST om. L || 5 <atque> ab LF | <a> factis? an <hoc
est> factis? || 6 et om. LG || 7 quemadmodum dicitur (ex di-
cunt G¹) post 10 consistunt legitur in *codd.*, sed aperte ad ne
— seni pertinet; quamquam haec omnia interpolationem sapiunt ||
8 a factis uel (om. G) a (et G, om. L) persona . . . Chremetis β,
a personis (-narum Gerstenb.) factis dictis α || 11 liberatus es]
deliberatiue L, -ratio F, -ratione G || 15 non — Pamphilus]
quasi necesse esset ipsum eam ducere, si Pamphilus non du-
xisset uxorem α || 20 quaerit cur LB', quaeritur <an> F,
quaerit (cur post nuptiae add.) BVS | et Lindenbr.: ex *codd.*

deliberatio est, in qua persuasio continetur: deliberat namque, an polliceatur patri Pamphilus se uxorem esse ducturum. persuasio, uti dixi, ex hoc colligitur: falsae sunt nuptiae, nullus metus est polliceri. sed huic rei argumenta hinc suscipiuntur, quod causam pater irascendi filio inuenire desiderat, *si non hanc suscipiat*, quod, si Chremes nolit dare filiam suam coniugem, satis iniustus esse uideatur, antequam animum ad nuptias adulescentis agnouerit; sin uero negauerit Pamphilus, illic culpa origo nascetur. *tum malum et seditio maxima inter patrem et* 10

380 *filium poterit generari.* — 6 QVIDVIS PATIAR sensus hic est: noli persuadere, quantum uelit *licet* irascatur pater, quaecumque per iracundiam fecerit, sustinebo, *hoc est quodcumque patiar.* hic iam persuasio est, ut polliceatur, quae efficitur a terroris parte: PATER EST inquit PAMPHILE.* 15

381 an fieri possit, ut imperium sentiat, adiecit 7 DIFFICILE EST. deinde ab utili et honesto TVM HAEC SOLA EST MYLIER, *quae quidem res ad omnia proficit, namque sola est, quo facile iniuriam a patre <pati> possit, denique hoc adiunxit* DICTVM AC FACTVM INVENERIT ALIQVAM CAVSAM. 20 sicut supra diximus, quoniam actus hominis in his duobus consistit, uel dicto uel facto, ideo complexio est: dictum ac factum inuenerit aliquam causam, unde eam possit oppido expellere. territus adulescens iniuria, quae fieri

383 amicae possit, continuo consilium quaerit 9 CEDO IGITVR 25 QVID FACIAM DAVE. ipsa propositio persuasionis DIC TE DVCTVRVM. repugnat contra Pamphilus. persuasio sequitur continuo, quid fieri habeat, si hoc fiat, *hoc est si polli-*

α^* [15] quae species definitionis dicitur a causa.

1 deliberatio] -tiue β ; -tiua? | qua <nunc> G || 6 desideret F si non W .: sed enim LF , non G | si non — Pamphilus] sed Chremes si negauerit, iniurius id est iniustus esse uideatur, sin Pamphilus α || 8 ad] ac G , ad (sser. uel ac) F || 9 origo culpa VS || 17 mulier est β || 19 quo W .: quod *codd.* | pati *suppl. W*.; auferre G | potest G || 21 sicuti VS , <ut (et F)> sicut β || 24 tritus L , trritus G , tristis *rell.* | <prae> iniuria α || 28 fiat W .: fit *codd.*

- 385 *ceatur se esse ducturum. hoc ait* **11** *EX EA RE QUID FIAT*
VIDE. sed hoc male interpretatur adulescens, ut contrarium
386 *post promissionem suam ponat euentum: ait enim* **12** *AB*
ILLA EXCLVDAR HAC CONCLVDAR ut a Glycerio excludar,*
inquit. hic erit euentus, at ille contra qui persuadebat 5
ostendit magis qui euentus sit futurus, si polliceatur, et
387 *facile esse dicit* **13** *NEMPE HOC SIC ESSE OPINOR DICTVRVM*
PATREM DVCAS HODIE VOLO VXOREM TV DVCAM INQVIES. ut
ostendat rem in uerbis esse, post nihil futurum sermonis,
389 *adiungit* **15** *CEDO QUID IVRGABIT TECVM. ipsum deinde ponit* 10
euentum **HIC REDDES OMNIA QVAE NVNC CERTA SVNT CON-**
391 **CILIA INCERTA VT SIENT.** *ab utili subiungitur* **17** *SINE*
OMNI PERICVLO. sed hoc tunc demum consilium bonum
est polliceri patri, si Chremes filiam suam Pamphilo nolit
tradere uxorem. nam si uelit temptare adulescentis animum 15
senex et continuo ad Chrometem pergere et petere filiam.
periculosum est. ideo adiungit fortasse posse aliqua mu-
tari, ut Chremes quidem nunc nolit, tamen tradat aliquando.
aduersus istud igitur, ne consilium mutet Chremes, nihil
392 *aliud consilii datur. —* **18** *NEC TV EA CAUSA MINVERIS* 20
HAEC QVAE FACIS IS NE MVTEAT SVAM SENTENTIAM hoc qui-
dem obscure dictum est, est autem hic sensus: unde tu,
ne sententiam suam mutet Chremes, haec quae facis mu-
tare noli, ut ad amicam uadas, et consuetudinem ne im-
mutes; quae si perseucraverit, not(a am)atio omnis fuerit, ut 25
Chremes non possit mutare suam sententiam. redit rursus

α * [4] hic leui (-ni S) mutatione uerbi fit figura paronomasia (paran- VS).

5 <et> hic α | erit] esset α | econtra VS || 6 futurus sit α G || 10 adiecit G || 11 HIC — SIENT] et certa consilia, quibus praemeditatus uenit, reddes incerta omnia α | HIC] hac L, hec G | sunt <ei> F || 12 subiungitur ab utili α || 13 periclo B' consilium ante tunc B' || 15 tradere] dare α || 17 mutari <sententia> G || 19 <et> aduersus α | nihil — datur] sequitur α || 21 ne is F (= Ter.) || 22 est autem] sed est α || 23 ne post suam α || 25 <in> qua si perseuaueris (cf. p. 40, 5) Goetz | nota amatio Schoell | ut om. LF || 26 suam ante non FG

- 394 ad consilium **20** PATRI DIC VELLE et concludit euentum
 CVM VELIT TIBI IVRE IRASCI NON QVEAT. hic <incidit>
 quaestio 'sed aliam pater poterit quaerere uxorem'. huic
 395 respondetur coniecturaliter **21** NAM QVOD TV SPERES PRO-
 PVL SABO FACILE VXOREM HIS MORIBVS DABIT NEMO* si per- 5
 seueres in amore amicae atque peregrinae, his moribus
 nemo iam det uxorem. hic rursus incidit alia quaestio
 'sed qualemcumque inueniet pater, <si>, ne det his mori-
 bus, perseueres'. hoc ergo proponit quasi ex aduersa
 396 parte* **22** INVENIET INOPEM POTIVS QVAM TE CORRVMPI SINAT. 10
 huic respondetur futurum esse <negligentem>, nil locuturum
 patrem, si simul cognouerit filii animum uxorem ducere non
 397 recusantis. hoc ergo sic opposuit **23** SI TE AEQVO ANIMO AC-
 CIPIAT FERRE NEGLENTEM FECERIS ALIAM OTIOSVS QVAERET.
 398 adiunxit **24** ALIQUID INTEREA ACCIDERIT BONI. quoniam 15
 in rebus asperioribus, quae uitari non possunt, remedium
 est dilationis persuasio, talibus commentis adulescens unam
 sollicitudinem non iam ex amore, sed ex pietate supponit,
 quod metuit, ne natum sibi filium pater possit agnosce-
 re*, quippe cum promisisse se dicat suscepturum. huic pro- 20
 uisionem Dauus in posterum pollicetur.

α* [5] 'speras' id est times. <et> est (om. S) acyrologia (achirol-
 codd.). 'propulsabo' id est repellam, unde obiectio (abi-
 codd., corr. Lindenbr.) et depulsio criminis.

*[10] et est collatio duorum malorum, quorum alterum eligitur.
 399 *[20] nam id metuit. unde sequitur (W.; supra codd.) **25** VIDE
 QVO ME INDVCAS. est autem inductio oratio, quae rebus
 non dubiis captat assensionem eius, cum quo instituta
 est; quibus assensionibus facit, ut illi dubia quae-

2 <ut> cum F | incidit add, W. || 3 pater om. β || 4 SPERES
 sic L, speras rell. || 6 amore — uxorem] his moribus, nec Chre-
 mes nec alius dabit tibi filiam suam α || 7 nemo — 8 moribus
 om. G || 7 nemo iam] memoria L, nemo tibi F || 8 si add. Zeune ||
 11 negligentem add. W. || 12 non recusantis] perseuerantis G ||
 13 SI TE] ita L, si ita te F | accipiet Ter. || 15 adiecit F |
 interea aliquid F'G (sic Ter. codd. praeter D) || 17 est post per-
 suasio α | commentis] commotis L, -tus F'G | unam] summam
 Goetz; an suam? || 20 promisisse F, posuisse L, potuisset G

α dam res propter similitudinem earum rerum, quibus adsensit, probetur (= Cicero, *De invent. I 31, 51*), ut qui musicam nouit, musicus est, et qui grammaticam nouit, grammaticus (est *add. B*). qui hoc assentit, propter similitudinem assentiet: qui malum nouit, malus est; similiter qui semel adulterium facit, adulter est, et qui semel iuste agit, iustus est. ita inducendo perducitur quis ad inuitam confessionem. — 29 CAVE TRISTEM SENTIAT hoc uerbum, id est 'caue', significat uide ne, et hoc interdum.

4.

404 1 REVISO QUID AGANT AVT QUID CAPTENT CONSILII haec scaena euentum supra positi consilii complectitur, ut temptet filium pater et patri filius ex Dauī persuasionē
407 promittat. — 4 ORATIONEM SPERAT INVENISSE SE QVA DIFFERAT* TE *dicit enim patrem iratum meditatam accusationem inuenisse.* admonet rursus adolescentem, quo
408 facilius respondeat 5 PROIN TV FAC VT APVD TE SIES consilium tibi traditum mente contineas, *quo facto apud*
409 *te esse poteris.* — 6 CREDE MIHI INQVAM PAMPHILE NVMQVAM HODIE quoniam Pamphilus ueluti difficultatem posuerat 10
dicendo 'modo' ut possim, respondit rursus ad euentum, quod pater *hodie* uerbum non commutaturus sit, si semet dixerit esse ducturum.

α* [5] id est increpet uel dissipet.

5.

412 1 ERVS ME RELICTIS REBVS IVSSIT PAMPHILVM HODIE OBSERVARE haec scaena fortunae interponitur. Byrria 15
seruus Charini, qui eam uult ducere uxorem, quam qui-

2 consilii positi β || 3 et patri (pater *LG*) — persuasionē] cui ex suasionē Dauī α || 4 *se om. LG* || 5 *dicit* — 6 *inuenisse post 7 respondeat in codd.* || 7 *sis G α* || 8 <id est> consilium α | contine α || 9 *inquam mihi G* || 11 *modo add. W.* || 12 uerbum *post sit F, om. LG* | semet] seni *G*, *se α* || 15 *fort.* Fortunae <est>. interponitur Byrria *et infra* <et> quo . . . increscere, apponitur *etc.* || 16 *eam*] Philumenam α

dem Pamphilus non uult, pater filio offert, quo error facilius possit increescere, apponitur eo tempore, quo Pamphilus ex suasionem serui falso quidem, *non uoluntate*, pro-

418 missurus est patri se uxorem esse ducturum. — 7 *HODIE VXOREM DUCAS UT DIXI VOLO supra (I 5, 18—19) enim* 5
Pamphilus ipse dixit 'praeteriens modo mihi apud forum
«uxor tibi hodie ducenda est, Pamphile»: merito ergo

419 nunc 'ut dixi'. — 8 *NUNC NOSTRAE TIMEO PARTI* hoc ex
 persona Byrriae intelligendum propter timorem, quem a

421 domino habet. — 10 *QVIB DIXIT rursus Byrria † eiusdem* 10
est admonitus sui Pamphilum quod commiserat†. —

423 12 *SVM VERVS* hoc est uera dico. Dauus hoc loquitur.
 quod secundum promissionem nullum uerbum fecerit

429 senex.* — 18 *ME MEMINI VIDERE* hoc est scio et intelligo
quod uideam. — *QVO AEQVIOR SVM PAMPHILO SI SE ILLAM* 15
IN SOMNIS QVAM ILLVM AMPECTI MALVIT scio etenim uidere:
quod sit pulchra cognosco, unde faueo Pamphilo, quod ma-
luit illam se potius amplecti quam alterum.

α*[14] quod solent facere irati saepius repetendo uerba inimici.

423 sequitur Byrria diffisus 12 *ERVS VXORE EXCIDIT* id est priuatus est. et posuit (*W.*: post *codd.*) notum prouer-

bium: his enim in insinuatione uti utillimum (utillimum^{ssi} B) est uel ad concitandum uel ad reconciliandum animum auditoris. — 18 *MEMINI ME VIDERE* pro uidisse scilicet illam qvo id est in qua re *AEQVIOR* id est iustior

429 *SVM PAMPHILO* 19 *SI SE Pamphilum MALVIT ILLAM AMPECTI*
 430 *INSOMNIS* id est uigilans, ut sit una pars; uel per somnos *QVAM ILLVM* amicum suum, id est dominum meum. et est amphibolia (-boloia *codd.*) per casum accusatiuum, ut 'uolo amplecti illum illam'.

1 <dum> pater α; fort. pater <tamen> | offert <interuenit> α | facile G || 2 accrescere α || 9 a domino] domini ante quem α || 10 eiusdem om. G || 11 sin L | pamphilus G || 12 hoc — senex] hoc Dauus, qui in hac scaena semper cum silentio loquitur. id est: dixi uerum, quod senex non commutaret uerbum? α || 14 memini me F || 16 etenim Lindenbr.: et non *codd.* uideri *codd.*

6.

132 **1** HIC NVNC ME CREDIT haec scaena dolos habet
 utriusque personae, senis et Dauī. *namque ille inquit,*
an filius aegre ferat quod facturus est nuptias; contra
callide seruus respondet non omnino negans, ne fidem pro-
dat, sed esse apud Pamphilum sollicitudinem dicit: nam 5
 iam cogitatio est quod praeteritum fuerat dimisisse, et ut
 ueri simile faciat, quanto sibi dedecori esse putauerit
quod amore meretricem dilexerit, Pamphilus cogitauit et
 nimia temporis ratione compulsus uult ducere uxorem.*
 at Simo senex animi cogitationem metitur ex uultu, uti 10
 dicat *pater* filium aegre ferre, quod subtristis est uisus.
 hic fiunt quasi per coniecturam argumenta, cur tristis sit.
 sed haec est pars a *proponente*, quae dicitur a summo
 ad imum. sequitur causae deriuatio: ille enim dicit
 tristem esse propter nuptias, hic supponit alteram causam, 15
 quam quidem, quoniam repentinum est quod obiecit se-
 149 nex, diu quaerens *Dauus multa promit, dico* **18** *PVERILE*
EST . . . NIHIL: haec inquirentis sunt quid respondeat. ad
 postremum deriuationem causae *hanc* ponit, quod nimium
 parce pater faciat sumptum, cum filio tradat uxorem. 20
 addit causas, quod neminem ex amicis uocet ad cenam

442 α* [9] **11** VIA id est ratione, ut Virgilius (*Aen. II* 478) 'inueni,
 germana, uiam'.

1 HIC — CREDIT] aliquam sibi fallaciam portare *add. F*;
totum om. LG || **2** inquit *W.*: inquit *codd.* || **3** es *codd.* || **4** respon-
 dit *codd.* | ne *Lindenbr.*: sed *L*, sed ut *F*, si *G* | prodat (it *G*)
 perdat *edd.* || **5** sed *om. F* || **6** cogitatio est *W.*: cognitionē *LBVS*,
 -ne *FB'*, -ni *G* | praeteritum] p̄trm *B*, p̄ctm *G*, poterit id tum
L || **7** fiat α | dedecori *V*, dec- *rell.* || **10** animi] amico *LF* |
 cognitionem *F* || **11** uisus est α || **13** est *om. β* || **17** quaerit α |
 promit *edd.*: promittit *codd.* | dico *om. F* || **18** nihil <ne hem>
codd. = *II* 6, 4 || **19** causam α *F* | quod (qua *L*, quā *G*) — uxo-
 rem] ait nimium parce facere sumptum α || **21** quod — cenam]
 quod filio non uidetur uxorem dare, quod neminem amicorum
 uocare possit α | uocet *Lindenbr.*: -at *codd.*

† *et inquit et parcum*†: *ne luxuriosus sit filius, potius parcum dixit se*<nem>. adicit et seruus testimonium suum, quod uere
 457 parce senex praeparet cenam.* — 26 QUIDNAM HOC EST
 REI secum cogitat senex *orationem Dauis et promissionem*
 filii: non uera omnia suspicatur ex moribus serui, quem 5
 ‘ueteratorem’ appellat, hoc est callidum et astutia uetusta
 roboratum. concludit ergo ‘si in hoc consilio *et in hac*
re aliquid mali est, illic est huic rei caput’ hoc est
 Dauus seruus.

α* [3] ‘perparce’ namque uocatiuus casus est.

III.

1.

459 1<*****> et illis inter se loquentibus *pater Simo*, 10
 ut agnoscat filium illam peregrinam amare, quo amplius
 incendatur ad nuptias *faciendas*, ut ei error omni ratione
 cumuletur uel ex locutione mulieris uel ex uocibus partu-
 rientis, *quam* credit propter sui praesentiam cuncta simu-
 462 lare.* — 4 FIRMAUIT FIDEM promisit se eam uxorem esse 15
 464 ducturum. et huic rei argumentum illud apponitur 6 NAM

461 α*[15] 3 AB ANDRIA EST (Simo *add. B'*) ex proprietate linguae
 agnoscit illam (dum dixit ‘ab Andria est’ *add. B'*).

1 inquit] dicunt *G*; ‘et <ipse>’ inquit ‘te parcum <dico>’
Schoell || 2 dixit senem *Schoell* | adiecit *G* | suum testimo-
 nium α || 3 praepararet *LBVS* | rei est *F* || 4 cogitatus *G*,
 -tans *B'VS* || 5 ueram (om. omnia) α || 8 illic est om. *G* | <et>
 huic *F*, huius *G* | hoc — seruus] id est in Dauo ante est 2. α ||
 10 *Initium scaenae deest*; in *F* haec suppleta sunt Ita pol
 quidem res est. misis ancilla narrat lesbie, quemadmodum
 pamphilus promisit sibi gliscerium non esse deserturum, quod
 quidem symo audiuerat, propter quod nescio quid suspicatur.
Desiderantur haec fere: ITA POL — RES EST in hac scaena
 inducuntur Dauus seruus et Mysis ancilla || 11 amare pere-
 grinam *FG* || 12 <et> ut? || 14 propter] in α || 15 esse om. *L* ||
 16 apponitur *LF*

- 168 QVOD PEPERISSET IVSSIT TOLLI. — 10 QVOD REMEDIVM HVIC
MALO INVENIAM *pater ultra ueritatem nescio quid suspicatur:*
credit enim peregrinam istam mulierem ad prohibendas
nuptias ista simulare. secum igitur coniecturalibus argu-
mentis cogitat ueri simile non esse suscipere uelle liberos 5
ex peregrina, unde confirmat mulierum calliditate hoc
effici, ut fingatur partus et nuptiae impediuntur. denique
171 *hoc ait* 13 HANC SIMVLANT PARERE QVO CHREMETEM ABSTERRE-
173 ANT. — 15 IVNO LVCINA duas potestates Iuno habet: ea-
dem namque pronuba est, hoc est nubentibus praeest, ut 10
est (*Verg. Aen. IV 59*) ‘Iunoni ante omnis, cui uincla
iugalia curae’; eadem et Lucina est, quae praeest partu-
rientibus et lucem nascentibus dat. hanc quidam tamen
Dianam potius esse dixerunt, nam Menander ipsam uo-
cat, cum dicit *Ἀρτεμῖς*. quamquam et Vergilius eandem 15
Lucinam Dianam uoluit, unde est (*Ecl. IV 10*) ‘casta faue,
175 Lucina: tuus iam regnat Apollo’. — 17 NON SATIS DIVI-
SA SVNT COMMODE TEMPORIBVS non bene, inquit, haec
diuisisti neque temporibus tradidisti*: *quasi Dauis consilio*
ista completa sint, ut, cum senex ante ostium staret, tunc 20
177 *continuo pareret puella. — 19 NVM IMMEMOR ES DISCIPVLI*
supra (I 2, 21) enim dixerat ‘tum si quis magistrum
cepit ad eam rem improbum’. quod si ita est, sensus hic

- α*[19] ut nec ante nec post puella parere potuerit, nisi cum
477 me praesentem audiuit. — 19 NVM IMMEMOR ES DISCIPVLI
ac si diceret: si (etsi?) Pamphilus diuisit, techua (thecna
B’VS) discipuli ad magistrum respicit. et est argumen-
479 tum a maiore ad minus. — 21 Adorior, id est aliquam
rem incipio, facit praeteritum adortus sum; sin uero
significat loqui incipio, melius adorsus (sum *add. Lin-*
denbr.). ponuntur tamen pro se inuicem.

6 confirmatur *G* || 7 effici] fieri α || 8 HANC — ABSTERREANT]
hanc simulare partum quo Chremetem absterreat (ext- *G*) *codd.* ||
9 habet Iuno α || 10 ut est *om. L* || 13 quidem β || 14 potius
Dianam α | nam <ita> *Lindenbr.* || 15 artemio (arth- α) *codd.*
pro APTEMIC || 18 sunt commode sat diuisa α || 20 sint *W.*: sunt
codd. || 22 tum *om. L* || 23 ceperit *LG* | quod si] atque *L*

est: num quidnam tu es immemor discipuli tui, hoc est
 480 *Pamphili?* — 22 EGO IN PORTV NAVIGO mea, inquit, con-
 silia ita sunt, quemadmodum nauis *nauiat* in portu.

2.

481 1 ADHVC ARCHYLIS QVAE ADSOLENT QVAEQVE OPORTET
 OMNIA ESSE VIDEO haec scaena ad errorem cumulandum 5
 uidetur adiecta, ut Lesbia obstetrix domo egrederetur et
 quae essent intus facienda de uia mandaret. et quoniam
 in primo partu semper dolor est, dicit puellam non debere
 esse sollicitam: omnia enim signa, quae ad salutem esse
 483 possent, integra permanere. — 3 NVNC PRIMVM FAC ISTA 10
 VT LAVET <cum> ea quae peperit in dolore perseueret, me-
 dicinae ratione ad lauacrum compellitur, ut dolor desinat.
 <at> melior sensus est 'nunc primum fac ista ut lauet',
 ut illa scilicet, quae immunda sunt sanguine parturientis
 484 impleta, lauentur.* — 4 QVOD IVSSI DARI BIBERE et hoc 15
 utique ad dolores continendos datur. ita hic nescio quid
 medicinae intelligitur, ex quo dixit 'quod iussi'. adicit ET
 486 QVANTVM IMPERAUI DATE. — 6 PER ECASTOR iuratio est
 per Castorem. — SCITVS PVER EST NATVS PAMPHILO ele-

α*[15] et puerum enim et puerperam post partum statim aqua
 tepenti perfundi placet physicis, puerum, quia genitali
 aluo profusum si nimium frigus exceperit, nix ad uitam
 euadit (ex -dat corr. S). cuius rei exempla sunt uitrea
 uasa, quae temperata mutatione fornacum frigus as-
 suescunt, si statim refrixerint, franguntur.

3 ita] certa *G*, om. *F*; tuta *Schopen* || 5 terrorem *L* ||
 7 de uia om. β (*recte?*) || 9 omnia enim] quippe omnia α ||
 10 possunt α | istec *F* || 11 cum add. *W*. | perseuerat *FG* |
 medicinae — desinat om. *B* || 12 ratione om. *L* || 13 at add.
W.; <sed> melior *B*, add. | fac ista] faciam (-em *G*) β, fac
 istaec α || 15 utique hoc *F* α || 16 ita] et α || 19 <id est> ele-
 gans α

- 487 gans et admodum suavis.* — 7 QVANDOQVIDEM IPSE EST
INGENIO BONO *ipse est, inquit, Pamphilus, ut mereatur filius*
superstes esse, quandoquidem pater ingenio bono est. —
490 10 NON IMPERABAT <CORAM> QVID FACTO OPVS ESSET PVER-
PERAE argumentum est, quo doceat ab Dauo ista uni- 5
uersa compleri, *siquidem nec coram habere uoluit quae*
puerperae uidentur esse facienda. puerpera autem dici-
tur quae recens partu est, sed <non> a muliebris parte
sexus nomen impositum est — nam utique et puel-
lam parit —, sed quod puerum pariet. quamquam et 10
494 antiqui puellam pueram saepe dixerunt. — 14 SALTEM
ACCVRATE VT METVI VIDEAR ita me, inquit, dolis debes
fallere, ut in omnibus actibus tuis uidear a te timeri.*
hoc enim dixit VT METVI VIDEAR CERTE SI RESCIVERIM: ma-
xime enim debeo metui, si fraudes forte rescruerim. — 15
496 16 QVID RETVLIT hoc est: quid profuit me ante fuisse
auditum? supra (I 2, 34) enim dixit 'neue tu dicas tibi
498 non praedictum: caue'. — 18 TENEQ QVID ERRET ET QVID
AGAM intellexit Dauus mulierum consilium hoc senem su-
spicari, quod illae ad <de>terrendas nuptias uideantur ista 20
simulare. idcirco uult commodare consensum, quo domino
507 suo error augeatur.* — 27 SED NIHILO MINVS REFERETVR

α * [1] Vel 'perscitus' id est ualde bonus. et (om. B) est de-
finitio qualitatiua potestate, non actu.

* [13] et est figura antisagoge (antiseg- codd.), proposita supe-
rius epimone. — CERTE SI RESCIVERIM scilicet 'puniam te',
495 quod prae (per B) ira dicere non potuit. — 15 EDIXIN
TIBI abhinc est epitrochasmos (-trocosmos codd.), id est
dicti (-ta S) rotatio.

501 * [22] 21 DENVTIATVM EST scilicet a Mysi (-side Gerstenb.) per

4 CORAM add. W. || 5 ab] a α || 6 nec coram W.; haec (hanc
G) horam codd. || 8 non add. W. (propter sed quod sequitur) |
ab LF | muliebris post parte α; uirilis Karsten || 10 parit
— pariet (-at F)] et puerum pariens dicitur puerpera α || 11 sal-
tim L || 14 dixi LG | uidear metui LG || 15 fraudis codd. ||
16 ante — auditum] tibi dixisse α || 18 non om. L | QVID ERRET
om. LG || 20 tenendas LG; corr. W. | uideantur ista (illa sscr.,
uel ista F) simulare] ista simularent α || 21 commendare LF

HVC PVER ANTE OSTIVM quo facile et de praeterito Dauus
 511 admonuisse dominum declaret, [†]*hoc uide*[†] 31 AVDIVI inquit,
 conscius non sum, qui auditu ista cognoui. *sed* incipit quae-
 stio per locum communem, an famae credendum sit. ita
 adiungit argumenta ex pluribus rebus: ET CREDO inquit 5
 MVLTA CONCVRRVNT* SIMVL QVI CONIECTVRAM HANC NVNC
 FACIO. quae argumenta colligit ex factis praecedentibus atque
 dictis, quod iam gravidam se mulier esse dixerit. collegit
 ergo easdem res, hoc est facturas ut puerum ante ostium
 ponant, siquidem obstetrix iam uidetur esse accersita.* 10
 obicitur rursus Dauo, cur non hoc, cum expositionem ar-
 gumentis collegisset, continuo dixerit Pamphilo, et hic simi-
 liter quasi reus efficitur negligentiae. at hoc coniectura-
 liter refutatur*, si quidem dicit se <dixisse> exinde Pam-
 philo, ex quo nuptias idem Pamphilus uult. unde est et 15

α catatyposin (-tiposin *codd.*; cathypotyposin?, cf. *Cassiod.*
 507 in ps. 72) id est per quandam imaginationem. — 27 NI-
 HILO SECIVS pro nihilo minus DEFERENT HVC PVERVM.

*[6] qui (quia *BVS*) argumenta colligit, ex factis uel dictis
 praecedentibus agit. est enim coniectura ex praecedentibus
 consequentium uel ex consequentibus praecedentium uel de remotis
 praesentium inspectio. et per leptologiam, quae fit quando res
 singulae minutatim proferruntur, ostenditur falsum esse quod
 audierat.

*[10] quae, ut per [†]antepson (analepsin *Schoell*) solet fieri,
 516 apponat puerum. — 36 HOC NISI FIT per antisagogen (-egoge
codd.) est sensus: uidebis puerum et remouebuntur
 nuptiae.

*[14] et utitur testimonio. post fit argumentum a persona,
 quod ille est filius, ille seruus, unde (et de *S*) adhibendo
 fidem filio nihil restare autumat nisi ut Chremem (chre-
 metem *B*) oret.

2 declaret <et eius opinionem a se amoueat> α; *fort.*
 declaret, <hoc indicat futurum. et cum ille interrogaret> hoc
 unde <sciret> AVDIVI *etc.* || 4 famae *Gerstenb. coll. Don.*: a me
codd. | ita] et α || 5 plurimis *L (recte?)* | inquit *post MVLTA* α ||
 7 quae *W.*: qui *codd.* | collegit *G* || 8 iam *om. L* | dixerat
LF || 9 ergo] tamen α | hoc esse (*om. res*) α || 12 continuo
 <non> *codd.* || 14 dixisse *add. W.*

526 QVIS EVM AB ILLA EXTRAXIT NISI EGO. — 46 PARVI PENDO
id est contemno.

3.

533 1 IVBEO CHREMETEM haec scaena petitionem habet,
quippe Simo petiturus redit ad Chremetem, ut filiam suam
det filio coniugem. hic utique qualitatis est et delibera- 5
tinae forma ['iubeo' inquit 'Chremetem' id est uolo, ut
Virgilius (*Aen. V* 386) 'reddique uiro promissa iuebant'].
conuenit et Chremes certa et ipse ratione compulsus: oport-
uerat enim Chremetem de Pamphilo esse sollicitum, quippe
qui prior uenerat, ut nuptias ei polliceretur. non ergo 10
sine coniectura esse debuerat, qui opera, quae ad Pam-
philum pertinerent, uel argumentis uel rumore cognosce-
ret. nam illum habere meretricem amicam inde Chremes
cognouerat, siquidem (*I* 1, 117—118) 'uenit Chremes
ad me clamitans indignum facinus comperisse'. sed etiam 15
nunc, cum Simo nuptias praepararet, falsas quidem, ueri
rumor fuit, quo debuit Chremes compelli in dispersum
causae, et ipse ad Simonem uenit. denique ita se in-
uicem quaerere compelluntur, ille ut roget filio nuptias,
hic ut insaniam Simonis admiratus quaerat e Simone, cur 20
534 nuptiae esse dicantur. adicit ergo Chremes 2 ALIQUOT
ME ADIERVNT EX TE QVI AVDITVM AIEBANT: unde pulcherri-
mum argumentum dedit, ut non iam rumor sit sed paene

1 abstraxit Ter. | PARVI — contemno secl.? || 3 IVBEO
CHREMETEM] Nunc cremem L (= III 2, 47), om. VS || 4 peti-
turus redit Schoell: rediturus (redd- L) β, redit α (redit olim
sscr.) || 5 <eius> filio α || 6 forma Lindenbr.: -mae codd. | iubeo
— id est (om. LG) uolo (om. G) — uiro (B, om. rel.) — iube-
bant (-bat codd.) secl. W. ut interpol. (cf. Don.) || 8 ipse Gerstenb.:
ipsa codd. || 10 nuptias post polliceretur α || 11 operā LGVS ||
12 pertineret L α || 14 fort. siquidem <Simo dixit> || 16 <et>
falsas codd. | ueri<que> codd., corr. Lindenbr. || 18 et] sed α ||
<prae>uenit α || 21 aliquot <inquit> α

ueritas, ex quo ab ipso Simone auditum esse dicebant: *
HODIE inquit FILIAM MEAM NVBERE TVO GNATO. sed Simo
 536 petit audientiam eius. et principium deliberatiuae: **4** AV-
 SCVLTA inquit *ET QVID EGOMET TE VELIM ET QVOD TV QVAE-*
 538 *RIS SCIES.* deinde incipit ipsa petitio: primo a precibus **6** PER 5
 EGO TE DEOS ORO *ET NOSTRAM AMICITIAM CHREME,* deinde
 542 ab ipsa petitione **10** *ATQVE ITA VT NVPTIAE FVERANT FV-*
 546 *TVRAE FIANI.** hic responsio datur ab utili **14** *SI IN*
*REM EST VTRIQVE VT FIANI ACCERSI IVBE.** quam quidem
rem in quaestionis loco positam dissimulat senex et fieri posse 10
 552 *conicit dicendo* **20** *IRAE SVNT INTER GLYCERIVM ET GNATVM,*
ut contulisse uideatur 'tametsi inutiles nuptiae sunt, tamen
ocasio est, ut utiles esse possint'. at ipsum posse negat
Chremes, siquidem amore constrictus nunquam poterit ad
 564 *nuptias copulari.** [**32** *QVI SCIS ERGO ISTVC NISI PERICVLVM* 15
FECERIS 'periculum' temptamentum, ut Cicero (*divin. in*
Cacc. 8. 27) 'quando tu tui periculum fecisti?' item ipse

α * [1] et indignationis partes exsequendo ait *VISO TVN' AN ILLI*
INSANIANI.

* [8] et pulcherrima (-me *VS*) insinuatione usus est, quia in
 admirabili genere causae turpitudine auditori persuasa
 fuerat.

* [9] postea, quia amicorum omnia sunt communia, mutat per-
 sonas et pro eo in quo offenditur illum quem diligit
 interponit.

555 * [15] **23** *AMANTVM IRAE* hoc argumento usus ex amore refutat
 superiora dicens quod amantes post (*W.*, per *codd.*) iram
 reconciliati numquam se deserunt, si se ante perfecte
 556 *amauerunt. a consequenti quid fieri possit providens*
praecedere temptat dicens **24** *DVM TEMPVS EST* (datur *Ter.*).
 561 *et per characterismon (car- codd.), id est informationem*
 564 *futurorum, quid consequens sit dicit ab utili. 29 CHREME*
autem uocatiuus graecus est. — 32 NEQVE ME PERPETI
in quem filia semper remoueret crimen.

1 ex quo *W.*: ex qua β , quam α | auditam α || 3 eius
om. S | et <est>? || 7 ad ipsam α | petitionē *L* α || 8 hic *om.*
F || 10 in *om. F* || 11 conicit *W.*: dicit *codd.* || 15 *qvi* — litteris
secl. W., cf. *Don.* | *ERGO om. β* || 16 <hoc (*om. α*) est> tempta-
 mentum α *G* || 17 ipse <in Eunuch> α

(Eun. III 2, 23) 'fac periculum in litteris'*.] *his partibus utilitatis et honestatis compulsus Chremes qui negauerat filiam Pamphilo traditurum, et amicitiae ratione et condicione utilitatis impulsus promittit se filiam traditurum*

572 **40** QUID ISTIC SI ITA ISTVC ANIMVM INDVXISTI ESSE VTILE 5
 NOLO TIBI VLLVM COMMODVM IN ME CLAVDIER VT SEMPER
 MAXIME FECI hoc est plurimum dilexi et maximum habui. —
 575 **43** DISCORDARE INTER SE hoc est discordes esse. hanc
 rem cum quaesisset, ut ueri simile diceret, *potius dixit*
 hoc sese a Dauo audisse*, *qui eorum intimus uidetur esse* 10
consiliis. atque ut uerum consilium Chremeti possit ostendere, et ipsum Dauum euocat foras.

566 α*[1] et est palinlogia, quae fit quando nomen repetitum ue-
 hementius significat, ut **34** AT ISTVC PERICVLVM; nam
 istud nomen per metonymiam (methonom- *B'VS*) dictum
 est, quia in periculis multa temptamus. dixit hoc tamen
 568 ab inhonesto per definitionis speciem, quae dicitur poi-
 otes (-des *codd.*). — **36** SI EVENIAT DISCESSIO id est: si
 fiat diuortium, nam QVOD DI PROHIBEANT parenthesis est. —
 569 **37** QVOT COMMODITATES VIDE brachylogia (brachiol- *codd.*)
 est, quae fit, cum plura paucis complectimur. et post
 per ephexegesin (ef- *codd.*) ait quae sint 'commoditates'
 570 id est utilitates: **38** PRINCIPIO FILIVM. deinde sequitur
 574 zen(g)ma **42** MERITO TE SEMPER. hic quoque est aetio-
 logia (aeth- *codd.*), id est causae redditio; nam praemisso
 'nolo tibi ullum commodum in me claudi' reddita est
 causa, cur magni faciat. et est 'magni (maximi *B'*) fa-
 cio' (id̄ *eras. in V*) plurimum diligo.
 —
 576 *[10] **44** QVI INQUIT INTIMVS EST EORVM CONSILIIS id est sym-
 579 mystes (simmistes *codd.*) et consecretalis. — **47** HEVS ad-
 580 uerbium est uocandi. — **48** ECCVM uero pronomen est,
 id est ecce eum. — ADEO quoque nunc est certe.

4.

580 **1** AD TE IBAM CVR VXOR NON ACCERSITVR haec scaena
 gratiarum actionem tenet, quod seruus consilia domini

2 honestis *G*, -ti *F* || 4 promisit *F* || 9 uero *BVS* | dicit
 post audisse α | se α

- non fallat. hic tantummodo qualitas est status, <ut> in omnibus actionibus gratiarum. *atqui hic dominus cum gratias seruo suo agit, tunc et consilium suum de nuptiis* 587 *quod fuerit confitetur. dicit itaque* 8 *NON FVERANT NVP-TIAE FVTVRAE,* quamquam hoc antea intellexerat seruus.* 5
exponit et causam consilii sui SED EA CAUSA SIMVLAVI VOS VT PERTEMPTAREM. deinde subiungit quid egerit, quod conuenerit Chremem et exorauerit, ut filio tradat uxorem.**
tunc primum intelligit Dauus se malum dedisse Pamphilo consilium, ut patri polliceretur se uxorem esse ducturum.* 10
 593 — 14 OPTIME INQVAM FACTVM quoniam audito consilio senis seruus dixerat 'occidi', interrogatus a sene rursus quid dixisset, ab ea parte coepit, quae ab eadem littera sumpsisset exordium, ne alium sonum uocis senex cum audisset, facile reuinceret seruum uerba mutantem. ita cum 15 dixisset supra 'occidi', interrogatus 'optime inquam factum'

582 α* [5] nam antea dixerat quo (quod B) corrigeret illum 3 TIMVI NE FACERES QVOD VVLGVS SERVORVM SOLET siquidem 'uulgus' 583 dixit pro multitudine 4 VT ME DELVDERES PROPTEREA QVOD AMAT FILIVS, ubi pulcherrime aetiologiam (aeth- *codd.*) expressit EGON ISTVC, qua (quo BVS) grauitate (-tas SV²) pronuntiationis, ut in ironia (yr- *vel* hir- *codd.*) fieri solet, ille se absoluit, unde dominus ei iam credit.

* [6] siquidem simulamus ignota, dissimulamus nota (= *Serv. ad Aen. I 516*).

* [8] 10 VAH interiectio est ex affectu admirantis uel indignantis.

* [10] dum ante uolens probare Simo filium simulauerit, nunc iam ex eius consensu pro ueris nuptiis Chremem conuenerit.

1 qualitatis α | ut *add. W.* || 2 gratiarum actionibus α | atque? | dominus *post* 3 et α || 3 ait LF | de nuptiis *post* quod α || 6 SED — SIMVLAVI *ante* et exponit (*sic* α) — sui α | CAUSA] gratia α (= *Ter.*) | SIMVLAVI] al. (alii S) sic malui *add. α*, al. simulaui (*ante* SIM-) *add. L* || 8 chremem L, -metem F || 9 <Numnam perimus.> tunc α || 11 OPTIME — 15 seruum] *cf. Bruns ad h. l.* || 13 ab ea] a α || 14 sumit α | alium (altum LF) β (*Bruns*), alterum α || 15 ita] igitur α || 16 interrogatus <iterum> α

<respondit>: ab una namque littera utrumque incipit uerbum.* *nuntiatis igitur ueris nuptiis subiungitur adhortatio, ut perseueret filium Dauus corrigere, ne adhuc animus amore meretricis impeditus facile nuptias et patris consilium contemnat. suggerit et ex ea re facultatem,* 5

597 *quod dixit* 18 *POTEST NVNC DVM ANIMVS IRRITATVS EST*

598 *hoc est: de iniuriis animus prouocatus est. — 19 MIRVM NI DOMI EST callide interrogauerat senex, ubi esset Pamphilus, sed callidius respondit Dauus dicendo 'mirum ni domi est': ex hoc enim declarat non esse illum apud meretricem. 10 ideo mirandum est, si non domi est.* remansit seruus cognito consilio domini et secum loquitur se iam esse periturum, quod euentus aliter ceciderit quam ipse consilium non recta calliditate suscepit.* ita secum loquitur haec, et hic est allocutio habens quid metuat et quid uelit. 15*

601 *nam quid metuat, hoc est* 22 *NIHIL PRECI LOCI RELICTVM IAM PERTVRBAVI OMNIA, nihil ergo causae est, 'quin in*

596 *^[2] 17 EGO VERO SOLVS hae interruptiones in Terentio saepius positae ita sunt suspendendae, ut series orationis tenorem suum usque ad ultimum seruet, sicut hic.

599 *^[11] 20 DICAM ITIDEM id est similiter. et est aduerbium qualitatis.

601 *^[14] et prius quid metuat (-it BB'V) 22 NIHIL PRECI EST (est preci <loci> S) RELICTVM etc., in quibus hypozeuxis (ypozeusis *codd.*) est; post quid uelit 27 VTINAM MIHI ESSET ALIQVID HIC. antiqui declinabant prex precis, unde remansit in usu accusatiuus et ablatiuus in singularitate. 'astutia' 'scelus' 'malum' et reliqua talia interiectiones sunt dolentis aut irascentis, quando ita ponuntur.

606

1 respondit *add. W.* | ab *om. β* | namque *G*, nam *LF*, (*ante* ab) *α* || 2 uerbis (*del. et ueris adscr. F*) *codd.* || 4 <pu-dore> amore *G* || 5 consilium] imperium *F* | ea *om. LG* || 6 potes *F* (= *Ter.*) || 8 esset] est et *L*, est *G* || 9 calidus *G*, cal.... *L* | respondit dauus dicendo *F*, respredicendo (*sscr. rñdo m. 2*) *G*, dauu⁹ dauu⁹ dicendo *L* || 11 <Nullus sum.> remansit *F* || 12 cognito] cogitato (-tatio *L*, -tat de *G*) *β* | et *om. β* || 15 allocutio *Gerstenb.*: obl- *codd.* || 16 num *LG* | nihil <est> *F* (= *Ter.*).

*pistrinum recta proficiscar uia*⁹; quid uclit, illo uersu de-
 606 *clarauit* 27 *VTINAM MIHI ESSET HIC ALIQUID QVO ME PRAE-*
CIPITEM DAREM.

5.

- 607 1 VBI ILLIC EST SCELVS QVI ME PERDIDIT haec scaena
 controuersiam tenet talem: Dauus arbitratus falsas nup- 5
 tias consilium dedit domino, ut promitteret se uxorem
 esse ducturum; sed Simo exorauit socerum, ille se filiam
 daturum esse promisit; fit reus Dauus, quod decepit do-
 minum. hic status est qualitas uenialis, in qua, etsi de
 praeterito tempore uidetur esse deceptus, docet nihilo- 10
 minus se ad futurum *posse* prouidere. est igitur accusa-
 tio *haec* 'ubi illic est scelus, qui me perdidit?', quamquam
 conquestio in principio collocata auget crimen, quod dicit
 iure sibi ista obtigisse, quod serui consilio usus in peri-
 culo sit* *et non sua sibi sententia ingenioque subuenerit.* 15
 609 — 3 *FORTVNAS MEAS COMMISISSE FVTILI* leui seruo. —
 610 4 *PRETIVM OB STVLTITIAM FERO* hoc est meritum atque
 poenam. Virgilius (*Aen. IX 232*) 'rem magnam preti-
 umque morae' et (*Aen. XII 351—52*) 'illum Tydides

α*[15] unde indignando superius 'ubi est?' figura erotema est,
 id est interrogatio. non nominatim exprimendo, sed de-
 608 finiendo ait 'qui me perdidit'. — 2 *NVLLI CONSILII NOMINA*,
 quae moderni ponunt inter pronomina, nullus totus
 609 solus et similia, declinantur nullus nullius et nul-
 lus nulli et reliqua similiter. — 3 *FVTILI* id est leui
 (inani *S*) et uano.

1 uersus *L*, om. *G* | declarari *L* || 6 domino] pamphilo α |
 promitteret — ducturum] annueret patri α || 7 sed] unde α |
 Simo *F*, om. *LG*; ille α | ille] qui α || 8 promisit *ante* filiam α ||
 9 etsi] et *LF* || 11 se (sed *LF*) ad futurum (aff- *FG*) β, se
 de futuro α || 13 collocatu *L*, -tur *G* | crimen] eīm *G* ||
 14 contigisse *F*, -tingere *G* | sit in periculis α || 17 *PRETIVM*] prae-
 mium *codd.*

- 611 alio pro talibus ausis affecit pretio'.* — 5 POST HAEC INCOLUMEM SAT SCIO FORE ME NVNC SI HOC DEVITO MALVM facile me intelligo, inquit, incolumem esse futuro tempore, si hoc malum quod praesens est euitauero. Pamphilus modo deliberans quaerit quid faciat, an neget hoc quod iam promiserat. sed est forma non plenae deliberatiuae et propterea diuisiones integras non habet. at postquam Dauum conspexit, continuo proponit quaestionem et crimen intendit 10
- 616 dit 10 EHO DVM BONE VIR* QVID AGIS ME TVIS VIDES CONSILII IMPEDITVM ESSE. haec accusatio tota est. at 10 contra ille nec se defendit nec purgat, sed spem tantummodo pollicetur 11
- 617 AT IAM EXPEDIAM* hoc est: impeditum te soluam. — 12 FURCIFER in seruos istud saepe conuicium dicitur, quod, cum addicuntur poenae, furcam ex materia qualibet factam ligatam collo sustinent. ut Cicero 15 (pro Deiot. 9, 26) 'quid deinde? furcifer quo progreditur?'
- 621 — 15 AN NON DIXI HOC FUTVRVM supra (II 3, 11) enim, cum Dauus hortaretur Pamphilum, ut promitteret se ducturum uxorem, dixerat 'ex ea re quid fiat uide' et respondit Pamphilus 'ut ab illa excludar, hac concludar'. \ hoc 20 ergo dixit iam ante se dixisse. — QVID MERITVS CRUCEM semper pietas commouetur iratis, si illi, qui in crimine constituti sunt, se poenam meritos esse fateantur. idcirco adiecit seruus 'crucem'. et ab Atheniensibus haec lex fuerat constituta, uti damnatis poenae proponerentur, ut 25

611 α^* [1] INVLTVM ID NVMQVAM AVFERET id est impune numquam feret, id est poenam sustinebit. — 5 POSTHAC (haec B') INCOLUMEM id est, sanum. — SI DEVITO HOC MALVM quod imminet mihi a Pamphilo.

* [9] 'bone' antiphrasis (-frasis codd.) est.

* [12] ubi est paronomasia (paran- VS).

4 Pamphilus <uero> G | deliberationis (-nem G) β || 5 hoc F, hic rell. || 9 DVM om. L || 11 nec 1.] ne LF | se om. α | defendat L, dat F | nec 2.] non β || 14 adducuntur β | ex om. β || 15 ut <et> FG || 19 et respondit Pamphilus] ubi ait α || 21 com-meritus α || 24 ab om. F (recte?) || 25 constituta om. β | ut FG

eligerent quam uellent, et si leuiorem eligerent, grauiore
 624 afficiebantur. — 18 NAMQVE HOC TEMPVS PRAECAVERE
 MIHI ME HAVD TE VLCISCI SINIT in periculo namque posito
 prior est cura prospiciendi quam uindicandi. inde etiam
 Neptunus cum mare cerneret esse turbatum 'sed motos 5
 praestat componere fluctus: post mihi non simili poena
 commissa luetis' (*Verg. Aen. I 135—36*).*

α*[7] et dicimus ulciscor aduersarium, id est ultionem
 capio de aduersario (*finis comm. Andr. in B*).

IV.

1.

625 1 HOCCE EST CREDIBILE AVT MEMORABILE haec scae-
 na accusationem tenet, quod Pamphilus non seruauerit
 fidem, quippe qui dixerit sese eandem quam amabat Cha- 10
 rinus uxorem non esse ducturum et constituerit nuptias
 futuras. sed huic accusationi respondit Pamphilus se po-
 tius esse deceptum neque quod fecerit hoc fecisse propria
 uoluntate, ut uenialis status sit. accusatio igitur gene-
 raliter coepit, quod multi homines mali de incommodis 15
 alterius gaudeant. et hoc accusatoris semper est genera-
 litate proposita ad speciem crimen adiungere, ut est illud
 (*Cicero. divin. in Caecil. 9, 27*) 'nihil enim est <***>
 uitae reposcere eum, qui non possit suae reddere', deinde
 subiungitur species de Caecilio 'hic ego, Caecili, de te 20
 <plura> non dicam'. ita et hic subiungitur species de
 Pamphilo, quod ipse de malis alterius uideatur gaudere.*

*[22] et est sensus: numquid credi potest, quod sit alicui

1 quam — eligerent *om. L* | grauiori α || 3 MIHI *om.*
L α (*recte?*) | ME *om. F* | HAVD] habui *L* | periculis α | nam im-
 posito *L F* || 4 unde α || 8 commemorabile *L* || 10 quippe *om. α* |
 dixerat *L F* α | sese] esse *L*, et se *F*, se α | eam quam — Cha-
 rinus post ducturum, non esse ante uxorem α || 16 et hoc *om.*
L || 19 reposcere *codd.* || 22 de *om. β* | malo α, mali β | gau-
 dere *om. β*

- 629 — **5** *IDNE EST VERVM IMMO ID EST PESSIMVM HOMINVM*
GENVS sensus est: id est uerum hominum genus, quasi ho-
mines esse intelligantur qui semper fraudibus uiuant. ac
ne quasi contra opinionem omnium istam sententiam uid-
atur dixisse, quod dixerat 'uerum hominum genus' intelligens 5
malos homines, adiecit deinde 'pessimum hominum genus'.
- 631 — **7** *POST VBI TEMPVS PROMISSA IAM PERFICI hoc est: cum*
tempus aduenerit, quo tempore ea quae promissa sunt com-
 636 *pleantur. — 12 PROXIMVS EGOMET SVM MIHI sensus est:*
cum tibi promiserim, ego tamen mihi sum proximus, hoc 10
est mihi potius debeo consulere, quia maior utilitas nobis
 637 *nostra est quam aliena. — 13 AT VBI FIDES EST SI ROGES*
at si interrogas 'ubi sunt quae promissa sunt?' hoc est:
ubi fides maneat. — NIHIL PVDET HIC VBI OPVS EST ILLIC VBI
NIHIL OPVS EST IBI VERENTVR 'hic ubi opus est' hoc est: cum 15
iam debeant compleri promissa: ibi enim opus. <non opus>
 639 *quando ipsa promissio est. — 15 ET CVM EO INIURIAM HANC*
EXPOSTVLEM et cum eo conquerar de hac iniuria: hoc enim
significat expostulatio, cum iniuriae efficitur cum aliquo
 640 *questio. — 16 ATQVE ALIQVIS DICAT NIHIL PROMOVERIS* 20

α tanta malitia insita, ut non compatiatur alterius miseriis, sed potius gaudeat et numquam se felicem credat nisi sit comparatus cui (cui comp- *codd.*) insultet. et definit qui sit (*Lindenbr.*; qz is ÷ *codd.*; an qualis est?) inuidus, de quo *Martialis* (*ep. I 40*) 'omnibus inuideas, inuide (*liuide Mart.*), nemo tibi.' et 'id genus hominum pessimum est'. 'genus' uero aequiuocum est. sensus qui sequitur talis est: melius est non promittere quam promissum non implere, quia in denegando promittere uerecundia tolerabilis, in perficiendi tempore inhonesta ac inutilis, sicque (que *eras. in V, om. S*) postposita honestate, dum res cogit denegare, ad inuerecundiam dilabuntur dicendo 'neminem plus me diligo'. postea deliberat, an ad eum eat et cum eo expostulet id est conqueratur, quia expostulatio est cum aliquo questio.

3 <hoc> esse *L*, esse <hoc> *F* || 7 TEMPVS (*om. G*) est *add. α FG* || 14 hic <non uerentur> *G*, <non uerentur> illic *F* || 16 ibi *W.*: ubi *codd.* | non opus *suppl. Schoell*; nihil *G* || 18 et *om. L* || 19 iniuriae *W.*: iniuria ei (et *F*) *codd.*

haec quasi per interrogationem ponuntur: cum sit enim consilium Charini, ut accusationem ingerat in Pamphilum, proponit sibi in irritum accusationem suam esse uenturam ita, quasi aliquis ei dicat frustra accusaturum esse Pamphilum: si quis ergo est qui dicat 'nihil promoueris', tamquam responsio subiungitur* uerbum illud quod sequitur

641 17 *MVLTVM* hoc est: multum *promouero*, tamen meam com-
642 *pleam uoluntatem*. — 18 CHARINE ET ME ET TE INPRVDENS
NISI QUID DI RESPICIVNT PERDIDI hic incipit defensio et
simul status uenialis collocatur: hic enim uenia est per 10
imprudentiam. at Charinus tamen perseuerat in accusatione*
et dicit hanc defensionem a Pamphilo excogitatam. cumque
Pamphilus fidem apud amicum perdidisset,* adhibet testem
651 Dauum, cuius consilio ista fecisse uidetur.* — 27 QUID
ISTVC EST TAM MIRVM SI EXEMPLVM EX TE CAPIT ita, inquit, 15
stultitia et malis moribus uiuis, ut iuste de te poenas
capiat seruus. hoc est 'exemplum capit': ponitur enim
hoc 'exemplum' pro poena atque supplicio, ut ipse Teren-

641 α* [6] 17 MOLESTVS CERTE EI FVERO meis conuiciis ATQVE ANIMO
MOREM GESSERO id est: ostendam ei, quem morem geram
in animo.

*[11] per palinologiam repetendo iniuriam.

*[13] qui se et a dictis et a (om. S) factis nimis insipienter
(hic 3 litt. detratae in B') egisse in antecedentibus re-
prehendit,

647 *[14] 23 NONNE TIBI iste sensus est de primo uersu huius
648 scaenae. 24 LACTASSES autem dictum est decepisses,
per metaphoram tractum a pueris. et est lacteo lactes
649 lac sugo, lacto lactas lac praebeo. — 25 HABEAS syn-
chorexis (Zeune: sinchrisis codd.) est, quae fit quando
concedimus mala importune desiderantibus, ut est etiam
illud (V 3, 18) 'habeat, ualeat, uiuat cum illa'.

2 charino F || 3 <et> proponit codd. | esse] rē G, .. L ||
4 ita] denique α | ei — Pamphilum] proponat 'frustra ingeris
conuicia, quia nihil pro mouebis' α || 5 nil L || 9 et] et est G,
e L || 10 uenialis om. LG (recte?) | collocatur W.: -tus codd.
14 fecisse uidetur] fecit α || 16 <tam> malis B || 18 exemplum]
ex β | pro om. β | atque] et α

*tius alio loco (Eun. V 6, 21) dicit 'uterque in te exemplum
653 dent'. — 29 ALTERCASTI contendisti, diutissime disputasti.
4/55 — 30 SVCCENSET irascitur.* — 31 AERYMNAS MEAS mise-
657 rias et labores. — 33 NEC POSTVLABAT NVNC QVISQVAM
VXOREM DARE non aliquis postulabat, ut uxorem daret. 5
663 — 39 DISTVRBAT dirimit, intercedit. cum narrationem
suscepisset Pamphilus, intercedit, inquam, Charinus pro-
prio dolore, ut dicat illum sua potius istuc facere uolun-
tate. in hoc enim accusatio perseuerat, quia ille impru-
dentem se dicit esse compulsum, ut hoc quod fecit fecerit 10
660 uoluntate. — 36 CVR ME ENECAS cur me interrogatio-
662 nibus crucias. — 38 DONEC PERPVLTIT donec persuasit.* —
664 40 QVI AVSCVLTAVERIM qui consensum huius persuasio-
667 nibus commodauerim. — 43 EHO DIC MIHI SI OMNES HVNC
CONIECTVM IN NVPTIAS INIMICI VELLENT QVOD NISI HOC CON- 15
SILIUM DARENT sensus est: stultum admodum, Daue: uide
quam contrarium inimicumque consilium domino dederis,
uti cum uideres cum alterius amore retineri, cogeres tamen.
ut promitteret patri uxorem se esse ducturum. namque si
inimici Pamphilum uellent uxorem ducere, non aliud con- 20
669 silium darent nisi quod tu dedisti. — 45 DECEPTVS SVM
cum non habeat purgationem seruus, confitetur de peccato,
tamen promittit aliquid spei, ut periculum possit euadere.
670 — 46 HAC NON SVCCESIT succedere quid dicitur, cum*

658 α* [3] 34 et est in hoc uersu ironia (yr- *codd.*). et hoc exsequi-
tur TV COACTVS VOLVNTATE TVA ES. quia est necessitas
naturalis, est et necessitas cum uoluntate, est et sine
uoluntate. sed postposita naturali de duabus reliquis
hic agitur: ait enim 'quia (et S) non pater te coegit,
sed tu coactus tua uoluntate es'.

*[12] ubi a se honeste remouet crimen.

2 <id est> contendisti α || 3 <et propterea> succenset <id
est> α || 8 sua om. L || 9 imprudenter G || 10 esse consulum L
fecit W.: facit *codd.* || 11 <id est> cur α | interrogationibus |
his dictis α || 12 <id est> persuasit α || 14 omnis L || 17 <et>
contrarium α | consilium *post* dedisti (*sic pro* dederis) α || 18 de-
tineri G || 19 patri promitteret FG | se om. L || 21 nisi] quam α ||
24 quid) (= quidem) F, qui L, om. G

bene aliquid prouenit.* est ergo hic sensus: consilium meum etsi non prouenit, auxilium alia ratione quaeremus.

- 671 — 47 NISI ID PVTAS QUIA PRIMO PROCESSIT PARVM* nisi
 credis, inquit, exinde iam me bonum consilium reperire non
 673 posse, quia primum contrarius decepit euentus. — 49 IMMO 5
 ETIAM SATIS CREDO SI ADVIGILAUERIS colligit contra Pam-
 philus magis consilia Dauī ad hoc proficere posse, ut mala
 duplicata geminentur.* conuictus seruus accusatione domini
 respicit ad officium suum dicitque nihil domino deberi a
 675 seruo nisi ut faciat imperata. dicit ergo 51 EGO HOC TIBI 10
 PRO SERVITIO DEBEO CONARI MANIBVS PEDIBVSQVE NOCTES
 ET DIES ut corpus, quod in seruitio est, debeat seruientis
 officium, animus uero numquam a seruo* quaeri debeat, ita
 consilium quod dedi <si> parum prouenit, debes ignoscere.
 hoc cum dominus audisset, petit, ut sibi praeterita fortuna 15
 681 reddatur 57 CVPIO RESTITVE QVEM A ME ACCEPISTI LOCVM.
 quoniam seruus dixerat 'si consilium bonum non est, tu
 tibi prouide', dominus dicit se utile consilium sibi esse
 reperturum, si modo in eo loco sit, ubi fuit ante, cum
 non promississet patri. tunc enim tuta erant omnia neque 20
 quadam necessitate tenebatur, ut uxorem duceret, quia nec-
 dum promiserat; nunc autem, quia coactus a seruo est,
 ut promitteret patri, post promissionem malum locum tenere
 coepit: non potest enim iam negare quod pollicitus est.*

669 α* [1] 45 DEFETIGATVS (defat- S) id est fessus. et uenit a
 fatigor.

* [3] hic argumentum est ab impossibili (a poss- S).

* [8] et est sarcasmos (sarch- *codd.*).

* [13] quia hic a nota argumentum elicit dicendo serui-
 tium a seruo (*tot. om. S*).

682 * [24] 58 CONCREPVIT id est sonuit. et uenit a uerbo concrepo

1 prouenerit L || 3 parum processit α || 4 me] ne L, *om. G* ||
 6 ETIAM] nam α || 12 seruitutis G || 14 consilium — prouenit] si
 quid praeter spem euenit α (= *Ter.*) | si *add. Lindenbr.* || 16 red-
 datur] restituatur α || 17 consilium <meum> α (*recte?*) | bonum
om. L | tu tibi prouide] tute aliud reperi α || 18 sibi (*esse om.*)
 post reperturum α || 19 cum non] quam α || 24 est <patri> α

ideo ergo dicit 'reuoca me in eum locum, quem ante habueram', hoc est ut in eo negotio sim, in quo fui antequam
 683 promisi patri. — 59 NIHIL AD TE hic diu inquirentem seruum et uana sibi colligentem castigat adulescens, quia supra (v. 58) dixerat Darius 'concrepuit ostium'. hoc enim 5 non debuit cogitare ille, qui de consilio cogitabat. — AT IAM TIBI HOC INVENTVM DABO hoc quod quaeris iam inueniam, ut consilio tibi eum locum restituam, quem ante tenebas.

α primaе coniugationis, quod facit praeteritum concrepui, sicut tonui sonui (concrepo — sonui om. B'; sicut — sonui om. S).

2.

684 1 IAM VBI VBI ERIT INVENTVM TIBI CVRABO ET MECVM 10
 ADDVCTVM TVVM PAMPHILVM opportune se iam hic incerto adulescenti et anxio plane quid agat, an quod ante promiserat deneget patri, interponit ancilla Mysis, cuius aspectu et commemoratione mulieris facile animus in amorem inclinatus incumbat, quemadmodum et supra iam diximus.* 15
 687 — 4 ORARE IVSSIT SI SE AMES ERA IAM VT AD SESE VENIAS intellexit Mysis Glycerium parum promouisse antea commemoratione apud adulescentem. idcirco cupit cum ad

α*[15] quod uero ait 'curabo aduentum et adductum', hoc est: curabo tibi inuentum adducere; nam gerundiui sunt pro infinitiuis. — 2 ANIME MI comicum nomen blandientis est. — 4 ORARE IVSSIT paraleipsis (Gerstenb.: -lemsis codd.), id (om. B') est praeteritio, cum praetermittentes quaedam nihilo minus dicimus. nam praetermisso nomine Glycerii ait 'orare iussit', quia superfluum esset, si nominaret eam illi, qui de nulla alia prae amore loqui poterat.

3 hic — 9 tenebas om. B' || 5 hoc W.: hic LG, hec F || 8 antea Fα || 10 VBI 2. om. FG || 11 se] et FG, om. α | hic] in hac scaena α || 12 plane] plurimum FG | an] ait L, aut (sscr. an) F || 13 interponitur codd. praeter F | Mysis ancilla α || 15 iam om. L || 16 SI — ERA] misera L, (ante corr.) F | VT om. L || 18 apud om. L

dominam uenire, hoc est ad Glycerium. idcirco ait, quod
 sibi, ut rogaret adulescentem, iusserit, ut ad se ueniret.
 688 dicit et affectus necessitatem, quod dicit 5 VIDERE AIT
 TE CVPERE. — PERII HOC MALVM INTEGRASCIT hoc utique
 Mysis cogit aduentus, uti adulescens amore rursus incitatus 5
 691 existeret. 'integrascit' renouatur. — 8 QVIBVS QVIDEM QVAM
 FACILE POTVERAT QVIESCI SI HIC QVIESSET Charini persona
 istud dicit 'quam facile quiesci potuerat in nuptiis, si Dauus
 non tale domino tradidisset consilium, ut ducturum se pro-
 692 mitteret'. — 9 AGE SI HIC NON INSANIT* SATIS SVA SPONTE 10
 INSTIGA si dominus meus, inquit, sua sponte non irascitur,
 693 tu, Charine. impelle et coge. — 10 EDEPOL EA RES EST
 Mysis respondet ad id, quod Pamphilus fuerat suspicatus,
 quod Glycerium idcirco se aduocet, quod nuptias futuras
 esse audiuit: 'ea' inquit 'res est, haec causa est miserae 15
 ad dolorem'. — MYSIS PER OMNES TIBI ADIVRO DEOS NVM-
 QVAM EAM ME DESERTVRVM sic semper est: hi, apud quos
 iam periit fides, cum argumenta deficiunt, per iusiurandum
 sibi in probatione succurrunt, ut est Sinon apud Troianos,
 qui, cum sibi ex captiuitate parum credi intelligeret, ius- 20
 iurandum adhibuit, quod credi posset (Verg. Aen. II
 154—55) '«uos, aeterni ignes, et non uiolabile uestrum
 695 testor numen» ait'. — 12 NON SI CAPIVNDOS* MIHI SCIAM
 ESSE INIMICOS OMNES HOMINES quoniam Mysis ante dixerat
 † et Dauus, ut exinde pater iratus existeret, si se Pamphilus 25
 uxorem ducturum esse denegaret, idcirco conclusit 'non si
 capiundos mihi sciam inimicos esse omnes homines'. —

α*[10] ironice (yf- I', yr- rell.).

*[23] hoc ex generalitate conclusit.

2 uenire (om. ut) G || 3 dicit — necessitatem] hoc pro af-
 fectus necessitate post CVPERE α | quod dixit FG || 5 aduentus]
 adiecit L | adulescens <utique> — incitatus <ait> ante hoc MA-
 LV M INTEGRASCIT <et coepit conicere IDCIRCO ACCERSOR> α || 6 in-
 tegrascit (-escit FS) <quippe est> α || 7 qui esset <sed> codd. ||
 14 <id est> idcirco te euocat quia futuras nuptias α || 17 <ut>
 hi G || 19 in probationem α (etiam G his post 20 sibi repetitis) ||
 22 astrum L, astrum α || 25 ut om. L || 27 omnis L

- 696 **13** VALEANT QVI INTER NOS DISCIDIVM* VOLVNT HANC TAMEN
 NISI MORS ADIMET NEMO . . . NON APOLLINIS MAGIS VERVM
 ATQVE HOC RESPONSVM EST non tanta ueritate Apollo respondet
 699 quam nunc ego. — **16** SI POTERIT FIERI VT NE PATER PER
 ME STETISSE CREDAT QVO MINVS HAE FIERENT NVPTIAE VOLO 5
 SED SI ID NON POTERIT ID FACIAM IN PROCLIVE QVOD EST
 STETISSE PER ME VT CREDAT primum mihi consilium est,
 inquit, ut operam dem, ne credat pater per me esse —
 hoc est 'per me stetisse' —, ut hae nuptiae non fiant.
 id maxime cupio et id fieri uolo, ut non credat me distur- 10
 batores esse nuptiarum. et si fieri hoc non potuerit quod
 in promptu est, in necessitate complebo, ut per me turbari
 nuptias intelligat. hoc est quod dixit 'per me stetisse ut
 credat', hoc est per me contigisse et factum esse 'quo minus
 702 hae fierent nuptiae'. — **19** QVIS VIDEOR MISER AEQVE ATQVE 15
 EGO quoniam secundum consilium, quod Pamphilus posuit,
 tale est, ut dixerit patrem se non timere, si intellexerit,
 quod ipse fecit ne nuptiae fierent, idcirco et quaesivit ipse,
 qualis futurus esset ex hoc consilio, et responsum est ei
 703 'miser aequae atque ego'. — **20** HOC EGO TIBI PROPECTO quod 20
 spem habere posse cognoscitur, quod ipsius opera futurum sit
 ut nuptiae non fiant, ideo dixit 'consilium quaero'. —
 705 **22** DIES HIC MIHI VT SATIS SIT VEREOR AD AGENDVM Dauus
 seruus cum consilium rogat ut proferat, ipse sibi reperit
 argumenta, ut dicat diem sibi uix posse sufficere, ut hoc 25
 compleatur de narratione consilii* <et sibi eum> super-

α* [1] id est diuortium. 'ualeant' est acyrologia (achir- *codd.*),
 698 id est pereant. — **15** NON APOLLINIS parabole, siquidem
 est rerum genere dissimilium.

*[26] 'uereor' autem est timeo. 'ut' tali uerbo iunctum pro
 ne accipitur.

3 ueritate *Schopen*: uirtute *codd.* || 4 nunc ego *W.*: nec
 ego *L*, nego *F*, ego *G* || 6 si *om.* *L* || 8 inquit <quid (quod *F*)>
LF || 9 ut haec *LF*, ne *G* || 13 quod *om.* *L* || 18 <non> fierent
LG || 21 sit ut] sic *L*, *om.* *G* || 24 rogat] quaereret α | repperit
codd. || 26 compleat α | consilium α | et sibi eum *add.* *W.*

707 *uacuum esse uel certe impedimento existere.* — 24 HINC
 708 AMOLIMINI *hinc* discedite.* — 25 IMMO ETIAM NARRATIONIS
 MIHI INCIPIT INITIVM *Dauus seruus domino discedente cum*
animaduerneret Charinum etiam nunc stantem uolens eum
depellere, quo celerius ipse quae essent agenda compleret, 5
astute interrogauit, cum omnes irent, 'quid tu? quo hinc
te agis?': non enim uere audire uoluerat, sed <tan>tum
ut impedimentum ad interrogationem discederet. at ille
tamquam interrogari se credens coeperat nescio quid nar-
rare, cum dixit 'uerum uis dicam?', unde iratus uehementer 10
Dauus, quod sibi narrare nescio quid ille uellet, cui hoc
astute dictum fuerat ut discederet, 'immo etiam narrationis
mihi incipit initium': cum enim iam discessionem tuam
 710 *complere d bueris, nescio quid narrare coepisti.* — 27 EHO
 TV IMPVDENS* *NON SATIS HABES QVOD TIBI DIECVLAM ADDO* 15
scit Dauus, quid petiuerit Charinus a Pamphilo, et idcirco
imprudentem appellat, quod amplius petat quam ante (II 1.
28—29) desiderauerit 'saltem aliquot dies profer, dum*
proficiscar aliquo, ne uideam'. ueruntamen stat Charinus
consilium expetens, non tantum ut differat nuptias, sed ut 20
ipse ducat uxorem.

α*[2] nam molior est conor uel excogito, unde amolior et
 demolior; molo uero tertiae coniugationis est mo-
 lam uerto.

*[15] 'dieculam' autem dixit diminutue a die.

*[18] id est produc. et (om. S) addit causam 'ne uideam'.
 hinc sequuntur interruptiones quam plurimae.

2 <id est> discedite α | ETIAM] et L || 4 <enim> animad-
 uerteret L, <enim> aduerteret F, aduerteret G | etiam] et LG ||
 7 tantum Lindenbr., om. G || 8 ut <propter> G, om. LF | inter-
 rogationis (om. ad) G || 9 narrare] narret L, narrationis G ||
 11 nescio quid narrare G α | cui] cum α || 12 etiam] et codd.
 13 iam enim LF || 18 aliquod GL | proficiscor L

3.

- 716 **1** NIHILNE ESSE PROPRIVM CUIQVAM haec scaena compositionem doli habet, uti, quod ante seruus Dauus domino futurum esse promisit et facturas mulieres, puerum ante ostium collocarent, quo uiso *senex* Chremes filiam suam Pamphilo non daret. *hoc nunc Dauus implere desiderat.* ac primo 5 conqueritur Mysis, quod Pamphilus *ille*, qui promiserat se Glycerium *esse* ducturum *uxorem*, nunc incertam habeat uoluntatem. — NIHILNE ESSE CUIQVAM PROPRIVM perpetuum et fixum, ut Virgilius* (*Aen. III* 85) 'da proprium, Thymbraee, domum'. — **2** SVMVM BONVM ESSE PVTABAM hoc est 10 summum et bonum, amicum et amatorem.* — **5** FACILE HIC PLVS MALI EST QVAM ILLIC BONI sensus est: in hoc, quod nunc deseritur, plus sit forte calamitatis, quam illic, si amor perseueraret, ut eam uxorem duceret, boni esse 723 potuisset. — **8** AD HANC REM EXPROMPTA MALITIA ATQVE 15 ASTVTIA manifesta et citata calliditate opus est et astutia.* 726 — **11** EX ARA SVME HINC VERBENAS TIBI Romanis omnibus

α^* [9] 'propriamque dicabo' (*Aen. I* 73) (cf. Schlee et Bruns ad h. l.).

- 719 $^{*}[11]$ **4** VERVM EX EO NVNC MISERA antonomasia (anthomasia S, -siuū V, -nomasiuū B') est, quod dixit (dicit B') 'erae' (-ra codd.) et 'misera', ab animo et extrinsecus, ubi est 720 argumentum a minore ad maius. unde sequitur **5** FACILE HIC PLVS MALI EST QVAM ILLIC (-li V) BONI scilicet in relinquendo quam in amando. LABOREM uero pro dolore, sicut periculum pro temptamento.

$^{*}[16]$ aliter MILITIA (cf. *Ter. codd. B*²C²) ut manifeste milites meis imperiis.

1 cuiquam proprium α || **2** uti — collocarent] quem Dauus domino futurum praedixerat, dum innotuit (= indicauit, cf. *II* 2, 34) a mulieribus puerum ante ostium collocandum α || **3** <uti> puerum codd. || **4** senes LG | Pamphilo filiam suam α || **5** at F, et G || **6** conquiritur codd. praeter FS || **7** Glycerium post ducturum α | nunc] non α || **8** <proprium dixit> perpetuum α || **9** <et> da α || **12** illi L || **13** quod W: quo codd. | illic <boni> codd. || **14** si amor] sic more L; si in amore? cf. p. 39, 25 || **16** <id est> manifesta α | scitata G; cita Schoell | et astutiā om. G

mos est in atrio, hoc est in uestibulo, habere Vestam — quippe cum inde uestibulum nominarint —, cui sacrificium cotidie facerent, et illic ei fuerat ara collocata. idcirco

729 dictum est 'ex ara sume hinc uerbenas tibi'. — 14 VT LIQVIDO POSSIM ut pure, *inquit*, et manifeste possim iusiurandum adhibere, me puerum non exposuisse. — 15 NOVA NVNC RELIGIO IN TE ISTAEC INCESSIT subito, *inquit*, religiosus effectus es.* — 23 AVT TV PLVS VIDES aut tu plus prospicis.

732 α*[s] et est sarcasmos (sarch- *codd.*) — 17 PRO IVPITER prophonesis (prosf- *codd.*), id est exclamatio ad deum, quod idcirco facit, quia Chremes interuenit.

4.

740 1 REVERTOR POSTQVAM QVAE OPVS FVERANT AD NVPTIAS GNATAE PARAVI VT IVBEAM ACCERSI haec scaena dolum 10 complet et habet subtilem causam et orationem, in qua aliud dicit aliud intelligi uult: quippe Dauus in hoc toto consilio constitutus est, uti prodatur Chremeti, quod Pamphilus *ita Glycerium diligit, ut eam iam pro uxore habeat, siquidem* ex ea susceperit filium, qua re cognita a nuptiis 15 742 Chremes possit abscedere. — 3 VBI ILLIC EST cum uidisset Chremetem uenire, discessit prope *repentinum* simulaturus aduentum. ideo nunc interrogata mulier quaerit ubi sit. — 744 5 DI VESTRAM FIDEM quasi nunc Dauus ueniat, aliam orationem fingit: quasi de foro nunc ueniens conqueritur 20 adactam maximam esse multitudinem, maximos esse populos litigantium, annonam esse caram, et iocunde sub-

3 collocata ara α || 5 iusiurandum adhibere] iurare α || 6 non apposuisse *ante* me α || 7 <id est> subito α || 8 es *om.* LG | AVT — prospicis *om.* F' || 9 fuere F (= Ter.) || 12 in — est] hoc agit α || 14 diligit L || 15 ea] Glycerio α | qua — abscedere] ut hoc cognito numquam filiam suam ei committat α; *hinc usque ad V 4, 16 siquidem deest vetus cod. V* || 19 Dauus ueniat] aliunde adueniens α || 20 quasi — caram] de multitudine populi apud forum litigantis et quod cara sit annona α | conqueritur F, -ratur LG || 21 adactam Schoell: ad factam *codd.* (ad *olim sscr.*).

746 iungit 7 QUID DICAM ALIVD NESCIO: haec enim repentina
 748 uox suscepta est, quo aduentus simularetur. — 9 HEV
 MYSTIS PVER HIC VNDE EST dissimulat omnia, ut et Chre-
 751 metem non uidere uideatur.* — 12 CONCEDE AD DEX-
 752 TERAM* leni hoc uoce pronuntiandum est. — 13 DELIRAS 5
 NON TVTE IPSE idcirco haec Mysidis praecisa oratio est,
 quoniam iam coeperat indicare, quod ipse Dauus puerum
 attulisset. pro hac ergo oratione continuo interposuit
 locutionem suam Dauus cum minis atque terrore: VERBUM
 inquit SI MIHI VVVM PRAETER QVAM QVOD TE ROGO* 10
 754 FAXIS CAVE. quia dixit 'caue', ideo, adiecit 15 MALE DICIS. —
 VNDE EST DIC CLARE petit ut Mysidis dicat, puer unde sit,
 et ut clare dicat. ut senex possit audire. — A NOBIS ob-
 scura responsio est. et metuit Dauus, ne unde sit haec
 mulier quae dixit 'a nobis' Chremes nesciat. idcirco ipse 15
 cum indignatione ridens, qua manifestior fieret, adiecit
 755 16 MIRVM SI INPVDEXTER* MVLIER FACIT MERETRIX, ut in-
 dicaret hanc esse meretricis. denique quoniam hoc egit
 756 Dauus, continuo Chremes agnuit et subiecit 17 AB AN-
 DRIA EST ANCILLA HAEC QVANTVM INTELLEGO 'ab Andria'. 20
 hoc est a Glycerio, quae Andria est. — 18 ADEON VI-
 757 DEMVR VOBIS IDONEI ESSE IN QVIBVS SIC ILLVDATIS fingit
 Dauus iracundiam et accusationem suscipit in mulierem.

751 α* [4] 12 AV interiectio est irascentis.

* [5] id est transi.

* [10] 'si' pro siquidem, 'caue' autem pro uide ne.

* [17] argumentum est a causa, dictum per ironiam.

1 aliud dicam α | uox repentina α || 2 HEV] heo G, heus B'
 (S?) F || 3 hic simulat FG (cf. V 2, 6) || 5 leni W. (cf. p. 77, 2):
 leni codd. | uoce hoc α | est om. L || 6 ideo α || 7 iam om. G ||
 8 hac — continuo] quo statim α || 9 locutionem] orationem
 (om. suam) α | Dauus ante interposuit α | cum — terrore] com-
 minans α || 10 ullum F, (ex unum corr.) G || 11 CAVE] facias LF
 (gloss. ad FAXIS) | quia — adiecit] et quia illa sensit indigna-
 tionem, ait α; sec. Eugr. MALE DICIS a Myside dicitur, ut est
 in Ter. codd.; cf. Don. || 17 Mirum <uero> α (= Ter.) || 19 agno-
 uit Chremes <esse meretricem> α || 20 <quod> ab L.

- noua sane locutio est 'in quibus sic illudatis'.* —
 759 **20** PROPERA ADEO PVERVM TOLLERE HINC AB IANVA im-
 perat, *uti ab ianua puer qui est positus auferatur. uerum-*
tamen post summissa uoce, ne Chremes audiat, *imperat*
Mysidi, ut loco maneat nec recedat: nondum enim fuerant 5
 Chremeti cuncta patefacta, *quia puerum esse positum ante*
aedes et a meretrice positum solum fuerat indicatum *necdum*
 quod is puer Pamphili filius esset. *ideo ergo retinet My-*
sidem, uti et nunc expectet. denique praeparat illam rursus
 763 interrogationem **24** CVIVM PVERVM HIC APPOSVISTI DIC MIHI. 10
 764 — **25** MITTE ID QVOD SCIO* DIC QVOD ROGO *quia obscure*
responderat interrogata Mysis cuius puer esset, quae dixerat
'tu nescis?', ut *facilius Chremes audiret, respondet Dauus*
'omitte quod scio, quod rogo dic'. denique cogit ad aper-
 765 tiorem compositionem: nam cum illa dixisset **26** VESTRI, et 15
 nunc interrogat CVIVS NOSTRI, ut ad nomen proprium ue-
 niretur, quod illa continuo dixit PAMPHILI. post quasi
 iratus et Dauus nomen repetit, ut duplicatio uocis nomen
 Chremeti plenius indicaret.* *dixit igitur HEM QVID PAM-*
 766 *PHILI. atque illa, quasi dubium sit, confirmat* **27** EHO AN 20

α *[1] etiam illudo tibi dicimus.

*[11] unde supra (IV 3, 20) 'uide ut subseruias orationi'.
 subseruire quippe (6—7 *litt. detritae in B'*,
non liquet S; fort. significat fuit) nihil aliud dicere nisi
 quod interrogatum fuerit.

*[19] nam dolo illi crimen obicit, quod dum illa ueraciter
 depellit, certum Chremetem reddit. et suae causae ex
 testibus argumentum capit.

1 locutio est *F*, -tione *rell.* || 2 <hoc clare> imperat α
 4 <et> post α | submissa *F* α || 5 ut — recedat] mane cane
 (istū ut *vid. B'*; istuc?) ne excessis α | enim — patefacta]
 (1 *tundor.* — ut *vid. B'*) tota causa α || 7 indicatum
 erat α || 8 esset] est *LF* || 9 et hunc expectet *F*, & n̄r expeti&
L || 10 dic *om. L* || 14 dic quod rogo *FG* | <et ita interroga-
tionibus> cogit <illam> α || 15 compositionem] *uerborum sc.;*
expos- Lindenbr. || 16 NOSTRI] *uestri L* | proprium] Pamphili α ||
 perueniret α | iratus quasi β || 19 planius? || 20 EHO] haec *L*,
 hero (*ante corr.*) *G*

NON EST. ita omni modo Chremes Pamphili filium <esse>
 768 ex altercatione cognouit **29** RECTE EGO HAS SEMPER FVGI
 NVPTIAS. — QVEMNE EGO HERI VIDI AD VOS AFFERRI VESPERI
 astute et callide Daus rem confirmatam coepit dicere esse
 mendacium, quod puer a meretrice sit suppositus neque 5
 pepererit ex Pamphilo, sed propter nuptias [†]ut fiat primum[†]
 769 ut eadem nocte hic puer adlatus sit. — **30** VERVM VIDI
 CANTHARAM SVBFARCINATAM subfarcinari dicitur quasi sar-
 cina aliqua fulciri.* 'ego uidi Cantharam pucro subfar-
 cinatam': cum negat ipsam peperisse, prouocat ad ueritatem, 10
 770 ut apertius fiat Chremeti. denique illa adiecit **31** DIS POL
 HABEO GRATIAM CVM IN PARIENDO ALIQVOT ADFVERVNT LIBERAE:
 sic enim confirmatur partus, quod liberae praesentes sunt,
 772 quae possint dicere testimonium. — **33** NE ILLA ILLVM HAVD
 NOVIT CVIVS CAUSA HAEC INCIPIT ualde, inquit, nescit Chre- 15
 775 metem Glycerium, propter quem fingit ista. — **36** NVNC
 ADEO VT TV SIS SCIENS quoniam omnia, quae indicanda
 fuerant, patefacta sunt Chremeti, etiam uere imperat et
 minatur et puerum ab aedibus poscit auferre. sed haec
 omnis oratio superior illud egit, ut Pamphilus doceretur 20
 et amor commendaretur tantummodo, non tamen, ut omnino
 Chremes se crederet expulsum.*

α* [9] siquidem farcio farsi et farcior (-cinor S?) fartus,
 unde suffarcinor, facit. et 'cantharam suffarcinatam'
 dixit quasi corbem supponendo puero repletum. —
 772 **33** NE ILLA pro ualde illa. uel NE ILLA pro illane (B';
 puella ut vid. S), id est num quid illa, per soloecismum
 mutato ordine coniunctionis (om. S).

*[22] quod uero ait (v. 34) 'Chremes si positum puerum', ob-

1 esse add. W. || 4 callide <se> L | cupit LF (recte? cf.
 p. 21, 1) || 6 peperit FG | ut fiat primum? ne fiant prouisum? ||
 8 suffarc- bis α, subsarc- bis F | subfarcinari — fulciri] fort.
 haec debentur interpolatori, qui SVBSARCINATAM legit || 9 ergo G
 (recte?) | uidi om. LF || 11 apertius (us ex corr. m. 2) G,
 L (adaperta V) || 12 aliquod LG || 13 quod G, ne L,
 ut F, cum V || 14 testimonio L | hau L, haut F || 19 et
 (ait L) — auferre] ut puerum ab aedibus auferat α || 20 ut
 <ad disturbandas nuptias> α | Pamphilus <pater> α (recte?) ||
 21 amor <Glycerii> α

- α liquo ductu agit, ut quasi altercando non uideatur defendere quod defendit. ab eo quoque loco, ubi ait (v. 7) 'annona cara est' usque (v. 28) 'facinus animaduertendum' ita sermonem Dauus suspendit, ut nec ueritati
 778 nec falsitati obnoxius sit. — 39 FALLACIA ALIA ALIAM TRVDIT id est expellit. fit hic argumentum a simili. dum
 788 itaque Mysis dixit 49 NIHIL POL FALSI DIXI MI SENEX simulati (*gloss. ad FALSI*), uoluit eam Dauus percutere, unde
 789 illa 50 NE ME ATTIGAS SCELESTE. — SI uero quod sequitur
 795 iurantis est. — 56 NATVRA AVT DE INDYSTRIA natura est creaturarum originalis condicio, cuius imitatrix est industria, id est sagacitas. quod (quo *B'*; *fort. in quo*) est a simili argumentum (*haec omnia inde a quod uero ait ex solo B', cum V desit et in S plane nihil legi possit*).

5.

- 796 1 IN HAC HABITASSE PLATEA DICTVM EST CHRYSIDEM
 haec scaena percontationem tenet, ubi Chrysis habitat. habet tamen deliberatiuae formam: nam Crito conso-
 brinus est Chrysidis, qua mortua ad eum lege hereditas
 pertinebat. deliberat ergo, an ad<eat> eandem hereditatem, *maxime cum sciat Glycerium, sororis loco habitam esse <a> Chryside eamque esse iam adulescentulam. haec igitur deliberatiua est in eo. quod audit mortuam Chrysidem, puellam uero et nunc nondum parentes suos hic cognouisse, quam constat esse Atticam ciuem. continuo tractat articulos*
 807 honesti et utilis, cum hoc dicit 12 HAVD AVSPICATO HVC ME ATTVLI hoc est: non recte neque bono omine huc ueni, siquidem ea, quae soror dicta est Chrysidis, et nunc parentes suos non repperit, unde non possum honeste petere hereditatem. *hic magis honesti partibus dicit non esse cau-*
 sandum, nam ab utili satis pro ipso est. *quamquam an*

2 tenet] habet α || 4 est post Chrysidis α, om. G | quia LG | 5 adeat W. | hereditatem <aspiret> α || 7 a Chryside W.: chrysidem *codd.* || 10 tractat — dicit] et tractat ab honesto et utili dicendo α || 11 cum om. LF | aut haut respicato L || 12 appuli F α (Ter.) || 13 et nunc — non] nondum α || 14 honeste om. L || 16 quamquam] quam G, quia V

- 810 *feri possit tractat*, cum dicit **15** NVNC ME HOSPITEM LITES
 SEQVI QVAM ID MIHI EST FACILE ATQVE VTILE ALIORVM EX-
 EMPLA COMMONENT. huc accedit quod iam illi est defensor
 aliquis *uel amicus uel maritus*, contra quem peregrinum
 hominem litigare *satis* esse uidetur difficile. concludit 5
 816 ab honesto **21** IPSAM [PRAETEREA] DESPOLIARE NON LIBET.
 797 **2** QVAE SESE INHONESTE OPTAVIT PARERE HIC DIVITIAS
 boni uiri personam merito sustinet *et honesti hominis*. sed
 quoniam meretricis affinis est, ne aliquid criminis in se re-
 dundet *ex ea, quae sibi iuncta est sanguine*,* accusat illam, 10
 800 quod 'inhoneste optauit parere* *hic diuitias*'. — **5** SED
 QVOS PERCONTER VIDEO percontatio namque est apud
 dialecticos inquisitio, cui respondetur aliter quam est illa
 responsio, ubi aut 'etiam' ponimus aut 'non': haec enim
 interrogatio dicitur. 'uidisti hominem?' *haec inter-* 15
rogatio est: necessario enim respondemus aut 'etiam' aut
 'non'. at uero percontatio est *haec* 'ubi habitat Chrysis?'
 huic responderi non potest aut 'etiam' aut 'non', sed 'hic'
 'illic'. *ergo percontatio est ista, illa uero interrogatio.*
 803 — **8** ITAN CHRYSIS HEM breuiter interrogationem de Chry- 20
 804 sidis morte efficit cum dolore. — **9** NOSNE SIC VT QVIMVS
 AIVNT QVANDO VT VOLVIMVS NON LICET cum interrogasset
 Crito, an recte uiuerent, <respondit> 'nosne? sic ut possu-
 mus, quoniam quomodumodum uolumus non licet'. —
 806 **11** QUID GLYCERIVM IAM HIC SVOS PARENTES REPPERIT recte 25
 et ordine conquisiuit, an Glycerium cognouerit suum

α^* [10] ut solet, a specie ad genus

* [11] id est congregare

2 ID] hic *F* (= *Ter.*) | **EST**] sit *F* (= *Ter.*) || **5** uidetur esse
F α | concludit *S* || **6** PRAETEREA *secl. W.* (gloss. ad *TVM*) | dispo-
 liare β | licet α || **9** affinis] aut (haut *LF*) finis β || **14** etiam]
 et *L*, ex *G*, est *F* α ; cf. *Don. ad h. l.* || **16** etiam] est β , uidi α ||
18 etiam] est *codd.* || **19** illuc β || **20** Ita ne *L*, ita i *G* || **21** ef-
 fecit α | sic *om. FG* || **22** AIVNT] Nunc *LG*, *om. F* || **23** respon-
 dit *add. W.* || **25** Quid <hic> *LG* | recte (-to *G*) et (etiam *G*) β ,
 et recto α || **26** requisiiuit α

patrem: tunc enim honeste poterit hereditatem petere, si illa iam ciuis cognita uideatur. *denique cum hoc compe-*
risset non cognitam esse Atheniensem ciuem, respondit non
808 *se bono auspicio huc uenisse* **13** NUMQVAM HVC TETVLISSEM
PEDEM numquam huc uenire uoluissim:* est enim pedem 5
ferre ire et proficisci, ut Virgilius (*Aen. II 657*) ‘mene
809 efferre pedem, genitor?’ — **14** SEMPER EIVS DICTA EST
HAEC ATQVE HABITA EST SOROR quo magis difficile esse
ostendat hereditatem petere, adiecit, quod haec soror et
dicta est et habita, unde iure debet ea quae Chrysidis 10
811 fuerant possidere.* — **16** FACILE ATQVE VTILE hic et an
fieri possit tractat et an expediat, quod utique deliberatiuae
817 partibus dicitur. — **22** PER POL CRITO ANTIQVVM OBTINES*
sine dubio sic loqueris, quemadmodum antiquorum mores
sunt. ‘pol’ autem iuratio est per Pollucem, quomodo ‘eca- 15
stor’ per Castorem.

α * [5] et ‘tetulissem’ dixit per prothesin (-tesin S).

814 * [11] **19** GRANDIVSCVLA EST argumentum est ab aetate.

* [13] scilicet morem.

V.

1.

820 **1** SATIS IAM SATIS SIMO SPECTATA ERGA TE EST AMICITIA
MEA SATIS PERICLI INCEPI Chremes Simonem reum iniuria-
rum facit, quod eo usque persuasione duxerit animum suum,
uti ad periculum deueniret, quippe qui coegerit se filiam 20

1 tunc — uideatur] nam si hoc esset, honeste peteret
hereditatem α || 2 repperisset *L* || 4 hvc om. *S* | detulissem *FG* ||
5 <id est> numquam (huc om.) α | uenire uoluissim] uenissem
G α || 9 quod] quoniam α | soror <chrysidis> α | et om. α ||
10 debet — possidere] in hereditate debet Chrysidis succedere α ||
12 tractat *W.*: tractabit *LF*, -bat *G* || 13 <e> partibus *codd.* ||
14 loqueris — sunt] id est more antiquorum hominum loque-
ris α || 15 quomodo] sicut α | ecastor] hercle et ecastor (cast- *S*)
 α , om. β || 19 suum] eius α

dare ei adolescentulo, qui non solum amicam haberet, uerum et peregrinam nescio quam pro uxore retineret et ex ea filium suscepisset. huic responsio fit, et est status coniecturalis, falsum istud esse neque adolescentem habere illam peregrinam pro uxore, neque talem illum esse filium, sed 5 *meretricem propter disturbandas nuptias ista cogitasse. —*

SATIS IAM SATIS SIMO SPECTATA ERGA TE EST AMICITIA MEA probata, inquit, olim est amicitia mea: iam desiste amplius calamitatis imponere: usque ad periculum custodita famili-

822 *aritate perueni. — 3 DVM STVDEO OBSEQUI TIBI PAENE ILLVSI* 10 *VITAM FILIAE** haec omnis accusatio est. dum obsequor, inquit, tibi, iam et filia mea periclitari coepit. *hoc est*

823 *illud 'illusi uitam filiae'. — 4 IMMO ENIM NVNC CVM* *MAXIME ABS TE POSTVLO* generalem supra positam accusa-
tionem parum intellexerat Simo *et idcirco se conuertit ad* 15 *preces, ut hic Chremes potius in promissionibus perseueret et quod uerbis ante dixerat ipsa compleat ueritate. —*

825 *6 VIDE QVAM INIQVVS SIS* supra generaliter Chremes accu-
sauerat, nunc descendit ad speciem* *'uide quam iniquus sis'. — PRAE STUDIO DVM ID FACIS QVOD VELIS NEQVE MODVM* 20 *BENIGNITATIS NEQVE QUID ME ORES COGITAS cupiditatis, inquit, studio et ardore nimio uoluntatis non animaduertis benignitatis modum uel quod postulas diligenter intelligis. —*

828 *9 AT ROGITAS PERPVLISTI ME* hic est omnis aperta illa
accusatio, quae summam continet omnium factorum.* — 25 *QVOD HOMINI ADVLSCENTVLO* cui lubrica aetas uarium dat

α*[11] inludo accusatiuo seruit hoc loco.

*[19] et ex differentia est argumentum.

*[25] et est syndyasmos (sindi-codd.), qui fit, cum bona malis conferimus.

4 falsum *G*, -so *rell.* || 7 *ERGA TE om. L* || 11 <in> *uitam L; sic et infra 13 | dum — coepit* quia ipse et filia inciderant in iocularium (-re *S*) malum, hoc est in publicam irrisionem α || 13 *cvm*] quam *FG, om. S* || 14 accusationem positam *codd.* || 18 sit *L; sic et infra 20 || 20 FACIS*] efficias *F (= Ter.) | VELIS*] cupis *F (= Ter. codd. praeter D²; cf. Don.) || 23 uel*] nec *Schopen* || 24 illa aperta *FG || 26 QVOD*] ut *Ter. | cui <utique> F*

- 829 *ingenium* **10** *IN ALIO OCCVPATO AMORE qui amet alteram*
 830 *ABHORRENTI AB RE VXORIA qui uxorem nolit ducere* **11** *FI-*
LIAM VT DAREM IN SEDITIONEM ATQVE INCERTAS NVPTIAS huic
adulescenti amanti inuito uxorem ut darem coegisti filiam,
cum futurae seditiones essent, cum incertae nuptiae, quippe 5
ille amore meretricis cotidie seditiones faceret neque certas
nuptias perimpleret. exequitur deinde, quanta calamitas
filiae esse potuisset, si adulescenti amanti aliam filia tra-
deretur. uerum haec quoniam sciens ante promiserat Si-
moni, leuia sunt: hic est omnis accusatio, quod iam idem 10
adulescens ex meretrice suscepit filium, unde omnino fieri
non potest, ut ei filiam suam Chremes tradat uxorem. —
 832 **13** *IMPETRASTI INCEPI DVM RES TETVLIT ut darem filiam*
amanti filio tuo, impetrasti, et coepi, dum res passa est. —
NVNC NON FERT FERAS quidam sic distinguunt, ut dicant 15
'nunc non fert' scilicet res ipsa iam non sustinet, et quasi
ex persona Simonis subiungitur 'feras', quasi dicat 'susti-
neas'. cui respondet, quod iam omnino ferri non potest,
 834 *quod illam ciuem dicunt, quod puer natus est*.* — **15** *PER*
EGO TE DEOS ORO hinc incipit defensio secundum coniec- 20
turalia argumenta, uti falsa esse doceat ea, quae ad accu-
sandum sunt collocata. denique 'per ego te deos oro' in-
quit. 'ut ne illis animum inducas credere'. facit autem argu-
mentum a persona, quippe cum meretrix sit, deinde a
causa, quod illis utile est Pamphilum esse quam deter- 25
 836 *rimum*.* — **17** *NVPTIARVM CAUSA HAEC SVNT FICTA ATQVE*

833 α*[19] **14** *NOS MISSOS FACE pro fac, seruata regula (serua re-*
gulā S) tertiae coniugationis.

*[26] id est pessimum. et per epitrochasmon (-trocosmon *codd.*)
 exequitur cur id fiat.

2 <et> qui *codd.* || 3 <in> incertae *F* (= *Ter. codd. praeter D¹B*) || 4 cogisti *LG* || 5 cum<que> 2. *F* || 7 deinde] et ante
 exequitur α || 8 aliam *om.* β || 13 detulit *L*, tulit α || 15 dicant]
 sit α || 16 et *om.* *L* || 17 dicant *L*, -cas *F* || 18 cui <ille> α
 fieri *F*, ferre α || 20 hic α || 21 ea — collocata] obiecta α ||
 23 inducas animum *G* α || 24 a persona argumentum *L*

INVENTA OMNIA quae causa si auferatur, cum duxerit Pamphilus uxorem, dimittent omnia et a propositione desistent. —

- 838 **19** ERRAS CVM DAVO EGOMET VIDI IVRGANTEM ANCILLAM iam hic probatio est uera esse illa, quae Simo dixerat falsa, ex hoc quod illam ancillam uiderit iurgantem. deinde cum 5 simulatio haec fuerit, adiecit 'uero' se 'uultu'* uidisse. 839 et ne uultus ad ueritatem fuerit compositus, adiecit **20** CVM IBI ME ADESSE NEUTER TVM PRAESENSERAT cum, inquit, neque Dauus neque Mysis sciret me esse praesentem.* — 840 **21** CREDO ET ID FACTVRAS DAVVS MIHI PRAEDIXIT redit 10 rursus, ut neget uera esse, sed illam dolo et fraude ista componere, quippe cum sibi hoc facturi dixerit Dauus.

α* [6] id est tristi

* [9] 'praesenserat' uero est intellexerat.

2.

- 842 **1** ANIMO NVNC IAM OTIOSO ESSE IMPERO egreditur Dauus de domo Glycerii, audit Critonem id scire illam ciuem esse Atheniensem, gaudet et exultat. egrediens domo 15 mandat gaudium, quod laeta sint omnia et suo praesidio et eius hospitis, qui aduenit. uerum haec scaena tantummodo iram continet domini commoti, quod Dauus de domo Glycerii exeat. continuo eum in pistrinum mittit: hoc enim futurum ante promiserat, cum dixit (I 2, 28; 25—26) 'in pi- 20 strinum, Daue, te dedam caesum uerberibus usque ad necem,

1 dixerit LG || 5 illam — iurgantem] uiderit Dauum iurgantem cum ancilla α | deinde — fuerit] et ne simulatio esset α || 7 uultus — adiecit] propter Chremetem hoc actum Simo diceret, addit α || 8 neuter adesse α || 9 neque 2.] scilicet aut α || 10 CREDO ET ID] id adeo et LF, et ideo et G || 11 sed — componere] quae erant dolo ficta α | illam (-a G) <ea> LG || 12 facturi Schoell: factum L, actum FG; an futurum? cf. p. 6, 26 | dixerit W.: -rat codd. || 13 IAM om. L | IMPERO] id est (uel G, om. L) censeo add. codd. | Dauus egrediens α || 14 audiuit FG | <se (sed L)> id LF || 16 sint S(?), sunt rell. || 17 hospitis <Critonis> α | iram tantummodo α || 21 caesum — usque] usque F, quae L

si senscro quicquam in his te nuptiis fallaciae conari? —

844 **3** EGO COMMODIOREM HOMINEM ANTE HOC TEMPVS NON VIDI*

845 singula pronuntianda sunt. — **4** OMNIS RES EST IN VADO
hoc est: in tuto sunt iam uniuerſa. uada enim loca
sunt humilia*. ergo res uniuerſa iam in uado collocata 5

847 est. — **6** OMNIA IAM PARATA SVNT INTVS dissimulat seruus
domino uiso *et dicit ad nuptias cuncta disposita esse.*

848 — **7** *BENE SANE ID ENIMVERO HINC NVNC ABEST recte,
inquit, dicis: hoc enim solum iam deest, ut ipsa puella de-

849 *beat euocari.* — **8** MODO INTROII interrogatus Dauus, quid 10

negotii haberet in domo Glycerii, non quare respondet,
sed *de tempore*, quando ingressus sit. quare utique diuersa
responsio est. ideo Simo adiecit QVASI EGO QVAM DVDVM
ROGEM quasi ego interrogem, quamdudum sis ingressus. —

851 **10** CVM TVO GNATO VNA conturbatus seruus quoniam se 15

865 defendere non potuit, *a domino constringitur.** — **24** QVAD-
RVPEDEM CONSTRINGITO hoc est: *ita eum tu nodis et uin-*
culis colligato. ut quadrupedem facias. cum eius manus
retro uertens compedum ligaturis efficias quasi quadrupe-

844 α * [2] **3** ADVENTVM TEMPVS pro ad tempus uentum.

* [5] ut sit a causa uel simili.

848 * [8] **7** VBI VOLES ACCERSE diasyrice (-sirtice *codd.*) loquitur.
est autem diasyrmos (-sirmos *codd.*), ubi leuiter ad
nostram et aduersariorum partem reflectitur oratio, ut
Sinonis in Virgilio (*cf. Serv. ad Aen. II 80; 142; 158;*
193). — ID ENIM VERO scilicet solum HINC NVNC ABEST id
est puella.

853 * [16] **12** CVM ILLA LITIGAT periphrasis (-frasis *codd.*) est. hinc
secuntur plura, quae faciunt fidem a persona.

1 nuptiis te *FG* || 3 <et> singula sunt pron- α || 4 id
est α | sunt loca α || 7 uiso domino α || 8 id] is *G* || 10 modo
INTROII *post* 11 respondet, quod legitur *post* 12 quando α | quid
— Glycerii] quare domum Glycerii intrasset α || 11 quare] hac
re *G* (de hac re *Schopen*); cur α || 12 sit] est *LG* | quare
utique *om. L* || 13 idcirco dominus adiecit α || 15 nato *LF* |
conturbatus — se defendere non potuit *ante* <ait> CVM TVO
GNATO VNA <ut se dimisso filii curam gereret> α || 16 QVADRV-
PEDEM CONSTRINGITO *om. LF* || 17 id est α

dem. quidam *hoc* aliter intelligunt, quod dominus *iratus* iracundiam suam deriuauerit et leni uoce dixerit '*quadru-pedem constringito*', hoc est ut iumentum aliquod alliget, non ipsum, et confirmari uolunt ex eo, quod, <cum> Pamphilus interrogarit non recte Dauum uinctum, respon- 5 det Simo '*haut ita iussi*' (V 4, 52). sed melior sensus superior.*

866 α* [7] 25 IAM EGO POL HODIE definire uult per differentiam, quid distet inter filium et seruum. et sequitur argumen- tum a maiore ad minus (a — minus *om. B'*), quia (*om. S*) pietate gnati in seruum factus est crudelis.

3.

872 1 QVIS ME VULT PERII PATER EST haec scaena ueniamem statum habet: accusatur enim*, quod peregrinam, quod meretricem eandem uelit uxorem ducere, sed purgat se, ut 10 necessitate compelli possit; tamen inserit, ut noscatur, quod Crito se scire dicat ciuem esse Atticam Glycerium. — QUID AIS OMNIVM iracundiae familiare hoc esse saepe dictum 873 est. hic intercessit Chremes et dixit 2 REM POTIVS IPSAM DIC OMITTE MALE LOQVI omissis maledictis tantum filio 15 877 crimen intenta. accusatio incipit 6 NVM COGITAT QUID 882 DICAT NVM FACTI PVDET. deinde defensio a precibus 11 ME MISERVVM. tota rursus accusatio supponitur a factis prae-

α* [9] a dictis, a factis, ab habitu faciei, ubi signum paenitentiae perquisiuit.

2 leui *G B'*; cf. p. 67, 5 || 4 non ipsum <sed> ante iumen- tum α | confirmari uolunt] confirmant α | cum *add. W.* | Pamphilum — uinctum] post (*om. S*) conquerenti Pamphilo de Dauo uincto α || 5 interrogarit *L*, -uerit *F'*, -uit *G*; interrogans dixe- rit *Goetz* | respondet *Goetz*: -dit *codd.* || 6 superior sensus <est> melior α || 10 eandem *om. L* || 11 quod *G*, quicquid *LF* || 12 dicit *G* | qui ante ciuem *add. L*, ante se *F'* || 13 agis *FG* || 14 est *om. LF* (*recte?*) || 15 dicito (*OMITTE — LOQVI om.*) *LF* | omissis maledictis *om. G* || 18 a *om. β*

teritis*, quod diu amauerit meretricem. a praesentibus,
 quod iam uxor sit, quod susceptus filius. deinde con-
 889 cluditur accusatio per sententiam **18** IMMO VALEAT HABEAT
 VIVAT CVM ILLA. plena confessio incipit, cuius princi-
 pium est MI PATER, nam ex nomine beniuolentia com- 5
 893 parata est*. deinde petitur audientia **22** LICETNE PAUCA.
 post subiungitur narratio, in qua status est ille uenia-
 896 lis **25** EGO ME AMARE HANC CONFITEOR. quamquam inci-
 didit ueluti definitiuus status, <si> id peccatum est: quaeritur
 897 enim, an amor crimen sit. petit ueniam sic **26** TIBI ME 10
 PATER DEDO. et ponuntur duae partes, una ex uoluntate,
 898 altera contra uoluntatem **27** VIS ME VXOREM HANC DUCERE
 VIS AMITTERE. concluditur cum affectu VT POTERO FERAM:
 hic enim ostendit se nihil aliud uelle nisi ut eam uxorem
 ducat. insinuat et illud, quod supra diximus, ut Crito 15
 902 quod nuntiat audiatur.* — **31** QUIDVIS CVPIO NE AB HOC
 ME FALLI COMPERIAR CHREME pati omnia uolo. dummodo non
 cognoscam ab hoc me falli.*

886 α*[1] **15** CVR ME EXCVICIO et est pysma (pi-codd.), id est
 multiplex interrogatio, per auxesin, id est augmentum;
 post per synchoresin (Zeune: sinchresin B', -cresin S)
 VALEAT HABEAT VIVAT.

*[6] quod pater reprehendit ex his quae sequuntur repu-
 gnantibus.

899 *[16] **28** 'Allegatum' dixit introductum, qui purgationi meae
 proderit.

903 *[18] **32** PAVLVLVM SVPPPLICII aduerbia frequenter fiunt nomina,
 cum pro casu accipiuntur, ut paululum et satis. Ho-
 ratius (c. I 2, 1) 'iam satis niuis misit pater'. et est
 definitio a causa, id est a filio, cui semper indulgere
 conuenit.

3 sententiam] cf. V 6, 11, quod propter Gerstenb. p. 93
 moneo || 3 confessio Schoell: esse codd. || 5 beniuolentiae β ||
 6 LICETNE PAUCA om. β || 7 status post uenialis α || 8 fateor F
 (= Ter.; confiteor fort. gloss. ad fateor) || 9 si add. Schoell ||
 10 pater me α (= Ter.) || 11 <hic> duae F || 12 hanc ante uxore
 rem G, post ducere F (= Ter.) || 18 cognoscere codd.

4.

004 **1** MITTE ORARE haec scaena cognitionem habet puellae,
 quod ciuis Atheniensium sit, ut omnis error in comoe-
 dia solui possit. *praesentes igitur duo sunt senes, Chremes*
et Simo, praesens etiam Pamphilus, et Crito egreditur oratus
a Pamphilo, ut diceret Atheniensem ciuem esse istam pu- 5
ellam. dicit autem iustum esse ac propterea esse facturum,
 deinde eo quod uerum est et quod meretur adulescens et
 quod ipsa Glycerium digna sit: ita se omnibus causis
 compelli, ut istud faciat; *unde se amplius non debere ro-*
 006 *gari.* — **3** ANDRIVM CRITONEM EGO VIDEO ET CERTE IS EST 10
*QVID TV ATHENIS INSOLENS** unde Cicero (*pro Deiot. 2, 5*)
'moueor et loci insolentia'. alioquin 'insolens' superbus
 011 dicitur.* — **8** IMPERITOS RERV ADVLESCENTVLOS hoc est in
rebus imperitos. — *IN FRAVDEM ILLICIS dolis in persua-*
 012 *sionem deducis.* — **9** EORVM ANIMOS LACTAS eorum in- 15
*genia fallis** ac decipis. hoc est enim lactare: quasi
 013 *consucto nutrimento decipere.* — **10** AC MERETRICIOS AMO-
RES NVPTIIS CONGLVTINAS et efficis, ut meretrices fiant
 014 uxores. — **11** PERII METVO VT SVBSTET* HOSPES uereor,
inquit Pamphilus, ne patris sermone hospes Crito territus non 20

$\alpha^{*}[11]$ id est non solitus uenire Athenas (*cf. Bruns et Schlee*).

9/10 $^{*}[13]$ **6** TV NEGAS affirmanti enim opponitur negatio. — **7** TVNE
 (Tun S) HOMINES in (om. S) hoc uersu antitheton est, id
 (hoc B') est compositum ex contrariis.

$^{*}[16]$ uel IACTAS (*sic Ter. codd. praeter D¹E²*) per hypallagen
 (yp- codd.; -ge B'), id est in iactantiam, hoc est in su-
 perbiam mittis.

$^{*}[19]$ id est succumbat (om. S?). 'ut' uero dixit pro ne.

2 in comoedia] huius comoediae α || 3 possit solui α ||
 4 Simo] Crito *codd.* || 6 dicit — 9 faciat] nam Crito pro tri-
 bus causis propositis iustum esse dicit, ut exequatur quod
 coepit α || 11 <insolitus>, unde? *cf. Don.* || 14 IN FRAVDEM
 om. L || 15 LACTAS (S?) iactas β B' || 16 <id est> fallis α | ac]
 et L | lactare] iactare FG, tactare L || 17 consuto L || 18 et]
 id est α | fiant] faciant (et fiant *add. LF*) β || 19 subsistat L,
 suspirat G

- 919 *possit resistere fortiter.* — **16** SYCOPHANTA *calumniator.*
 hoc uerbum est ab his, qui apud Athenas accusabant eos,
 921 qui ficos extra ciuitatem ferebant.* — **18** EGO ISTAEC
 MOVEO AVT CVRO *hoc est: ista facile contemno.* — NON TV
 TVVM MALVM AEQVO ANIMO FERAS *calamitatem tuam, Simo,* 5
et quodcumque tibi accidit, aequo animo ferre debes neque
 923 *alteri maledicere.* — **20** ATTICVS QUIDAM FVIT NAVI FRACTA
 926 *narratio incipit* ad cognitorem.* — **23** ITA VERO OBTVRBAT
 930 *ita scilicet interloquitur.* — **27** RAMVSVIVM SE AIEBAT ESSE
 931 *locus est prope Athenas.* — **28** MVLTII ALII IN ANDRO bene 10
fecit et aliis ostensum dicere, ne parum sibi fides habere-
tur. — VTINAM ID SIT QVOD SPERO *Chremes posteaquam*
audiuit nomen fratris sui, qui Phania fuit, suspicatur eam
puellam, quae cum illo nauigauerat, filiam suam. ideo dicit:
‘utinam hoc sit’ inquit ‘quod spero’, et interrogat, an ille 15
Phania filiam suam diccret. quod cum audisset, confirma-
 933 *uit dicendo* **30** CERTE MEA EST. — ARRIGE AVRES PAM-
 PHILE* *hoc est intende auditum: uota etenim sunt, quae*
 934 *nuntiantur.* — **31** PHANIA ILLE FRATER MEVS FVIT implet,
 937 *quod errorem fecerat, uti doceat filiam suam.* — **34** VIX 20

α*[3] *et est calumniator. siquidem (hinc rursus vetus cod. V*
fam. α accedit) ex tempore argumentum elicit, ut hunc
 920 *sycophantam uocaret; ubi est figura sardismos propter*
commixtionem linguarum. — **17** SI MIHI PERGET enthy-
mema (enthim- codd.) est, id est brevis syllogismus, qui
fit ex oppositis ita: si mihi perget quae uult dicere,
igitur quae non uult audiet.

*[8] *et quia fuerit naufragus, ait definiendo ‘naue fracta est*
eiectus’.

*[18] *cacenphaton (cachenf- codd.) est. significat tamen eleua*
et erige, id est diligenter ausculta.

1 *calumniator del. ut gloss.?* || 2 <tractum> est? || 3 *ficos*
W.: cum fico (fisco F, sacco α) frumenta (hoc post ferebant α)
codd.; cum fico<s tum> frum- Schoell || 4 AVT] et L || 8 cogni-
tionem α L, Lindenbr. | Itane F α || 9 ita scilicet Lindenbr.: ita sic (sic om. G) β, id est pro uero sic α | esse aiebat FG
 10 *bene — dicere] alios id cognouisse asseruit post 11 haberetur*
α | parum <uideretur quod> G || 13 qui Phania fuit] Phaniae
ante fratris α | suspicatur G, -tus LF, (add. est) α || 14 suam
<esse> α || 15 inquit om. G | illam G || 19 PHANIA om. L

SVM APVD ME* ITA ANIMVS COMMOTVS METV SPE GAUDIO me-
 tum de praeterito intelligimus, qui tamen adhuc manet.
 deinde ordine fecit, nam post metum spes collocata est,
 quae boni imminetis est semper; deinde adiecit confirma-
 tum bonum, quod dixit 'gaudio'; ipsumque totum supposuit 5
 938 **35** MIRANDO HOC TANTO TAM REPENTINO BONO. — **36** NE
 939 ISTAM MVLTIMODIS* TVAM INVENIRI GAUDEO ualde gaudeo
 istam tuam inueniri. ut (*Andr. prol. 17*) 'faciunt ne in-
 940 tellegendo, ut nihil intellegant.' — **37** SCRVPVLVS ETIAM
 RESTAT sollicitudo et quasi quiddam, quod animum com- 10
 pungat. scrupuli dicuntur lapilli admodum leues et parui*,
 unde 'scrupeam speluncam' Virgilius dixit (*Aen. VI 237—*
 941 *38*), hoc est lapillis aspersam*. — **38** NODVM IN SCIRPO
 QVAERIS scirpum dicimus herbae genus, ut est iuncus,
 qui omni leuis corpore longitudinem suam aequali parte 15
 custodit, ut dixit in Eunuchō (*II 3, 25*) 'reddunt cura-
 tura iunceam'. ergo* hoc dicit: rem, omnino quae esse
 non possit, nimia sollicitudine et cura inquiris*. —

α*[1] deinde exequitur notas quattuor passiones animi (pass-
 an- om. B'), de quibus Virgilius (*Aen. VI 733*) 'hi me-
 tuunt cupiunt gaudentque dolentque'. nam metus de
 praeterito, spes de futuro, gaudium de praesenti intel-
 938 ligitur. — **35** MIRANDO HOC quod aliquo modo ad dolorem
 attinet, quia nondum uenerat ad effectum: huc usque
 metui, nunc spero et gaudeo esse melius.

*[7] 'ne' pro ualde.

*[11] diminutivum a scrupo.

*[13] qui tam parui sunt, ut calcati uix sentiri possint. po-
 nitur uero 'scrupulus' pro dubietate per metaphoram
 (methaf- *codd.*). — DIGNVS ES (om. VS) CVM TVA RELIGIONE
 ODIO (o- om. VS) sarcasmos (sarch- *codd.*) est.

*[17] per aenigma uel paroemiam

*[18] siquidem 'nodus' pro difficultate quaestionis ponitur

1 commotus <est> F | metum — 5 gaudio om. G || 3 de-
 nique F | ordinē LF || 7 multis modis *codd. praeter L* || 9 <At
 mihi unus> scrupulus α || 12 dixit uirgilius α || 15 leuis W.
 (cf. Don.): leui F'S, -ni *rell.* (cf. p. 67, 5) || 17 iunceas α | quae
 — possit] intellectu facilem α || 18 cura et sollicitudine α

- 943 **40** EGONE HVIVS MEMORIAM* PATIAR MEAE VOLVPTATI OB-
 STARE Pamphilus scit nomen quod quaeritur, nam ab ipsa
 Glycerio frequenter audiuit, quali nomine uocaretur. idcirco
 ait non pati se Critonis memoriam uoluptati suae obstare,
 cum sibi ipse auxilium ferre possit nomen suggerendo, quod 5
 947 audierat. — **44** QVOD RESTAT PATER illud significat, ut
 949 eam ducat uxorem et sibi hoc permittat pater.* — **46** DE
 VXORE ITA VT POSSEDI NIHIL MVTAT CHREMES ut neque con-
 dicionem nouam ferat et omnia quae eius fuerunt habeam.
 950 — **47** NISI QVID PATER AIT ALIVD hic intelligi uult Chremes 10
 nihil se de bonis Glycerii ablaturum, sed quaerere, num
 amplius aliquid pater uelit. — NEMPE hoc uerbo indicat
 dotem, et quasi manu tangatur uestis, ita intelligi debet,
 ut expetere uideatur. ideo adiectum SCILICET, posteaquam
 intellectum est.* probatum est Dauum non esse menti- 15

- α* [1] per catachresin (-chrisin *B'*, -crisin *VS*) pro obliuione,
 siquidem hoc dixit: an patiar, id est sustinebo, quod
 hic oblitus est nomen Glycerii, quod fuit illi paruulae,
 scilicet Passibulae, ut obstet meo desiderio? et 'uoluptas'
 metalepsis (methalemsis *B'*, -lensis *VS*) est gradatim
 944 aliud innuens. — **41** MEDICARI MIHI pulcherrimus tropus
 945 est in negotiis seruata translatione a personis, quippe
 medicina uiuentibus proprie prodest. — **42** QVOD QVAERIS
 PASSIBVLA EST interdum neutro generi regulariter aliud
 subiungitur genus, uelut 'ipsum (*W.*: uel ipsum ut *codd.*)
 munus mitto tibi, qui est stilus' uel 'quod est stilus'. —
 947 **44** CREDO CREDERE argumentum est a coniugatis: coniu-
 gata enim sunt credere et credo, sicut scribere et
 scriptor.
 948 * [7] **45** IAM RES REDVXIT IN GRATIAM charientismos (*car-* *codd.*)
 est, quo pater filio gratius respondit. — O LEPIDVM PA-
 TREM id est dulcem, suauem: tractum a suauitate lepo-
 rinae carnis, quae metaphora (-fora *VS*) est a gustu.
 * [15] nam antiquitus dos dabatur a patre puellae. est autem

1 EGONE HVIVS *om.* *VS* || 2 nomen] num *L*, non *F*,
 nunc *G* || 5 possit *Lindenbr.*: -et *codd.* || 6 QVOD] quid *F* α
 significat] scilicet α || 7 <nunc> eam ducam α || 9 habeat (*ante*
 fuerunt) β || 11 quaerere *ante* 12 uelit α | num] ne *L*, me *G* ||
 12 <id est> aliquid amplius α || 13 uestis tangatur α || 14 ut
 <dotem> α | adiecit α | postquam *F'G* α || 15 intellexit α

tum, qui nescio quem dixerat uenisse, qui sciret Glycerium ciuem esse Atticam. ideo dixit Dauum non recte
 955 uinctum, quod non falsa nuntiauerit. — 52 HAVD ITA
 RVSSI hoc est: non ita uehementer ligari iussi.*

α dos, quo se coniuges coemunt more antiquo, ex qua
 coemptione mater familias dicitur. est quoque de-
 cima species definitionis, quae fit per ostensionem ueluti
 (om. B'; cf. Cassiod. in ps. 48, 12; de dial. II 504^b Gar.);
 ut est DOS EST DECEM TALENTA. talentum uero est ma-
 gnum pondus cuiuslibet metalli. quod ad pluralitatem
 singularitas redigitur, tale est, ut si quaeras 'quid est
 bipenna?' respondetur 'arma'.

953 * [4] 50 'Negotium' est cuiusque rei actio.

5.

957 1 PROVISIO QUID AGAT PAMPHILVS ATQVE ECCVM haec 5
 scaena Charini aduentum tenet, ut et ipsi laetitia generari
 possit ex cognitione: si enim Pamphilo Glycerium datur.
 dari potest ipsi Philumena, quam diligebat, quae Pamphilo
 offerebatur. — ALIQUIS FORSITAN PVTET ME NON PVTARE HOC
 VERVM AT MIHI NVNC ESSE HOC VERVM LIBET laetitia elatus 10
 Pamphilus 'forsitan' inquit 'putet me aliquis hoc quod
 mihi contigit uerum non credere, at uero sic esse ego hoc
 uerum credo et gaudeo, ut deorum uitam propterea credam
 sempiternam, quod eorum uoluptates propriae sunt*. ergo

α* [14] id est perpetuae. et per aetiologiam (ethiol- B', aethol-
 VS) cur crederet manifestauit, uidelicet a minore ad
 maius argumentans parabolam fecit: quid mirum, si dii
 sempiterna uoluptate fruuntur, cum mihi iam perpetua
 uoluptas contigerit? et tale gaudium mihi accidit, ut,
 si nulla aegritudo, id est tristitia, huic gaudio inter-
 uenerit, fere deus uidear, quia sola <im>mortalitas, quam
 hi plus me habent, mihi parata est.

2 ideo om. LF || 3 quod] q; ut L, qui F || 4 id est α |
 ita ante est β || 5 Reuiseo V, om. B' || 9 putet aliquis α | me
 putet F || 10 AT — VERVM om. L | lubet G || 11 aliquis me α,
 me alius β (recte?) || 12 contigit Lindenbr.: -tingit codd. ||
 14 <esse> sempiternam quod <idcirco credo quia> uoluptates
 eorum sunt propriae α

quemadmodum intelligo hoc uerum, ut mihi immortalitas
 962 parata sit, si nulla gaudio aegritudo intercesserit. — 6 SED
 QVEM EGO POTISSIMVM OPTEM CVI NVNC HAEC NARREM DARI
 adulescentium iste affectus est, uelle indicare gaudium,
 unde in Eunucho (III 5, 5) Chaerea 'sed neminemne curi- 5
 osum interuenire nunc mihi.'* —

964 α* [6] 8 GAVISVRVM GAVDIA coniugata sunt.

(6.)

966 2 NESCIS QVID MIHI OBTIGERIT quo gaudium melius
 nuntiet, primo generaliter cum interrogatione proponit:
 'nescis' inquit 'quid mihi obtigerit?' sed Dauus qui uinctus
 fuerat, aliud quid accepit ac respondet CERTE: nescio quidem 10
 quid <tibi> obtigerit, SED QVID MIHI OBTIGERIT SCIO, quod
 967 in pistrinum missus et uinctus sum. — 3 ET QVIDEM EGO
 quod tu passus sis. Daue. scio. — MORE HOMINVM EVENIT*
 VT QVOD SIM MALI NACTVS PRIVS RESCISCERES TV QVAM EGO
 ILLVD QVOD TIBI EVENIT BONI famam malorum celerem nun- 15
 tium omnes dixerunt: idcirco hominum more hoc contigit,
 ut mali quid ego passus essem prius scires, quam ego quid
 971 tibi contigisset boni audirem. — 7 NVN ILLE SOMNIAT EA
 QVAE VIGILANS VOLVIT Charinus non credit ista omnia con-
 975 tigiſſe, quae Pamphilus dixit. — 11 AGE ME NVNC IN TVIS 20
 SECVNDIS RESPICE exhortatur Charinus Pamphilum, ut auxi-

α* [13] argumentum a genere trahens ad speciem, quia fama
 generalis specialiter relata est. 'nactus' uenit a nan-
 971 ciscor et perdit in praeterito n. — 7 NVN ILLE SOMNIAT
 argumentum a repugnantibus, nam uigilare repugnat
 somniare (-ri codd.), sicut nigrum pallido.

5 unde] ut α | chereas (-a G) in eunucho G α | -ne] hic
 F, om. G || 7 Noua scaena non est in codd. || 8 praeponit LG ||
 9 mihi om. LF || 10 aliud quid W.: aliquid codd. || 11 tibi
 add. W. || 12 sum] est L, es F || 14 vt om. L || 18 audirem boni
 codd. || 20 dixit G, ait F (recte?), om. L || 21 secundis <rebus>
 G, <rebus> sec- F

lium sibi praebeat: in secundis, inquit, rebus tuis respice me: habes in potestate Chremetem, omnia potest ille facere quae tu uoles. — Post hunc uersus secuntur continentes illam sententiam, quemadmodum itum est ad Chremetem, quemadmodum exoratus Charino promiserit filiam. sed 5

977 hos tollendos esse uersus persuadet qui sequitur **13** MEMINI
ATQVE ADEO* LONGVM EST EXSPECTARE DVM EXEAT: si enim
acta sunt ista omnia in publico, quemadmodum dici possunt,
980 maxime cum sequatur **16** NE EXSPECTETIS DVM EXEANT
HVC INTVS DESPONDEBITVR INTVS TRANSIGETVR SI QUID EST 10
QVOD RESTAT? ergo cum legerimus primum (v. 12) 'tuus
est nunc Chremes: facturum quae uoles scio esse omnia',
continuo debemus subiungere 'atque adeo longum est illum
exspectare dum huc exeat': ita enim integritas fiet sensus
sublatis uersibus, qui intus gesta continebant.* 15

α^* [7] id est ualde
981 * [15] **17** SI QUID EST QVOD RESTAT scilicet de nuptiis, fiet intus.
quod uero sequitur ω · PLAUDITE, uerba sunt Calliopii
eius recitatoris, qui dum fabulam terminasset, eleuabat
auleam scaenae et alloquebatur populum 'uos ualete',
'uos plaudite' siue 'faute' (ad quod — faute cf. Bruns
I p. 7).

2 facere ille *L* || 5 exortatus *L*, -tur *G* || 6 uersus esse *L* ||
7 ATQVE om. *L* | <illum> expectare *F* || 8 quomodo α | dici
potest α || 9 cum sequitur α , consequatur *L G* | EXSPECTETIS]
expectet (-tetis *F*) hic β || 11 restet *F* | legeremus *LF* | nunc
est tuus α || 13 est om. *L* α || 15 continebant *Grauert*: retin-
-ten- *L*) codd. (cf. I 5, 46; II 1, 6)

EVGRAPHI
COMMENTVM EVNVCHI

Rec. β $\left\{ \begin{array}{l} L = \text{cod. Leid. Voss. lat. Q. 34 s. X: — V 6, 21 v. praef.} \\ F = \text{cod. Laudun. 467 s. XV.} \\ G = \text{cod. Sangall. 860 s. XV.} \end{array} \right.$

Rec. α $\left\{ \begin{array}{l} B = \text{cod. Vatic. Basil. 19 H. s. X comm.} \\ \quad \text{prius: prol.} \\ B' = \text{cod. Vatic. Basil. 19 H. s. X comm.} \\ \quad \text{posterius: — V 4, 17} \\ V = \text{cod. Leid. Voss. lat. Q. 36 s. X.} \\ S = \text{cod. Paris. lat. 16235 s. X.} \\ P = \text{cod. Paris. lat. 7520 s. XI: V 2, 57 — fin. v. praef.} \end{array} \right\} \text{v. praef.}$

$\beta = \text{consensus codicum } LFG \quad \left. \vphantom{\beta} \right\} \text{aut omnium aut eorum qui}$
 $\alpha = \quad \quad \quad \quad \quad BB'VSP \quad \left. \vphantom{\alpha} \right\} \text{exstant.}$

Lindenbr. = editio Frid. Lindenbrogii Francofurt. 1623.

Westerh. = „ A. H. Westerhovii Hag. 1726.

Zeune = „ I. C. Zeunii Lips. 1774.

Klotz = „ R. Klotzii Lips. 1838.

Bruns = scholia et glossae (rec.) cod. Halensis in edit.
Ter. Hal. 1811.

Schlee = scholia (et. glossae rec.) Terent. coll. et disp.
Fr. Schlee Lips. 1893.

W. = Wessner.

* * * * lacuna.

Litteris inclinatis indicavi quae in sola rec. β exstant.

EVNVCHVS

PROLOGVS

SI QVISQVAM EST QVI PLACERE SE STVDEAT BONIS
QVAM PLVRIMIS hic prologus habet controuersias duas, unam
ex accusatoris persona, aliam ex defensoris: nam et Te-
rentius obicit crimen et obiectum purgat. in eo, quod
obicit, talis est controuersia: comoedias dedit aduersarius, 5
in his unam, in qua priori loco causam dicit a quo pe-
titur, non ille qui petit. hoc itaque crimen stultitiae est
et imprudentiae. ita status est qualitas. alia controuer-
sia est, quae obicitur Terentio, quae talis est: Graecam
comoediam in Latinam transferre liceat, de Latina non 10
liceat. Eunuchum Terentius dedit comoediam <***> mores
parasiti et militis. quod Plautus in sua comoedia habu-
erat, nunc Terentius in Eunucho posuit. reus est, quod
contra legem fecerit. hic status primo qualitas absoluta
ex iuris ratione, deinde qualitas uenialis per ignorantiam. 15
nunc iam singula, ut proposuimus, explicemus.

1 SI QVISQVAM EST QVI PLACERE SE STVDEAT BONIS
QVAM PLVRIMIS controuersiae principium semper est ad beni-
uolentiam captandam auditorum aut a nostra persona aut
ab aduersariorum aut a iudicum aut a rebus ipsis. hic 20
nunc utrumque complectitur, et a nostra persona et ab

3 ex 2. *F*, om. *rell.* || 6 in 2. *G*., om. *rell.* || 7 itaque *S*², ita
quod *rell.* || 11 *lac. sign. W.*; et in ea descripsit *suppl. Goetz*,
mor<ibus addit>is *coni. Schoell* | mores *W.*: moris *L*, personam
(post parasiti) *GS*², om. *rell.*; *cf. schol. ad v. 30* || 12 habuerat
W.: -rit *codd.* || 15 ratiocinatione *L* || 16 singula *G*, -las *rell.* ||
18 controuersia *codd. praeter LS* || 20 aduersariorum *Schopen*
(*cf. infra*): auditorum (-ri^{um} *L*) *codd.*

aduersariorum. a nostra sic 'si' est aliquis, qui placere se studeat bonis et minime multos laedere, in his poeta nomen profitetur suum'; ab aduersariorum 'tum si quis est, qui dictum in se inclementius existimauit esse, sic existimet' *sciat. praesumat 'responsum, non dictum esse, quia laesit prius'*. — BONIS QVAM PLVRIMIS quidam intelligunt quam 'plurimis bonis', nos intelligamus extrinsecus plurimos nihil aliud posuisse nisi malos: boni enim admodum pauci sunt. ita in numero, quod 2 dixit 'plurimis', qualitatem potius declarauit. — 2 ET 10 MINIME MVLTOS LAEDERE duo praecepta posuit: placere bonis, non multos laedere. haec et Cicero (*divin. in Cacc. 1, 1*) tenuit 'in causis iudiciisque publicis ita sim uersatus, 5 ut defenderim multos, laeserim neminem'. — 5 INCLEMENTIVS iniustius, acerbius. — 6 RESPONSVM NON DICTVM 15 ESSE QVIA LAESIT PRIOR ne uideatur Terentius improbam continuo maledici subisse personam, quod prior laederet, dixit respondisse *se* potius, non maledixisse. hoc enim est, quod positum est 'non dictum': dictum enim Cicero de oratore (*II 60, 244?*) maledictum ponit. hinc et male 20 dicere dicta dicere. sequitur controuersia ipsa et criminatio a parte accusatoris 7 QVI BENE VERTENDO ET EASDEM SCRIBENDO MALE. bene uertere est de Graeco in Latinum, 9 male scribere est male uerba componere. — 9 IDEM MENANDRI FAMA NVNC NVPER DEDIT* nomen comoediae 25 Fama est. et bene addidit 'nunc nuper', ut crimen istud, quod obicit, non longi temporis <sit>, sed ut recens memoria uideatur esse peccati. — 10 SCRIPSIT CAVSAM DICERE

α * [25] aliter FANA (*cf. Ter. codd. BC*).

3 suum *om. L* || 9 quod dixit in numero α || 12 Cicero *Schopen*: hic *codd.* || 14 sit ... defenderit ... laeserit α || 15 <id est> iniustius α || 16 quale sit prius (-or *B*) *FGB, om. B' V* || 19 est 2. *om. L* || 20 hinc et *Schopen*: hoc est *codd.* || 21 <male> dicta *L* | et *S*, est (*om. F*) *rell.* || 22 eas (eos *F*) describendo *F* α || 23 uertere est (est *om. LF*)] uertit α || 24 scribere est] scribit α | componit α || 25 fasma *ex corr. FS*² | comoediae] fabulae α || 26 fama *L*, -na *rell.* || 27 sit *add. W*.

PRIVS VNDE PETITVR AVRVM QVARE SIT SVVM QVAM IPSE QVI
 PETIT VNDE IS SIT THESAURVS SIBI AVT VNDE IN PATRIVM
 MONIMENTVM PERVENERIT in comoedia sua hoc argumentum
 est: quidam agrum uendidit, illic habuit patrium moni-
 mentum, in quo thesauros emptor inuenit. comperit uen- 5
 ditor: in iudicium uenitur. utique ex ratione et ex con-
 suetudine prior loqui debet ille qui petit — petitor hic autem
 uenditor est —, ut secundo loco respondeat a quo petitur,
 hoc est emptor. at contra Luscus Lanuinus fecit, ut prior
 loqueretur unde petitur, quam ille qui petit. ergo propo- 10
 sitio criminis collocata est: incipiunt eius causae quaestiones.
 ac primo praescriptionis est status. potest enim dicere
 Luscus Lanuinus 'reprehendi non possum'. placuit in hac
 14 comoedia hanc praescriptionem solui sic 14 DEHINC NE
 FRVSTRETVR IPSE SE AVT SIC COGITET DEPVNCTVS IAM 15
 SVM NIHIL EST QVOD DICAT MIHI. sed hanc praescriptionem
 donat et admonet, ne peccet; quam rem subtili accusati-
 one composuit: ex hoc enim plus accusatur, siquidem de
 praeteritis se donare crimen ostendit et monuit quasi ite-
 rum peccaturum. simul et alia crimina multa donare se 20
 dicit nunc uelle et nihilo minus se post ea nolle reducere,
 si non laedat inimicus. quibus rebus et personam suam
 commendat et aduersarii ad confirmandam impudentiam
 19 †mittat. — 19 ITA VTI FACERE INSTITVIT omni enim genere
 laborare debemus, ut aduersarios aut in odium aut in 25
 contemptionem aut in inuidiam adducamus. ita in odium
 adduxit, quod dixit 'si perget laedere, ita uti facere in-
 stituit', in contemptionem, quod dixit esse tali ingenio, ut
 ignorauerit, qui prior loqui in actione deberet. subiungit
 deinde alteram controuersiam QVAM NVNC ACTVRI SVMVS 30

5 uenditor *Westerh.*: emptor *codd.* || 7 autem hic *F* α ||
 8 a quo petitur] aut petitor β || 11 incipiunt] incipit enim α ||
 quaestio α || 13 possum] positum *L*¹*F*, posse mortuum *G* ||
 15 cogitat *L*, cogito *F* || 19 promittit crimen α | monet *F* α ||
 20 multa crimina se donare α || 21 uelle *W*: nolle *codd.* | postea
codd. | reducere *W*: se ducere *LF*, dicere *G*, male dicere α ||
 24 mittat (*sscr. m. rec.* inuitet) *L*, iniecit *rell.* || 26 in 2. om. *LG* ||
 27 ita <enim> α

MENANDRI EVNVCHVM POSTQVAM AEDILES EMERVNT. hic a
narratione incipit, quia supra exordium collocatum est.
<est> ergo haec tota narratio usque ad propositionem
23 criminis et quaestionis, quae incipit ex hoc uersu 23 EX-
CLAMAT FVREM NON POETAM FABVLAM DEDISSE <ET NIHIL 5
DEDISSE> VERBORVM. pulchre primo generaliter proposuit
illam ex aduersarii persona: ita enim oportet, ut sic species
subiciatur, quae talis est, ut diximus supra: de Latino in
Latinum transferre non liceat. haec quaestio sic propo-
25 nitur 25 COLACEM ESSE NAEVI ET PLAVTI VETEREM FABV- 10
LAM PARASITI PERSONAM INDE ABLATAM ET MILITIS. 'per-
sonam' autem hic intelligo non nomina, quod postea de-
clarabo. subiungit responsionem primo quasi quodam statu
27 finituo, quae sic iungitur 27 SI ID EST PECCATVM hoc est:
an hoc peccatum sit uerum, donat. hinc ad qualitatem 15
ipsam descendit ueniamalem, quam sic proponit PECCATVM
INPRVDENTIA EST POETAE. uenia enim tribus modis fit: ui,
casu, ignorantia. cum autem imprudentia uel una de tribus
fuerit, sequitur ut coniectura sit, ne aliquid animo fecerit.
28 adiunxit ergo Terentius 28 NON QVO FVRTVM FACERE STVDV- 20
ERIT. haec tamen repromissionem argumentorum tenent, non
29 ueritatem. ergo adiungit 29 ID ITA ESSE VOS IAM IVDICARE
POTERITIS. quoniam diximus illam legem: ex Graeco in La-
30 tinum transferre liceat, hoc dicit, quod 30 COLAX MENANDRI
EST IN EA EST PARASITVS COLAX ET MILES GLORIOSVS. 'para- 25
situs' autem 'colax' — id est adulator: hoc enim signi-
ficat — 'et miles gloriosus': et gloriosus et colax mores
sunt, ut supra diximus 'parasiti inde personam ablatam

3 est (*post narratio*) *add. S², om. rell.* || 7 species sic α ||
8 talis *W.* (*cf. p. 89, 9*): litteris (*om. G*) β , qualitatis (*in mg.* uel
litteris *m. 1 V*) α || 14 iungit α *I'* || 15 peccare *LG* | hinc *W.*:
hoc (et *add. G*) *codd.* || 19 sequitur ut *om. \alpha* | sit] erit α | ne *G*,
nec *rell.* | animo *G* (*cf. I 2 in.*): -us *rell.* || 20 qvo] quod *G \alpha* ||
21 tamen <uerba> *F \alpha* || 22 adiunxit *G* || 24 hoc <namque> α |
dicit *W.*: -co *codd.* || 25 in ea est fabula de parasito colace et
glorioso milite α || 27 et (ut *codd.*) gloriosus — ut] apud La-
tinos, quod colax (*immo alazon*) apud Graecos. sicut igitur α ||
28 inde est ablata persona parasiti α

et militis': ergo hae personae in Menandri comoedia sunt,
31 quod concludit **31** EAS SE NON NEGAT PERSONAS TRANSTV-
 LISSE IN EVNVCHVM SVAM EX GRAECA. ergo iam non con-
 tra legem fecit, quod ex Graeca transtulit. sed quoniam
 et Latinae comoediae sunt, redit ad ueniale statum, ut **5**
33 nescisse se dicat **33** SED EAS FABVLAS FACTAS PRIVS LA-
 TINAS SCISSE SE ID VERO PERNEGAT. sic iungitur qualitas
 absoluta de iuris ratione, quoniam licitum est ex neces-
 sitate rerum, ut nota similitudo personas singulas reseruet:
35 hoc est enim quod dicit **35** QVODSI PERSONAS ISDEM ALIIS **10**
 VTI NON LICET QVI MAGIS LICET CVRRENTIS SERVOS SCRIBERE:
 haec enim semper necessitate naturali sunt apta et in-
 ligata personis. ita fit, ut, quicumque personam aliquam
 collocat, eius debeat mores exprimere. quam rem con-
40 cludit **40** DENIQUE NVLLVM EST DICTVM QVOD NON DICTVM **15**
 SIT PRIVS. sed hic res intelligamus, non uerba. haec quae
 dicunt Graeci *πράγματα* naturaliter omnibus semper sunt
 aequalia ad dicendum, uerba sunt *terminata* <natura>
nostra. et haec controuersia. sequitur iam ratio prologi,
 quam in Andria praecepi, ut audientiam a populo petat, **20**
42 concludens simul cum ueniali statu prologum **42** QVARE
 AEQVVM EST VOS COGNOSCERE ATQVE IGNOSCERE QVAE
 VETERES FACTITARVNT SI FACIVNT NOVI, ut hic et absoluta
 qualitas per exempla contacta sit. deinde sic audientia
44 petitur **44** ET CVM SILENTIO ANIMADVERTITE VT PERNOSCA- **25**
 TIS QVID SIBI EVNVCHVS VELIT. hic iam comoediae ipsius
 res potestatemque noscamus.

2 personas non negat α || 4 transtulit. sed W.: -lisset LF,
 -lit *rell.* || 5 redit] redditae α || 7 SE *om.* LG || 8 ratiocinatione
 β, at *cf.* p. 9, 19; 89, 15 | quoniam L, quod *rell.* || 10 enim *om.* L
 11 non licet uti α || 12 inlegata LFα, illisgrata G || 15 dictum
 est α || 16 *sir*] est L | sed] et Goetz (*coll. schol. ad v. 25*)
 17 *πράγματα* Lindenbr.: ΠΡΓΜΔ L, ΠΡΑCMA F, ΠΡΑΤM G,
 ΠΡΑΤMA α || 18 ad dicendum (ducendum G, dic̄ dū α) *codd.*;
 at dicta *edd.* | terminasti L | natura *add.* W. || 19 et] sed α
 hic G | controuersia <est> B, *edd.* || 23 et W.: est *codd.* || 24 con-
 tracta G, cum tacta V, cum tacita BS

I.

1.

Prima igitur scaena deliberatiuam integram tenet, quae talis est: deliberat adulescens, an expulsus a meretrice, cui munera missurus est, rursus rogatus ut redeat
 46 iterum reuertatur. — **1** QVID IGITVR FACIAM haec delibera-
 tiua duas partes in propositione deliberantis continet <et> 5
 ex utraque parte argumenta, sed eo hic seruus accedet,
 ut possit alteram partem persuadere. deliberatiua utique
 ab honesto et ab utili et ab eo an fieri possit et an
 necesse sit semper diuiditur. haec igitur an seruata sint
 considerare debemus. ac primo propositio est QVID IGITVR 10
 FACIAM, quae communis est ad utramque partem. deinde
 incipit una pars NON EAM. adiecit causam cur ire debeat
 NE NVNC QVIDEM CVM VLTRO ACCESSOR. deinde alterius
 47 partis est propositio **2** AN POTIVS ITA ME COMPAREM. ab
 48 honesto diuisio ponitur **3** NON PERPETI MERETRICVM CON- 15
 TYMELIAS EXCLVSIT REVOCAT REDEAM NON SI ME OBSECRET.
 rursus diuisio in alteram partem ex diuisione uidelicet illa
 50 an fieri possit, ut amator contemnat quam diligit **5** SI
 QVIDEM HERCLE POSSIS NIHIL PRIVS NEQVE FORTIVS, et quasi
 asserit fieri non posse. deinde adiungit ab inhonesto, quod 20
 ultro ad eam ueniet. atque hic adiungit et ab inutili
 'quod confessus fueris te amare, eludet, ubi te uictum
 senserit'. consideratis partibus adulescens concludit ad
 56 ipsam rursus deliberationem **11** PROIN TV DVM EST TEM-
 PVS ETIAM ATQVE ETIAM COGITA ERE QVAE RES IN SE NEQVE 25
 <MODVM NEQVE> CONSILIVM. hic iam persuasio accedit, quo-

1 igitur *om. B' (edd.)* || 4 iterum *G*, ut *LVS*, *om. FB'* |
 reuertatur <ad ipsam meretricem thaidem> α || 5 duas partes]
 oratio est α | propositione] est *add. VS* | et *add. W.* || 6 eo
Zeune: ea *codd.* | accedit *GF*¹ || 8 honesto <est> *codd.* || 10 primo
 post est α || 12 ire <non> *F*, iri α || 13 accessor ultro *F* || 17 di-
 uisio <illa> *L* | uidelicet *W.*: uidet *L*, *om. rell.* || 18 contempnet
L α | quē *LB'*, que *G* || 23 <et> adulescens *G* || 24 tempus
 est tempus (*t. 2. om. FG*) β || 25 IN SE] inquit *codd.*, *cf. infra* ||
 26 accidit *L* α

niam cogitatio superior ex utraque parte concepta ad integrum aequali cogitationum ratione prorupit. persuadet autem, ut reuertatur ad meretricem, ab eo quod fieri non possit, ut non reuertatur. respondet autem se iniuriam passum. uerum quaestioni opponit illud, quod *in amore* semper 5 amantium ista sit consuetudo. ergo primo an possit repugnare: QVAE RES inquit <IN SE> NEQVE MODVM NEQVE CONSILIVM HABET VLLVM EAM CONSILIO REGERE NON POTES. aduersus iniuriam, quam passus est, sic opponitur consuetudo 14 HAEC OMNIA VITIA SVNT INIVRIAE SVSPICIONES 10 INIMICITIAE INDVTIAE. — INCERTA HAEC SI TV CVPIAS RATIONE CERTA FACERE sensus est hic: si haec, quae in amore semper uarie contigerunt ac propterea uidentur incerta, si tu uolueris ratione corrigere, ut certa perficias, tale erit, inquit, ut si operam des, ut cum ratione in- 15 sanias. subiungit deinde orationem irascentis amatoris exclusi, in qua exprimitur ira, quae numquam uerbo complet, quod cogitat mens. ita posuit 20 EGONE ILLAM ut desit 'non puniam' QVAE ILLVM 'amat' scilicet QVAE ME 'exclisit' QVAE NON aut 'ueretur' aut 'metuit': sic enim 20 iram exprimimus. haec igitur molestiam faciunt: 'tu ergo ea uitia *per curas* noli cumulare, ne sollicitudo gemine-
tur'. et quoniam serui persuasio parum profecerat circa adolescentis animum dolentis quod esset exclusus*, optima

70 α*[24] 25 o INDIGNVM FACINVS ex his, quae amor accidunt, et se et illam esse aliter atque aliter asserit, se miserum, illam scelestam dicens. cui seruus persuadet, ut se ab ea redimat quam minimo queat pretio. quam etiam

1 suscepta α || 2 prorupit <ere quae res in se> α || 4 respondit L || 6 ita LG | repugnat <dum proponit> α || 8 potest L || 9 consuetudo <ubi sic assumit (-itur S)> α || 11 <et post ita concludit> incerta <igitur> haec α | CVPIAS] postules Ter. || 13 uarie L, -ia *rell.* || 17 uerbo G, -a *rell.*; -is Zeune || 18 ut desit] scilicet α || 19 non om. α | <scilicet> amat α || 20 metuet L || 21 molestia L, -sta α | faciunt om. L || 22 per curas W.: percurras *codd.* || 23 partum L, -tim F || 24 dolentis animum α | optima] initium novae scaenae in α

ratione subiungitur scaena, in qua meretrix ipsa est, cuius praesentia et oratio persuadere possit et uultus, ut amator iniuriam ignoscat.

α Bacchidem longius sumpta (supra *S*) translatione definit quid sit, scilicet 'calamitas nostri fundi' id est miseria per hypallagen (yp- *codd.*), quod miseros faciat.

2.

81 1 MISERAM ME VEREOR NE ILLVD GRAVIUS PHAEDRIA TVLERIT in hac scaena primo controuersia est, dein deliberatiua. 5 controuersia talis est: adulescens amator missurus munera fuerat, quae eadem meretrix postulauerat, et multa alia. meretrix habens amatorem, qui promiserat uirginem quandam, quae aliquando eius meretricis soror dicebatur, sed aberrauerat <et> a praedonibus rapta uenumdata fuerat, 10 hanc inquam amator alius cum promississet, meretrix adulescentem amatorem exclusit. rea fit iniuriarum. haec controuersia uenialem statum continet: confitetur enim se fecisse iniuriam, uerum dicit necessitate, quod uelit eam puellam a milite recipere, quae sibi soror antea fuerat. 15 et quoniam semper uenialis status sub qualibet purgatione coniectura tractatur, an hoc animo fecerit siue necessitate siue alia qualibet causa, tractanda hic erit etiam similiter coniectura. quam quidem rem breuiter percurrit ipsa dicens (*v. 16—17*) 'non quo quemquam plus diligam, eo feci; sed ita 20 erat res, faciendum fuit'. haec controuersia accusationem habet et defensionem, sed defensio perseuerat usque ad deliberatiuam: nam petitura est meretrix aliquot dies, se adu-

2 et uultus *ante* persuadere α | ut] et *LF* || 5 deinde *F* || 6 <quae> talis α || 7 postularat α || 8 meretrix — qui] cui alter amator α | qui <ei> *F*, *om. L* || 10 et *hic add. W.*; post rapta legitur in α || 12 <a se> exclusit α || 17 coniecturam (per coni-*G*) *LG* || 18 tractanda (-tata *G*, -ta *L*) hic erit] hic erit tracta α | coniectura similiter α || 19 ipse *LG* || 22 deliberatiuam <orationem> α || 23 aliquos *codd.* | se — pollicetur] et pollicetur haberi deinceps se a phedria adulescente suo amatore α

lescens amatorem futurum pollicetur. omnis autem petitio uim deliberatiuam tenet. ergo secundum ordinem ad singula reuertamur.

- Egreditur meretrix primo: ex hoc declarat se quod fecerit necessario fecisse, quod dicit VEREOR NE ILLVD 5 GRAVIUS PHAEDRIA TVLERIT NEVE HOC ALIORSVM ATQVE EGO FECI ACCEPERIT. duo posuit: 'ne <****>' et 'ne' factum meum aliter Phaedria acceperit quam a me factum est
83 aut non intellexit'. — 3 QVOD HERI INTRO MISSVS NON EST propositionem iniuriae tenuauit nunc, quod quasi minus 10 est ab excluso: non enim dixit 'quod exclusus est', sed 85 'quod intro missus non est'. — 5 ACCEDE AD IGNEM HVNC IAM CALESCES PLVS quidam intelligunt 'ad ignem' ad amorem, hoc est ad ipsam meretricem. sed melius illud est, quod quidem Menander aperte dixit, meretrices iuxta do- 15 mum suam uel in atrio solitas habere aram Veneris uulgariae, cui cotidie sacrificent, ut hoc sit: 'accede ad ignem' hoc est ad aram, ut iocatus seruus sit 'iam calesces plus
86 satis'. — 6 TVNE HIC ERAS PHAEDRIA CVR HIC STABAS CVR NON RECTA INTROIBAS optimum principium sumpsit mere- 20 trix: cum rea ipsa sit facti, adulescentem coepit arguere, 87 quod non ingressus est. — 7 CETERVM DE EXCLVSIONE VERBVM NVLLVM hoc seruus dicit, quod meretrix callide loquitur. dicit tantum de iniuria, unde intelligi licet, quod hic exclusionem posuit, quia seruus accusatoris animo 26 dicit ad illa supra (v. 3) 'quod intro missus non est'. —
89 9 SANE QVIA HAE MIHI SEMPER FORES accusatio hic sumit exordium — quod quanto temperamento dictum est! —, quod non semper meretricis fores amatori pateant, quod riuales

1 petitio uim *W.*: petitionem (-tio orationem *B'*) *codd.* ||
2 deliberatiua *F* || 5 quod dicit] dicens α || 7 *lac. sign. W.* ||
8 acceperit phedria α || 9 aut *W.*: an *codd.* || 10 nunc *W.*: non *codd.* || 11 quod] quo *LVS* || 15 meretricis *LFV*¹ || 16 haberet *LFV*¹ | aram *S*, ara *G*, annū *LFV*, ignē in arā *B'* | uulgariae *Lindenbr.*: illi carā (illic aram *F*, illis caram *G*) β *V*, ulli garā *S*; illecebrae *Schoell* || 17 ut hoc sit] pro hoc igitur dictum est ei α || 18 ut] et? | seruus <parmeno> sit <dicens> α || 22 est] sit? | 24 unde] id inde *Zeune* || 29 meretrices *LG*, -cis (*post fores*) α

sibi praeponatur: hoc enim dixit QVIA SVM APVD TE PRIMVS. et cum meretrix dissimularet totum impetum, rursus
 91 adulescens accusationes effudit **11** QVID <MISSA> O THAIS
 THAIS. iteratio nominis accusantis ostendit iracundiam. —
 VTINAM ESSET MIHI PARS AEQVA AMORIS TECVM sensus hic 5
 est: utinam et tu amoris partem mecum habuisses: si
 enim hoc fuisset, posset contingere, ut in hac iniuria aut
 tibi doleret, ut mihi dolet, *aut mihi non doleret, ut tibi*
 94 *non dolet.* hoc enim dixit **14** EGO ISTVC ABS TE FACTVM
 NIHILI PENDEREM hoc est: factum tuum contemnerem. — 10
 95 **15** NE CRVCIA TE OBSECO ANIME MI PHAEDRIA incipit de-
 fensio, quae optimum principium tenuit, ut irascentis
 primum animus temperaretur. deinde consilio generaliter
 subiungit argumentum meretrix, sed coniecturale, quod non
 hoc animo fecerit, quo alium apud se uideatur habere po- 15
 96 tiorem: hoc enim dixit **16** NON POL QVO QVEMQVAM PLVS
 AMEM AVT PLVS DILIGAM EO FECI. similiter subiungit gene-
 97 rale aliud argumentum status uenialis ex necessitate **17** SED
 ITA ERAT RES FACIENDVM FVIT. post meretrix conturbata
 oratione serui petit audientiam, ut plenior origo narretur: 20
 non tantum exclusionem ipsius narrare debet, sed et cau-
 sam. post principia petit audientiam, qua concessa nar-
 107 ratio incipit **27** SAMIA MIHI MATER FVIT. breuitas semper
 in narratione seruanda est et in dictione aperta uerba.
 ita hic *et* nomen et affectum et locum posuit habitationis. 25
 narrat matri suae datam puellam dono a quodam merca-
 tore ab Atheniensi ciuitate sublatam ac se ignorare dicit,
 utrumne ipsa ciuis Atheniensium fuisset <an> tantum de
 ciuitate sublata sit. adicit illud, quod ‘nomen matris et
 patris dicebat ipsa’ (v. 31): etenim proficit ad causam 30
 eius rei, quam petitura est. scimus enim in narratione

5 amatoris *L* | sensus <enim> α || 6 amoris *G*, amatoris
 et (amoris *post* mecum *addito*) *LF*α | sic *LVS* || 10 nihil *L* ||
 13 temperaretur *L*, -peretur *rell.* || 16 qvo *om.* *LG*α || 22 quam
 β *V* || 24 in 1. *om.* *L* || 25 posuit (primum *add.*) *Zeune*: posuimus
codd. || 28 an *add.* *Zeune* || 29 sit in *mg.* *V*, *sscr.* *FB'* (*del.*?) ||
 30 etenim *FG*, enim *rell.* | <hoc> proficit *FB'* || 31 quam

rationem futuris quaestionibus collocari. quoniam ergo dictura est concedi sibi debere aliquot dies, ut puellam recipiat, et hanc adiungit causam, ut suis parentibus reddat: 'uolo enim' inquit 'amicos sic parare beneficio meo' (cf. v. 69). ideo praemisit 'matris nomen et patris', ut ueri simile sit posse hinc parentes sciri, si nomina iam tenentur. denique adiecit et alia signa sibi cognita esse, quia mercator ex praedonibus unde emerat se audisse dixerit abreptam esse e Sunio. 'Sunio' autem intelligit locum prope Athenas iuxta mare collocatum. redit rursus 10 ad affectum, quod dicit sibi carissimam esse puellam, cum mater sic eam educauerit, ut opinione populi filia diceretur. inde narrat discessum suum: excitat enim, quod cum hospite Athenas uenerit, qui sibi haec omnia, quae habebat meretrix, dereliquit. quam rem quidem non sine 15 causa uidetur adiecisse, sed ut ostenderet, quanta semper mercede dilecta sit, ut adulescens intelligat, non se maximum munus dedisse, cum uideat tantum donari meretrici. hoc quidem seruus negat factum dicens et dominum multa donasse. concedit mulier et ad narrationem redit et dicit 20 profectum militem amatorem suum <et> ad adulescentis Phaedriae notitiam se nunc peruenisse. qua in re commendat animum, cum dicit 47

127 TVTE SCIS POST ILLA QVAM
INTIMVM HABEAM TE ET MEA CONSILIA VT TIBI CREDAM
OMNIA. pergit narrationis partes uniuersas complere, quod 25 mortua matre frater materna bona inuaserit, uirginem uenundederit et speciosam ac peritam artis, quod fidibus sciret, deinde quod eam ille amator suus emerit miles, quod uenerit et irascatur, quod meretrix coeperit alium amatorem habere. hic intelligendum acriter illud est, quod 30

(sscr. uel cum) *F*, cum *rell.* || 2 debere sibi α || 6 parentis (*om.* sciri) *L V*¹ || 9 Sunium 2. *F* | intelligūt *G*, -gitur α || 10 locus .. collocatus α || 12 eam sic *FG* α || 14 uenerit <rite> α | qui *G*, quae *rell.* || 15 <illa (-i *VB'*)> meretrix α | derelinquit *LG* | <illa> non α || 19 et *om.* α || 20 dedisse *FG* | concedit *W.*: -tendit *codd.* | et 1. *B'*, *om.* *rell.* | redit et (ac *FG*) | rediens α || 21 et *add.* *W.* | ad *om.* *LG* || 22 se nunc *Westerh.*: sed hunc *LF* α , se *G* || 25 pergunt *G*, per^{git} igitur *V*

supra (v. 46) dixit 'te amatorem interea loci cognoui',
 ut ideo miles puellam tanto pretio emerit, quod sciret se
 tantum amari a meretrice, quippe cum eam sic reliquis-
 set, quae adhuc nullum haberet amatorem. ergo conse-
 quenter hodie irascitur miles, posteaquam inuenit mere-
 138 tricem cum hoc amatore. hoc ergo adiungit **58** FINGIT
 CAUSAS NE DET SEDVLO. et hoc temperate: ostendit hoc
 militem uelle, ut praeponatur alteri amatori. qua re ac-
 cepta se pollicetur munus miles quod comparauerat do-
 139 natum. — **59** SI FIDEM HABEAT SE IRI PRAEPOSITVM 10
 TIBI hoc est: si accipiat fidem <me> ipsum praeposuisse
 140 tibi **60** APVD ME AC NON ID METVAT duo sunt 'si fidem
 habeat' et 'si non metuat'. quid autem metuat? NE VBI
 ACCEPERIM SESE RELINQVAM. hic iam causas petitionis
 ostendit: hoc enim petitura est meretrix, ut paucos interim 15
 dies, quousque puella dono detur, miles apud meretricem
 in amore praeponatur. finita narratione concludit ad suspi-
 cionem nescio quam exitum narrationis, quod idem miles
 iam omisso amore meretricis nunc uirginem diligit: hoc
 142 enim dixit **62** SED EGO QVANTVM INTELLEGO AD VIRGINEM 20
 ANIMVM ADIECIT. petit rursus Phaedriam, ut paucos dies
 sibi commodet, quibus prior esse apud se miles possit.
 dicit causas quod soror dicta est, quod uelit parare ami-
 cos beneficio suo. sed post haec iratus adulescens redit ad
 accusationem uehementer, quo eam declarare possit in- 25
 gratam enumeratque beneficia sua uel quae praestiterit
 uel quae parauerit. quibus accusationibus meretrix uicta,
 quo facilius adulescenti persuadere possit, quod antea
 postulauerat, dicit se ei ad omnem uoluptatem commodare
 consensum, ne eum aliquo offendat. qua re uictus adu- 30

1 dixit <postea miles> te *L* || 4 quae *FG*, cum *rell.* |
 haberet nullum *FGα* | ergo *F'B'*, ego *rell.* || 8 acceptasse *L*,
 concepta se *G*, concessa se *FV*¹, concessū se *SV*², concessisse
B' || 9 miles munus *VS* || 10 ire *LGV* || 11 me *add. Lindenbr.* |
 ipsam *F*, *om. L* || 16 <a milite> puella donetur <sibi> *α* || 17 a
 suspicione nescio quem *FGα* || 18 narrationis *W.*: narrantis
codd. || 22 esse *Lindenbr.*: is (*om. G*) *codd.*

lescens omnia se quae meretrix uellet facturum esse promittit et monet, ut memoriam sui nominis teneat. quo discedente ista secum loquitur, quod uehementer diligat Phaedriam neque aliquid callide fecerit, sed cuncta ratione complebit.

5

II.

1.

207 **1** FAC ITA VT IVSSI DEDVCANTVR ISTI haec scaena
tenet prima parte mandata serui 'ducantur ad meretricem
208 et illa dona, quae ante comparaui'. — **2** SATIN HOC MANDATVM EST TIBI aperte, inquit, dicta sunt tibi ista? —
209 **3** ROGARE QVASI DIFFICILE SIT sensus est: quasi quid me 10
210 fugerit, sic interrogas. — **4** VTINAM TAM ALIQVID INVENIRE FACILE POSSIS PHAEDRIA QVAM HOC PERIBIT sensus: tam facile utinam lucri aliquid inuenias, quam facile
211 istuc amittes. — **8** ET ISTVM AEMVLVM QVOD POTERIS AB EA PELLITŌ mandat adulescens seruo, uti munus suum uerbis 15
216 ornet et militem meretricis amore discludat. — **10** <ETSI> NVLLVS MONEAS hoc est: etsi non moneas, quod alio in loco (*Hec. I 2, 4—5*) ait 'nullus dixeris, alias ut uti pos-
225 sim causa hac integra'. — **19** DI BONI QVID HOC MORBI EST seruus confirmatus dat consilium domino, ut rus per- 20
gat, quia meretrici ante promisit. secum loquitur conquerens fortunas domini: quae est allocutio sola continens dolorem. generaliter tractat tamen, cum non tam de do-
230 mino quam de amore conqueritur. — **24** MIRVM NI EGO

1 meretrix quae *L* | promittit <adulescens> *L* || 2 quo discedente *W.*: quod inscindent et (q- i- om. *G*) *codd.* | ista *Schoell.*: ita *codd.* || 8 et *L*, om. *rell.* | comparaui *B'*, -uit *rell.* || 9 tibi ante dicta *FG* α || 10 rogitare *FG* (= *Ter.*) | <si> quid *B'SV*² | me om. *G* || 11 fugerit] fuerit *G*, fugiat *F*, -git *rell.* | difficile ante sic *add.* *G*, post interrogas *rell.* | TAM om. *LGVS* || 14 istud α | amittes *V*²*S*², -tis *rell.* || 15 ut *F'G*² α || 16 <ab> amore α || 18 ut om. *L* α | uti om. *G* | possum *LGB'V* || 20 confirmat *L*, -mans *F* || 21 antea α | <cum (con- *VS*, col- *GB'*)> loquitur *LG* α || 23 tamen] tande *G*, de *L*

ME TURPITER DABO mirum est, inquit, ni turpiter ego hic
 231 accipiar: hoc est 'me turpiter dabo.' — 25 CVM DECRE-
 PITO HOC EVNVCHO decrepiti dicuntur magis senes, si qui
 longa senectute uix loqui possunt et tantummodo fractis
 uocibus exprimunt quae loquantur ac sunt quasi quaedam 5
 crepitacula.

2.

232 1 DI IMMORTALES HOMINI HOMO QUID PRAESTAT haec
 scaena exultationem continet, in qua nihilo minus para-
 situs loquitur, cuius de moribus et persona collocauit,
 cum dixit (*prol. v. 30*) 'colax' id est adulator. nam cum 10
 parasitorum personae antea his moribus essent, uti plagis
 atque uerberibus risum dominis euocarent, hic nouo more
 artem exercere monstratur, ut omnia dominis consentiendo
 hoc genus artis exerceat: ita enim dixit hanc nouam per-
 sonam de Graeco esse translata. ergo hic mores expri- 15
 mit suos. et fit comparatio per qualitatem, quae melior
 ars in parasito esse uideatur, utrum illa, quae plagis ac
 uerberibus uitam perturpiter contineat, an haec quae ad-
 sentando et arridendo ipsa potius habere in potestate
 uideatur dominos. — HOMINI HOMO inquit QUID PRAESTAT 20
 STVLTO INTELLEGENS SENSUS est: homini stulto homo in-
 telligens quid praestat, hoc est quantum antecedit, ut
 (*Sall. Catil. 1, 1*) 'omnes homines, qui sese student praestare
 234 ceteris animalibus'. — 3 MEI LOCI ATQVE ORDINIS 'mei
 loci' pauperem dicit, 'ordinis' parasitum. — HOMINEM HAVD 25
 INPVVRVM non malum: inpuros enim crudeles et saeuos

3 si quis *L* || 5 hac sunt *G*, assunt *L* α | quasi *om. L* ||
 9 collocauit] |||||t *L* || 12 euocarent *Schoell*: colloc- *codd.*;
 concit- *Lindenbr.* Cf. etiam p. 120, 17 || 13 dominis *Schoell*: ho-
 minis (-ni *G*) *codd.* || 18 perturpiter *L*, turp- *rell.* | contineat
Zeune: -nebat *codd.* || 21 <non> intelligens *LF* α || 22 praestat
 <id est praecellit> *FG* α | quantum antecedit *W.*: a (ad *FG* α)
 te quantum accedit (-dunt *G*) *codd.* | ut *L*, *om. rell.* || 24 ani-
 malibus <Multum distant, ut Cicero (cf. *De inv. I 4, 5; De or.*
I 8, 32) 'hoc a bestiis differimus, quod loqui possumus'> *FG* ||
 25 hominis *L* α || 26 seruos *LG* α

appellant, unde et spurcos dicebant saeuissimos, ut Tullius in Galliana (*fr. 3 M.*) 'qui spurce dictum commemorarent
 235 in libera ciuitate'. — 4 PATRIA QVI ABLIGURRIERAT BONA
 ligurrire est leuiter cibos suspensis quodammodo digitis
 tangere, ut idem Terentius in *Eunucho* (*V 4, 14*) dixit de 5
 meretricibus 'quae foris <cum> cenant, ligurriunt'. ita ad-
 iecta praepositione abligurrire plurimum consumere signi-
 236 ficat. — 5 VIDEO SENTVM SQVALIDVM AEGRVM PANNIS AN-
 NISQVE OBSITVM miserorum expressio his modis semper
 impletur: uultu, habitu corporis atque uestitu. ita uesti- 10
 tus est, quod dixit 'sentum' et 'pannis obsitum', corporis
 habitus 'squalidum', uultus est 'aegrum'. sic Virgilius (*Aen.*
III 593—94) 'respicimus: dira inluuies inmissaque barba,
 consertum tegimen spinis' et supra (*v. 591—92*) 'mise-
 randaque cultu procedit'. — PANNIS ANNISQVE OBSITVM 15
 obtectum intelligimus 'obsitum', unde intellectus uerbi
 ipsius efficitur 'pannis obsitum' et 'annis obsitum'. —
 237 6 QUID ISTVC ORNATI EST ornamenta et in malis dicimus,
 non solum in pulchris et melioribus hoc nomen colloca-
 tur. ita cum supra de deterioribus dixerit, subiecit 'quid 20
 istuc, inquam, ornati est?' ipse similiter paulo post, cum
 eunuchum mutata ueste uestitum uideret indecore, ait
 (*IV 4, 6*) 'ita iam adornabat fugam'. sic ipse alibi (*Ad.*
 239 *II 1, 22*) 'ornatus esses ex tuis uirtutibus'. — 8 HIC EGO
 ILLVM CONTEMPSI PRAE ME hoc est: me considerans illum 25
 241 miserum dixi. — 10 EX EODEM ORTVM LOCO scilicet quia
 supra (*v. 3*) dixit 'quendam mei loci atque ordinis'. —
 242 11 QVI COLOR hoc est, quod supra (*v. 5*) positum 'uideo
 aegrum' NITOR VESTITVS quod supra dixerat 'sentum' QVAE
 HABITVDO CORPORIS 'annis obsitum', cum contra Virgilius 30
 (*Aen. III 590*) dixisset 'macie confecta suprema'. hic

2 in Galliana qui] in gallia (galia L) aqua *codd.* || 4 <ab>-
 ligurrire L F α || 6 <ab>ligurriant L || 7 <coepit> abligurrire L ||
 8 AEGRVM *om. L* || 12 habitus <est> SV² | squalidum (-us S)
 <est> SV² | aegrum <est> SV² | sicut G || 14 memorandaque
codd. || 17 pannis] *de cod. V v. praef.* || 22 indecorum F | ait
 W.: ut *codd.* || 30 <est> annis SV²

interrogatus ille nescio qui, cur tali habitu et miseria
 esset ornatus, docet illam artem, quae in parasitis antea
 244 fuerat. ideo subiecit **13** AT EGO INFELIX NEQVE RIDICVLVS
 ESSE NEQVE PLAGAS PATI POSSVM. ita utrumque, quod in
 disciplina fuerat, breui responsione conclusit, quod et ri- 5
 diculus antea fuerit et uerberatus, at contra colax para-
 situs quod nunc melius artis genus parasitorum esse uide-
 atur, idque dicit a se primum institutum propterea, quod
 est hominum genus, qui omnium rerum sibi uindicant
 principatum, quos sectando et consensu his commodando 10
 facile in amorem tuum possis inducere. exinde natum
 248 dicit parasitorum hoc genus, ut colaces sint. — **17** EST
 GENVS HOMINVM QVI SE PRIMOS OMNIVM RERVM VOLVNT
 NEC SVNT 'omnium rerum primos' in omnibus rebus pri-
 253 mos. — **22** IS QVAESTVS EST MVLTQ VERRIMVS concludit 15
 hanc parasitorum sectam ad sectandum omnibus esse po-
 254 tiorem. — **23** SCITVM HERCLE HOMINEM HIC HOMINES EX
 STVLTIS INSANOS FACIT 'scitum' inquit elegantem, ironia
 tamen. quod autem dixit hunc facile ex stultis reddere
 insanos, certa ratione conclusit, quod semper insanos fa- 20
 255 ciat praua laudatio, ut Sallustius <***>. — **24** IN-
 Terea loci vbi ad macellvm venimus significaui iam
 'interea loci' nihil aliud tenere nisi interim, ut 'loci'
 256 adiectio sit nihil significans. — **25** CUPPEDINARI OMNES
 'cuppedinarii' sunt qui cupiditatibus populi seruiunt, quos 25
 257 omnes enumerat: **26** CETARII <'cetarii'> sunt qui salsamen-
 ta uendunt, nam cetariae dicuntur bolonae: cete
 enim genere neutro pisces sunt, qui ad salsamenta pro-
 ficiunt. LANII COQVI FARTORES PISCATORES AVCVPES hi
 sunt 'cuppedinarii omnes'. 'fartores' dicimus, qui gallinas 30

2 artem *B'*, *om. rel.* || 4 utroque β *V*¹ || 5 concludit *GB'S* ||
 6 et<si> *codd.*, *corr. Lindenbr.* || 7 esse *om. L* || 8 dicta se *L*,
 dictasse *F*, dicti se *VS* || 10 consensum *FB'* (*edd.*) || 11 tuum]
pro tui | natum *B'*, ratum *rell.* || 15 *is* | his *L* α || 17 <parasitus>
 hic *SV*² || 19 tamen <est> *SV*² || 22 significaui *W.*: -uit *codd.* ||
 24 cupedinarii *GS* || 25 cuppedinarii *LV*¹, cupped- *B'SV*²,
 cuped- *FG* || 26 cetarii *add. W.* || 29 hi *glossae AA*: aucupes
codd. || 30 cupedinarii *G*, cuped- *rell.* | dicimus <illos> *SV*² qui

farciant, ut in meliorem usum sagina pinguescant. —
 258 **27** QVIBVS ET RE SALVA ET PERDITA PROFVERAM supra
 (v. 4) dixerat hic parasitus de alio 'itidem patria abligur-
 rierat bona', unde ait se quoque bona patria consumpsisse.
 ergo sensus hic est: quibus cuppedinariis et de meo patri- 5
 monio mihi demens ad uictum necessaria profueram et de
 alieno cum obsonaram: hoc enim dixit 'quibus et re salva'
 cum adhuc integrum patrimonium haberem, cum de meo
 emerem, 'et perdita' cum consumpto patrimonio de aliena
 259 re mercarer. — **28** SALVTANT AD CENAM VOCANT quidam in- 10
 telligunt 'ad cenam uocant' inuitant: solet enim aduenienti-
 bus cena promitti, ut Plautus in multis comoediis (*Epid. I*
1, 6; cf. Poen. V 3, 32; Truc. I 2, 27) 'aduenienti' inquit 'tibi
 cena dabitur'. sed melior sensus est 'ad cenam uocant'
 hoc est ad emenda, quae in cena sunt necessaria. <nam> 15
 hoc est ueri simile eum, qui aliquid uendat, lucrum po-
 tius uelle ab eo, qui ad se [†]uenire aut quiddam per ob-
 261 sequium uelle. — **30** TAM FACILE VICTVM QVAERERE hic
 uere quasi quidam intellectus ille superior explicatur,
 quod dixit 'ad cenam uocant', ut inde intellexerit ille 20
 nescio qui facile quaeri uictum. quamquam et si ad
 cenam emendam intelligat, nihilominus poterit cogno-
 263 scere facile sibi parasitos uictum quaerere. — **32** SI POTIS
 EST TAMQVAM PHILOSOPHORVM HABENT DISCIPLINAE EX IP-
 SIS VOCABVLA PARASITI ITIDEM VT GNATHONICI VOCENTVR 25
 nomina disciplinae apud philosophos saepe ab auctoribus
 uidentur imposita, ut a Platone Platonici, ab Epicuro
 Epicurei. ita hic parasitus exultans nouam hic discipli-
 nam parasitorum cum adulatione complens dicit suum

gallinas *W.*: quia ui *LV*, quia ut *G*, qui aues *F*, qui *S*, qui
 aucillas *B'*; qui pallia *glossae AA* (ubi qui altilia *Buecheler*) ||
 2 profuerant *L α* || 4 ait *Goetz-Schoell*: et *codd.* | bona quoque
LF α || 5 cupedinariis *FG* | de medio *α* || 7 obsonaram
Lindenbr.: -rem *codd.* || 10 mercare *L α*, -rē *G* || 13 aduenienti
 inquit *W.*: aduenientum quid *codd.* || 15 nam *add. W.* || 17 quam
S | uenerit *G*; *videntur nonnulla excidisse* | quoddam (quodam
G) *β V* | per *om. G* || 20 uocant *om. I* || 24 disciplinae <item>
codd.; item *glossema vid. esse ad ITIDEM*

- nomen imponi, quod ipse eam primus inuenerit: si quis se parasitus huic nationi et actui uoluerit applicare, ut Gna-
 265 thonicus esse dicatur. — **34** VIDEN OTIVM ET CIBVS QVID FACIAT ALIENVS duo ad detractionem posuit: 'otium', cum neque animus neque corpus ex otiis curationem humani- 5
 268 tatemue cognoscit; uerum istud parum est: adiecit 'cibus alienus', ut et de uictu sit iam nulla cogitatio. — **37** RIVALIS SERVVM riuales dicuntur, qui unam amant uel meretricem uel amicam, quod quasi uno riuo amoris utantur. — SALVA RES EST NIMIRVM HOMINES FRIGENT hic sen- 10
 269 sus est: integra nobis sunt omnia, siquidem aduersarii ante ostium stantes propterea frigide agunt. — **38** NEBV-
 LONEM uel uanum, ut nebula est — neque enim aliquod corpus uel ulla soliditas — uel 'nebulonem' furem, quoniam nebula semper utuntur. Homerus (*Il. III 11*) 'ἄλλε 15
 πτῇ δέ τε νυκτὸς ἀμείνω'. — HISCE HOC MVNERE ARBITRAN-
 TVR SVAM ESSE THAIDEM 'hisce' nominatiuus pluralis est pro 'hi'. credunt exinde suam Thaidem esse, quod tale
 271 munus adducent. — **40** IMPERTIT participem facit. —
 272 **41** NVM QVIDNAM HIC QVOD NOLIS VIDES hoc dicit Par-
 menoni obiciens uirginem in aspectum, quod, cum uidere se Parmeno dissimulasset etiam frequenter obiectam, pa-
 273 rasitus interrogare maluit **42** SED QVID VIDETVR TIBI HOC MANCIPIVM, ut tam pulchra uirgo mancipium diceretur. deinde nuntiat irridens seruum hoc munus Thaidi mitti, 25
 quod quidem ille cognoscit. idcirco dicit, quo dominus
 276 suus intelligatur exclusus **45** OMNIVM RERVN HEVS VICISSITVDO EST, ut usque seruis Terentius uehementes grauesque

4 facit *FG* | detrectationem *Gerstenb.*, at *cf. III 2, 26* ||
 5 ex otiis *V*², excitus (et c- *S*) *rell.* || 6 <insuper> adiecit *SV*² ||
 7 deuinctus *LG* *V*¹ || 11 sunt nobis *FG* || 12 stantes] stant et ? || 14 quoniam] qui *L* || 15 ΡΑΕΠΠΗΔΤΕΝΙΚΤΟCΑΜΙΝΟΝ *L*, ΚΑΕΠΠΗΔΤΕΝΙΚΤΟCΑΜΙΝΟΝ *F*, ΡΑΕΠΠΙΝΙΡΤΟCΑΜΙΝΟΝ *G*, ΡΑΕΠΠΗΔΤΕΝΙΡΤΟCΑΜΙΝΟΝ *VS* || 16 arbitrabantur *LG*
 18 pro *W*.: quo *codd.* | exinde *om. L* || 19 adducit *L*, -cunt *F* (*recte?*) | IMPERTIT *om. L* || 20 NOLIS] uelis *L* || 24 duceretur *G* α || 26 quo *W*.: quod *codd.* || 28 EST *om. L* | ut usque *Schoell*: utrisque *codd.*; ubique *Lindenbr.*

sententias applicauit, ut in Andria (*I* 1, 34) Sosia dixit
 'ut ne quid nimis': est enim astutum seruorum genus et
 satis ad intelligendum mente uersutum. est autem sensus:
 nihil in proprio statu perpetuo permanere, sed uerso car-
 277 dine in diuersas uices cuncta mutari. — **46** SEX EGO TE 5
 TOTOS PARMENO HOS MENSES QVIETVM REDDAM familiare
 Terentii 'sex menses' dicere: est enim dimidia anni pars,
 unde non paululum tempus est. sic alibi (*Ad. III* 3, 42—43)
 279 'ac non prius sex mensibus olfecissem'. — **48** ECQVID
 281 BEO TE hoc est beatum reddo. — **50** TVM TV IGITVR PAV- 10
 LVLVM DA MIHI OPERAM FAC VT ADMITTAR AD ILLAM pul-
 chra parasiti illusio, ut, cum ipse adducat munus, nun-
 tiari ab aduersario seruo uelit. quam enim stultum est,
 cum aduersarius aduersarium nuntiat dona esse missurum!
 283 — **52** NVM QVEM EVOCARI VIS et haec arte tractata sunt: 15
 nam cum parasitus domum fuisset ingressus, Parmenoni
 dicit, an aliquem sibi uelit euocari, tamquam ipse in-
 grediendi iam non habeat potestatem. — SINE BIDVVM HOC
 PRAETEREAT scit enim dominum affuturum et ita eum
 285 meretrici absentiam promisisse. — **54** CALCIBVS SAEPE 20
 INSVLTABIS FRVSTRA hoc est: in fores saltabis calcibus, hoc
 286 est insilies. — **55** ETIAM NVNC HIC TV STAS per silentium
 intelligimus parasitum iam ingressum esse ad meretricem
 et dona tradidisse et nunc egredi, Parmenonem et nunc
 288 stare ante ostium. — **57** FACETE DICTVM suaue et io- 25
 290 cunde. — **59** EX PIRAELO locus est mari uicinus iuxta
 Athenas aptus ad uoluptatem. denique commemorat po-
 stea adulescentes illic sibi conuiuium praeparasse, quibus

5 mutari *Lindenbr.*: -re *codd.* || 7 Terentio *Lindenbr.* ||
 12 nuntuari *S*, -re *rell.* | quam *Westerh.* (*cf. II* 3, 47): cum
 (*Tum G*) *codd.* || 15 QVEM] quam *LV*¹, quemquam *F* | euocare
 uis *G*, euocari <hinc> vis <foras> *SV*², euocari *F* || 17 euocare
G || 18 habet *LG* *V*¹ || 19 cum meretrice *codd.*, *corr. Lindenbr.* ||
 21 <frustra> in *SV*² | sultabis (-bit *L*, exult- *SV*²) *codd.* ||
 22 tu hic stas *G*, hic stas *S* || 24 et nunc *I. W.*: et (& *i* *V*², *om. S*)
 non *codd.* | et nunc 2.] etiam nunc *V*² || 27 uoluntatem α | po-
 stea commemorat *FG* α || 28 adulescens α

Chaerea praepositus cenam contubernalibus praeparat. ideo
 291 adiecit NAM IBI CVSTOS PVBLICE EST NVNC. — 60 NON
 TEMERE EST non passim, non sine causa.

3.

- 292 1 OCCIDI NEQVE VIRGO EST VSQVAM NEQVE EGO QVI
 ILLAM E CONSPECTV AMISI MEO haec scaena prima parte 5
 <con>questionem tenet, quod impeditus sit, cum uirginem
 sequeretur, in cuius amorem inciderat, quominus eam de-
 duceret et ubi habitaret agnosceret. post cognitionem —
 nam fit agnitio ubi maneat seruo indicante — efficitur
 deliberatio, an ad eam pro eunucho ire debeat. illae 10
 diuisiones plenae sunt suasoriae: ab utili, ab honesto, ab
 eo quod fieri potest, quas, ut aequum est, suo loco per
 ordinem tractabimus. nunc ad conquestionem reuertamur.
 OCCIDI NEQVE VIRGO EST VSQVAM NEQVE EGO utique neque
 ego usquam sum, qui illam e conspectu meo perdidici. — 15
- 293 2 VBI QVAERAM VBI INVESTIGEM quaerere est alicubi rem
 repositam persequi, inuestigare suspicione aliquid ubi
 lateat inquirere. — QVEM PERCONTER quem interrogem.
 inter percontationem et interrogationem hoc interest, quod
 percontatio responsionem habet ex scientia confirmante 20
 uel ex narratione: cum dicimus 'ubi habitat?' — hic enim
 hoc nescire se dicit — responsurus est 'in uia' uel ali-
 quid tale; interrogatio uero est, cui respondetur 'non'
 aut <'etiam'>, uelut 'fecisti quod iusseram?', cui neces-
 sario de duobus superioribus efficitur ab eo, qui interro- 25

6 conquestionem *W.*, cf. *infra* || 7 amore *LF* α || 10 ad
 eum *LF* *B'V* | illa *LV* 1 || 11 suasoriis <uerbis> *SV* 2 || 12 <ad>
 quas *L* α , <at> quia has *F* || 13 tractauimus *L* α || 15 qui] quod
LG *V* 1 || 16 rem *V*, iam *rell.* || 17 suspicionē *LG* *V* 1 , -nis *V* 2
(lac. in S) | aliquam *G* || 18 per contra *LV* 1 | quem] quo *LV* 1 ||
 20 confirmantis? || 21 dicimus] dicit quis? | hic <est> *SV* 2 ||
 23 non aut *post* 20 habet *codd.*, *transp. Schoell*; etiam *add. W.*
(cf. Andr. IV 5, 5) || 24 uelut <est illud> *B'SV* 2 || 25 affici-
 tur *L* α

gatus est, responsio. ergo hic 'quem perconter?' uides utique, quia de habitatione futura fuerat interrogatio (v. 30). ita et in Andria (IV 5, 5), cum Crito quaereret, ubi habitaret Chrysis, dixit 'sed quos perconter uideo'. —

297 — 6 TAEDET COTIDIANARVM HARVM FORMARVM iam, in- 5
quit, me paenitet uidere mulieres cotidianas et assueta
forma. — HIC VERO EST QVI SI OCCEPERIT AMARE LVDVM
IOCVMQVE FVISSE DICES ILLVM ALTERVM sensus est: hic
adulescens si amare coeperit, fratrem eius Phaedriam
dices ludum et iocum fuisse, hoc est non amasse: ita 10
302 enim hic insanibit in amore. — 11 VT ILLVM DI DEAEQVE
304 OMNES SENEM PERDANT hic incipit conquestio. — 13 QVID
TV ES TRISTIS QVIDVE ES ALACRIS dicitur cum quodam gaudio
idem tristis: nam ex hoc, quod uidisse se pulchram uirginem
dicit, quadam laetitia contactus est, quod eandem tamen ex 15
aspectu perdidit, tristis esse debet, ut non solum in fine (v. 11),
305 uerum et in principio (v. 1) significarat. — 14 VNDE IS
310 unde aduenis. — 19 CVM IN CELLVLAM AD TE PATRIS
PENVM OMNE CONGEREBAM CLANCVLVM hoc in loco persua-
det seruo, ut auxilium sibi et consilium commodet, et re- 20
petit gratiam, quam dicit se ante praestitisse, ut in An-
dria (I 5, 57; 59) 'si te in germani fratris dilexi loco ...
seu tibi morigera fuit in rebus omnibus'. — CVM IN CELLV-
LAM AD TE PATRIS PENVM OMNE CONGEREBAM CLANCVLVM
apte beneficium se antea praestitisse, quod conueniret per- 25
sonae, dixit, cum seruulis <in> cellulam patris omnem
penum sit solitus transferre. 'penum' tamen intelligimus
omne quicquid ad uictum est: quidam enim tantummodo
pulmentaria hoc sermone significata uoluerunt. ut Virgilius
(Aen. I 703—4) 'quibus ordine longo cura penum stru- 30

1 uides fort. del., cf. infra || 4 habitaret <et> LF α | dixit
sed W.: dixisset codd. || 5 HARVM F, om. rell. || 6 asueta formas
G || 7 hoc coeperit L α || 10 dices F, -cis rell. || 11 insanibit G,
-uit rell. || 15 contractus codd., corr. Goetz (cf. p. 93, 24) || 16 esse
debet ut F, esse debet G, es ut debes L α | <hoc> non F ||
17 significarat Schoell: -ret (-re SV²) codd. || 20 accomodet
B'SV² || 21 se dicit FG α || 25 conuenire LF α || 26 in cel-
lulam W.: cellula β , de cell- α || 27 tamen] autem Lindenbr.

- 311 ere et flammis adolere <penates'. — 20 AGE INEPTE>
ineptum prorsus est, quod non aptum est. ideo 'age
312 inepte'. — 21 SIVE ADEO DIGNA RES EST VBI TV NERVOS
INTENDAS TVOS sensus est: si talis haec res est, ubi omnes
tuos cogitatus possis intendere et plurimum inlaborare. 5
denique <quia> digna res est, ubi laborandum sit, conti-
13/14 nuo subiungit 22 HAVD SIMILIS VIRGO EST. — 23 DE-
MISSIS HVMERIS ESSE non cibo in tota aliqua pinguedine
subleuatis. — VINCTO PECTORE macie ita deducto, ut
uinetae esse uideantur. — GRACILES SIENT legitur et 10
'gracilae', ut declinauerit Terentius haec gracila. —
315 24 SI QVA EST HABITIOR PAVLO si est aliqua corpulentior. —
316 25 DEDVCVNT CIBVM minus cibi dant. — REDDVNT CVRA-
TVRA IVNCEAS per hanc operam ita instituendi et ita cibos
dandi reddunt uirgines iunco similes, quod herbae genus est ita 15
in longitudinem aequali modo porrectum, uti nulla per corpus
317 appareat uel nodo effecta pinguedo. — 26 NOVA FIGVRA
ORIS et in Andria (*I* 1, 91—92) diximus formam esse lau-
318 dandam 'ibi uideo adulescentulam forma'. — 27 COLOR
VERVS et hic quoque ad pulchritudinem proficit, ut apud 20
Virgilium (*Aen.* *I* 1, 590—91) 'lumenque iuuentae pur-
pureum', in quo et anni declarati sunt, quod 'iuuentae'.
ita et hic anni indicati sunt plurimi, id est FLOS IPSE. —
319 28 HANC TV MIHI VEL VI VEL CLAM VEL PRECARIO quem-
admodum petitio a maioribus ad inferiora descendit, si- 25
cuti semper diximus in petitione esse faciendum. —
320 29 MEA NIHIL REFERT DVM POTIAR MODO quaelibet causa
sit, dummodo ego ad hoc perueniam, ut possim potiri. —
321 30 QVID VIRGO CVIA EST hic iam quaeritur, an fieri possit,
a facultate: quam rem interrogatus adulescens redit ad 30

1 penates *add.* *B'G*; AGE INEPTE *add.* *Lindenbr.* || 3 SIVE]
si *G* || 5 cogitatus *W.*: cognatus (-tos *GS*) *codd.* | in labore^{ra}
L¹V¹ || 6 quia *add.* *W.* || 7 uirgo est <uirginum nostrarum> *FG* |
<quas matres student> dimissis *FG* α; dim- *etiam L* || 9 deducta
LG || 10 uincta esse uideatur *codd.*, *corr.* *Lindenbr.* || 16 utinilla
β *B'V¹* || 17 nona figuris *LGV¹* || 19 uideo] aspicio *Ter.* ||
24 <uide> quemadmodum? *cf. p.* 120, 24 *al.* || 28 ut possim *F*,
possim ut *rell.* || 29 CVIA] cui *L V¹*

conquestionem, quod sic eam de conspectu impeditus ami-
 329 serit. — 38 IMMO ENIMVERO INFELICITER recte adulescens
 reprehendit seruum dicentem 'incommode': est enim in-
 commodum, cum nos nobis causa sumus, ut aliquid damni
 sentiamus; at uero hic parum feliciter gesta res est uel 5
 infeliciter potius, cum ex euentu et ex fortuna quidam
 occurreret senex, ut impedimento esse potuisset. et certe
 mihi uidetur idcirco mutasse genus calamitatis, ut infeli-
 citatem potius quam incommodum diceret, quod incom-
 modum iam malum est quod euenerit, infelicitas uero 10
 id malum est, quod peruersa fortuna contingit, quod tamen
 331 consilio et uirtute corrigi et sustineri potest. — 40 LIQVET
 MIHI DEIERARE manifeste, inquit, possum iurare: 'liquet'
 enim hoc est clarum et manifestum est, ut Cicero pro
 Cluentio (28, 76) 'quidam sibi indices non liquere dixerunt'. 15
 335 'deierare' autem est sancte iurare. — 44 ACCVRRIT AD
 ME QVAM LONGE QVIDEM hic in omnibus exprimenda est
 tarditas, quo impedimentum non parui temporis possit
 ostendere: nam licet 'accurrit' diceret, tamen certum est
 istam properationem in sene fuisse tardissimam. deinde 20
 adiecit et locum, quod dixit 'quam longe quidem'. iste
 corporis qualitatem subiungit TREMENS, deinde LABRIS DE-
 MISSIS. haec iam ad impedimenta loquendi uidentur ap-
 posita, et quod dixit 'tremens' <et quod 'labris demissis':
 scimus enim retortis ad hiatum labris et proeminentioribus 25
 minus facile sonos exprimi. adiecit tamen GEMENS, quod
 tardius in gemitu natura senectutis expresso sono aliquid
 locutura prorumpet. deinde congeminat quasi reuocationem

1 si *LGV* || 3 incommode] -dum *codd.* || 5 res est *Lindenbr.*: re se (sed *B'*) *codd.* || 6 ex 2. *om.* α || 11 peruersū *V* ||
 12 sustineri *S*, -re *rell.* | possit *F* || 13 deierare *F*, (add. illum)
*SV*², delerare *V*¹, delirare *L*, delilare *G* | <ualde> iurare *G* α ||
 14 pro *F*, *om.* *rell.* || 16 delirare *L*, delilare *V*¹ *G*¹ || 18 quo *W.*:
 quod *codd.* || 19 dixerit *Lindenbr.* || 20 sene *G* -nē *rell.* || 21 isti
Lindenbr. || 22 dimissis (dem- *B'*) *codd.* || 24 et — demissis
add. W. || 25 et *W.*: sed *codd.* | proeminentioribus] *cf. Thes.*
gloss. II 137^b || 26 sonos *W.*: son⁹ *L*, solius *G* α, solere *F* ||
 27 natura *Zeune*: -rae *codd.* | sono *S*, suo *rell.*

- 337 uel salutationem quod dicit **46** HEVS HEVS, in quo ostenditur tarditas, simulque illud declaratur, quod uere uox ista ab eo coeperit sono, qui et uocem et gemitum declararet. — TIBI DICO et hic quam stulte, ut, cum iam reuocauerit, adiceret 'tibi dico!' sed inde subiunxit, cum ⁵
- 338 utique paratus esset adulescens ad audiendum, **47** SCIS QUID EGO TE VOLEBAM: quam enim stultum est, ut, cum ante debeat dicere, neluti interroget ac dicat 'scis, quid ego te uolebam?'! ita coactus est adulescens respondere, ut diceret DIC. inter uices uocum magna tarditas declaratur. contra respondit ille CRAS EST MIHI IUDICIUM: etiam hoc stultum est, quod ait 'quod cras fuerat futurum, pridie nuntia'. deinde tarda narratio est, quod dicit 'est mihi iudicium'. denique dolor adulescentis et hac narratione
- 339 exprimitur, quod dicit **48** QUID TVM. atque ille adiecit ¹⁵ uerba paene non necessaria, cum respondet VT DILIGENTER NVNTIES PATRI ADVOCATVS MANE MIHI ESSE VT MEMINERIT. denique ista sic expressa ex hoc intelligi datur, cum ad-
- 341 iunxit **50** DVM HAEC DICIT ABIT HORA atque iniecit ROGO NVM QUID VELIT, quo quidem fortasse uerisimile uideatur ²⁰ esse eum, qui properaret, tacente eo, qui retinebat, amplius interrogare uoluisset. uerum hoc ad festinantem magis pertinet: qui enim dixit 'rogo numquid uelit', metuebat, ne forte discedentem rursus senex reuocaret. de-
- 342 nique cum ille respondisset **51** RECTE INQVIT, tunc dicit ²⁵ adulescens ABEO. — CVM HVC RESPICIO AD VIRGINEM post locutionem diu habitam respicio, inquit, ad eam quam
- 344 sequebar uirginem. — **53** MIRVM NI HANC DICIT MODO HVIC QVAE DATA EST DONO hic cognitio efficitur eius, quae
- 346 quaerebatur. — **55** COMITES SECVTI SCILICET SVNT VIR- ³⁰ GINEM interrogat signa, quo facilius quam suspicatur eam

1 in quo *W.*: inquit *codd.* || 8 dicit *LV¹B'* || 11 etiam *W.*: et in *codd.* || 13 nuntia *W.*: -at *codd.* || 14 et] ex *B'* || 17 nuntiet *LGVB'* || 18 cum] quod? || 20 quo *W.*: quod *codd.* || 23 cui *FB'S* | ne quid *β V* || 26 habeo *codd.* || 27 locutionem <inquit> *codd.* (ergo bis inquit) || 28 ni *F*, ne *rell.*

347 uirginem esse cognoscat. — **56** IPSA EST ILICET DESINE
IAM CONCLAMATVM EST quotiens causa ab oratoribus fini-
ebatur et a iudice sententia ferri habuerat, semper con-
clamabatur 'ilicet', hoc est ire licet. signum ergo finis
et cognitionis plenae istuc uerbum dicit 'desine, iam con- 5
clamatum est', illud scilicet conclamatum est, quod 'ilicet'
354 dicitur. — **63** DVAS FRATRIS PARTES PRAEDICAS si enim
eum riualet habet frater, cum ipse sit pauper. et bene
huius comparatione lapsus est sermo ad id, quod necessa-
rium fieri posset, ut ad consilium responderet seruus 10
355 **64** IMMO ENIM SI SCIAS QVOD DONVM HVIC DONO CONTRA
COMPARET: indicat enim eunuchum mitti, ex quo consilium
nascitur, ut ipse pro eunucho ad meretricem pergat. —
357 **66** INHONESTVM HOMINEM quod contra est, ut ipse dixit
(*Andr. I 1, 95*), 'facies honesta ac liberalis'. — SENEM 15
MVLIEREM singula sunt, ut aetatis indicium sit, quod 'senex'
362 'mulier', quod sexus a mare uideatur alienus. — **71** OB-
SECRE HERCLE PARMENO FAC VT POTIAR res redit ad
preces: quam quidem se effecturum seruus pollicetur et
fingit se discessurum, sed tenetur a domino et, dum lau- 20
datur a domino fortuna eunuchi, quod ad eam iturus est
domum, ubi uirgo pulcherrima est, sic subit ratio, ut ipse
debeat pergere. quam rem prouidus seruus agnouit:
369 **78** QVID SI NVNC TVTE INQUIT FORTVNATVS FIAS an fieri
possit. ut dixi supra, deliberatiuae praecepta percurrit: 25
0/71 a facultate **79** CAPIAS TV ILLIVS VESTEM . . . **80** PRO ILLO
TE DVCAM . . . TE ILLVM ESSE DICAM; deinde ab utili
372 **81** TV ILLIS FRVERE COMMODIS QVIBVS TV ILLVM DICEBAS
374 MODO et reliqua; deinde an fieri possit **83** QVANDOQVIDEM
ILLARVM NEQVE TE QVISQVAM NOVIT NEQVE SCIT QVI SIES 30

1 silicet *V*, scil- *rell.* || 4 silicet *V*¹, scil- *B'SV*² | scire
*B'SV*² || 5 cognitionis *Gα* | uerbum <est, unde> dicit? || 8 sic *β* ||
10 posset ut ad *G*, possit ad *rell.* || 16 indicium *Lindenbr.*:
iud- *codd.* || 17 a mare *Sabbadini*: amare *codd.* || 20 laudan-
tur *FB*, -dentur *GIS* || 21 fortuna *W.*: -nae *codd.* | ad *om. L* |
est] sit *G* || 25 ut — deliberatiuae *W.*: ut dixit (-xi *FG*) pro-
didi liberatiuae (*in mg. delib- F*) *codd.* || 29 <uel aut> an *α*

PRAETEREA FORMA ATQVE AETAS IPSA EST FACILE VT PRO
 EVNVCHO PROBES. hoc quidem ioco dicebat seruus, sed
 rem inuentam pulchre cogit fieri adulescens, cumque diu
 repugnaret ad terrendum eum, periculum futurum esse,
 ne in domo meretricis tamquam adulter teneatur, hic ille 5
 respondet, adulterium in domo meretricis esse non posse,
 381 per statum finitium. — 90 AT ENIM ISTAEC IN ME CVDE-
 TVR FABA ex prouerbio est, nam dicunt quendam auarum
 rusticum, cum fabam coxisset et cum socio inuaderet in
 eodem uasculo, partem sibi depoposcisse et aquam adiecisse 10
 parti suae, quae corrupta et alteram quoque corrumpit: unde
 communis faba corrupta est et in eum, qui hoc fecerat, tota
 conuersa est. igitur prouerbiū est, ut qui male fecit, in
 383 eum recidat quod fecit. — 92 QVAE NOS NOSTRAMQVE
 ADVLESCENTIAM HABENT DESPICATAM quasi insertam et ad 15
 se quadam diuisione pendentem, quale est illud (*Verg.*
 386 *Geo. I 292*) 'ferroque faces inspicat acuto'. — 95 AN POTIVS
 HAEC PATRI AEQVVM EST FIERI melius est, inquit, ut in
 domum meretriciam deducar et referam gratiam, quam
 389 patrem fallam. — 98 IVBEO COGO ATQVE IMPERO cum ne- 20
 390 cessitate sunt. — 99 NVMQVAM DEFVGIO AVCTORITATEM hoc
 est: obtemperabo, non auctoritatem tuam defugiam.

III.

1.

391 1 MAGNAS VERO AGERE GRATIAS THAIS MIHI haec
 scaena gloriosi militis tenet iactationem et exultantiam,

4 eam *LF B' V* | esse *G*, est *rell.* || 6 respondit *FG* || 9 <ut
 cum socio inuaderet> in eodem uasculo *post* depoposcisse(t) *codd.*,
corr. W. || 10 depoposcisset . . . adiecisset *codd.*, *corr. Lindenbr.* ||
 13 est 2. *G*, *om. rell. (ras. in V)* | fecit] facit *LF α* || 14 quod
Lindenbr.: qui *codd.* || 16 diuisio *LV¹* | quale *S*, quod *rell.* ||
 17 facis *codd.* || 19 et (*post* referam) *add. SV²*, -que *B'*, *om.*
β V¹ || 21 NVMQVAM — defugiam] haec erasa sunt in *LS*, at in
L liquido agnosci possunt | defugiam *B' V²* | hoc — auctori-
 tatem *om. B' V* || 22 diffugiam *codd.* || 24 et *F*, *om. rell.* | exultanti
V¹, -tationis *B' SV²*

quae narratio bellissime agitur. primo cum nuntiatum
 fuisset meretricem libenter missa dona sumpsisse, parum
 credidit, nisi iterum diceretur. ita interrogat 'magnas uero
 392 gratias?' — 2 INGENTES hic persona colacis parasi-
 custoditur, nam cum ille dixisset 'magnas', hic periculum 5
 adiecit 'ingentes'. ita et illud, cum ipse quaesisset AIN
 TV LAETA EST, adiecit parasitus NON TAM IPSO QVIDEM
 DONO QVAM QVOD ABS TE DATVM EST ID VERO SERIO TRIVM-
 395 PHAT. — 5 EST ISTVC DATVM PROfecto VT GRATA MIHI
 SINT QVAE FACIO OMNIA haec oratio gloriosi est militis, 10
 hoc est nimiam sibi gloriam uindicantis, quippe cum di-
 cat sibi fato uel quadam natura esse concessum, uti cuncta,
 397 quae faciat, grata sint omnibus. — 7 VEL REX MIHI SEM-
 PER GRATIAS MAXIMAS AGEbat 'uel' et significat, ut (*Verg.*
Ecl. VIII 69) 'carmina uel caelo possunt deducere lu- 15
 nam'. et est sensus: et rex mihi maximas agebat gratias,
 398 quodcumque feceram. — 8 ALIIS NON ITEM pulchre adiecit,
 ne natura regis talis esse uideretur, ut maximas gratias
 399 omnibus ageret. — 9 LABORE ALIENO MAGNAM PARTAM
 GLORIAM VERBIS SAEPE IN SE TRANSMOVET QVI HABET SA- 20
 LEM QVOD IN TE EST SENSUS: ex alieno labore gloriam
 praeparatam solo sermone in se transferre potest, qui-
 cumque instructus est corde. hic 'quod in te est' quod
 non ad salem transferimus — nam salem genere dici-
 mus masculino —, sed illud totum 'quod in te est': ut 25
 transferre in te possis alieno labore gloriam praeparatam. —
 406 16 QVASI VBI ILLAM EXSPVERET MISERIAM EX ANIMO ut
 posset curam et sollicitudinem ex animo remouere. —
 408 18 IMMO SIC HOMO EST PERPAVCORVM HOMINVM hoc est:
 talis est, inquit, ut cum paucis esse uelit. denique hoc 30

1 bellissime *W.*: breu- *codd.*; lepid- *Schopen* || 3 ita] iterum
L || 4 hic — 6 ingentes *om.* *L* || 6 AIN — EST] intuita est *L*, ain
 tu inuita (*in mg.* uel laeta) est *F*, inuita est *VS* || 8 EST] esse
 (*om.* QVOD) *F* (= *Ter.*) || 12 fato *B'*, facto *rell.* || 16 et 1. hic est
inser. W., post gratias habent *codd.* || 17 quodcumque] quidquid *F* ||
 feceram *om.* *L* || 19 agere *LV*¹ | labores *LSV* || 21 sensus <est>
F || 22 solo — 26 praeparatam *om.* *L* || 27 expueret *B'*, -rit *rell.*

409 intellexit et Parmeno, cum dixit **19** IMMO NVLLORVM ARBI-
 411 TROR SI TECVM VIVIT. — **21** EGO NON FLOCCI PENDERE
 413 contemnere et nullius momenti ducere. — **23** ELEPHANTIS
 QVEM INDICIS PRAEFECERAT quem praeposuerat elephantis,
 418 qui sunt ex India. — **28** QVID NI ESSET hoc est: dubium 5
 419 non est, quin mutus existeret. — **29** MISERVVM HOMINEM
 ET ILLVM SACRILEGVVM ‘miserum’ dixit militem, ‘sacrilegum’
 parasitum, †quia eius laudabat militem ‘me hercule’ (v. 26),
 420 quod utique falso iuravit. — **30** QVO PACTO RHODIVM TETI-
 GERIM IN CONVIVIO hoc est: quemadmodum per iocum male 10
 424 tractauerim atque pulsauerim. — **34** COEPIT AD ID LV-
 426 DERE ad id scortum ludere. — **36** LEPVS TVTE ES ET
 PVLPAVENTVM QVAERIS hic est sensus: cum tu ipse praeda
 sis, praedam quaeris. quidam intelligunt ‘lepus tute es’,
 quod natura leporis talis est, ut incerto sexu uiuat. iterum 15
 432 est ergo hic quasi tactus adulescens. — **42** QVI ADERANT
 EMORIRI comice tantum dicitur, nam emori facit. —
 434 **44** SED HEVS TV PYRGON EGO ME DE ISTA THAIDI hic
 quasi consilium petitur, an purget se miles apud Thaidem,
 quod Thais credit militem iam uirginem amare, sicuti 20
 etiam ipsa supra (I 2, 62—63) dixit ‘sed ego quantum sus-
 picor, ad uirginem animum adiecit’. dat autem consilium
 parasitus, ut magis augeat suspicionem, et huius argu-
 mentum profert, quod prosit, ut, si quando illa mentionem
 Phaedriae fecerit, miles contra Pamphilam commutet et 25
 sic inuicem iniuriae Thaidis parem gratiam ipse referat,
 445 cum Pamphilam nominat. hoc enim dixit **55** PAR PARI
 446 REFERTO QVOD EAM MORDEAT. — **56** SI QVIDEM ME AMA-
 RET TVM ISTVC PRODESSET GNATHO bona quaestio, <an>

2 non om. GB'SV² || 6 quin] quia F, qua VS, quo B' || 8 quia
 eius] quia is Lindenbr., quia iurans Goetz; fort. qui acrius. An qui
 nimis? cf. Don. | laudabit VS || 10 per iocum F, per eo cum Lα.
 per cocum G || 13 quaeres LG¹V¹ || 15 incerto B' (cf. Don.): incesto
 rell. || 16 est F, et Lα, om. G || 17 nam emori] an memori LVS ||
 18 purgone V¹, purgen FGV² | istac α | thaide codd. || 19 si
 miles L, se similes V, sese miles B'S || 23 et huius] et uaus L,
 et uius V¹, cuius G || 25 commutet L, nominat FG, -net α ||
 26 ipse] se LF || 27 <pro> pari FB'V² || 29 an add. W.

contemni se doleat: 'non' inquit 'diligit'. huic respondet
 parasitus probans, quia diligit, ex his argumentis, quando
 illud, quod dat miles, meretrix expectet atque amet: 'ergo
 452 utile est consilium, quod tibi dedi'. — 62 RIDICVLVM NON
 ENIM COGITARAS parasitus, tametsi bonum consilium in- 5
 uenerit, tamen, quoniam colax est, dicit ipsum militem,
 si cogitasset, melius inuenire potuisset.

2.

454 1 AVDIRE VOCEM VISA SVM MODO MILITIS haec scaena
 oblationem munerum tenet, quippe Parmeno oblaturus
 <est> Aethiopissam et eunuchum, quos ut oportet secun- 10
 dum domini praeceptum laudabit. igitur demonstratium
 genus causae <est>, ubi laus erit; sed quoniam praesens
 est miles et eius parasitus, erit et uituperatio. quae om-
 nia ex oratoriae artis partibus tractabuntur, quippe cum
 omnis laus uel uituperatio hominis duntaxat diuidatur ex 15
 animi bonis uel malis. haec omnia exequemur suo loco. ac
 primum miles meretricem conuenit et ab ea petit, ut dicat
 quemadmodum dona susceperit. — AVDIRE VOCEM VISA SVM
 MODO MILITIS pulchre factum, ut meretrix intus posita
 uocem militis audire se dixerit: est enim consuetudo ho- 20
 minum, ut ob recens munus omnia officia et obsequia
 praebeant; ut superba illa meretrix in amatores suos,

1 doleat *SV*², dolet *FB'*, <ne> dolâet *G*, <ne> dol& *V*¹,
 <ne> uell& *L* | huic *W.*: hic *codd.* || 3 spectat (-ant) *V*, speret
 (post atque *add.* ex) *L* | amat (*om.* *L*) *codd.* || 4 ridicule α , *om.*
L || 5 cogitauit *LFVS* | tuam (*om.* *G*) etsi β || 6 est (es *V*) dicit]
 adit *L* || 7 cogitasset *S*, -taret *rell.* || 8 modo ante uocem *L*, ante
 uisa *rell.* || 9 oblationem *W.* (*cf. infra*): subl- *codd.* || 10 est *add.*
Schopen || 11 laudabit *Schopen*: -uit *codd.* | demonstrat eum
 (eum ante dem- *B'*, *om.* *F*) genus *LFVB'* || 12 est *add.* *W.* ||
 15 homines *L* α || 16 animi *Lindenbr.*: -mis (-os *B'*) *codd.* | exe-
 quemur *B'*, -quentur *LS*, -quamur *FGV* || 21 munus] mixtis
 p *L* || 22 praebeant ut *W.*: praebeamus (-ant *G*) *codd.* | <et>
 in *LF* α

quae et Phaedriam paulo ante excluserat domo uenientem,
 nunc post munus acceptum egreditur et audisse se uocem
 457 militis dicit. — 4 <FIDICINA quae> fidibus scit, hoc est
 458 citharam nouit. — 5 PLVRIMVM MERITO TVO astuta mere- 5
 trix, ne muneris gratia dixisset se amare militem, respon-
 460 dit 'amo te, sed merito tuo'. — 7 VBIVIS NON MOROR
 462 'non moror' non impedimento sum. — 9 ITVRAN THAIS
 QVOPIAM ES interrogat Parmeno, an aliquo itura sit. —
 465 12 QVID STAMVS CVR NON IMVS HINC miles, posteaquam
 riuallis seruus uidetur offerre dona, properat, ut discedat 10
 466 meretrix, ne cogatur accipere. — 13 QVAESO HERCLE VT
 LICEAT PACE QVOD FIAT TVA bene tamquam cum milite
 468 'pace' inquit 'quod fiat tua'. — 15 PERPVLCHRA inquit
 CREDO DONA AVT NOSTRI SIMILIA uituperationis exordium
 sumitur, generale tamen, scilicet a corporeis bonis uel ma- 15
 lis: quippe sua dona per comparatiuam qualitatem a bonis
 corporis collaudauit, hoc scilicet donis detrahens riuallis
 471 sui. — 18 EX AETHIOPIA EST VSQVE HAEC hic, quoniam
 supra aduersarius dixerat 'perpulchra dona aut nostri
 similia', quam Aegyptus produserat, a corporis bonis 20
 laudare non potuit: laudauit extrinsecus, quae sunt ex
 loco et ceteris partibus, ut ex longinquitate regionis
 gratiam muneri praepararet. — HIC SVNT TRES MINAE
 hic uituperatio rursus extrinsecus facta est ab opinione,
 ab existimatione, a pretii qualitate, ubi totum callide 25
 a Parmenone factum, uti primum ea, quae in corpore
 non placebat, promeretur, post eunuchus, qui utique erat
 pulcherrimus, quia adulescens Chaerea. hic omnis laus
 472 a corpore est, quod dixit 19 EVNVCHVM TIBI QVAM

2 se om. α || 3 FIDICINA quae add. Lindenbr. || 4 astuta]
 multata L || 10 auferre α, afferre G || 11 <ea> accipere S ||
 14 haut FG, haud B'S | nostris FGS || 15 scilicet W.: sed
 (et S) codd. || 16 ab bonis (in mg. donis) F, ab donis rel. ||
 17 corporeis G | laudauit F || 18 suis Lα || 19 haud F'B'S |
 nostris FGα || 21 <itaque> laudauit? || 25 totum <domum
 (donum FGα)> codd. || 27 <primo> promitteretur codd., corr.
 W. || 28 quia S, qui rel. || 29 est F, om. rel.

LIBERALI FACIE QVAM AETATE INTEGRA. haec quidem aetas naturalis est et eunucho, siquidem mature datur. sed haec
 474 omnia personae sunt attributa. — 21 QVID TV AIS GNATHO
 NVM QVID HABES QVOD CONTEMNAS hic insultat Parmeno,
 quoniam pulcherrimum donum a meretrice iam probatum 5
 est, et concludit ex eo, quod non audeant uituperare et
 conticescant potius quam satis laudent. adiecit ab animi
 476 bonis laudem: 23 FAC PERICVLVM inquit IN LITTERIS FAC
 IN PALAESTRA IN MVSICIS QVAE LIBERV M SCIRE AEQVVM EST
 ADVLESCENTEM. artes et disciplinas animi bona nos tradi- 10
 mus, et liberos adulescentes aequum est ista cognoscere.
 sunt autem litterae, palaestra, musica et praecipua duo,
 palaestra et musica, quae alia corporis, alia animi scientia
 est, de quibus et Plato de republica (*cf. II 17*) loquitur dicit-
 que omnes ciues in adulescentia etiam his artibus operam 15
 debere tradere, ut omni genere adulescenti robur ad uirtutis
 indolem suscitetur. et hoc igitur contra militem est: nam
 his rebus dicit Plato milites et uiros fortes posse existere
 meliores; unde Achilles ab Homero (*cf. Il. IX 186 sq.*)
 inducitur <ut> uir fortissimus, sic arte doctissimus, et re- 20
 liqui, qui in palaestra plurimum ualent. idcirco adiecit
 478 'quae liberum scire aequum est adulescentem.' — 25 SOL-
 479 LERTEM DABO peritissimum exhibebo. — 26 EGO ILLVM
 EVNVCHVM SI SIT OPVS VEL SOBRIVS pulcherrimum eunu-
 chum quoniam negare non potest miles, detractionem 25
 repperit, quod in eunucho ad turpitudinem libidinis pul-
 chritudo uerti potest. et quoniam 'sine Cerere et Libero
 friget Venus' (*IV 5. 6*), dixit etiam 'hunc sobrium eu-

2 eunucho — mature *W.*: eunuchus equidem (quid- *F'G*)
 naturae *codd.* || 4 exultat *S* || 6 audeant *Zeune*: -at *codd.* || 7 con-
 ticescant *Lindenbr.*: -at *codd.* | laudet *F'G* || 12 et] haec *V²B'*,
om. FGS | praecipua duo <praecipua> *LGV S* || 13 et *W.*: uel
codd. | alia 2.] sunt *G* | scientia est *W.*: -tiae *codd.* || 15 etiam
W.: ÷ & in *LV¹*, et in *rell.* || 16 debere] de rebere *S*, de robore
LFB' V, (operan-)do robori se (tradere) debetur *G* | omni genere
W.: omnia (-ni *G*) onerē (one *F*, honore *GB' V*, more *S*) *codd.*;
 omni opere *Schoell.* | adulescentie *G* || 20 ut (*pro uir*) *Schopen* ||
 24 si — SOBRIVS *om. FB'SV²* || 28 hunc etiam *F'G α* | sobrius *S*

nuchum, si opus sit —': intelligitur autem quid consequatur. — **27** ATQVE HAEC QVI MISIT NON SIBI SOLI POSTVLAT TE VIVERE memor est mandatorum, nam quoniam dominus dixerat (*II* 1, 8) 'munus nostrum ornato uerbis, quod poteris', hoc supra factum est, et quoniam adiecerat dominus 'et istum aemulum, quod poteris, ab ea pellito', nunc hoc exequitur, cum dicit 'dominus meus neque pugnas narrat neque cicatrices ostentat suas'. — **34** NAM HERCLE NEMO POSSET SAT SCIO SI HABERET ALIVM HVNC PERPETI istum enim seruum, quod malus sit, nemo posset, 10 inquit, perpeti, si haberet tantum, unde alium compararet, ut ostendatur dominus pauper. haec propter malitiam, quia 497 neque nudare se posset, ut alius compararetur. — **44** ISTVC QVOD DIXTI MODO ET ILLVD DE RHODIO DICTVM CVM IN MENTEM VENIT colax parasitus suum ubique implet officium: 15 nam cum leuiter locutus miles fuisset, qui dixerat (*v.* 43) 'domini similis es', continuo risus sibi commouit et dixit ex ioco nunc dicto et commemoratione illius dicti, quo Rhodium adulescentulum miles se <tetigisse> dixerat, sese 501 ridere coepisse. — **48** SI FORTE CHREMES HVC ADVENERIT 20 FAC VT ORES PRIMVM VT MANEAT hic est Chremes frater puellae, quae a milite Thaidi donata est; hunc fratrem esse eiusdem et meretrix suspicatur. hanc <ob> causam mandat ancillae, ut, si uenerit, maneat, et uide quemadmodum mandat! tria praecepta sunt, quae scilicet secundum gra- 25 dum petitionis ad minora descendunt: primo enim quod maius est petimus — hoc dixit 'ut maneat' —, deinde 502 quod minus est, ut dixit **49** SI ID NON COMMODVM

1 quod *codd.* || 2 qvi] que *FG* || 4 quo *G* || 5 poterit *LV* || 6 quo *G* || 7 nunc] non *LS* || 9 hvnc] non *LVS* || 11 tantum *S*, tamen (*om. G*) *rell.* || 12 quia *Schoell*: qui *codd.* || 16 dixerat <parmenoni> *FB'* || 17 commouit et *W.*: -uit *G*, -uet *rell.* || 18 ex] et *LFV*, *om. G* | <ex> commemoratione *VS* | quo *W.*: quod *codd.* || 19 tetigisse *add. Schoell* || 20 ridere *F*, uid- *rell.* || 23 meretrix *G*, -triciis *rell.* | ob *add. Zeune* || 25 secundum *FB'*, -do *rell.* | gradum *B'*, -du *rell.* || 28 id non *om. LGS*

EST VT REDEAT, tertio quod uult ac desiderat ex necessi-
 503 tate **50** SI ID NON POTERIT AD ME DEDVCITO: quae tria
 504 seruabit ancilla. — **51** QUID QUID ALIVD VOLVI DICERE
 expressit morem domo proficiscentis, ut in properatione
 mandare aliquid cupiamus et in obliuionem ueniat ac 5
 post memoria repetatur.

3.

107 **1** PROPECTO QVANTO MAGIS MAGISQVE COGITO NIMIRVM
 DABIT HAEC THAIS MIHI MAGNVN MALVM haec scaena suspi-
 cionem habet adulescentis, quod sibi meretrix insidias prae-
 pararet, quo facilius se ad amorem posset adducere: unde 10
 sic ad coniecturam argumenta sumuntur. ac primo ipsa
 summa est 'profecto quanto magis magisque cogito, nimirum
 dabit haec Thais mihi magnum malum'. deinde incipiunt
 argumenta: a dictis 'quod me accersiri iussit', deinde <a>
 factis 'quod cum uenissem, causam ut ibi manerem reppe- 15
 rit', rursus a dictis 'quod ait rem diuinam fecisse se et
 rem seriam uelle mecum agere', a factis 'quod ipsa ac-
 cumbere mecum, mihi sese dare, sermonem quaerere', de-
 inde a dictis 'quod quaesiuit, quam pridem mihi mater et
 pater mortui essent, quod quaesiuit rus Sunii eequod 20
 <habeam' * * *, a factis 'quod' nunc misit ut ueniam'.
 haec a summo ad imum argumenta dicuntur, quorum
 quidem causae denudatio manifesta est: nam haec omnia
 fecit meretrix, non ut adulescentem in amorem posset
 inducere, sed uti de puella quod quaerit agnoscat. haec 25

1 ac desiderat *B'*, ac dederat (ac * * * *S*, addiderat *F*)
rell. || 4 proficiscentis *W.*: -ns *codd.*; -tium *Lindenbr.* || 6 me-
 moriā *LG* || 14 a 1. *B'*, om. *rell.* | quo *Lα* | a 2. *add. Lindenbr.* ||
 17 mecum agere *G*, intellegere uel agere *L*, agere *rell.* || 18 daret
LVS | <quod> sermonem *LG V¹* | quaereret *LV¹* || 20 rusuni
LV¹ | et quod *codd.* || 21 habeam — quod *add. W.*; fort. *plura*
exciderunt || 23 denudatio] an deriuatio? cf. *infra* || 24 ut om.
LVS | possit *Lindenbr.*

- omnia ex deriuatione causae explicabimus singula. nam-
 que quaesivit 'rus Sunii ecquod habeam', quia supra
 (I 2, 35) in narratione dictum est abreptam puellam e
 Sunio; quaesitum est 'quam longe a mari' propterea, quia
 puella a praedonibus rapta est. deinde reliqua quae
 511 cum ea una, ecquid habuisset, cum periit'. — 5 ROGET
 QVIS QVID TIBI CVM ILLA si me aliquis interroget, quid
 mihi cum meretrice sit, respondeam NE NORAM QVIDEM. — 10
 513 7 REM DIVINAM FECISSE hoc est sacrificium fecisse. —
 REM SERIAM VELLE AGERE MECVM rem necessariam et
 517 grauem mecum loqui. — 11 VBI FRIGET ubi oratio de-
 ficit et quid agat non habet. — HVC EVASIT eo usque
 conscendit et exiuit, ut (*Verg. Aen. II 458*) 'euado <ad> 15
 525 summi fastigia culminis'. — 19 EAM SESE INTENDIT
 ESSE VT EST FALLACIA hanc sese mihi obicit et inten-
 526 dit et probare cupit, ut est audacia. — 20 VERVM EA
 SI VIVIT ANNOS NATV EST SEDECIM NON MAIOR THAIS
 QVAM EGO SVM MAIVSCVLA EST certos adulescens dixit annos 20
 sororis suae, quod et nuper (*II 3, 27*) adulescens †Phae-
 driae indicauerat, cum dixit 'anni sedecim' et ita, ut
 nos diximus, optimus sensus est, quod annos nata sede-
 cim sit, non maior, post inferatur 'Thais quam ego sum
 531 maiuscula est'. — 25 O CAPITVLVM LEPIDISSIMVM impe- 25
 tratura primum praebet obsequium, deinde mandata ex-
 532 equitur tria illa, quae supra dixi: nam primum 26 THAIS
 MAXIMO TE ORABAT MODO CRAS REDIRES; at cum hoc nollet,

2 rusuni *LV*¹ || 3 abripiam *LVS* || 4 est *om. FG* | quia]
 quod *S* || 5 puellā (*om. a*) *LV* | praedonis *LFV* || 7 et quis
GVS || 8 et quid (quod *GVS*) *codd.*; quid *Ter.* || 9 quis<quis>
LFVS | simile ... quis *L*, simile si aliquis *Fα*, me si ali-
 quis *G* || 12 MECVM] & cum *LFVS*, & *G*, hoc est *B'* || 13 VBI *G*,
om. rell. | frigeret *LV*, fingeret *FS* || 17 FALLACIA] audacia *Ter.* ||
 18 EA *om. α* || 19 natū *LV*, -ta *rell.* || 21 Phaedriae] immo Par-
 menoni || 22 indicauerit *F(L?)V*¹ | annis *L* | sedecim <sunt> *α* ||
 27 dixi *F*, -it *rell.* || 28 modo] opere *Ter.* | <ut> cras *B'SV*²
 (= *Ter.*)

534 offert aliud 28 AT TV APVD NOS HIC MANE, quo utique
 536 bene ordinem <in>uertit; post infert 30 SI ISTVC SATIS
 CERTVM EST TIBI AMABO VT ILLVC TRANSEAS VBI ILLA EST.

4.

39 1 HERI ALIQVOT ADVLESCENTES COIMVS IN PIRAEO hic
 adulescens unus ex illis est, qui in Piraeo conuiuium sibi 5
 praeparauerunt, cui praeparando praepositus est Chaerea,
 qui in amorem pro eunucho nunc suppositus ad meretricis
 domum deductus est. quaerit igitur hic adulescens con-
 40 uiui praepositum. — 2 DE SYMBOLIS VT ESSEMVS de
 collationibus ut ederemus, hoc est cibos sumeremus. — 10
 45 5 AVT QVID CONIECTEM aut quid suspicer. — 7 QVIS-
 NAM HIC EST quoniam supra (II 3, 68) dixerat Chaerea
 'nesciui nobis Thaidem uicinam', pergens e uicino, hoc
 est e domo meretricis, exeuntem Chaeream uidet habitu
 eunuchi. idcirco dicit 'quisnam hic est?' 15

5.

49 1 NVN QVIS HIC EST NEMO EST NVN QVIS HINC ME
 SEQVITVR NEMO HOMO EST haec scaena allocutionem tenet
 exultantis et gaudentis et laetantis, quam breui tempore
 amoris compleuerit uoluptatem. — NVN QVIS HIC EST ita
 inquirere uidetur adulescens, non tamquam metuat, ne 20
 aliquis superueniat, sed gaudium ut possit euadere, quam

1 offerre (-& B') L α | quo W.: quod *codd.* || 2 inuertit
 W. coll. v. III 2, 49 et 50 || 4 adulescentuli Ter. || 6 praeparauit
codd., corr. Lindenbr. | est F, om. *rell.* | chereas *codd.* praeter G ||
 8 est om. LV¹ || 9 symbolis *codd.* || 10 dederemus LVS ||
 11 AVT] at *codd.* | quod G, qui *rell.* | coniectura ut L α | suspi-
 cet G, -ces α || 12 HIC EST] hinc a Thaide exit Ter. || 13 e] ei
 LV || 14 est e domo] esse homo L α, est domo G | uidet Lin-
 denbr.: -deat L α, -dit FG | <in> habitu B'SV² || 15 dicat L α ||
 16 hic] hinc LV¹ || 18 laetantis et gaudentis FG α | quam]
 quod in B' || 21 sed gaudium W.: aut *codd.* | posse LV¹,
 -et B'SV²

- 550 rem consequenti uersu significat, quippe cum dicit **2** IAM-
NE ERVMPERE HOC LICET MIHI GAVDIVM. sed quod sequi-
tur, repugnat 'sed neminem hic curiosum interuenire nunc
mihi, qui me sequatur quoquo eam, rogitando <obtundat>'.
551 — **3** NVNC EST PROPECTO INTERFICI CVM PERPETI ME POSSVM 5
modo est, inquit, omne tempus, cum pati me possum necari,
ideo scilicet, ne gaudium meum aliqua turpitudine uita
553 contaminet. — **5** SED NEMINEMNE CVRIOSVM INTERVENIRE
NVNC MIHI ad aetatem adolescentiae et animos eorum, qui
in re ueneria amoris sui effectum continuerint, pertinet 10
hoc, quod uolunt indicare semper: nam integrum et ho-
nestum gaudium magis silentio crescit, ut hoc apud Te-
rentium est (*Hec. I 2, 32*) 'sed ut tacita mecum gaudeam',
apud Virgilium (*Aen. I 502*) 'Latoniae tacitum pertemp-
558 tant gaudia pectus'. — **10** CHAEREA QUID EST QVOD SIC 15
GESTIS ea omnia, quae adolescentem uelle cognouerat,
<cum> interrogata essent, tamquam non cito respondentem
559 rursus <interrogauit> **11** QUID ME ASPECTAS QUID TACES.
560 — **12** O FESTVS DIES HOMINIS AMICE SALVE quid est
562 'festus dies hominis'? — **14** IMMO TE OBSECO HERCLE 20
VT ME AVDIAS expressit morem laetantium, ut dixi, et
maxime eorum, qui rem ueneriam compleuerunt: ipsi enim
563 magis cupiunt indicare. — **15** NOSTIN HANC QVAM AMAT
FRATER hinc est narratio, cuius exordium a meretrice
cepit: uirginem ei missam dono dicit, simul et laudat et 25
de amore confitetur; indicat et quod frater meretrici dare
praeparasset eunuchum, quod <de> consilio serui ipse pro
eunuchō ad meretricem deductus sit. et ne stultum ui-

1 dixit *L* || 3 hic] Ihic (!) *L* || 4 quoque eam *LV*¹, queque
iam *G*, quique (quippe *S*) iam *FB'SV*² | recogitando *LV*¹ | ob-
tundat *add. Lindenbr.* || 5 NVNC] non *LV'S* || 8 -NE] nec *F*, hic
*B'SV*², *om. G* || 10 sui effectum] siue affectum *α* | contenerint
G, (*ex corr.*) *B'*, -rit *rell.*; obt-? || 17 cum interrogata essent *W.*:
interrogata (-tus *G*) est (*om. F*) et *β V*¹, -ta sunt et *B'SV*² ||
18 interrogauit *add. W.*; ait *suppl. G* || 19 salue <amice> *LFα* ||
21 dixi et *W.*: dixi *F'S*, -it *rell.* || 24 cuius *W.*: cum *codd.* ||
26 et *om. L* || 27 de *add. W.* | consilio *F*, -um *rell.* | serui
<sui> *G* | <quia> ipse *co ld. praeter B'*

574 deretur, adiecit causas, quas et supra posuerat: ut **26** VI-
DEREM inquit AVDIREM ESSEM VNA CVM QVA CVPIEBAM
ANTIPHO. deinde inter alia persequitur, quemadmodum
577 ad effectum suae cupiditatis uoluerit peruenire [**29** SATIS
581 TVTO TAMEN ironicos dictum.] **33** ABDVCIT SECVM 5
ANCILLAS: quod ipsa meretrix descenderit ad cenam,
quod paucae circa uirginem remaneant eandem 'noui-
ciae puellae', ita ut et morem propter nouitatem ne-
sciant et propter aetatem nihil ualeant suspicari. —
583 **35** VIRGO IN CONCLAVI SEDET conclaue dicimus locum, 10
584 quem [†]multa patefaciunt. — **36** IOVEM QVO PACTO DANA-
AE MISISSE AIUNT QVONDAM IN GREMIUM IMBREM AVREVM
haec pictura, inquit, erat in tabula, quomodo Iuppiter
586 Danaae imbrem aureum misisset in gremium. — **38** ET QVIA
CONSIMILEM LVSERAT IAM IPSE OLIM LVDVM quia, inquit, 15
Iuppiter et ipse propter amoris flammam conuersus in
imbrem aureum sese commutarat ad fraudem et similiter
lusum luserat, ut ego, qui pro eunucho ad uirginem ue-
587 neram. — **39** IMPENDIO MAGIS ANIMVS GAUDEBAT MIHI
amplius ex hac re, quod Iuppiter fecerat, mihi gaudebat 20
588 animus. — **40** DEVM SESE IN HOMINEM CONVERTISSE utique
intelligimus Iouem uenisse humana figura, deinde per im-
pluuium per alienas tegulas clanculum descendisse. —
589 **41** FVCVM FACTVM MVLERI fraudem scilicet: sunt enim
592 cum fraude ea, quae fucō uidentur infecta. — **44** DVM 25
593 HAEC REPVTO MECVM de Iouis facto cogito. — **45** IIT LAVIT
REDIT apta narrationi oratio est, ubi facta multa breui-
ter explicantur, sicuti ipse in Phormione (*I* 2, 53 sq.). —

3 ANTIPHO deinde] ante se ideo die *Lα*, ante sed ydonee
F | alia *G*, aliqua *rell.* || 4 affectum *FGα* | uoluerit] potuerit? |
SATIS — dictum *secl. W.*, cf. *Schlee ad h.l.* || 5 ironicos] inamicos
codd. | adducit *LG B' V* || 6 descenderit *Zeune*: -dit *codd.* || 7 ea-
dem *LV*, eadem *S* || 10 conclaue] in conclaui *β V* || 11 quem]
ciuem *LV*, ubi ciues *B'* | multa (-ti *G*)] cf. *Fest. P.* 38, 9?
Thes. gl. s. v.? | dane (dianae *SV²*) *codd.* || 14 misisset *G*, misit
sed *rell.* || 15 IPSE] ille *Ter.* || 18 qui *B'*, *om. rell.* || 22 <in> hu-
mana *F B'* || 24 <ut> sunt *codd.* || 26 IIT] IN *LV¹*, It *B'*, Et *G* ||
27 <oratione> oratio (putatio *L*) est *Lα* || 28 in phormione

- 598 **50** FLABELLVM TENERE TE ASINVM TANTVM uehementer,
inquit, uellem te uidere tantum asinum flabellum tenen-
tem; uidere ergo uellem 'quis esset status' hoc est
quae forma, qui habitus in te erat, cum flabellum tan-
tus asinus contineres. hic turpiter quidam legunt po-
tius <'tentum'> quam 'tantum', ut sit 'asinum tentum':
quod in scaena esse dictum ob indignitatem Terentianae
599 comoediae minime conueniebat. — **51** SIMVL OMNES PRO-
601 RVNT SE se foras simul proferunt. — **53** EGO LIMIS SPECTO
quidam intelligunt 'limis' obliquus, quod ipsum limen, 10
cum ambulamus, itineri nostro obliquum est; alii intelligunt
'limis' oculis paululum tortis; alii intelligunt 'limis' con-
iunctis ad flabellum, ut Plautus (*Poen. I 2, 79*) dixit 'num-
603 quam cum ea limaui caput', quod est coniunxi. — **55** PES-
606 SVLVM OSTIO OBDO <hoc> est obduco. — **58** TVM POL EGO 15
IS ESSEM VERE QVI SIMVLABAR si enim occasionem istam
praetermitterem, uere eunuchus essem, quem me esse fin-
gebam. post adulescens hortatur, ut pergat propter id,
quod sibi mandatum est, deinde ut uestem mutet. et
hanc mutationem in domo patris metuit uel propter fra-
trem uel propter ipsum patrem: exigit, ut ad amici domum
pergat, illic mutet, illic consilium capiat, rursus ad mere-
tricem quemadmodum reuertatur. 20

IV.

1.

- 615 **1** ITA ME DI AMENT QVANTVM EGO IPSVM VIDI NON
NIHIL TIMEO haec scaena ancillae allocutionem tenet, quae
coniecturali statu argumenta colligit militem cum mere- 25

<quaedam breuiter explicat> *B'SV*² || 6 tentum *add. Lindenbr.* |
tantum ut *om. L* || 7 esse *Lindenbr.*: est *codd.* | ab indignitate
codd., corr. Lindenbr. || 10 obliquis *B'S* || 14 caput quod *W.*:
atque (adque *VS*) *codd.* || 15 hoc est *W.*: et (id est *B'*) *codd.* ||
21 exiit *L α* || 24 IPSVM] illum *Ter.* || 25 TIMEO] uideo *L V*¹ |
allocutionem *S*, eloc- *rell.*

trice litem parare. ita prior propositio est summae, quod
timere se dicit, ne ipse insanus hodie turbas faciat cum
617 Thaide. deinde incipit narratio **3** NAM POSTQVAM ISTE
ADVENTIT CHREMES ADVLESCENS FRATER VIRGINIS. deinde
in narratione argumenta quaedam praeiaciuntur, quae 5
618 ueniant ad quaestionem. ideo adiecit **4** CONTINVO IRASCI.
620 deinde expurgat et Thaidem: **6** ID FACIEBAT INQUIT RETI-
NENDI ILLIVS CAUSA QVIA ILLA QVAE CVPIEBAT DE SORORE
EIVS INDICARE AD EAM REM TEMPVS NON ERAT. deinde
623 concludit quaestionem **9** MILES VERO PVTARE SIBI ADDVC- 10
TVM ANTE OCVLVS AEMVLVM. et quoniam in coniectura
facta uel dicta sunt, ex quibus suspicio colligitur, facta sic
624 ponit **10** VOLVIT FACERE CONTRA HVIC AEGRE, deinde dicta
HEVS INQVIT PVER PAMPHILAM ACCERSE VT DELECTET HIC
NOS. memor est miles praeceptorum parasiti, cui cum 15
dixisset (*III* 1, 44—45) 'purgon me de istac Thaidi, quod
eam me amare suspicatur?', respondit militi (*III* 1, 46;
53—54) 'immo auge magis suspicionem: si laudabit haec
illius formam, tu huius contra'. concluditur, quod negat
626 meretrix, ipse perseuerat: **12** INDE AD IVRGIVM INQUIT, 20
hoc est ad litem.

2.

629 **1** DVM RVS EO COEPI EGOMET MECVM INTER VIAS
haec scaena conquestionem habet adolescentis, quod nimio
amore multa officia non integra mente compleuerit. —
635 **7** AD IPSVM VENI DEVERTICVLVM ad ipsum locum, ex quo 25
640 ad uillam deuertetet. — **12** CERTE EXTREMA LINEA AMA-

1 praepositio (-sita *F'*) βV | summae *W.*: -a *codd.* || 7 expurgat] et purgat *L*, purgat *FG* || 9 deinde *post* quaestionem *codd.* || 12 sic] sit *LGVS* || 13 FACERE CONTRA *om.* *LVS* | dicta] dicit *LG* α , dicta ponit dum dicit *F'* (*recte?*) || 14 <pamphile> pamphilam *LB'V* || 15 memor — 19 contra *post* 21 litem (*ante* memor *repet.* PAMPHILAM — NOS) *codd.*, *transp.* *Lindenbr.* || 16 purgen *FG* | medies sta & *LV* | thaide *FG* || 17 respondet *L* α || 25 deuerticulum *LV*¹, diu- *rell.* | lacum *LV* | quo <diuerti> *codd.* || 26 diuerteret *codd.*

RE quinque lineae esse dicuntur: uidere, accedere, conloqui, osculari, concumbere. ueluti enim postremam diximus rem atque usum, prior fit postrema illa quam nos collocauimus, uidere scilicet. ergo ita conclusit 'si non tangendi est copia, ne uidendi quidem erit'.

5

3.

- 643 **1** VBI EGO ILLVM SCELEROSVM MISERA ATQVE IMPIVM
INVENIAM haec scaena controuersiam tenet talem: munera
meretrici amator misit, in his eunuchum, qui commenda-
tam uirginem scissa ueste laniauit: fugit. reus est iniuria-
rum qui dona misit. hic primo qualitas, deinde coniectura, 10
an hoc animo miserit, ut iniuriam faceret. rursus alia con-
iectura, an eunuchus uitiauerit uirginem uel uitare potu-
erit. haec per uersus suos plenius explicabimus.
- 644 Primo propositio fit summae per conquestionem: **2** HO-
CINE inquit TAM AVDAX FACINVS FACERE ESSE AVSVM. 15
- 645 deinde quasi testimonii genus adicit **3** QVIN ETIAM INSVPER
SCELVS POSTQVAM LVDIFICATVS EST VIRGINEM VESTEM OMNEM
MISERAE DISCIDIT. 'ludificatus est' per ludum et iocum in-
648 lusit et irrisit. — **6** VT EGO VNGVIBVS FACILE ILLI IN
OCVLOS INVOLEM in eius oculos unguibus meis inuolem. — 20
- 649 **7** VENEFICO scelerato et malo. — NESCIO QVID PROPECTO
ABSENTE NOBIS TVRBATVM EST DOMI hoc est me absente. —
- 651 **9** EHEM PHAEDRIA hinc incipit accusatio CVM DONIS TVIS
- 653 LEPIDIS. deinde narratio, simul et propositio **11** EVNVCHVM
QVEM DEDISTI NOBIS QVAS TVRBAS DEDIT VIRGINEM QVAM 25
ERAE MILES DONO DEDERAT VITIAVIT. 'quas turbas dedit'
- 655 hoc est: quantas seditiones fecit. deinde negatio: **13** TE-

1 dicuntur <amoris> *B'SV*² | accedere] apprehendere *Schoell coll. Don. et Porph. ad Hor. c. I 13, 15* (tactus, cf. *Eugr. tangendi*) || 2 enim *Lindenbr.*: ñ *codd.* || 3 fit *Lindenbr.*: sit *codd.* || 4 uideret *LV*¹ || 5 nec *B'SV*² || 8 amor *LV*² || 12 uitiauerat *LV* || 13 suos] uos *LFV*¹ || 16 adiecit *FG* || 22 hoc est *W.*: est *L*, id est *F*, *om. rell.* || 23 hic *FGV*¹ || 24 <tamen in> lepidis *FG*, <in> lepidis *B'* | deinde narratio ante 23 *cvm inser. Lindenbr.* | simul et propositio post *DEDIT codd., transp. Lindenbr.*

657 MVLENTA ES inquit, quae istuc obicis. adiungit **15** INSANIS
 QVI ISTVC FACERE POTVIT EVNVCHVS. hic iam quaestiones
 sunt, et argumentum a defensore, an ueri simile sit eu-
 nuchum adulterium facere potuisse: sumpsit ergo argu-
 mentum a persona. sed contra argumentum <a> persona 5
 accusator argumentum sumpsit a factis, ut non a persona
 factum existimetur, sed a facto persona. denique sic
 subiungit EGO ILLVM NESCIO QVI FVIT HOC QVOD FECIT
 RES IPSA INDICAT. deinde supponit a summo ad imum
 659 **17** VIRGO IPSA LACRIMAT NEQVE CVM ROGITES QVID SIT 10
 660 AVDET DICERE, deinde a testimonio **18** ILLE AVTEM BONVS
 663 VIR NVSQVAM APPARET. — **21** VISE AMABO <NVM SIT uise>,
 si domi est. 'amabo' interponitur comica dictione. 'num'
 664 ne hic significat. — **22** PERII OBSECO TAM INFANDVM
 FACINVS MEA TV NE AVDIVI QVIDEM hoc est: tam infandum 15
 facinus non solum gestum non uidi, sed ne audiui qui-
 665 dem. — **23** AT POL EGO AMATORES AVDIERAM MVLIERV
 ESSE EOS MAXIME hic non credit uirginem esse uitiatam,
 sed eunuchum incitatum ad uitiandam uirginem, ut ea
 uellet facere, quae non posset implere. ideo ait 'eunuchos 20
 audieram maximos esse amatores, tametsi nihil possent'.

4.

668 **1** EXI FORAS SCELESTE haec scaena adhuc superioris
 controuersiae uim tenet: quippe hoc confirmavit, quod
 uitiata uirgo est, quod utique diximus esse coniecturae, ut
 ex hoc concluderet, quod Phaedria iniuriam amicae fecerit, 25

1 quae istuc] q̄stuto LSV | obices LVS, obiecies G ||
 3 a defensore — 4 sumpsit argumentum om. GV¹ || 4 argumen-
 tum ergo codd. || 5 a persona W.: persona G, -nae rel. || 6 ac-
 cusator W.: -tur codd. | a factis] ac facias LVS | personam
 β B' V || 8 quid LV | fuerit F'GB' || 9 a W.: de codd. || 12 NVM —
 uise add. W. || 13 amabo <uise> SV² | nam codd. || 16 ne] ñ
 β B' V || 18 maximos Ter., cf. infra | credit W.: credunt codd. ||
 24 est uirgo F'G | ut S, et rel. || 25 amicae om. L

cui talia miserit dono. nam perducit adulescens eunuchum,
 sed ipsum pessimum habet. cognoscit Chaeream fratrem
 Phaedria pro eunucho ad meretricem mutata ueste uenisse
 669 et sic uitiasse uirginem. — **2** MALE CONCILIATE male empte,
 673 nam concilium nundinas dicimus. — **6** DOMI NON OFFEN- 5
 DISSEM domi non inuenissem. — ITA IAM ADORNABAT FVGAM
 ueste mutata se ad fugam praeparabat. et supra (*II* 2, 6)
 diximus ornamenta poni ad utramque partem, et ad diui-
 tias et ad miseriam, quomodo parasito dictum est 'quid
 681 istuc ornati est, inquam?' — **14** NE COMPARANDVS IS QVI- 10
 DEM AD ILLVM EST sic distinguendum, ut sit sensus: ad
 illum, qui ad nos uenit, hic eunuchus ne comparandus
 682 <quidem> est. — **15** ITA VISVS EST DVDVM QVIA VARIA
 VESTE EXORNATVS FVIT eunuchi ueste utebantur uersicoloria,
 685 ut multis coloribus texta fulgerent. — **18** TACE OBSECO 15
 QVASI VERO PAVLVLM INTERSIT uestis adiectio aliquid for-
 mae adicit uel detrahit, non tamen nouam efficit for-
 687 mam. — **20** QVEM VERO TV VIDERE VELLES PHAEDRIA ita
 pulcher, inquit, ut uehementer eum uidere cuperes. —
 688 **21** HIC EST VETVS VIETVS VETERNOSVS 'uietus' <***, 'ueter- 20
 nosus' **> ac turpitudine oppressus, ut Virgilius (*Geo. I* 124)
 689 'nec torpere graui passus sua regna ueterno.' — **22** CO-
 LORE MVSTELINO nigro scilicet, qui color est in mustelis
 supra domorum tecta currentibus. cognoscitur deinde, quod
 hic eunuchus non uenerit ad meretricis domum. ideo effi- 25
 694 citur interrogatio a domino **27** AGEDVM HOC NVNC MIHI
 EXPEDI PRIMVM ISTAM QVAM HABES VNDE HABES VESTEM.
 quam rem interrogatus narrat eunuchus uenisse Chaeream,
 suam accepisse, hanc quam habet sibi dedisse, deinde con-

1 <in> dono *B'SV*², dona *F* || 2 cherea *L* || 3 Phaedria
Zeune: -ae *codd.* || 4 MALE — dicimus] *lac. in B'S* | male empte]
malête LV, -i mali cōadunate *G*, *om. F* || 6 adornarat *FB'* || 8 poni
W.: -it *codd.* || 9 est *G*, *om. rel.* || 13 qui dem *add. Lindenbr.* ||
 14 exornatus *F* (= *Ter.*) | uersicolor aut *LV*¹, usiculari aut *G*,
 uersicolori aut *SV*², diuersi coloris ut *F* || 15 texta] *sc. ueste* ||
 16 adiectio *FB'*, -to *LVS*, -ta *G* (*recte? cf. p. 143, 16*) || 17 effecit
LV || 20 uietus] uictus *LGV bis* | *lac. sign.*, ueternosus *suppl. W.*
(cf. schol. Bemb. et Schlee) || 21 ac] a β || 29 accepisse <nestem> *B'SV*²

tinuo cum Parmenone egressum foras. qua re confirmata
 703 accusantis conclusio efficitur **35** IAM SATIS CREDIS SO-
 BRIAM ESSE ME ET NIHIL MENTITAM TIBI 'sobriam' quia
 supra (IV 3, 13) illi adulescens dixerat 'temulenta es'.
 adiungit igitur terminationis summam IAM SATIS CERTVM 5
 EST VIRGINEM VITIATAM ESSE. his conclusionibus nihilominus
 pugnat adulescens dicens eunucho non esse credendum
 704 **36** AGE NVNC CREDIS HVIC QVOD DICAT. at illa rursus,
 quae accusabat a persona, rem ad facta deducit. conuictus
 adulescens, etiam cum tacite interrogasset eunuchum, ne 10
 uideatur iniuriam fecisse meretrici, monet, ut eunuchus
 712 quod dixerat neget. — **44** POSSVMNE EGO HODIE EX TE
 EXCVLPERE VERVM hoc est producere et formare, quemad-
 modum formas reddunt illi, qui exculpant gemmas. —
 716 **48** ALIO PACTO HONESTE QVO MODO ABEAM HINC NESCIO 15
 quoniam, inquit, constat de iniuria, non alio pacto me hinc
 liberare possum, nisi dum neganti eunucho uehementer
 717 irascor. haec autem secum loquitur. — **49** ACTVM EST SIQVI-
 DEM TV ETIAM ME HIC NEBVLO LVDIFICABERE actum est, in-
 quit, si etiam me tu inludis nebulo, hoc est fraudator et 20
 3/19 pessimus. — **50** HANC TECNAM hic fraudem. — **51** <IN-
 VENIAM POL HODIE> PAREM <VBI REFERAM GRATIAM in fine>
 huius scaenae ancillae deliberat<io est>, an indicandum
 sit dominae uirginem esse uitiatam, quae breui argu-
 mento percurritur. primum sic posita est 'utrum taceam 25
 721 an uere dicam?' suadet autem, ut taceat, ab utili **53** TV
 POL SI SAPI S QVOD SCIS NESCIS NEQVE DE EVNVCHO NEQVE
 DE VITIO VIRGINIS.

5 igitur *W.*: enim (uero *G*) *codd.* || 6 his *W.*: hic *codd.* ||
 8 <belua> credis *FB'SV*² | ad *L*, *om.* *F* | rursus *W.*: rarius
codd. || 10 tacitate *LV¹S* || 14 reddant *LV* || 15 hinc abeam *B'S* ||
 16 non alio *B'*, non nullo *LSV*, nullo *FG* || 18 SIQVIDEM *om.* *LV¹* ||
 21 hic] *lac. in S*, -i. *B'*; hanc *Lindenbr.* | INVENIAM — HODIE et
 VBI — fine *add.* *W.* || 22 <et mi> parem *LV*, <et in> partem *B'*,
om. *GS*; sed nunc quid faciendum suades dorias *F* || 23 huius
 scaenae] hac scena *G*, hic secum *S* | ancillae *Schoell*: -a *codd.* |
 deliberatio est *Schoell* || 27 scias *B'SV*² | NEQVE 1. *om.* *LGV'S*

5.

727 **1** ATTAT HERCLE DATA VERBA MIHI SVNT haec scaena
 729 adulescentis narrationem habet, quod sit inlusus. — **3** POST-
 QVAM SVRREXI NEQVE MENS NEQVE PES SATIS SVVM OFFI-
 CIVM FACIT impedita omnia sunt uino, ut membra se ad
 732 actus suos explicare non possint. — **6** VERBVM HERCLE 5
 734 HOC VERVM EST prouerbium. — **8** AETATEM quod est sem-
 738 pitemum. — **12** HVIC VBI <EGO> ANTEVERTERIM ubi ego
 eam antecesserim.

6.

739 **1** CREDO EQVIDEM ILLVM IAM HIC ADFVTVRVM haec
 scaena repetitionem puellae habet et accusationem, quod 10
 noluerit meretrix pacta seruare. uerum ante praeponitur
 adulescens, qui aduersus militem possit obsistere, ne con-
 turbata, cum suam puellam dixerit, cedat, sed huius au-
 744 dacter sororem esse dicat. — **6** TVRBAM HANC turbatio-
 746 nem. — **8** HAEC ATQVE HVIVS MODI SVM MVLTA PASSA 15
 commendat hic munus, cum maximas se iniurias passam
 748 dicit. — **10** QVID AIS uehementer miratur adulescens, quod
 apud meretricem educta sit soror, quemadmodum dictum
 753 est 'ita uti teque illaque dignum est.' — **15** ABI TV CI-
 STELLAM PYTHIAS DOMO EFFER soliti fuerant qui exponebant 20
 semper aliquid dare monumentorum pueris, ut ex his mo-
 nimentis fieret postero tempore cognitio. haec igitur mo-
 nimenta petit, uti de cistella huc deferantur, quo facilius
 Chremes interlocuturus sit, quod militem uenire uideat.
 754 illa intercedit tamen interrogans, ubi cistella sit. — **16** IN 25

2 sis *LVS* || 4 sunt omnia *FG* || 6 VERVM] uerbum *LV¹* |
 aetate *codd.* || 7 ergo *codd.* || 8 eam *Westerh.*: iam (*post ante S,*
om. G) *codd.* || 10 repetitione *G*, -tit *B'SV²* | habet et *F*, habet
 (*post accus-*) *G*, *om. rell.* || 13 dixerit *G*, duxerit uel dixerit *F*,
 duxerit *rell.* | huius] hanc *FG* || 14 <suam> sororem *codd.* ||
 17 miratus *Gα* || 19 est *om. Lα* || 21 semper *ante* qui *codd.*
praeter B' | monumentis *LB'* || 22 monumenta *LV¹* || 23 huc *W.*:
 hec *codd.* || 24 interlocuturus *Zeune*: -tus *codd.* || 25 <anc> illa
Westerh. | sit *om. LFV¹S*

RISCO ODIOSA CESSAS riscum cistellae genus de uimine
 756 effectum et tectum corio intelligamus. — 18 APAGE SIS
 <EGON FORMIDVLOSVS> hoc est: timidus ego? discede, non
 763 sum. — 25 OBSERA OSTIVM serare est claudere, ita
 compositum obserare. contrarium est uero reserare, 5
 768 quod est aperire. — 30 IN IVS DVCITO HOMINEM ad forum
 769 in iudicium. — 31 ATTOLLE PALLIVM quoniam <haec>
 comoedia Athenienses personas habet, idcirco 'pallium'
 dixit. sunt enim <et> comoediae, quae togatae dicuntur
 770 et personas Romanas habent. — 32 PERII HVIC IPSI EST 10
 OPVS PATRONO QVEM DEFENSOREM PARO hic, inquit, qui a
 me defensor paratur, ita timet, ut ei potius patronus
 adhibendus sit.

(7.)

771 1 HANCINE EGO VT CONTVMELIAM TAM INSIGNEM IN
 ME ACCIPIAM GNATHO repetiturus, ut diximus, puellam 15
 aduenit miles ex compecto: sic enim supra (I 2, 61; 60)
 etiam Thais ipsa dixerat 'uelle se illam mihi dare, uerum
 id uereri, ne ubi acceperim, sese relinquam' et alio loco
 (I 2, 59) 'si fidem habeat se iri praepositum tibi apud me.'
 nunc uero, cum de [†]Chaerea pacta sit, ut ei praeponatur 20
 ille, et hodie introduxerit Chremetem, quem miles suspi-
 catur amatorem, dicit contra pactum esse hoc factum. unde
 istum credit esse repetiturum, quod dono dedit. uide
 tamen militis gloriosi stultitiam: quasi aciem, quasi proe-
 lium ante disponit, et ei consensum commodat parasitus, 25
 774 quem colacem in hac comoedia intelleximus: 4 IN MEDIUM
 776 inquit HVC AGMEN CVM VECTE cum fuste. — 6 MANIPVLVS

7 haec *add. W.* || 8 Athenienses *Lindenbr.*: -sis *codd.* ||
 9 et *add. W.* (*cf. Bruns ad h. l.*) || 10 et *B'*, que *F*, *om. rel.* |
 habentes *G* || 14 *scaenas IV 6 et IV 7 coniunxit Eugr.*, *cf. IV*
6, 1 || 16 ex compecta *LV¹*, ex conspectu *F*, ex compacta *G*,
 ex templo *B'SV²* || 19 si *om. LGVS* || 20 Chaerea] *immo Phae-*
dria | pacta *W.*: -us *codd.*; -um *Lindenbr.* | ut ei *W.*: uti *codd.* ||
 24 uide *W.* (*duce Lindenbr.*): et *codd.* | stultitiam *Lindenbr.*:
 -a *codd.* | aciem <et> *F'B'SV²* || 25 ei *F*, eū *G*, eo *rell.* || 26 quem
 colacem *om. L* || 27 cum fuste *om. F'SV²*

FVRVM manipuli dicuntur in legione certi et collecti milites. quemadmodum turma est, ita et manipulus. et hic
 777 miles manipulum se habere dixit furum. — 7 QUID IGNAVE
 PENICVLON PVGNARE intelligimus Sangam cocum cum peniculo egressum ac propterea militem interrogare, cur peni- 5
 culum portet. sed quoniam et familiae et domini mores
 778 perite nouit, respondit 8 EGONE IMPERATORIS VIRTVTVM
 780 NOVERAM ET VIM MILITVM. — 10 QVI MALVM ALII SOLVS
 SANNIO SERVAT DOMI aut absolute dictum 'seruat domi' aut:
 781 seruat ea quae domi sunt. — 11 EGO <ERO> POST PRINCIPIA INDE OMNIBVS SIGNVM DABO principia dicuntur acies
 et frons prima exercitus; ita post principia est postrema
 aciei pars. denique intelligens parasitus prudentem appellat
 792 militem, quod sibi periculoso loco cauerit. — 22 THAIS
 HOC PRIMVM MIHI RESPONDE hic propositio est pactorum, 15
 unde arguit, quod sibi sint non seruata pacta. deinde
 proponit, quemadmodum seruata non sint QVAE MIHI ANTE
 795 OCVLVS CORAM AMATOREM ADDVXTI TVVM. — 25 QUID
 CVM ILLO AGAS scit amatorem suum non esse et ideo
 omnia militi permittit ut in illum faciat, quem credit 20
 796 amatorem. — 26 PAMPHILAM ERGO HVC REDDE NISI VIS
 ERIPI quoniam meretrix dixit 'libuit', ideo Pamphilam
 797 nunc repetit. — 27 TV ILLAM TANGAS OMNIVM tandem ex-
 citatus Chremes intercedit et furentis more uerba non ex-
 primit, quippe cum intercedat parasitus iam intelligens fu- 25
 800 turum conuicium, quod dicit AH QUID AGIS TACE. — 30 SCIN
 TV VT TIBI RES SESE HABEANT uis, inquit, scire, quemad-
 modum res istae sint? si aliquid hodie hic turbaueris aut
 litis feceris, perficiam, uti uerberibus diei <et> loci huius

4 sanga *L*, -an *GV*¹ || 6 familiae *G*, -ia *rell.* || 8 nouit, perite resp- *Lindenbr.* || 9 doni *LV*¹, domum *rell.* | seruit β *V*¹ || 10 < $\tilde{n}$ > sunt *LVS* || 13 acies *LGV* || 15 hoc *om.* *B'SV*² | respondet *LV*¹, -dit *G* || 16 pacta seruata *codd.* || 17 sint *FS*, sunt *rell.* || 18 adduxisti *LG*, -xi α || 20 per militi (-tem *B'SV*²) permittit (*///m- V*², *m- B'*) *L* α || 21 nisi <si (*om. G*) ui ma> uis eripi *GB'SV*², *om. F* || 26 conuicium *Goetz-Schoell*: coniugium *codd.* | ais *F* α || 29 lites *B'SV*² | et loci *W.*: locique *FB'SV*² | huius <memineris> *codd. praeter B'*

et mei semper memineris. et quia metuit parasitus, quantum potest refregit audaciam Chremetis et miserere se dicit, quod talem inimicum militem faciat, cui repugnare
 805 non possit. — **35** PRINCIPIO EAM DICO ESSE LIBERAM hic
 iam respondetur militi repetenti puellam et primum op- 5
 ponitur libertas, deinde quod cuius est, tertio quod nobilissimi adulescentis soror. postremo deprecatur, miles ne
 809 uim faciat in Thaidem. — **39** AVDIN TV HIC FVRTI SE
 ALLIGAT dum haec tibi proponit, furti sibi crimen inten-
 814 dit. — **44** VT FORTES DECET MILITES DOMI FOCIQVE FAC 10
 VICISSIM VT MEMINERIS quoniam pro labore satis exactum
 est, uicibus id age, ut procures milites et memineris foci
 et domi, ad cibos scilicet praeparandos.

V.

1.

817 **1** PERGIN SCELESTA MECVM PERPLEXE LOQVI et haec
 coniecturali modo accusat, quippe cum quaeritur, an uirgo 15
 820 uitiata sit. denique argumenta colligit **4** VIRGO CONSCISSA
 VESTE LACRIMANS OBTICET. ita in eo quod dixit 'obticet'
 satis plenum est: nam si iniuria fuerat, facile loqueretur,
 829 nunc uero tacet, quae est pudoris amissio. — **13** QUID
 AIS SACRILEGA ISTVCINE INTERMINATA SVM HINC ABIENS TIBI 20
 quasi intendit crimen, quod neque custodierit uirginem.
 831 at illa praecepto se paruissae respondit **15** QUID FACEREM
 832 ITA VT IVSSISTI SOLI CREDITA EST. — **16** SCELESTA OVEM
 LVPO COMMISISTI praedam, inquit, praedatori dedisti. —
 833 DISPVDET ualde ego hic et uehementer erubesco. — **17** SIC 25

1 memineris] misereris *LV*¹ | quae metui *LVS* || 2 re-
 fringit *GB'* || 3 cui] cum *LGV**S* || 6 nobilissimi *Lindenbr.*:
 -ma *codd.* || 7 deprecetur *LGV*, edicatur (militi) *S* || 9 pro-
 ponitur *LVS* | sibi *W.*: tibi *codd.*; nisi fort. *Eugr.* te legit ||
 12 age *W.*: agit *codd.* | et *W.*: sed *codd.* || 17 ita — obticet
om. L || 19 amiss<i> significat>io? || 20 HINC] hodie *LGV*¹ ||
 21 intendat *L* | neque] non *GB'*; fort. non aequae || 23 uti
FGV, *om. L* || 24 inquam *L* α

MIHI DATA ESSE VERBA sic me esse deceptam. — QUID
 ILLIC HOMINIS EST hic intelligitur reuerti Chaeream adhuc
 eunuchi ueste indutum, sicuti post cognoscitur, et ideo
 834 miraculum fit **18** ERA MEA TACE OBSECO SALVAE SVMVS. —
 838 **22** VIDE AMABO SI NON CVM ASPICIAS OS IMPVDENS VIDE- 5
 TVR 'amabo' dixit, quod semper inter poetas nulla signi-
 ficatione est. est autem sensus talis: uide impudentiam,
 uide aspectum, quemadmodum incedit. os ergo impudens
 uidetur, cum aspicias uenire. et quasi aliquid meretrix
 839 dixerit, ita subiungit **23** NON EST, quasi: negas esse quod 10
 dico? et hoc ut confirmet, adiungit 'cur igitur tanta con-
 fidentia fretus incedit?'

2.

840 **1** APVD ANTIPHONEM VTERQVE MATER ET PATER QVASI
 DEDITA OPERA DOMI ERANT VT NVLLO MODO INTRO IRE
 POSSEM QVIN VIDERENT ME haec scaena iniuriarum actio- 15
 nem tenet. reum facit Chaeream meretrix iniuriae, at ille
 se ueniali statu purgat dicens se quod fecerit amore fe-
 cisse. ac primo quidem loquitur, cur non mutata ueste
 845 nunc uenerit. — **6** IN ANGIPORTVM QVODDAM DESERTVM
 angiportum dicimus uicum et angustum et tortuosum, 20
 850 nam anguis modo flectitur. — **11** ADEAMVS BONE VIR DORE
 SALVE fingit adhuc meretrix illum eunuchum esse, ut
 in sic salutatum facilius tamquam subiectum et sibi
 855 deditum inuehi possit. — **16** HANC METVI NE ME CRIMI-
 NARETVR TIBI hanc, inquit, Pythiam timui, ne me reum 25
 856 apud te faceret. — **17** EHO PAVLVLVM IMPVDENS an pau-
 lulum hoc esse tibi uidetur uirginem uitiare ciuem? hic
 iam intelligimus, quod non eunuchum credat esse cum
 quo loquitur meretrix, uerum adhuc latet, quis iste sit.

1 ESSE] est *LV*¹, sunt *SV*² || 2 illu *L*, illuc *V* | cherea *L* ||
 5 VIDETVR *om. L* || 6 amabo *etc.*] *cf. IV 3, 21* || 7 est *1. G*, po-
 nitur *FB'*, *om. rell.* | talis sensus *FG α* || 13 pater et mater *FS* ||
 19 uenerit *Zeune*: -nit *codd.* || 20 uicum *ante DESERTVM codd.* ||
 22 ut in *Zeune*: ita ut *F*, ita *rell.* || 23 <in> subiectum? ||
 24 ME *om. LVS*

ita quoniam ille conuictus est de uitata uirgine, genus
dissensionis adhuc tamquam seruus proponit, ut dicat
8/61 **19** CONSERVAM ESSE CREDIDI. — **22** QUID ITA VERO DE-
BEAM QVICQVAM ISTI FVRCIFERO SI FECERO PRAESERTIM CVM
SE SERVVM FATEATUR TVVM nihil est, inquit, quod metuum, 5
si iniuste aut per iniuriam aliquid fecero, maxime cum
864 hic se seruum tuum fateatur esse. — **25** MISSA ISTAEC
FACIAMVS hic iam meretrix sublata simulatione accusat
adulescentem iniuriarum dicitque non dignum factum ab
eo, qui fecit ita, etsi digna pati potuerit ipsa. exprimit 10
deinde, quid incommodi sibi euenerit ex uitata uirgine,
quod non possit suis illam ita uti decuerat reddere et
maximum beneficium et perpetuam gratiam collocare. —
372 **33** AT NVNC DEHINC SPERO AETERNAM INTER NOS GRATIAM
defensionem suam adulescens a spe promissionis inchoat: 15
dicit enim aeternam fortasse ex hac re futuram gratiam.
hoc enim intelligi uult, quod illam sit ducturus uxorem.
373 denique adiecit **34** SAEPE EX HVIVS MODI RE QVAPIAM ET
MALO PRINCIPIO MAGNA FAMILIARITAS CONFLATA EST frequen-
ter, inquit, ex tali re aliqua et initio non bono ad familiarita- 20
tem maximam concordiamque peruentum est. 'huiusmodi re
quapiam': comico loquendi stilo 'quapiam' aliqua intelli-
376 gimus. — **37** EQVIDEM POL IN EAM PARTEM ACCIPIOQVE
ET VOLO intelligit meretrix, quid sibi ab adulescente dictum
sit, et ideo adiecit 'hoc quidem accipio ex dictis tuis, quod 25
377 uehementer desidero'. — **38** VNVM HOC SCITO CONTVMELIAE
NON ME FECISSE CAUSA SED AMORIS hic <est> illa defen-
380 sio, quam ueniamem supra diximus. — **41** NON ADEO IN-

1 illo *FB'V²*, *om. GS* | genus *vel* gentis (ing- *F'*) *codd.* ||
2 dissensiones *GB'V²S* || 3 abeam *F'GB'* (*cf. Don.*) || 4 si fecero
(*om. B'*) *post praesertim codd.* || 5 *se om. LVS* | fateatur *B'*,
-tetur *G*, -teretur *rell.* | suum *LVS* || 6 maxime *om. L* || 7 *se*
GB', *om. rell.* || 9 -que] -que quia *B'*, quia *rell.* || 11 uenerit
LFα || 12 decuerat] decreuerat *Lindenbr.* | reddere *om. L* ||
15 ab spe *FG*, ab (ob *VS*) *se LVS*, a statu *B'* || 16 ex hac
re] exacro *L¹V¹*, exsacro *V²*, ex saeto *S*, ex hoc *F*, ex hoc
facto *B'* || 22 aliquam (-quid *G*) *codd.* || 23 occipioque *L*, accipio
FG || 27 est *add. W.*

- HVMANO INGENIO SVM CHAEREA quoniam meretrices ab amatoribus suis quasi quasdam exigunt poenas, ideo se purgat, ut dicat non tam inhumano ingenio esse, ut amor
 884 quid sit ignoret. — 45 NON AVSIM quoniam Pythias dixerat timendum esse dominae Chaeream, hoc est ne quam
 889 fratris amicam esse. — 50 TAMEN SI PATER pendens haec oratio sensum plenum habet 'tamen si uoluerit pater'. sed continuo cum hoc intellexisset adulescens respondit QUID VOLET SCIO CIVIS MODO HAEC SIT. apud Athenas de- 10 decoris maximi fuerat non ciuem ducere uxorem, unde et in Andria (III 1, 11) Simo ita loquitur 'adeone tu demens? ex peregrina?' — 51 PAVLVLYM OPPERIRIER expecta.
 896 — 57 IMMO PERCVPIO duobus modis intelligitur: cupiditas adulescentis, ut ingredi uellet domum: uel quoniam <*** uel 15 quoniam> illic ea puella est, quam uidere desiderat. denique hoc intellexit Pythias et propugnat dicens QVAM TV REM
 897 ACTVRA ES. — 58 HVNC TV RECIPERE DISPONIS POST HAEC post tantam turbam et tale scelus adhuc uirum istuc in-
 899 tromittis? — 60 DABIT HIC PVGNAM ALIQVAM DENVO pro- 20 prium uerbum est et familiare ad expressionem: semper cum aliquid fieri dicitur, melius dicitur dari, ut (Verg. Geo. III 265) 'quid quae imbelles dant proelia cerui?' et hic 'da-
 901 bit aliquam pugnam'. — 62 NON POL CREDO CHAEREA NISI SI COMMISSVM NON ERIT uerbis talibus fidem non habeo neque 25 quod dicis non fieri credo, nisi non fuerit factum. —
 905 66 PERII HERCLE OBSEURO ABEAMVS INTRO ex hoc expri-

2 exigant *codd.*, corr. W. || 4 ignorem β V | quondam *codd.*, corr. Lindenbr. || 5 esse F, est *rell.* | domini (-na G) ne LVB' | cherea GB' || 6 illa F, ille *rell.* || 12 tu] est Ter. || 13 paulum LS | operior LV¹ | expectare F (*edd.*) || 14 PERCVPIO] peroppidum LGVS | <hoc> duobus B' intelligitur B', -guntur *rell.* | cupiditas W.: cupit *codd.* || 15 adulescens GB' | ut L, ui (quod ui F'') *rell.* | uelle G | uel om. G | lac. (*suppl.* adhuc eunuchi ueste indutus est, cf. ad v. 68; 60; V 6, 1; 14) sign., uel quoniam *suppl.* W. || 16 denique] hic inc. cod. P; de V v. praef. || 17 propugnat Lindenbr.: perp- (pugnat G) *codd.*; rep-? || 18 DISPONIS] deponis (ponis G) uel (ante ACTVRA) add. LG || 21 familie LF | <nam> semper? || 25 si om. L || 26 dicis F, -it *rell.*

mitur, quod supra (v. 57) dixit *'immo percipio'*: uiso enim
 Chremete, noto et nobili uiro, uehementer erubescit, quod
 108 cum eunuchi ueste sit. — **69** VIRGO quidam intelligunt:
 confusus es ita, quasi uirgo sis: erubescis ex ueste et
 confusionem pateris, quam uirgo patitur, quam uitiasti. est 5
 rursus et quasi admonitio, ut et pudori non sit, quod ista
 109 ueste indutus est, *siquidem uitiauit uirginem*. — **70** I PRAE
 SEQVOR antecede, *ego te sequor*.

3.

110 **1** QUID QUID VENIRE IN MENTEM NVNC POSSIT MIHI haec
 scaena consilium quaerentis ancillae tenet, quemadmodum 10
 se possit ulcisci *et iniuriam factam*; *deinde admonitionem*,
 113 *ut Chremes cum nutrice ingrediatur*. — **4** VIDEO SED NIHIL
 PROMOVES expressit tardos gradus ancillae ambulantis:
 'motum' inquit 'corporis uideo, sed itineris nulla pro-
 115 gressio est'. — **6** AC MEMORITER *ut non cum difficultate* 15
 119 *cognoscat, sed praesenti memoria uniuersa colligat*. — **10** VIDE
 VT OTIOSVS* IT attende inquit, <ut> *Parmeno securus*
 120 *ambulat et otiosus*. — **11** SPERO ME HABERE QVI HVNC
 <MEO EXCRVCIEM> MODO credo iam me repperisse consilium,
 quemadmodum istum tormentis afficiam *et cruciem pro* 20
 121 *mea uoluntate*. — **12** IBO INTRO DE COGNITIONE VT CERTVM
 SCIAM *pergam intro, ut cognoscam, an puella cognoscatur*.
 α* [15] id est securus.

4.

123 **1** REVISO QUIDNAM CHAEREA HIC RERVVM GERAT haec
 scaena allocutionem tenet serui gloriantis, quod consilio 25
 <suo> tantum beneficium dederit, uti amorem ei difficillimum
 explicauerit. *et haec ergo gloriae est exultatio, eiusque par-*

4 sis] sic FG || 5 quam 1. G, quod rell. | patiaturs LFPS ||
 6 et 1. om. G α (recte?) || 8 <id est> antecede α | sequar G,
 (ex -or corr. m. 1) L || 10 retinet L (cont-? cf. V 5, 1; al.) || 13 <uel>
 expressit L | gressus FS || 14 motum B', -dum rell. || 16 agno-
 scat G || 17 IT] sit codd. | ut add. Lindenbr. || 20 tormentis istum
 α || 26 gloriae W.: -ria codd. | exaltatio L¹ | eiusque] cuius α

- 926 tes enumerat **4** QVOD EI AMOREM DIFFICILLIMVM ET CARISSIMVM
 A MERETRICE AVARA VIRGINEM QVAM AMABAT EAM CONFECI SINE
 MOLESTIA SINE SVMP TV SINE DISPENDIO. *sed haec quasi parua*
dicit: illud maxime prouidisse gloriatur, quemadmodum
adulescens iam meretricum ingenia et mores cognosceret, 5
 924 uti, cum cognouisset, semper odisset. — **2** QVOD SI ASTV REM
 TRACTAVIT quod <si> ipse per astutiam et calliditatem per-
 930 fecit rem. — **8** ID VERO EST MIHI QVOD EGO PVTO PALMA-
 RIVM hoc est: quod ego arbitror mihi esse gloriosum, ibi
 936 palmam debere summam.* — **14** LIGVRRIVNT iam supra 10
 (II 2, 4) dixi: leuiter cibos tangunt. cui contrarium ab-
 939 ligurrire, quod significat absumere. — **17** QVO PACTO EX
 IVRE HESTERNO expressit meretricum sordes, *quas in domo*
habent, siquidem praeter cetera et ius dixit hesternum,*
uel quod ab amatore tulerint aut in domo fuerit ac reman- 15
 942 *serit, quod foris cenauerint.* — **20** VT NE IMPVNE IN NOS
 943 ILLVSERIS ne sine poena nobis iniuriam feceris. — **21** PRO
 DEVM FIDEM FACINVS FOEDVM dum egreditur Pythias, fingit
 adulescentem Chaeream intus captum et pro moechno deprehen-
 sum poenam ex consuetudine passurum, quo facilius Parmeno 20
 946 terreatur. — **24** QVAE FVTVRA DICVNT EXEMPLA IN EVM IN-
 DIGNA exemplum significat grauem poenam, scilicet quae
 ceteris possit esse exemplum. nam ipse post (V 6, 21)
 951 sic dicit 'uterque in te exempla edent.' — **29** VIRGINEM ISTAM
 THAIDI QVAE HODIE DONO DATA EST SCIS ISTAM CIVEM ESSE 25
 uti uitiatori crimen increseat, dicit uirginem esse ciuem
 et eius fratrem adulescentem esse nobilem, qui ad uin-

α*[10] nam idem est palmarium quod palma (cf. Schlee).

*[14] quod significat aquam pinguem (hic desinit B').

1 EI om. LG || 4 quemadmodum] ut α || 5 et mores] mo-
 resque α || 6 uti L, ut rell. || 7 si add. W. | perficiet codd. ||
 8 EST om. L || 10 summam] sumi α | iam] ut α || 11 alligurrire α ||
 15 retulerint? || 17 PRO] nova scaena incipit in F || 20 poenas FG ||
 22 significat] dicit α || 23 esse possit G α | <ad> exemplum α |
 ipse — dicit (-xit LG)] alias dixit α || 24 exempla in te F |
 dent LG || 25 hodie quae G || 26 ut α || 27 esse (et α) nobilem
 ante eius codd.; et nobilem post adul- repet. α | ad uindictam
 qui codd., transp. W.

*dictam scilicet facile possit propter adulescentiam consur-
gere et propter nobilitatem et quod in iracundia habet sine
timore complere. praeterea est, ut dixit, et uiolentissimus*
57 *frater, uti et a moribus iam poena cumuletur. — 35 NVNC*
MINITATVR ID QVOD MOECHIS SOLET hic intelligimus quae- 5
**dam in moechos esse supplicia* uel ad crudelitatem uel ad*
turpitudinem. haec Pythias reticet ac nescire se dicit. —
59 *37 QVID TANTVM hoc est: quantum est istuc facinus. —*
60 *38 QVIS HOMO PRO MOECHO VMQVAM VIDIT IN DOMO MERE-*
TRICIA DEPREHENDI QVEMQVAM et supra (II 3, 91) isto con- 10
silio usi sunt, ut impunitatis spem sibi in domo meretricis
pollicerentur. ita et nunc arguit Parmeno, quod pro moeche
62 *in domo deprehensus sit meretricia adulescens. — 40 DICO*
EDICO VOBIS NOSTRVM ESSE ILLVM ERILEM FILIVM uti ira-
cundiam uel meretrix uel quilibet ille temperare possit, 15
maluit qui ille adulescens sit confiteri, ut propter nobili-
63 *tatem non in eum aliquid constituatur. — 41 NE QVAM IN*
ILLVM THAIS VM FIERI SINAT bene adiecit 'Thais': ne fieri
sinat aliquam uim illa Thais, quae amatorem habet eius
64 *fratrem. — 42 ATQVE ADEO CVR NON EGOMET INTRO EO* 20
credit iam se domino posse succurrere; uerum quoniam
Pythias mentitur, metuit uehementer, ne ingressus aliud
inueniat Parmeno, quam ipsa narrauit. ideo obsistit et
prohibet <et> eundem terret, ne ingredi uellet, quod omnes
illi potius irascuntur, quod iam credunt ipsius consilio 25
67 *esse cuncta perfecta. — 45 ECCE AVTEM VIDEO RVRE RED-*
EVNTEM SENEM pater Phaedriae et Chaerae nunc rure ad-
uenit. et supponit deliberatiuae speciem, utrum indicet do-
mino an non. ut oportuit, celeri consultatione quid facien-

α*[6] uel spadari uel aliud quidlibet.

3 implere *G* | est — uiolentissimus] dixit esse uiolen-
tissimum α || 4 frater *om. F* | amoribus *codd.* || 7 se *om. L* ||
8 istud *FG* || 15 posset α *F* || 19 bene — Thais *om. G* || 19 eius
fratrem habet amatorem α || 21 <et> iam *F*, iam <et> *G* ||
23 parmeno aliud inueniat α || 24 et *add. W.* | omnes *om. L* ||
28 supponit] *sc. Parmeno*

dum esset elegit dicens necessitatem esse dicendi. ita et honestum et utile semper vincitur, si modo necessitas sit, sub qua aliter quam cogitur fieri non potest.

5.

- 971 **1** EX MEO PROPINQVO RVRE HOC CAPIO COMMODI haec scaena narrationem continet, quemadmodum filius eius in 5 domo meretricis pro eunucho captus sit, simul cum defensione *et* adulescentis, qui captus est, et ipsius, qui narrat, ne uideatur *ipse* suis ad periculum consiliis dominum impulsisse. — EX MEO PROPINQVO RVRE HOC CAPIO COMMODI ex agro uicino solo *mihi commoda ista sunt, hoc est* 10 *quod numquam aut urbis satietatem aut uillae capio: cum primum enim satietas esse coeperit, loci commutatione mu-*
 975 *tatur.* — **5** QVEM PRAESTOLARE PARMENO HIC ANTE OSTIVM *quem expectas? sed* notandum, quod hic per accusantium protulit 'quem praestolare, Parmeno?', at uero Cicero (*in* 15 *Catil. I 9, 24*) per datium 'qui tibi ad forum Aurelium
 979 praestolarentur armati'. — **9** ERE PRIMVM TE ARBITRARI *id quod res est velim quicquid huius factum est culpa non factum est mea* antequam crimen uel admissum aliquod facinus narraret, prius uoluit quod factum esset a 20 se remouere, *quod factum sit, sua culpa non factum.* 'ne me' inquit 'spectes' (*v. 18*), hoc est: non de me esse credas. sed hoc stulte factum: nisi *enim* crimen uel facinus *ipsum* dixisset, purgare non debuit personam suam. ideo senex interrogat, quid factum sit, et Parmeno RECTE inquit 25 OPORTVIT REM PRAENARRASSE ME hoc est: crimen, quod est admissum, prius oportuit dicere et sic adhiberi in

5 eius] senis Zeune || 6 sit om. L || 7 et 1. om. G | ipsius] eius α || 8 ad periculum suis α || 10 <id est> ex solo <et> uicino agro α; ex agro uicino *post* sunt β | ista W.: ita *codd.* || 12 enim om. G || 14 set L, et F || 17 TE om. L | arbitrare L || 19 EST om. L || 20 esset] est G || 21 ne — 22 credas *fort. del.* || 26 <ante me> hoc L || 27 est] esse L, esset (est F) *post* admissum FG

182 omnibus purgationem. — 12 EMIT QVENDAM PHAEDRIA EV-
 NVCHVM cum Aethiopissa simul emptā sit, tantum de eunucho
 narrat, quia et ipse pertinet ad causam et ne dominum
 186 in muneribus onerare uideatur. — 16 HEM IAM SCIT ILLE
 QVID MERETRIX SIET AN IN ASTV VENIT ALIVD EX ALIO 5
 MALVM licet breuiter supra Parmeno utrumque narrauerit,
 uel ipsum emisse meretrici uel Chaeream amare coepisse,
 tamen utriusque calamitatis sensu senex grauiter indignatus
 conqueritur 'scit iam ille quid meretrix siet?' ita non adu-
 lescenti crimen instituit quod uir sit, sed quod scit quid 10
 meretrix siet. 'an quia quodam astu et quadam calliditate
 mala haec mihi ingeminata sunt, ut aliud malum mihi
 ex alio nasceretur?' ex malo enim comparati eunuchi aliud
 malum est, quod minor filius coeperit amare meretricem.
 88 — 18 ERE NE ME SPECTES ME IMPVLSORE HAEC NON FACIT 15
 narrata causa redit ad defensionem suam, quam supra
 92 dimiserat. — 22 HVNC PRO MOECHO POSTEA COMPREHEN-
 DERVNT INTVS bene ita 'pro moeCHO' dixit, quia in domo
 93 meretricis moechi crimen est nullum. — 23 ET CONSTRIN-
 94 XERVNT hoc est uinculis alligarunt. — 24 AVDACIAM ME- 20
 RETRICVM SPECTA iam seruus meretrices accusare coeperat
 et audaces dicere, ut exinde a crimine suo per accusa-
 tionem auocet dominum. — NVN QVID EST ALIVD MALI
 DAMNIVE QVOD NON DIXERIS 'mali' pertinet ad hoc, quod
 Chaerea pro moeCHO intus est deprehensus et ligatus, 25
 'damni' ad illud, quod est a Phaedria emptus eunuchus.*

α*[26] Iussus Laches a Parmenone ingredi in domum Thaidis,
 ubi putabat filium suum uinctum teneri, sicut ei men-

1 phedria quendam α || 2 aethiopia LG | simul sit emptā
 F, et LG, om. α | tantun<dem> α, tamen G || 3 quia F, qui
 rell. | et 2. om. G || 9 sciat L, sciāt P | ille iam α | adolescente
 codd., corr. Lindenbr. || 10 quid F, qz rell. || 13 ex <alio> enim
 malo α || 16 narrata W.: -tio codd. (cf. p. 130, 16) || 17 COMPR —
 INTVS] comprehenderint L || 18 ita<que> α || 23 aduocet P,
 uocet L, reuocet F, prouocet G || 24 <quod dicit> mali α |
 quod chereas α, quēdā ad chereā LG, quod est a cherea F ||
 25 <et hoc> pro β

- α tita fuerat Pythias, inuenit eum pacatissime sedentem cum Thaide. sed eis intulit magnum risum pulsans prae dolore filii et cursu utpote senex miroque modo derisus est a Pythia. unde ipsa glorians tali modo quia derisisset (-ent *VS*) illos, coepit gaudens dicere (*haec pertinent ad V 6, 1, cf. Schlee p. 111, Bruns I p. 255, Mai p. 42*).

6.

- 1002 1 NVMQVAM EDEPOL QVICQAM IAM DIV [OPTANDVM] QVOD
MAGIS VELLEM EVENIRE MIHI EVENTIT QVAM QVOD MODO
haec scaena continet insultationem, quod, cum ingressus
esset senex quasi timidus ac sollicitus de filii poena, in-
uenerit filium suum indutum ueste eunuchi: quod se 5
Pythias per dolum fecisse laudat, ut Parmeno deciperetur
ac metu territus domino indicaret, quod celare debuerat.
pulchre autem factum, quod metu quodam compulsus senex
ingressus est domum meretricis, ut filio subueniret. et
sic, dum illic Chremes est adulescens, frater uitiatae uir-
ginis, illic et adulescentis Chaereae promissio ad nuptias
1012 completur. — 11 QVID ILICONE TE CREDERE OPORTVIT EA
QVAE DIXI accusat Parmenonem stultitiae, primum quod
crediderit ea, quae sibi et ab ancilla et ab irata diceren-
tur, deinde quod ea, quae celare debuerat, indicauerit 15
1013 domino. — 12 AN PAENITEBAT FLAGITII TE AVCTORE QVOD
FECISSET ADVLESCENS an, inquit, te paenitebat eius flagitii,
quod factum esset ab adulescente, <***> indicare patri et
1015 prodere, quo eius facinus publicaretur? — 14 NAM QVID ILLI
CREDIS ANIMI TVM FVISSE qualem, inquit, credis adulescenti 20
fuisse animum eo tempore, quo se uisum uidit a patre,
1018 quod eunuchi ueste esset indutus? — 17 ITANE LEPIDVM
TIBI VISVM EST NOS IRRIDERE *SCELVS* hoc est 'tu scelus'
id est scelerata: sic enim res ipsa ponitur pro persona,

1 OPTANDVM non est *Ter.* || 6 uti *FG* || 7 indicaret domino α ||
12 credere ea quae dixi oportuit te α (= *Ter.*) || 14 crediderit
W.: credit *codd.* || 18 factum esset *om. L* | *lac. sign. Lindenbr.*;
fort. suppl. nisi posses etiam || 20 TVM] misero cum β, tum illi
misero α | adulescentis α || 22 esset] sit α || 23 tui scelus *LF*

ut Sallustius (*Catil.* 14, 1) 'ad hoc facinorum circum se
 220 tamquam stipatorum cateruas habebat'. — **19** IN DIEM ISTVC
 PARMENO EST FORTASSE QVOD MINARE uideris quid mihi
 miniteris: meum supplicium adhuc imminet et impendet
 221 et interim punieris. — **20** QVI STVLTVM ADVLESCENTVLVM 5
 NOBILITAS FLAGITIIS hoc est: peccatis notum omnibus red-
 dis ET EVNDEM INDICAS. — VTERQVE EXEMPLA IN TE EDENT*
 adulescens, qui nobilitatus est flagitiis, et pater, cui hoc
 est te indicante proditum, edent in te exempla, hoc est
 224 poenas tibi imponent. — **23** EGOMET MEO INDICIO MISER 10
 QVASI SOREX HODIE PERII quietus enim dum semper est
 sorex, uel uoce uel strepitu se prodit et indicat, quo fa-
 cilius capi possit.

α^* [7] id est component. exemplum dixit pro tormento.

7.

225 **1** QVID NVNC QVA SPE AVT QVO CONSILIO HVC IMVS 15
 inducitur in hac scaena miles Thraso ad Thaidem reuerti
 uelle, ut recipiatur a meretrice, quoniam se intelligit ex-
 clusum. eius autem posterior uis est, quamquam hoc
 dissuadet ei parasitus, sed quoniam colax est, dat consen-
 227 sum. — **3** QVI MINVS QVAM HERCVLES SERVIVIT OMPHALAE 20
 Omphalam dicitur Hercules uehementer amasse ita, ut
 muliebri *ipse* indutus habitu opera quoque feminea fa-
 ceret et habitum suum amicae eidem daret. ergo miles,
 quoniam se seruiturum esse meretrici dicere uolebat, ne
 turpitudinem, quod miles esset et meretrici seruiret, subire 25

1 sallustius <in iugurtino> α || 3 EST *om.* LG | minitare
 F α || 5 interim F, iterum *rell.* | puniris LG P¹ (*recte?*) || 9 te
 indicante (*hic desinit cod. L*)] indicatum id est α | exempla]
 tormenta α || 11 semper] super α || 17 meretrice] Thaide α |
 exclusum <esse> α || 19 ei *om.* FSV || 21 amasse uehementer α ||
 22 indutus muliebri α | ipse *om.* F | femine β || 25 meretrici
 seruiret W.: uiret (*ol. sscr.*) meretrici se (seruire uel G, *om.* F)
codd. | subicere P²VS

uideretur, exemplum ab Hercule suscepit. ita enim gloriosi faciunt, ut peccent et peccati tunc se habere profiteantur exempla. — 4 VTINAM TIBI COMMITIGARI VIDEAM SANDALIO CAPVT* utinam tibi comminui et percuti uideam caput, ut uere seruire uidearis. hoc quidem paululum 5 summissiore uoce parasitus dixit.

α * [4] sandalium neutro genere genus calciamenti est.

8.

1031 1 O POPVLARES ECQVIS ME VIVIT HODIE FORTVNATIO
exultationem haec scaena habet, quod Chaerea consilium
suum complere potnerit. est ergo hic allocutio gaudentis.
laudat autem Parmenonem, se atque fortunam: Parmeno- 10
nem, quod consilium dederit, se, quod aggressus sit, for-
tunam, quod cuncta compleuerit. mox ea, quae intus acta
sunt, narrat et sibi esse sponsam et illam cognitam ciuem
et meretricem tantum fratri esse Phaedriae et militem
1040 exclusum. idcirco Parmeno adiecit 10 FRATRIS IGITVR THAIS 15
TOTA EST. hoc cum miles audisset, uehementer in amoris
flammas incensus deliberat, quid facere debeat. sumit con-
siliu, ut hos roget. ac primum allocutio. rursus inter-
ponitur Phaedria, qui exultationem gaudii sui exprimit et
de suis facultatibus gaudet gratiasque agit patri, quod 20
festiue et iocunde interueniens cuncta compleuerit.

1049 19 DI VESTRAM FIDEM INCREDIBILIA PARMENO MODO
QVAE NARRAVIT ingressus Parmeno Phaedriae narrauit uni-
uersa, quae dixerat frater. ita cum fratrem continuo ui- 25
disset, nihil aliud dixit quam gaudium et laetitiam habere
se, <quod> dicens iam ostendit se cuncta a Parmenone

2 peccandi α || 7 et quis *codd.* | hodie uiuit α || 8 <in>
hac scaena *codd.*, *corr. Lindenbr.* || 12 quod *W.*: quae *codd.* ||
17 deliberat *om. F* || 18 ac *F*, ad *rell.* || 19 qui] quod *G*, quam
F || 20 patri *om. F* || 22 DI] *novae scaenae initium in codd.* ||
25 frater *om. F* | fratrem *F*, -ter *rell.* || 27 quod *add. W.* | se 2. *om. F*

- 251 cognouisse. — **21** NIHIL EST THAIDE HAC FRATER TVA
DIGNIVS QVOD AMETVR melius nihil, quod amari possit. —
253 **23** TV MIHI ILLAM LAVDAS utique cum scias me amatorem,
quodammodo superuacuum est, mihi illam quod laudas. —
PERII QVANTO MINVS SPEI EST TANTO MAGIS AMO amorem 5
etiam concitari manifestum est et rursus, ut hic Terentius
dixit, desperatione incendi. uerum illa desperationis qua-
dam spe, †ducatur quod peruenire possit, amor minus incen-
ditur. denique hic miles, quoniam recipi se in partem sperat,
idecirco 'quanto minus spei est' inquit 'tanto magis amo'. — 10
254 **24** PERFICE HOC PRECIBVS PRETIO hic persuadet †Parmenoni,
uti, quocumque pacto hoc compleatur, ad meretricem pos-
256 sit admitti. — **26** SI QVID COLLIBITVM EST NOVI TE ironia
est 'si quid collibitum est.' — DONVM PRAEMIVM A ME OPTA-
TO ID OPTATVM FERES 'noui te: hoc si feceris, quod uis 15
donum praemio' — dona scilicet sunt, quae ultra meri-
tum sunt; praemium uero est, quod quasi ob meritum
datur —, 'hoc' inquit 'a me poscito: id cum optaueris,
accipies'. proprium enim uerbum est, ut 'optet praemium
258 uir fortis quod uolet'. — **28** SI EFFICIO HOC POSTVLO 20
uaria distinctio: quidam enim sic distinguunt 'si efficio
hoc', ut postea subiungant 'postulo'. — VT MIHI TVA DO-
MVS TE PRAESENTE ABSENTE PATEAT parasitus nihil aliud
desiderat praemii loco nisi ut sibi cibus suppeditari pos-
sit et, siue praesens miles siue absens sit, numquam uo- 25
260 catus, semper tamen ad cenam ueniat. — **30** DO FIDEM FV-
TVRVVM futurum hoc esse iam fidem promitto et spondeo [ut
(*Verg. Aen. XI 230*) 'pacem Troiano ab rege petendum'].

1 cognosse β || 3 MIHI] thaidem *codd.* (*gloss. ad ILLAM*) ||
4 quod *om. F* || 8 ducatur quod p. p.] cum datur quoad p. p. ? ||
9 hic *Zeune*: hoc *codd.* | recepisse *codd.*, *corr. Lindenbr.* || 11 Par-
menoni] immo Gnathoni | ut α | <et> ad G || 13 collibuit *FP*¹ |
nouiteronia G, nouit (*om. F*) yronia *Fα* || 14 siquid] quicquid
codd. || 15 si hoc α | effeceris *F* || 16 dona — quae *W.* (*duce*
Schoellio): donasse atque *codd.* || 17 sunt <dona> α || 21 sic
<dicunt sic> *codd.* || 22 hoc] huic *codd.* || 24 cibus *Lindenbr.*:
-os *codd.* || 27 ut — petendum *secl. W.* (*interpolator fidem*
futurum comparavit cum pacem petendum)

- 1063 — **33** SCIN QVAM FRETVS si praesumis, inquit, de nobis, praedico, ut scias istam nos habere sententiam, quod, si te in hac platea aliquando inuenerimus, ita accipieris, ut numquam tibi subuenire possit ista defensio, quod alium
- 1066 quaerebas aut iter quod hac te habere dicas. — **36** NON 5
COGNOSCO VESTRVM TAM SVPERBVM hoc, quod respondistis tam superbum, uestrum esse non cognosco nec credo. —
- 1067 **37** PRIVS AVDITE PAVCIS haec deliberatiuae species est, uti deliberet Phaedria, <an> riualem in partem meretricis recipiat. est ergo principium ab utili collocatum, cum dixit 10
- 1069 SI PLACVERIT FACITOTE. — **39** PRINCIPIO EGO VOS AMBOS
CREDERE HOC MIHI VEHEMENTER VOLO in hoc principio rursus Gnatho, quoniam scit odiosum militem, interponit se <et quod facit suae> utilitatis causa facere confitetur. uerum ne sibi consulere intelligatur tantum, cum utique alienus sit qui 15
- 1071 cupiat persuadere, adiecit **41** VERVM SI IDEM VOBIS PRODEST
VOS NON ID FACERE INSCITIA EST, ita persuasurus <suam> utilitatem aliorum dixit se hoc quod facit facere utilitate, ut rei appetendae quodammodo se esse dixerit exemplum.
- 1072 deinde apponit ipsius sententiae propositionem **42** MILITEM 20
EGO RIVALEM RECIPIENDVM CENSEO. primum hoc delibera-
tiuae est, ut ipse, qui suadet, aliquam sententiam dicat, quemadmodum in Philippicis (cf. Cic. Phil. VIII 33; IX 15)
- 1073 'quare ita censeo' et in Sallustio (Catil. 52, 36). — **43** CO-
GITA MODO TV HERCLE CVM ILLA PHAEDRIA post sententiae 25
propositionem subnectit ea, quae utilia sunt Phaedriae, ut libenter cum meretrice uiuat et libenter capiat uictum: ipsum quidem non plurima dare, Thaidem contra plurima

3 ita <ut> β; fort. ita tu | acceperis *codd.*, corr. *Lindenbr.* ||
6 respondisti *F* α || 7 tam] est α | <nam> uestrum α | non credo
nec cognosco *G*, (*in mg.* aliter *add.*) *F* || 8 haec] hoc α || delibe-
ratiuae *Lindenbr.*: -ua *codd.* || 9 deliberet *F*, -rat *rell.* | an *add.*
Lindenbr.; ut post riualem α || 13 Gnatho *Lindenbr.* pro quod
facio (-iat *F*) *codd.*, quod *infra inser.* *W.* | interponi α | et
add. *W.*, suae *Schoell* || 16 capiat *F* α || 17 suam *add.* *W.* || 18 uti
litate (inut- α) malum (-li *G* α) dixit (ind- *G*) *codd.*, corr. *W.* ||
19 quodammodo *om.* *F* || 21 ergo *codd.* | deliberatiuae *W.*: -ua β,
-uum α || 28 dare *om.* *F*

uelle accipere; esse autem optimum, qui dare possit, hunc
 077 solum militem. — 47 NEC MAGIS EX VSV TVO hoc est:
 nec est aliquis, qui magis sit ex tua utilitate, quod habet
 quod det et largius nemo dat. sed hic incidit quaestio
 079 'forte datorem amare meretrix incipiat'. subiunxit 49 FA- 5
 TVVS EST INSVLVS TARDVS STERTIT NOCTES ET DIES NEQVE
 ISTVM METVAS NE AMET MVLIER FACILE PELLAS VBI VELIS
 ita omni genere aptus est miles, uel ut dona det uel ut
 081 facile contemni possit. — 51 PRAETEREA HOC ETIAM QVOD
 EGO VEL PRIMVM PVTO post tanta quae supra narrauerat 10
 commoda adiungit, quod etiam sibi maxime necessarium
 est, quod nemo melius accipiat quam miles. 'accipit' autem
 pascit, quod Virgilius (*Aen. III 353*) 'illos porticibus rex
 083 accipiebat in amplis'. — 53 MIRVM NI ILLOC HOMINE QVOQVO
 FACTO OPVS EST siue quoniam nemo melius pascit neque 15
 prolixius, id est abundantius, siue quoniam multa dona
 meretrici donare potest, quocumque <modo> hic homo est
 084 necessarius. — 54 VT ME IN VESTRV M GREGEM RECIPIATIS
 etiam de se persuadere uoluit, ut non excludatur, sed pa-
 riter cum his possit uiuere et iam horum auxilio uti. — 20
 085 55 SATIS DIV IAM HOC SAXVM VERSO olim cum isto milite
 laboro. quem militem ob stultitiam 'saxum' appellauit, ut
 (*Verg. Aen. VI 471*) 'quam si dura silex aut stet Marpesia
 cautes': ubicumque enim est quaedam stupiditas, silici com-
 093 paratur. — 63 DIXIN EGO IN HOC INESSE VOBIS ATTICAM 25
 ELOQVENTIAM quidam intelligunt hoc uersu de Terentio
 dici, qui ita comoediam scribit, ut in se habeat eloquen-
 tiam Atticam, hoc est Menandri eloquentiam, qui fuit

3 quod] quia *G* || 4 hec *G*, om. *FVS* | indicit *codd.* praeter
G || 5 <ut> incipiat meretrix α | subiungit *F* || 8 ita *W.*: ista
codd. | aptus est *Lindenbr.*: aptasse *codd.* || 10 tanta] ea *VS* |
 commoda narrauerat *codd.* || 15 quoniam] quam *G*, quia *rell.* ||
 16 quoniam] quam *G* || 17 quocumque modo *W.*: et quocum-
 que *codd.*; ad quaec- *Lindenbr.* || 18 vt] cum α || 20 uti om. β ||
 21 hoc iam *G*, iam *VS* | VERSO] uoluo *G* || 22 ob *F*, om. *rell.* |
 saxum] *** *P*, om. *VS* || 24 cautex α || 25 uobis inesse *G* | hunc
 uersum *G* || 27 qui ita *Goetz-Schoell*: quia et *F*, qui etiam *G*,
 qui et a α | comedia α | atticam eloquentiam α || 28 eloquen-

Atticus; quidam de milite, ut per ironiam dictum sit; uel certe qui ad praesentem militem, ut credat se esse laudatum, 'dixi ego quod miles habeat in se eloquentiam Atticorum', siquidem et modo adiunxerit, quod dixit (*v. 62*) 'numquam etiam fui usquam, quin me omnes amarent 5 plurimum'. ita usque ad extremum melius persona seruata est militis gloriosi <et> oratio, ut *ab* illis se diceret diligere. — **64** NIHIL PRAETER PROMISSVM EST omnia, quae dixisti, inuenimus in milite. an: omnia, quae promisimus tibi, implebuntur et nihil est uel erit praeter id quod 10 diximus?

tiam <siue elegantiam> *F*, om. *G* || 2 qui *etc.*] *fort.* <sunt> qui ... <putent dictum> 'dixi *etc.* || 3 ergo *codd.* || 4 et <ille>? dixerit β || 5 amarint α || 7 et oratio *W.*: exaltatio *G*, oratio *rell.* || 8 praetermissum β | EST om. *F* || 9 an] et *G*

EVGRAPHI
COMMENTVM HEAVTON
TIMORVMENV

Rec. β $\begin{cases} L = \text{cod. Leid. Voss. lat. Q. 34 s. X: III 2, 13 — fin.} \\ A = \text{cod. Ambros. H 75 inf. s. XI: prol.} \\ F = \text{cod. Laudun. H 67 s. XV.} \\ G = \text{cod. Sangall. 860 s. XV.} \end{cases}$

Rec. α { $\begin{array}{l} B = \text{cod. Vatic. Basil. } 19 \text{ H s. X comm. prius: prol.} \\ B' = \text{" " " " " " " " " posterius: II} \\ \quad \quad \quad 2, 1 - III 1, 77. \\ V = \text{cod. Leid. Voss. lat. Q. } 36 \text{ s. X.} \\ S = \text{cod. Paris. lat. } 16235 \text{ s. X.} \\ P = \text{cod. Paris. lat. } 7520 \text{ s. XI: — IV } 1, 19. \end{array}$

$$\left. \begin{array}{l} \beta = \text{consensus codicum } LAFG \\ \alpha = \text{,, ,, } BB'VSP \end{array} \right\} \text{ aut omnium aut eorum qui } \\ \text{exstant.}$$

Lindenbr. = editio Frid. Lindenbrogii Francofurt. 1623.

Westerh. = „ A. H. Westerhovii Hag. 1726.

Zeune = „ I. C. Zeunii Lips. 1774.

Klotz = „ R. Klotzii Lips. 1838.

Bruns = scholia et glossae (rec.) cod. Halensis in edit.
Ter. Hal. 1811.

Schlee = scholia (et glossae rec.) Terent. coll. et disp.
Fr. Schlee Lips. 1893.

W. = Wessner.

* * * * *lacuna.*

Litteris inclinatis indicari quae in sola rec. β exstant.

HEAVTON TIMORVMENOS

PROLOGVS

Omnes hae comoediae de Graeco translatae sunt, a Menandro quidem quattuor, duae ab Apollodoro: Heautontimorumenon Menandri esse manifestum est. cuius prologus partitionem tenet, in qua <uult, antequam> docet quid in quaestione sit, id ipsum, ne populus miraretur, dissoluere. 5

1 1 NE CUI SIT VESTRUM MIRVM CVR PARTES SENI POETA DEDERIT QVAE SVNT ADVLESCENTIVM duas partes proponit: unam, quod contra consuetudinem senex prologus processit in publicum; solet enim istud officium semper adulescentibus dari. ergo quoniam contra consuetudinem in prologi persona 10 processit senex, idcirco hanc primo populo uult soluere quaestionem. — 3 DEINDE QVOD VENI ELOQVAR altera haec pars est. simile autem mihi uidetur huic esse principium diuinationis; namque et illic (*Cicero, divin. in Caec. 1, 1*), quod 'subito mutata uoluntate ad accusandum descenderat', 15 mirum dixit uideri uel iudicibus uel circumstantibus ac propterea se primum id uelle dissoluere: 'si quis uestrum, iudices, aut eorum qui adsunt forte miratur'. uides hoc uerbum mirari semper apponi: ita enim et hic dixit 'ne cui sit uestrum mirum'. hanc igitur partitionem soluit, 20

1 <Ne cui sit uestrum mirum> Omnes *F* || 2 ab ollo-
doro *PB*¹, ab aboll- *VS* | ΗΔΟΥΤΟ-ΤΟΥΧ(Ω)ΠΟΥΧ(Η)-Ο- *V*,
(///ΔΟΥΤ-) *S* || 3 esse manifestum^{est} *P*, esse est *VS*, est *B*, mani-
festum est *F* || 4 uult antequam *add. Schoell (cf. infra)* | quod
in quaestionem *Fα* || 5 miretur *F* || 7 adulescentum *PVS* ||
9 semper *AG*, *om. rell.* || 10 in *om. F* | prologi *F*, -um *rell.* ||
11 primo *F*, -am *rell.* || 19 mirari] nouerit *Fα* || 20 soluit *om. A*

uti dicat 'cur partes seni poeta dederit, quae sunt adules-
 11 centium'. quod primo proposuerat, primo soluit **11** ORA-
 TOREM ME ESSE VOLVIT NON PROLOGVM VESTRVM IVDICIUM
 FECIT ME ACTOREM DEDIT. quod autem dixit 'quod ueni,
 16 eloquar', illud est **16** NAM QVOD RVMORES DISTVLERVNT 5
 MALIVOLI MVLTAS CONTAMINASSE GRAECAS DVM FACIT PAV-
 CAS LATINAS ID ESSE FACTVM HIC NON NEGAT. ergo ut
 propositio collocata est, ita est etiam soluentis ordo ser-
 uatus. sed nunc ad interpretationem superiorum reuer-
 tamur. 10

4 **4** EX INTEGRA GRAECA INTEGRAM COMOEDIAM HODIE
 SVM ACTVRVS quoniam Andria e duabus comoediis uidetur
 esse confecta, quippe illic et Perinthia et Andria conti-
 nentur, quod quidem criminis loco aduersarius dederat,
 ideo hic 'ex integra' inquit 'comoedia integram comoe- 15
 diam acturus sum', ne uideatur ab aliquo tacta aut ipse
 alteram tetigisse, sed unam comoediam et integram ad
 Latinum sermonem interpretatione mutasse. denique ideo
 6 adiecit **6** DVPLEX QVAE EX ARGVMENTO FACTA EST SIMPLICI,
 ut simplex argumentum sit duplex, dum et Latina eadem 20
 7 et Graeca est. — **7** NOVAM ESSE OSTENDI propterea, quia
 a Graeco tantum dicta est et a Latino non tacta est,
 <sed> nunc primum in scaenam procedit, idcirco dicitur
 'noua'. ET QVAE ESSET supra enim dixit (v. 5) HEAVTON
 8 TIMORVMENON. — **8** ET CVIA GRAECA SIT NI PARTEM MA- 25
 XIMAM EXISTIMAREM SCIRE VESTRVM ID DICEREM duplex hic
 pronuntiatio est: 'qui scripserit et cuia Graeca sit, ni
 partem maximam existimarem scire id', ut post inferatur
 10 **10** NVNC QVAMOBREM HAS PARTES DIDICERIM PAVCIS DABO.
 illud, quod supra positum est, uidetur adiectum; nunc 30

2 primo 1.] prius *F* || 4 auctorem *ABVS* || 5 rumoris *FP*¹ ||
 7 esse id *G* || 8 solutionis *Lindenbr.* (*recte?*) || 12 Andria e (ex
Lindenbr.) andrię *A*, -dria a *BVS*, -dria *FGP* || 18 inter-
 pretationē α || 20 duplex <comoedia> *Lindenbr.* || 21 et *F*, *om.*
rell. | ostendit α | quia] quoniam *F*, cum α || 22 a 2. *om.* α |
 nunc acta *P*, non acta *BV*, nacta *S* | est sed *W.* || 24 esset
 <nunc> *F* (*cf. supra*) | enim *AF*, est *P*, *om. rell.* || 28 scire
 <uřm> *F* | id] dicerem *add. G*, facerem *add. F*

redit ad partitionem supra collocatam, cur partes adules-
 11 centium senex sumpserit **11** ORATOREM ME ESSE VOLVIT
 NON PROLOGVM uti apud uos agerem causam potius, non
 officio fungerer prologorum: prologi enim, sicuti iam
 dictum est (*Andr. prol. in.*), aut argumentum narrant aut 5
 poetae personam commendant aut audientiam postulant.
 nunc autem ego apud uos acturus sum causam et defen-
 dam, si quid fuerit forte in Terentium ab aduersario loco
 12 criminis intentatum. ideo enim dixit **12** VOSTRVM IVDI-
 CIVM FECIT ME ACTOREM DEDIT SED HIC ACTOR TANTVM 10
 POTERIT A FACVNDIA QVANTVM ILLE POTVIT COGITARE COM-
 MODE QVI ORATIONEM HANC SCRIPSIT QVAM DICTVRVS SVM
 poeta, inquit, me actorem esse uoluit, qui tantum in
 facundia excellit et praeualet ingenio, quantum et ego,
 qui eandem comoediam acturus sum, in agendo praeualeo. 15
 ita ‘hic actor’ hoc est ego, ‘tantum poterit a facundia’
 16 hoc est non degenerabo ab eo, qui cogitauit. — **16** NAM
 QVOD RVMORES MALIVOLI DISTVLERVNT hic iam incipit cau-
 sam dicere, cur uenerit, sicut supra diximus, ut purget
 quaestiones ipsas et obiecta ab aduersariis soluat. ‘mali- 20
 uoli’ autem quod dixit, uel numeri pluralis est, ut ma-
 liuoli rumores ipsi <sint>, uel singularis, ut sit huius
 maliuoli, hoc est Luscii Lanuini. ‘distulerunt’ in di-
 17 uersum disseminarunt. — **17** MVLTAS CONTAMINASSE GRAE-
 CAS DVM FACIT PAVCAS LATINAS hoc est illud, quod dixi- 25
 mus, quando hic praelocutus est, ut diceret ‘ex integra
 Graeca integram comoediam sum acturus hodie’. ita et
 hic hoc sibi crimen dicit obiectum, quod Terentius multas
 Graecas contaminauerit comoedias, dum paucas Latinas
 facit. hoc autem crimen Terentius non negat factum, 30
 sed sibi licere demonstrat et licere scilicet per aliorum
 exempla, quemadmodum Tullius dixit (*divin. in Caecil. 2, 5*)
 ‘adductus sum, iudices, fide misericordia multorum bono-

1 collatam α || 4 enim] est α || 5 est AFP, om. rell. || 16 potero
 codd. | a] in F, om. AGP¹ || 19 <iam> supra F || 21 numero
 plurali (-is P) α | est (post singularis) F, om. rell. || 22 sint
 add. W. || 23 <id est> in diuersum α, om. F

- 19 rum exemplo': et hic habet bonorum exemplum. — 19 FAC-
 22 TVRVM AVTVMAT facturum dicit et profitetur. — 22 NAM
 QVOD MALIVOLVS VETVS DICIT aliud rursus crimen est, quod
 obiectum nunc proponit, quoniam Luscius Lanuinus dicit
 Terentium non peritum artis musicae ad comoedias scri- 5
 bendas accessisse praesumente potius ingenio amicorum,
 25 non suo. — 25 ARBITRIVM VESTRVM VESTRA EXISTIMATIO
 VALEBIT hoc locutionis genus satis mirum est, cum dicit
 'de hac re nos iudicare poteritis, an id, quod obicitur
 nobis, verum sit, ut Terentius non natura sua fretus ne 10
 que ingenio, sed amicorum potius ad scribendas comoe-
 dias accesserit'. namque rumor est, quod Terentius cum
 Scipione Africano familiarissimus fuerit et simul istas
 comoedias cogitarit. hoc igitur prologus nititur soluere.
 et quoniam non est erubescendum tali viro fuisse con- 15
 iunctum, idcirco minus curat hoc crimen dissolvere: dicit
 tantummodo 'uestrum iudicium est et uestra existimatio'.
 26 — 26 QVA RE VOS OMNES ORATOS VOLO hic iam sequitur
 officium prologi, ut benivolentiam petat: quae benivolentia
 27 et in aduersarios odium concitat, quod adiecit 27 NE PLVS 20
 INIQVVM POSSIT QVAM AEQVVM ORATIO. — DATE CRESCENDI
 COPIAM NOVARVM QVI SPECTANDI FACIVNT COPIAM SINE VI-
 TIIS quoniam petitio generaliter fuerat collocata, uti nouis
 poetis fauerent auditores, adiecit 'sed qui sine uitiiis co-
 comoedias dant': <nam> et Luscius Lanuinus nouas comoe- 25
 30 dias profert, sed cum uitio. adiecit et 30 NE ILLE PRO SE
 DICTVM EXISTIMET ne Luscius Lanuinus etiam pro se pe-
 31 titum arbitretur. — 31 QVI NVPER FECIT SERVO CVRRENTI
 IN VIA DECESSE POPVLVM proponit uitium, quod admiserat
 poeta Luscius Lanuinus, quippe cum omnis comoedia aut 30

2 NAM] tum *Ter.* || 9 obicietur *A¹G* || 12 est ante namque

F α || 13 fuit *A*, fuit *rell.* | et simul *AG*, semper *rell.* || 14 hic
F α || 20 odium *om.* *F* || 22 nouarum <rerum> *F* α || 23 collata
G α || 24 <nouis> sed *F* α || 25 nam et *W.*: et β, illis (*om. P*) α ||
 26 et post 27 existimet *codd.* || 28 currente *AG* || 29 decessisse *G*,
 deesse α | admiserat *AG*, -rit *rell.*

errorem teneat ex amatoribus aut iniuriam meretricum aut filiorum suppositiones aut aliquid tale, quod ad moralitatem uidetur esse coniunctum. quid tale hic est, cum seruus currit, cum populus discedit, quod domino insano oboediat seruus? haec potius aliena a comoediis sunt, et 5 ait aperte ac breuiter ea, quae sunt comoediarum. omnis comoedia aut habet amores aut agnitionem aut suppositionem. habet amores, ut Andria, quam quidem et in agnitione esse cognoscimus; nam cognoscitur Glycerium, quia ciuis sit. suppositionem habet, ut apud Plautum 10 qui est Truculentus: militi enim supponitur filius, ut exinde in meretricis affectum artius et strictius colligetur. ergo cum uideamus haec necessarie in comoediis teneri, uehementer errauit Lanuinus, qui extra haec comoediam instituit et scribit seruum currere, populum per uiam 15 discedere, quod insano seruiat domino. unde apertissimum 36 uitium in comoedia Terentius reprehendit. — 36 STATARIAM AGERE LICEAT PER SILENTIVM quidam 'statariam' genus esse putant comoediae, ut statariae comoediae sint, in quibus sunt stantes, unde <et> hanc stata- 20 riam nominant. mihi autem uidetur 'statariam agere ut liceat per silentium' ideo dixisse, ut perpetuo et stabiliter agatur haec comoedia neque populi aduersis suffragiis foras pellatur. ideo enim adiecit 'ut liceat per silentium' et 37 subiungit 37 NE SEMPER SERVVS CVRRENS IRATVS SENEX etc. 25 ASSIDVO AGENDI SINT MIHI CLAMORE SVMMO CVM LABORE MAXIMO. haec autem, quae nunc nominavit, propria uiden-

2 suppositionis (-nem B) $F\alpha$ | mortalitatem A^1F^1V || 4 de-
cedit V , descendit $FPBS$ || 5 oboediat] seruiat β | haec A ,
nec G , ne *rell.* | sint aperte ait (*om.* et) α || 6 comoediarum <ex-
plicemus> $F\alpha$ || 7 amoris α | aut 2. *om.* α || 8 amoris α | ut <est>
 F , ut <ex> α | et *om.* α || 9 agnitionem $AF\alpha$ | agnoscitur? ||
12 colligitur (-gatur B') $F\alpha$ || 13 necessario A , <esse> necessaria
 $F\alpha$ || 15 scribit *om.* BVS || 17 reprehendit terentius BVS ||
19 ut — comoediae *om.* $F\alpha$; comoediae *om.* G || 20 sint] sunt
 FG , *om.* α | sunt AG , *om.* *rell.* | et *add.* W . || 21 autem] enim α |
ut *om.* AG || 26 assidua A , -e F || 27 quam FVS | uidentur
 AB , -detur *rell.*

tur esse personarum, nam serui officium est currere, senis irasci; parasitus autem edax est, impudens sycophanta, leno auarus est: 'ergo si quae propria sermonis sunt et quae necesse habeo ex necessitate personarum complere, debetis mihi fauere potius quam aduerso suffragio contra 5
 41 facere'. — 41 MEA CAUSA CAUSAM HANC IUSTAM ANIMUM INDVCITE VT ALIQUA PARS LABORIS MINVATVR MIHI quantum enim ad eum, qui comoediam scribit, pertinet, potuit secundum mores ingenio uniuersa complere; ego autem, qui haec pronuntiaturus sum, necesse habeo silentium. ideo, 10
 46 inquit, propter me hanc mihi operam exhibete, ut cum silentio attendatis. — 46 IN HAC PVRA EST ORATIO quoniam sic dixerat, laboriosas potius comoedias ad se deferri, leues ad alium, ne praeiudicium huic comoediae fecisse uideretur, quod ipse dixit illam laboriosam, aut 15
 exinde iam ut superius a populo iudicari posset, adiecit 'in hac pura est oratio'. — EXPERIMINI IN VTRAMQUE PARTEM INGENIVM QVID POSSIT MEVM non omnes aequali modo utrumque possunt et leuia proferre et grauia complere. ita ait 'in utramque partem': quoniam semper in aspe- 20
 51 debetis. — 51 VT ADVLESCENTVLI VOBIS PLACERE STVDEANT POTIVS QVAM SIBI si enim mihi nunc honorem per silentium dederitis, facile adulescentes eo compelletis, ut vobis placere potius uelint, non sibi. quoniam officium 25
 prologorum adulescentes sumunt et multa in comoediis ipsi

1 ^{est} concurrere *A*, concurrere *rell.* || 3 si *AG*, sunt *rell.* | quae] haec *PB* | sunt <in> (*m̄s G*) <*AG*, om. *PB*¹ | et om. *Fα* || 5 fauere] facere *PVS* | contra facere (*dicere G*) | conatus facere *Fα*; c- fallere *Schopen* | iustam <esse> *F* | <in> animum *Gα*, om. *A* || 8 enim] est *α* | potuit <enim> *PB* || 9 moras *AG*, morem *BVS* || 11 inquit <ut> *FV*; i- uel *Schopen* || 14 leues *AB*, len- *rell.* || 15 dixit *W.*: -cit *codd.* | illa aut (om. laboriosam) *Fα* || 16 ut superius a *W.*: aut ut superius *AG*, a (ad *F*) superiora (-ri *B*) *rell.* || 18 omnis *BV*, -nia *PS* | aequalitas (-ta *P*) *α* || 19 lenia *PVS* | perferre *Aα*, perficere *F* || 21 in *add. W.* | lenioribus *G* || 23 enim] est (om. *B*) *α* || 24 eo *Zeune*: eos *Fα*, om. *AG* || 26 multi *A*

acturi sunt, ita factum cum mihi ex hac actione esse cognouerint, facile ipsi laborem hunc capere possunt, ut uobis placeant.

I.

1.

53

1 QVAMQVAM HAEC INTER NOS NVPER NOTITIA ADMO-
DVM EST haec scaena continet iniustam accusationem, quod 5
graues senex de se exigit poenas; defensionem continet
iustam: memorat quippe ita se meritum, ut ipse de se
habeat exigere poenam. quam rem qualitatis esse intelli-
gimus status et non tam esse accusationem quam obiur-
gationem. et omnino in huiusmodi auctoribus, qui non 10
apud iudicem controuersiam dicunt, uim debemus potius
intelligere quam controuersiam: non enim iudices prae-
sunt; sed quoniam talis est actio, ut uideatur uim con-
trouersiae continere, idcirco hic status est et secundum
istum statum cuncta dicuntur. ergo in hac scaena sta- 15
tus qualitas est absoluta, an iuste fecerit uel faciat,
quod de se senex exigit poenas. quam rem docet iuste
fieri ex eo, quod se meritum dicit propterea, quia ipse
filium suum amantem adulescentium more miserit in
militiam duram saepius eum accusando; unde probat 20
iuste sibi imponi istas quas implet grauissimas poenas.
— QVAMQVAM HAEC INTER NOS NVPER Chremes uicinus
cum conspiceret senem eundemque diuitem grauiter labo-
rare, ut tota die in opere consisteret uehementer, accedit
interrogans et, ut oportet apud ignotum, longa utitur 25

1 factum <est> *G* | actionem α || 2 possint *F* α || 4 noti-
cia nuper α || 5 iniustam *Lindenbr.*: iniuste *codd.* | accusationi
VS || 6 graues *Schopen*: -is *codd.* | defensionem <autem> ? ||
7 iustam *Lindenbr.*: iusta *S*, iusti *rell.* || 8 habeat (debeat *F*)
exigere] exigit α || 9 notam (mot- *G*) *codd.*, *corr. Lindenbr.* ||
10 huiusmodi *ex his corr. P²* || 14 status hic α || 15 istum statum]
ista tum α || 16 qualitatis α | an] utrum α || 19 adolescentum α ||
20 eum] ipsum *F*, *om. VS* | proba *G*, *om. FVS* || 21 istas] has ipsas
 α || 23 eum] eum α , cum eum *F* | eundemque <olim> α , eundem *G*

oratione, simulque sibi etiam quaestionem facit et quasi ipse sibi respondet. quo pacto uim ostendit eius, qui interrogat, cum sit ignotus: aliter enim senem in dolore positum et calamitatibus pressum ad locutionem et ad fabulas prouocare non posset, nisi secum ipse interrogans 5 illud ita loqueretur, uti adiceret, quae ipse respondere potuisset. ac primo purgat personam, cur, quamuis antea familiaritas nulla fuerit, audeat tamen hodie accedere et cum eo loqui. dicit quas causas habeat sibi, ut interrogare cupiat, quod nimius labor, quem ipse de se exigat 10 ille, qui senex est et qui diues est, in se taciturnitatem esse non permiserit, sed potius compulerit ad interrogandum, etiam<si> sibi parua amicitia fuisset atque notitia ex hoc, quod uicinum agrum non longe ante mercatus 15 est. — 3 NEC REI SANE AMPLIUS QVICQVAM FVIT nec ali- 15 quid inter nos fuit rei, ex quo facilius iungeremur. — 56 4 TAMEN VEL VIRTVS TVA ME VEL VICINITAS quam honesto uerbo usus est: laborem et calamitatem uirtutem potius 57 nominauit! — 5 QVOD EGO IN PROPINQVA PARTE AMICITIAE PVTO uicinitas agrorum et domorum quasi quaedam pars 20 amicitiae est. — 6 AVDACTER MONEAM ET FAMILIARITER ‘audacter’ quod quaedam dicturus est ueluti accusans. ‘familiariter’ quod ita accedit quasi ex notitia praeterita. 59 — 7 QVOD MIHI VIDERIS PRAETER AETATEM TVAM FACERE ET PRAETER QVAM RES TE ADHORTATVR TVA ipse partiti- 25 nem suam persequitur, nam propter aetatem sic subiungit 62 10 ANNOS SEXAGINTA NATVS ES AVT PLVS EO VT CONICIO AGRVM IN HIS REGIONIBVS MELIOREM NEQVE PRETH MAIORIS NEMO HABET. ‘meliorem’ ad usum refert, ‘pretii 67 maioris’ ad opinionem populi de ipso agro. — 15 NVM- 30

2 respondit *FP*¹ || 5 ipse] in se α , se *G*; fort. ipse se || 7 cur] cum *F*, eius *G*, eum *VP*, ..n *S* || 9 habeat sibi *W*.: habet sibi *F*, has sibi *G*, has ibi α | uti *P*, om. *G* || 12 permiserint *GVS*, -riñt *P* | compulerit *Lindenbr.*: contulerit *codd.* || 13 si sibi *W*.; si *Lindenbr.* || 17 VEL VICINITAS om. *F* || 18 est om. *F* || 23 accidit *codd.*, corr. *Lindenbr.* || 25 <quod> res *F* α || 26 prosequitur *codd.*, corr. *Lindenbr.* || 27 est α || 29 HABET] debet α

QVAM TAM MANE EGREDIOR NVMQVAM TAM VESPERI DOMVM
 REVERTOR hic est labor ille, qui fit plurimus, quo cotidie
 toto die in aliquo opere est constitutus, quod aut fodere
 69 inuenitur aut arare aut aliquid facere. — 17 DENIQUE
 NVLLVM REMITTIS TEMPVS NEQVE TE RESPICIS 'nullum remit- 5
 tis' ad illud pertinet, quod dixit 'numquam tam mane egredior
 neque tam uesperi domum reuertor', 'neque te respicis' ad
 illud, quod supra est, uel quod senex est uel quod diues. —
 72 20 AT ENIM DICIS QVANTVM HIC OPERIS FIAT PAENITET et
 optima, ut diximus, ratione ipse sibi quaestionem facit et 10
 utitur respondentis ratione, ut eum prouocare possit ad
 loquendum, qui frequenter pressus dolore conticescit: 'sed
 dicis mihi' inquit 'paenitet me quantum hic operis fiat',
 cui respondet, tamquam hoc sibi propositum sit 'sed in
 opere faciendo quod consumis, si id consumas in exercen- 15
 75 dis seruis, plus agas'. — 23 CHREME TANTVMNE AB RE
 TVA OTII EST TIBI bene tamquam alienum alloquitur Me-
 nedemus, ut illi et otium esse dicat et tantum otium a
 rebus suis, ut et aliena curet et ea, quae ad se nihil
 77 attinent. — 25 HOMO SVM quoniam ille inquit 'curas', 20
 respondit 'homo sum'; <quia ille> 'quae ad te nihil at-
 78 tinent', inde 'humani nihil a me alienum puto'. — 26 VEL
 ME MONERE HOC VEL PERCONTARI PVTA 'monere' si sciam
 79 quid facias, 'percontari' si nesciam. — 27 RECTVM EST
 EGO VT FACIAM NON EST TE VT DETERREAM ad superiora 25
 pertinet sensus, ut intelligi possit: 'uel percontari puta;
 si rectum est, ideo quaero ut faciam, si non est rectum,
 ut te deterream'. detertere enim est aliquem a proposito

2 fit] sit *Fα* | quoquo^{co} tidie *P*, qñ *G* || 3 in alio opere
 est *F*, in alioquoque ē (*in mg.* — labore) *P*, in alio labore *V*,

||||| labore *S* || 4 aut arare *om.* *VS* | aliquid] tale quid *Goetz* ||
 5 respicias *α* || 8 quod 1. *om.* *α* | diues <est> *F* || 9 dicis <me>
G || 14 cui *S*, cur *rell.* || 15 si id consumis *G*, id cū sumas (con-
 sumas *S*) *α*, tue si sumas *F* || 17 tibi <aliena ut cures> *F* ||
 19 et 1. *om.* *GVS* || 21 quia ille *add. W.* || 25 ergo *Gα* | ad —
 28 deterream *om.* *G* || 28 enim *om. F*

- 80 terrere et reuocare. — 28 MIHI SIC EST VSVS mihi sic
 86 expedit. — 34 AVT CONSOLANDO AVT CONSIPIO AVT RE IV-
 vero apponit causas, cur aliena incommoda curare uideatur. 'hoc' inquit 'quod interrogo, proderit tibi: aut enim,
 grande malum <si> est, consolatione te adiuuero <aut>', 5
 si subueniri potest, re adiuuero'. ita boni amici ordinem
 87 custodiunt, ut credat se aliquo modo prodesse. — 35 HAC
 QVIDEM CAUSA QVA DIXI TIBI quoniam Menedemus tantum-
 modo illud posuerat, uti diceret 'scire hoc uis?', ille con-
 tinuo repudiauit causam, ut diceret 'non rem cupio scire, 10
 sed hac causa scire cupio, qua dixi tibi, ut aut con-
 solari te possim aut consilio aut re adiuuare possim'. —
 93 41 FILIVM EGO ADVLESCENTVLVM HABEO hic narratio in-
 96 cipit, cur se senex puniat. — 44 EST E CORINTHO HIC
 ADVENA ANVS PAVPERCVLA et haec narratio est ad perso- 15
 nam declarandam eius mulieris, quae puellam tulit illam,
 quae Chremetis filia est. quae interposita narratio ad
 99 illam superiorem coniungitur et adnectitur. — 47 COEPI
 NON HVMANITVS NEQVE VT DECVIT ANIMVM ADVLESCENTVLI
 TRACTARE hic iam se arguit, quod iuste de se exigat 20
 poenas, siquidem, cum animaduertisset filium amare mu-
 lierem, non humano modo neque, uti decuit, adulescentuli
 animum sic tractauit, sed aperte ui et more patrum co-
 tidie accusauit. subiungit allocutionem, qua usus est, cum
 106 accusaret filium 54 EGO TE MEVM ESSE DICI TANTISPER 25
 VOLO DVM QVOD TE DIGNVM EST FACIES dici te filium
 meum tam diu uolo, quam diu facis, quod te dignum est
 facere. sin autem non feceris, ego inueniam quod in te

1 sic om. codd. praeter F | mihi om. F || 2 te iuuero G,
 re uera P²S (-r&) V || 3 curare] quaerere F, quere P, -ri VS ||
 5 si est W.: et codd. | adiuuero aut W.: adiuuo codd. || 6 aut
 re iuuero G || 8 dixit Fα || 9 proposuerat G || 10 repudiauit G,
 -aret ad Fα | uti Fα | scire cupio Fα || 12 aure adiuuari α ||
 18 et adnectitur om. P | coepit Gα || 19 NEQVE] atque α || 21 ani-
 ma aduertisset α || 23 aperte — accusauit] peruulgata ui et uia
 patrum cotidie accusabam G (= Ter.) || 24 cum — filium om. F ||
 25 ESSE om. G || 26 facias G | dic P²VS || 28 facere om. F (recte?)

- 112 dignum sit facere. — **60** SIMVL ET REM ET GLORIAM AR-
 MIS BELLII REPPERI ut uno tempore militiae labore proprio
 114 et fortunas reperirem et dignitatem. — **62** SAEPE EADEM
 GRAVITER AVDIENDO hic onerat causam suam: quod fre-
 quenter dixerit et grauitur attenderit, adulescens uictus 5
 117 discessit in militiam. — **65** IN ASIAM AD REGEM MILITA-
 TVM ABIIT CHREME singula in pronuntiatione sunt collo-
 canda: nam 'in Asiam' quod dixit, intelligere debemus
 in longinquum locum, 'ad regem' uero hoc est quasi in
 seruitutem, 'militatum' ubi scilicet durus labor est et peri- 10
 118 culum. — **66** CLAM ME PROPECTVS EST hic curauit, quod
 facile illi poterat opponi 'cur ergo non, cum eum uideres
 proficisci, <prohibuisti>?' 'clam me' inquit 'profectus est'.
 — MENSES TRES ABEST hic dolorem suum exprimit tem-
 119 poris longinquitate. — **67** AMBO ACCVSANDI necdum tota 15
 exposita est *sententia*. idcirco aequalem partem accusatio-
 nis suae posuit Chremes, quod dixit 'ambo accusandi';
 quamquam inclinauit, ut adulescentem defendere uideatur,
 cum dixit 'etsi illud inceptum, quod adulescens <*****>,
 uidetur esse pudentis animi signum et non minus obse- 20
 124 strenui'. — **72** SOCCOS DETRAHVNT dixi iam (*Eun. IV 6, 31*)
 comoedias istas esse palliatas, hoc est ubi personae sunt
 131 Graecae. ideo ergo dixit 'soccos detrahunt'. — **79** SED
 GNATVM VNICVM QVEM PARITER VTI HIS DECVIT AVT ETIAM 25
 AMPLIVS . . . EVM EGO EIECI HINC INIVSTITIA MEA quem oportuit
 his rebus uti ita, uti ego utor, pari modo aut uero
 amplius, quod illa aetas magis ad haec idonea sit. —

1 ET 1. om. F | re<ge>m α || 3 EADEM post GRAVITER F,
 om. G || 4 his α || 7 chremes α | inculcanda pro in . . collocanda
 Schoell coll. Quintil. IX 3, 50, fort. recte || 8 in asia Fα || 9 in 2.]
 ad G || 10 et periculum est Fα || 12 eum om. G | uideret G,
 -ris α || 13 proficisceretur G | prohibuisti add. Schopen; retinuisti
 Westerh. | inquit om. G || 16 sententia om. F; causa suppl. Zeune ||
 19 lac. sign. W.; clam est profectus suppl. Schoell || 20 prudentis
 P²V S || 21 namque] nam (non S) Fα || 23 ubi] ibi F, tibi α ||
 25 uti pariter hiis G || 26 quam α || 27 uti ita et ego uti G

- 135 **83** MALO QVIDEM DIGNVM ME QVOVIS DEPVTO SI ID FACIAM
 si hoc faciam, uti utar solus bonis meis, quouis malo me
 136 arbitror dignum. — **84** NAM VSQVE DVM ILLE VITAM ILLAM
 COLET INOPEM quamdiu ille in militia positus habebit
 uitam illam sine ope carens *patria* propter iniurias meas, 5
 tamdiu de me illi dabo supplicium sic laborans et seruiens.
 141 — **89** CONTRASI OMNIA hoc est: collegi uniuersa, quae
 142 uenderem. — **90** SERVOS NISI EOS QVI OPERE FACIENDO
 FACILE SVMPVTVM EXERCERENT SVVM uniuersos produxi et
 uendidi exceptis his, qui suo opere suos sumptus tolerare 10
 144 potuissent. — **92** INSCRIPSI ILICO AEDES MERCEDE hoc est:
 146 aedes meas locaui. — **94** HIC ME EXERCEO non hic ad
 uoluptatem positum 'exerceo', sed ad laborem, quemad-
 modum Virgilius (*Aen. III 182*) 'nate, Iliacis exercite
 147 fati'. — **95** DECREVI TANTISPER CHREME MINVS INIVRIAE 15
 ME MEO GNATO FACERE DVM FIAM MISER hoc enim iudi-
 caui me non tantam iniuriam facere filio meo, quem ex-
 152 puli, si et ipse miser sim. — **100** SI QVIS RECTE AVT
 COMMODE TRACTAVERIT supra accusauerat utrumque, quia
 dixerat (*v. 67*) 'ambo accusandi', modo utrumque defendit, 20
 quod hunc ingenio leni dicit et illum obsequentem, si
 modo aliquis recte et commodum tractaret alterum. nam
 154 hoc factum esse dicit, quod neuter se nouerat. — **102** VBI
 NON VERE VIVITVR ubi non integre uita ostenditur, ubi non
 155 nudatur, ut quis qualis sit agnosci *possit*. — **103** QVANTI 25
 157 PENDERES quanti diligeres, quanti amares. — **105** QVOD
 SI ESSET FACTVM HOC NVMQVAM EVENISSET MALVM si aut
 tu mores tuos illi declarares aut ille tibi qualis esset

1 me dignum *F* | deputari α || 4 colat *F* | quamdiu — ope
om. G | ille *om. F* || 5 opere *codd.*, *corr. Westerh.* | ob meas ini-
 urias *G* (= *Ter.*) || 6 tamdiu] interea *G* (= *Ter.*) || 9 exercent *G* α ||
 produxit et uendidit *G* α || 10 suos *om. G* || 13 quemadmodum]
 ut *G* || 15 chremes (-is *P*) *F* α || 18 miserrimus *fiam G* || 19 tracta-
 ret *F* (= *Ter.*) | quia *W.*: qui *codd.* || 20 defendi α || 21 si modo
Westerh.: si minus (*om. G*) *codd.* || 22 aliqui *F* α || 24 non datur *F* ||
 25 possit *om. F* || 26 quantum *Lindenbr.* || 27 factum esset *G* |
 hoc *om. F*; haec *Ter.* | EVENISSET MALVM] euenissent tibi *Ter.* ||
 28 illi (-is *P*¹ *VS*) declarares *ante* EVENISSET *codd.*, *transp. W.*

ostenderet, facile ad hoc calamitatis genus non ueniretis.

- 158 — **106** ITA EST FATEOR PECCATVM A ME MAXIMVM EST
 quoniam utrumque quodammodo accusauerat Chremes, quod
 neuter sibi mores suos ostendisset, omne crimen in se
 potius derinat senex ac dicit uerum esse, quod dicit 'sed
 159 a me maximum peccatum est'. — **107** MENEDEME ad per-
 sonam hic ex illis, quae supra promisit, inuenit quod
 160 afferat, scilicet consolationem, siquidem dicit **108** FILIVM
 ADVTVRVVM HIC CONFIDO PROPEDIEM 'confido' hoc est fidu-
 162 ciam gero. — **110** DIONYSIA HIC SVNT HODIE APVD ME SIS 10
 VOLO optime factum, ut post narratam calamitatem, cui
 quidem praeter consolationem subueniri non poterat, tamen
 ex ipso auxilium esse potuisset in eo, quod uult eum ad
 cenam uocare: quod dixit 'sunt hodie Dionysia', quae sunt
 171 sacra Liberi patris apud Athenas. — **119** NIHIL OPVS FVIT 15
 MONITOREM iam in domo inuentus est ille atque mire cu-
 piebat eum uocare ad cenam. 'monitore ergo opus' in-
 quit 'non fuit: nuntiant illum in domo esse'.

2.

- 175 . **1** NIHIL ADHVC EST QVOD VEREARE CLINIA haec scaena
 habet † Clitiphonis adulescentis suspicionem, quod amica 20
 sua se absente corrupta est. sumit igitur per coniecturam
 argumenta, quae suo loco plenius apertiusque narrabimus.
 ac primum quasi quoddam argumentum est seruum, qui
 missus sit, non redire, cui iam multum temporis uideatur
 assumptum. unde efficitur consolatio a Clitiphone amico, 25
 cum dicit 'nihil est quo uidearis esse sollicitus'. — HAVT
 QVAQVAM CESSANT hoc est: non diutissime tardant. uerum

1 ueneritis α || 4 <esse> suos mores (-is *P*) *F* α || 5 ac dicit]
 adicit *G*, addicit α || 6 maximo *PV* | menedeme <at porro recte
 spero> *F* || 10 sunt hic *G* || 12 subueniri *G*, -re *rell.* || 13 auxilium
W.: -o *codd.* | in eo quod *ante ex codd., transp. W.* || 14 quod dixit]
 quo d $\bar{r}$ α , quod *F* | sunt *post* Dionysia *VS, om. P* || 15 sacra *om. G* |
 fvrit] est *G* || 16 monitore *G* (= *Ter.*) || 17 monitorē *V* || 18 nuntiant
Westerh.: nuntia *F* α , nunc iam *G* | esse <sat scio> *G* || 19 ADHVC
om. G || 20 Clitiphonis] *immo* Cliniae || 21 est] sit *G* | sumit] sinit
F, si α || 22 <in> loco *G* || 26 quod *F* α || 27 diutissime *om. F*

- cum intus positum Cliniam allocutus esset, Clitipho egreditur, patrem prospicit, ei commendat officium suum, ne uideatur nescio quem adolescentulum recepisse, sed ut merito hoc fecisse declaret. sumit igitur exordium, quo commendat adolescentem: sibi olim iam fuisse cognitum 5 ac se coactum amicitia eum recepisse. ideo adiecit **9** NAM
- 183 MIHI CVM EO MAGNA EX PVERITIA FVIT FAMILIARITAS. —
- 184 **10** VOLVPTATEM MAGNAM NVNTIAS scit enim Chremes uehementer eius patrem esse sollicitum. quod ergo audit reuersum adolescentem, dicit et sibi maximam natam 10 uoluptatem. denique huius uoluptatis causam in animo
- 185 habens subiunxit **11** QVAM VELLEM MENEDEMVM INVITATVM AMPLIVS VT HANC LAETITIAM NECOPINANTI PRIVS OBICEREM DOMI uti non suspicanti amplius <prius>, quam etiam
- 187 speraret, hanc laetitiam domi obicerem. — **13** CAVE FAXIS 15 NON OPVS EST PATER caue facias, nam non necesse est: nescit nam adulescens a patre filium desiderari; ideo prohibet patrem suum aliquid facere, quo uindictetur adu-
- 190 lescens reuersus. — **16** ATQVE ABITIO hoc est discessio. —
- 192 **18** MISERVVM QVEM MINIMVM EST CREDERE quoniam ille dixit 20 miserum esse adolescentem uel quod ipse adulescens miserum se putet, negat esse hic miserum, siquidem habet omnia, quae quidem in homine dicuntur *bona*. et subiungit
- 195 **21** ATQVE HAEC PERINDE SVNT VT ILLIVS ANIMVS EST QVI EA POSSIDET atque haec talia sunt, qualis animus illius, 25 qui haec tenet: nam qui scit uti his omnibus, bona sunt, illi uero, qui non utitur recte, mala sunt. <sic> simul et dis-

3 recepisse sed *W.*: recepisset α , -isse β || 4 <cum> merito *G* | effecisse α | declarat *F* α | quo *W.*: quod *codd.* || 6 eum] enim α | recepisset α || 7 MAGNA EX] iam inde a *F* | fuit <semper> *F* || 9 audit ergo *F* α || 10 adolescentulum *G* | et *om.* *GP* | natam maximam (magnam *S*) *F* α || 13 obiceret α || 14 <ei> domi *F* | prius *add. W.* || 15 <si> speraret (speret *F* α) *codd.* | obiceret *P¹VS* || 16 nam non] nec nam *F* α ; nec enim *Lindenbr.* || 17 nam nescit *F* || 21 esse miserum *G* || 22 se ante adulescens *FP*, *om.* *VS* | omnia habet α , omnia *G* || 25 illius <est> α || 27 illi <illa> *F* α | <utique> mala α | sic *add. Goetz* | disiunctionem *W.*: disiect- *F* α , dilect- *G*

- 198 iunctionem collocauimus et intellectum didicimus. — **24** NE
 QUID ILLVM PLVS SATIS FAXIT PATER hoc uereor, ne
 aliquid amplius faciat pater quam quod satis est. ideo
 iniustum uult patrem ostendere, siquidem poeta negat
 199 esse contentum, ut eius adhuc filius laboret. — **25** ILLENE 5
 hoc utique intelligitur propterea dictum, quia scit Chre-
 mes animum Menedemi. haec ne proderet, repressit se
 et reliqua uerba contexit dicens hanc causam, quod
 200 in metu esse filium patri uehementer est utile. — **26** VT-
 VT ERAT MANSVM TAMEN OPORTVIT qualiscumque, inquit, 10
 204 fuit, oportuit tamen patrem sustinere. — **30** NAM PAREN-
 TVM INIVRIAE HVIVSMODI SVNT <FERME PAVLO QVI EST HOMO
 TOLERABILIS> SCORTARI CREBRO NOLVNT <NOLVNT> CREBRO
 CONVIVARIER* praeter hunc morem, qui est innatus paren-
 tibus circa liberos suos, quod non scortum uolunt crebro, 15
 quod nolunt crebro conuiuium, hic ferme paulo est tolera-
 207 bilis. — **33** PRAEBENT EXIGVE SVMPTVM modice suggerunt
 210 sumptum. — **36** HOC SCITVM EST PERICVLVM EX ALIIS
 FACERE TIBI QVOD EX VSV SIET optima occasione senex,
 dum aliorum mores et facta demonstrat, occasionem corri- 20
 gendi filii repperit, ut moneret: 'scitum est' inquit 'et
 perelegans ex aliis periculum facere' hoc est temptamentum
 212 'quod tibi uehementer expediat'. — **38** TV VT TEMPVS DIEI
 tempus non solum summum est, sed et pars partis est, sicuti
 hic posuit 'diei tempus', cum temporis dies esse uideatur. 25

2 <in> illum *F*, illi *G* | facit α , -ciat *G* | hoc <amplius>
G α , *om. F* || 3 amplius <habeat> *codd.*, qui faciat pater post
 est *addunt* | quam quod] quam *F*, qđqđ α || 4 patri *F* α || 5 con-
 temptum *codd.*, *corr. W.* | ut *om. F* α | eius] ea cur *F*, eacus (*ae-
 PV*) α | laboret filius *F* || 9 est] esset *Schopen* | *VTVT*] ut *G*, uti
F α || 12 uniusmodi *F* (= *Ter.*) || 13 SCORTARI — 16 tolerabilis *W.*:
 circa liberos suos quos (quod *F*) scortari crebro nolunt quod
 nolunt (quod nol- *om. \alpha*) crebro conuiuium (crebro conuiuari
FP, *om. VS*) praeter . . . parentibus hic ferme . . . tolerabilis
 scortari crebro nolunt (scort- — nol- *om. FVS*) non scortum
 uolunt crebro (non scortari nolunt se crebro hoc nolunt scortari
 crebro *P*, *om. FVS*) conuiuarier (-et *G*) crebro (conuiu- crebro
om. FVS) *codd.* || 17 suggererint *P*, *om. VS* || 21 filium *G* ||
 22 pereligans α || 23 <est> diei *F*

II.

1.

- 213 **1** QVAM INIQVI SVNT PATRES IN OMNES ADVLESCENTES
 IVDICES remansit solus Clitipho: secum conqueritur de
 patris oratione, quod se uoluerit admonere. ordo est: quam
 214 iniqui sunt iudices patres in omnes adulescentes. — **2** QVI
 AEQVVM ESSE CENSENT NOS A PVERIS ILICO NASCI SENES qui 5
 arbitrantur iustum esse in pueritia moribus senum degere
 217 uitam. — **5** MIHI SI VMQVAM FILIVS ERIT si aliquando
 mihi filius continget. — NE ILLE FACILI ME VTETVR PATRE
 216 ualde me utetur bono et facili patre. — **4** EX SVA LIBI-
 DINE MODERANTVR NVNC QVAE EST NON QVAE OLIM FVIT 10
 modum imponunt adulescentibus de moribus suis, quos
 nunc habent in senectute, non quos in adulescentia ha-
 218 buerunt. — **6** NAM ET COGNOSCENDI ET IGNOSCENDI <DABI-
 TVR PECCATIS> LOCVS facile, inquit, filio meo hanc facul-
 tatem dabo, ut universa eius facta cognoscam, tamen si 15
 224 peccarit ignoscam. — **12** CUI QVOD RESPONDEAM NIHIL
 HABEO expressit inopiam uer<bor>um, siquidem non solum
 dixit 'cui quid dicam non habeo', uerum et 'ad responden-
 225 dum uerba desunt'. — **13** ETSI IS QVOQVE SVORVM SATAGIT
 227 etsi is quoque de suis rebus plurimum cogitat. — **15** MEA 20
 EST POTENS PROCAX hoc positum, ut ex nobilitate plurimum
 audeat postulare. 'procax' a <procando, hoc est> petendo
 dictum est, unde et proci nuptiarum petitores. — SVM-
 PTVOSA NOBILIS <'sumptuosa'> ut et necessitatem sibi
 petendi propter suos sumptus faciat; 'nobilis' autem omni 25

2 <et> secum *S* || 4 adolescentes <filios> *G* || 5 nos <iam>
F || 6 arbitrentur α | esse] est α | ducere uitam *G*, decreū *P*,
 uiuere *F*, nasci *VS* || 8 NE ILLE *om.* *F* α || 9 <id est> ualde *VS* |
 ualde me *om.* *F*, ualde — patre *om.* *G* || 10 moderatur *codd. praeter*
F || 12 non] nos α || 13 DABITVR PECCATIS *om. codd. praeter F* ||
 15 ut *Lindenbr.*: et *codd.* | <peccauit> si peccarit α || 17 uerbo-
 rum *W.* || 18 quid dicam *Goetz*: quidem (quid d'e *G*) *codd.* |
 et *F*, eēt *P*, *om. rell.* || 21 <ad (ab α)> hoc *F* α || 22 procando
 hoc est *add. W.* || 23 dictum *Lindenbr.*: -a *codd.* | proci <dicun-
 tur> *F* α || 24 sumptuosa *add. Schoell* || 25 nobiles *G* α | autem
W.: at β *P*¹, ab *P*² *VS*

228 bus nota. — **16** NAM NIHIL ESSE MIHI RELIGIO EST dicere
me hoc non habere maxima mihi religio est, ut (*Verg. Aen.*
II 715) 'religione patrum multos seruata per annos'.

2.

230 **1** SI MIHI SECVNDAE RES DE AMORE MEO ESSENT IAM
DVDVM SCIO VENISSENT hic est illud, quod supra diximus, 5
quod per coniecturam Clinia credit amicam se absente
corruptam. ac primum argumentum fecit ex eo, quod mis-
sus seruus nondum rediit. deinde proponit ipsam suspi-
231 cionem **2** SED VEREOR NE MVLIER ME ABSENTE HIC COR-
RVPTA SIT. adiungit et opiniones et argumenta a tempore, 10
233 quod est **4** OCCASIO: occasionem autem hic intelligimus,
quod absens fuit ipse. deinde ponit locum: Athenas, ubi
magna hominum multitudo est *et* ciuium et uariis mori-
bus uiuentium. adiungitur AETAS, hoc est a persona et a
tempore, quod adulescentula est ac propterea uario in- 15
genio. deinde addidit MATER: hoc nomen parum est, nisi iam
addideretur 'mala'. sed ne rursus suae uoluntatis et iudicii
esset mulier, ideo adiecit CVIVS SVB IMPERIO EST CUI NIHIL
237 IAM PRAETER PRETIVM DVLCE EST. — **8** PERGIN ISTVC
PRIVS DIIVDICARE QVAM SCIAS QVID VERI SIET perseueras 20
ante hoc quasi certo iudicio tenere, quam scias quid in
238 uero sit. — **9** SI NIHIL MALI ESSET IAM HIC ADESSET ar-
gumentum recepit ex eo, quod non rediit missus seruus:
'certa mihi' inquit 'suspicio est illam esse corruptam'. —

1 MIHI *post* RELIGIO *G*, *om.* VS || **2** mihi *om.* β | ut <uirgi-
lius> VS, ut <illud> *F* || **3** religione <maximum eius est> β *P*,
religio est VS || **4** SI MIHI] *hic incipit B'* | de meo amore *G* ||
5 hoc *F'* || **9** NE MVLIER *om.* *B'* VS || **11** quod — **15** tempore
om. *G* || **16** est] esset *Schopen* | nisi (*Westerh.*) iam *Goetz*: nam
codd. || **17** iudiciis *GP*¹, -cis *F* || **18** esset *B'*, esse *G*, et *rell.* ||
20 preiudicare α | <si> quod *PVS* || **21** quam] quasi *F* α | in-
uenero *GPVS*, inuentum *B'* || **22** sit *om.* *G* | IAM] etiam (*post* hic)
G, et *FPIVS* | hinc *PVS*, huic *F* | adessent *FPIVS* | <ille (*om.* *F*)
ad consequendi (*ex -ter corr. P*)> argumentum *F* α || **23** ex eo
<enim> *F* α | redit *codd.*; *cf. ad v. 1* || **24** inquit *om.* *G*

IAM ADERVNT QVANDO ISTVC ERIT illud enim, quod dixit 'iam', amant ita apponere qui loquuntur. hoc amanti tardum est: ideo adiecit 'quando istuc erit?'

3.

- 242 1 AIN TV SIC EST VERVM INTEREA DVM SERMONES
CAEDIMVS haec scaena exoluet illam suspicionem, quam 5
Clinia habuit: et haec coniectura est. deinde rursus habet
alteram causam, quod amicam Clitiphonis adduxerit seruus,
ita ut in domo patris esse possit: quae res an fieri possit
deliberationis uim tenet. ita prior causa in controuersia est,
secunda in deliberatiua; aut controuersia est ex coniectura: 10
coniecturae ergo partibus tractabitur, hoc est uti dicta
et affectus, quod $\pi\acute{\alpha}\theta\omicron\varsigma$ Graece dicitur, suggerant argu-
menta. sed <haec> suis locis explanabimus. — DVM SER-
MONES CAEDIMVS caedere sermones dicitur, qui frequen-
243 ter et plurima loquitur. — 2 MVLIER TIBI ADEST AVDIN 15
CLINIA quod ita locutio serui fuerat, ut diceret 'illae re-
lictæ mulieres sunt', <quod mulier> uenit cognouit. —
245 4 MINIME MIRVM ADEO IMPEDITAE SVNT mirandum non est,
quod impeditae sunt mulieres, quae et ancillarum ducunt
246 secum gregem et plurimum comportant. — 5 PERII VNDE 20
ILLAE SVNT ANCILLAE crescit error Cliniae, ut magis credat
esse corruptam, quod ancillas habeat et aurum. haec omnia
meretricis, non illius mulieris sunt, sed adhuc ignorat
248 adulescens. — 7 ET VESPERASCIT hoc est nox fit: a uespere
256 factum uerbum est. — 15 O IVPITER VBINAM EST FIDES 25
necdum soluta sibi suspicione queritur adulescens se esse

1 aderint *P*, -rit *FB'*, -rat *VS* || 2 amant *W.*: -ti *codd.* |
loquitur *GB'VS* || 6 hec <hic (ic *P*) β *P* | est *G*, *om. rel.* ||
8 an] si *G* || 10 coniectura coniecturae *W.*: -ra *B'S*, -rae *rell.* ||
12 $\Pi\Delta\tau\omega\varsigma$ (*add. pauros*) *F*, paucos *rell.* | suggerant *Lindenbr.*:
-rat *codd.* || 13 haec *add. W.* || 14 dicuntur ... loquuntur *F* ||
16 ut *B'*, quod *rell.* || 17 sunt *om. FPVS* | quod mulier *add. W.*
(mulier *in mg. F*) | uenit cognouit *om. G* || 20 gregem *ante du-*
cunt *F* α || 21 sunt illae α | error *F*, terror *rell.* || 23 ad hoc
PVS, hoc *F* || 26 queritur *F*, -rit *rell.*

desertum et Antiphilam potius omisso amore amatoris sui
 258 in meretricios mores esse delapsam. — **17** CONLOCVPLE-
 260 TASTI diuitem fecisti. — **19** CVIVS NVNC ME PVDET ET
 MISERET patris me pudet et miseret, qui frequenter harum
 265 mores dicebat mihi et frustra monuit. — **24** NAM ET VITA 5
 EST. EADEM ET ANIMVS ERGA TE IDEM AC FVIT prima pro-
 positione uolens seruus soluere errorem suspicionis Cliniae
 dicit 'et uita est eadem amicae et animus ille, qui circa
 te fuit'. uerum meminisse debemus duas res esse proposi-
 tas, ut et uita eadem probetur et idem animus: potuit 10
 enim in eadem muliere castitas perseuerare, ut esset eadem
 uita, non tamen idem animus; potuit tamen et obliuisci
 amatoris sui et non eum desiderare. ideo adiecit 'et idem
 269 animus erga te ac fuit'. — **28** VT NE QVID HVIVS RERVVM
 IGNORES quod nuntiat seruus anum perisse, quae ei mater 15
 esse dicebatur, ad causam minime pertinebat. ideo adiecit:
 'hoc primum' inquit 'dico, ne aliquid harum rerum igno-
 271 res'. — **30** ALTERAE DVM NARRAT hic iam praemissio
 alterius narrationis effecta est: nata est suspicio, ut quae-
 reretur quae sit altera. cuius narrationem differt: prius 20
 274 enim de amica Cliniae narratio incipit **33** IAM PRIMVM
 OMNIVM VBI VENTVM AD AEDIS EST DROMO PVLSAT FORES.
 hic breuiter omnia argumenta, quae a summo ad imum sunt,
 colligamus. ac primum quaeso collocetur: casta est mulier
 et eadem, quae fuit ante, perseuerat, quod ianua eius 25
 clausa est, quod seruus pulsauit fores, quod anus processit,
 quod ostium aperuit, quod continuo ingressus est seruus,
 quod et ipse ingressus sum, quod statim anus pessulum
 rursus foribus obdit, quod ad lanam redit, quod texentem

1 et Antiphilam *Schopen*: et auferam *PVS*, et alteram *F*,
om. G | potius *om. G* || 3 *ME post MISERET G* || 8 ille] idem
Schopen || 10 uti *FP* || 11 enim — potuit *om. G* || 15 ignores
FB', -rares *rell.* | nuntiet *PVS* | quae] quod *PVS* | ei] eius
Schopen || 18 iam *Lindenbr.*: nam *F*, an *PVS*, *om. B'G* || 19 <unde>
nata *B'* | uti *Fα* || 20 prior *VS* || 21 enim <est> *Fα* | incipit
<autem (enim *S*) narratio> *FPVS* || 22 edes *β* || 23 hic <ergo>
Fα | a *B'*, *om. rell.* || 24 quaeso *α*, questio *F*, sic *G* || 25 aute
om. G

- telam studiose ipsam inuenimus, quod mediocriter uesti-
tam, quod sine auro, quod ita ornatam quemadmodum
sibi ornantur, quod nulla mala re expolitam muliebri, quod
capillus ab ea reiectus circum caput fuerat negligenter,
quod ancilla cum ea texebat pannis ipsa contacta. haec 5
sunt, quae uitam probant. rursus subiungitur, an idem
303 animus circa Cliniam perseueret: ideo interrogauit 62 QUID
304 AIT VBI ME NOMINAS, et subiungit ille 63 VBI DICIMVS
REDISSE TE. ergo et hic coniectura est, an idem animus
perseueret. probamus autem quod perseueret ex eo, quod 10
305 ubi te nominauimus 64 MULIER TELAM DESERIT CONTINVO
ET LACRIMIS OPPLET OS TOTVM SIBI VT FACILE SCIRES DE-
SIDERIO <ID> FIERI TVO. completa igitur omni re ad
alteram narrationem necessario cito deuoluitur, ut osten-
dat, quae illa altera sit mulier, de qua antea com- 15
311 memorauit. — 70 ADDVCIMVS TVAM quo facilius blandiri
313 possit adulescenti, adiecit 'tuam'. — 72 HEVS NON FIT
SINE PERICVLO FACINVS MAGNVN AC MEMORABILE quo-
niam interrogatus seruus, quo duceret Bacchidem, re-
spondit 'ad patrem', quod aegre ferens adulescens cum 20
indignatione audacem seruum pronuntiauit, continuo ille
respondit, facinus magnum et memorabile fieri numquam
posse sine aliquo periculo. ita in hoc quoque periculum
est, cum patre praesente in domo futura sit meretrix.
tam magnum est istud et memorabile, ut nihilo minus 25
315 celari possit. — 74 HOC VIDE IN MEA VITA TV TIBI LAV-
DEM IS QVAESITVM SCELVS quam astutus ad gloriam, si-
quidem de meo periculo tu tibi comparare uis laudem. —
316 75 VBI SI QUID PARVM MODO TE FVGERIT EGO PERIERIM in

3 ornantur sibi *G* | quod nulla *om.* *G* | expolitam *B'*, -ta
rell. || 5 <quae> cum *G* | ipsa] fuit *G* | contexta *codd.*, *corr.*
Schopen || 9 redisse te dicimus *G*, dicimus te redisse α || 15 ante
B', (*add.* dixerat uel) *VS* || 17 adulescenti possit adiecit *F* α
heus <tu> *FB'* || 20 quod *G*, quam *rell.* | aegre *Lindenbr.*: acre
codd. || 21 pronuntiat *G* || 23 quoque *Lindenbr.*: quod *codd.* ||
25 tam *B'*, tamen *rell.* || 27 astutus *Lindenbr.*: astultus *P*,
stultus *rell.* || 28 de *om.* β (*recte?*) || 29 PARVM] paululum *Ter.* |
te modo effugerit *G* | <ut> ego *GPVS*

quo negotio si te fefellerit aliqua consilii pars, ego con-
 317 tinuo perierim. — 76 QUID <ILLO FACIAS quid> deinde
 facturus es? hoc est enim quod dixit 'quid illo facias?' —
 AT ENIM pendens oratio hac intercessione efficitur adu-
 lescentis, quod non patitur eum ambagibus circuire: ideo 5
 318 enim dicit 'quid «enim»? — 77 ITA RES EST HAEC NVNC
 QVASI CVM uoluit seruus quasi quandam similitudinem
 dare, ut sic ostenderet, quale sit illud consilium, quod
 ipse disposuit. sed quoniam, similitudo cum datur, quidam
 est in oratione circuitus, idcirco adiecit QVAS MALVM MIHI 10
 AMBAGES NARRARE COEPIT. denique et alter adulescens
 319 hoc intellexit, unde adiecit 78 SYRE VERVM HIC DICIT
 MITTE ISTA QVAESO scilicet externa et per similitudinem
 translata. unde admonuit eum, quod dixit ATQVE AD REM
 REDI: etenim quod per similitudinem datur, res non est. 15
 320 — 79 ENIMVERO RETICERE NEQVEO MVLTIS MODIS INV-
 RIOSVS CLITIPHO ES unde iam tacere non possum. bene
 indignationem suam seruus extulit, quo facilius sibi adu-
 323 lescentem per suam iracundiam praepararet. — 82 HAVD
 STVLTE SAPIS non stulte, inquit, sapis, cum et ames et 20
 potiri desideres et pecuniam dari, interea tamen nullum
 periculum uelis sustinere. haec autem stultitia est, pro-
 325 tinus uelle id quod non potest contingere. — 84 AVT
 HAEC CVM ILLIS SVNT HABENDA AVT ILLA CVM HIS AMIT-
 TENDA SVNT aut enim debet fructum et potiundi utilita- 25
 tem cum periculo sustinere aut pariter et commoditas
 326 amittenda est, si periculum deuitatur. — 85 HARVM DVA-
 RVM NVNC VTRAM MALIS VIDE de duabus illis propositis

2 ILLO — quid *suppl. Lindenbr.* || 4 pendes *GP*, pedes *VS* |
 oratio *Lindenbr.*: -tione (-tionem *G*, -tio est *B'*) *codd.* | hec β |
 intercessione *Lindenbr.*: -io *codd.* || 5 quod] quo *GPVS*; qui
Lindenbr. || 6 enim 2. *om. G* || 8 consilium illud *G* || 10 circuitus
 in oratione *G* | idcirco <Clitipho> *Schopen* || 11 occipit *FB'*
 (= *Ter.*) || 15 redi at (redit at α , redeat *G*) enim *codd.*, *corr. W.* ||
 16 enim reticere uero *PVS* | iniurius *Ter.* || 17 est *FB'* | unde
 — possum *om. F* || 20 et cum *F* α || 21 desideras β | tamen *W.*:
 tu *codd.* || 22 haec *Goetz*: hoc *codd.* || 24 mittenda *PVS* (= *Ter.*
cod. A) || 25 debet *Schopen*: -bent *codd.* || 27 omittenda (*com- G*)
codd. || 28 uelis *G*

- condicionibus, <ut> aut periculum cum fructu capiat aut, si periculum fugiat, utilitatem pariter contemnat, ex his, inquit, 327 quamlibet condicionem eligat. — **86** ETSI HOC CONSILIVM QVOD CEPI RECTVM ESSE ET TVTVM SCIO incitare adulescentem cupit, ne frustra operam perdiderit, quod 5 meretricem adduxit. ita ostendit tutum consilium esse, quod suscepit, ut apud patrem amica sit sine metu et 331 argentum quod promissum est inueniri possit. — **90** SI QVIDEM HOC FIT quam cito est motus adulescens, quando utrumque dixit esse praeparatum, ut et amica in domo 10 patris sine metu sit et argentum ei quod debitum est 337 reddi possit. — **96** EXPERIVNDO SCIES ipsa actione expertus agnosces. — NIHIL SATIS FIRMVM VIDEO QVAMOBREM ACCIPERE HVNC MIHI EXPEDIAT METVM nullam rationem uideo firmitatis in consilio, unde debeam talem metum susci- 15 338 pere, ut apud patrem amica mea sit. — **97** MANE HABEO ALIVD SI ISTVC METVIS QVOD AMBO CONFITEAMINI SINE PERICVLO ESSE hoc irridenter dicit: uult enim obuius ire meretrici et dicere, ut domum reuertatur. aliter enim incitari adulescentis animus non potest, qui fastidiosus coepit esse 20 per copiam, nisi id quod cupit subito denegetur. — 343 **102** TVNE QVOD BONI EST praecisa haec oratio ordinem habet talem: tune quod boni est fruire, dum licet. rursus 345/47 alia praecisa **104** NAM NESCIAS, cuius ordo est **106** EIVS 349 SIT POTESTAS POSTHAC <AN> NVMQVAM. — **108** CONCALVIT 25 354 calore subito concitatus est. — **113** QVASI ISTIC MINOR MEA RES AGATVR QVAM TVA in hoc consilio maius mihi periculum propositum est quam tibi; nam si aliquid ad-

1 ut *add. Goetz.* || 2 *fugerit...* contemnet *G* || 3 *eliget PVS,* -ge *B'* | *ETSI* | si *FP¹,* scio *P²B'VS* || 5 *opera codd., corr. Lindenbr.* || 7 *suscepit B', -cipit rell.* | ut *om. G* || 8 <et> quod *Fα* || 10 *dixit esse G,* est (quod *add. F'*) *dixit rell.* | ut et] et (*est F, om. B'*) ut *Fα* || 11 *sit sine metu G* || 13 *ACCIPERE om. PVS* || 16 *meum amica G* || 17 <et (*set P*)> quod *PVS* || 18 *irridentes PVS,* -dendo *B'*; -dens *Lindenbr.* | *dixit G* || 19 *dicere <ei> G* | enim *om. G* || 20 *animus adolescentem G* || 23 *habet B', -bens (post talem) F, om. rell.; fort. tenet excidit* || 24 *nescis G* || 25 *umquam G* || 26 *calorem PVS,* ad cal- *B'* *istuc F,* *ista PVS*

uersi contigerit, tibi uerba sunt praeparata, mihi uero uerbera: unde hanc rem negligere omnino non possum. —
 358 **117** SCILICET . . . IN EVM IAM RES REDII LOCVM VT SIT
 NECESSE intelligit Clinia, cum apud illum sit hospes, ne-
 cessitatem sibi impositam, uti hoc quod ab eo petitur 5
 negare non possit, uti assimulet amicam suam esse mere-
 364 tricem. — **123** IN TEMPORE AD EAM VENI in occasione,
 ut (*Verg. Aen. IV 423*) 'sola uiri mollis aditus et tem-
 365 pora noras'. — **124** NAM MISERVVM QVENDAM OFFENDI MI-
 LITEM haec occasio est: ut ibi ei consensum commodaret, 10
 haec fuit occasio, quod uolebat miserum militem de nega-
 370 tione sua in amorem amplius suscitare. — **129** QVAM SIT
 372 PERSPICAX quam sit suspiciosus. — **131** INVERSA VERBA
 quod semper adulescentuli faciunt, ut syllabarum ordinem
 mutant et sic intellectum conuersione confundant, ut in- 15
 telligentibus potius loqui uideantur. — EVERSAS CERVICES
 373 TVAS quod iactantia et superbia est. — **132** GEMITVS
 SCREATVS TVSSIS haec omnia adulescentuli faciunt, quo-
 tienscumque uidere aut uideri uolunt ab his, quos desi-
 derant, ita sub quodam metu, ut, quasi dum aliud neces- 20
 sitate conficiunt, sic impleant uoluntatem.

4.

381 **1** EDEPOL TE MEA ANTIPHILA LAVDO ET FORTVNATAM
 IVDICO haec scaena comparisonem continet earum mu-
 lierum, quae amicae sunt ita, ut uni seruiant, et earum,
 quae plurimis sui corporis exhibent potestatem. et ne 25
 uideantur meretrices iniustae esse, defensio est, in qua quasi

2 parata sunt uerba *G* || 3 redit *G* α || 6 non *om.* *G* α | ut
B'VS | meretricem esse *G* || 8 ut <illud> *F* || 10 ut ibi ei *G*,
 ut ibi enim *FVS*, ubi enim *P* || 12 plus *G* || 15 confundat' *G*,
 -dent (-dere *S*) α || 16 loqui potius *G* | uideatur α || 17 superbia
 et iactantia *G*; iactantiae et superbiae *Schopen* || 18 tussis
 screatus *P²VS* || 23 tenet *G* || 24 et *om.* *G* || 25 potest autem
codd., *corr. Lindenbr.* || 26 uideatur *GV¹* | meretricis *GPVS* |
 iniusta (esse *om.*) *G* | est *Lindenbr.*: ista (*om. G*) *codd.*

quaedam forma controuersiae hic continetur: res enim fiunt meretricibus, quae iniustae sunt amatoribus suis, satis aduersae, dum plurimum petunt. quam rem purgans meretrix dicit se hoc, quod faciant, facere necessitate, ne cum aetas abierit et senectute extincta pulchritudo discesserit, 5 inopia maneat, si non antea quaesierint uictum, quo possint sustentare desertam et miseram senectutem. — EDEPOL TE MEA ANTIPHILA LAVDO ET FORTVNATAM IVDICO uehementer te beatam felicemque iudico, cum id egisti, ut mores tui formae conuenirent. ut oportuit, iam defensionem suam 10 uidetur meretrix exorsa, siquidem scit, quid oporteat fieri, et laudat eam, quae cum pulchritudine tenet morum integram castitatem. — 383 3 MINIMEQVE ITA ME DI BENE AMENT MIROR SI TE SIBI QVISQVE EXPETIT et non ualde miror, si, cum his moribus et hac sis pulchritudine, <semper> sit ali- 15 384 quis, qui te diligat et te sibi petat. — 4 NAM MIHI QVALE INGENIUM HABERES FUIT INDICIO ORATIO namque mores tuos 385 mihi tuis sermonibus indicasti. — 5 ET CVM EGOMET NVNC MECVM IN ANIMO VITAM TVAM CONSIDERO hic iam praeparat accusationis defensionem, quae in se esse possit, dicitque 20 merito huiusmodi mulieres, quae uni seruiunt, hoc est quae se separant a uulgo, sic recte bene facere, nec minus mirabile esse, quod meretrices malae sint. hoc enim dixit 387 7 ET VOS ESSE ISTIVS MODI ET NOS NON ESSE HAVT MIRABILE EST: uobis enim cum sit uoluntas cum uno uiro semper 25 esse, debetis seruare bonitatem; nos autem bonas esse non sinunt hi, cum quibus rem habemus. nam propter pulchritudinem nos amatores nostri colunt, qui continuo mutant

1 hic controuersiae *codd.* || 2 meretricibus *W.*: -trices (-ces *F*) *codd.* | aduersa *G* || 3 petant *P²VS* || 6 si non] nisi *P²VS* | quesierint α | uictum] lucrum *S²* || 7 desertam] desideriam *F*, deseriam *P¹*, decrepitam *P²B'VS* | et] ac *PVS* || 9 beatam] fortunatam *G* || 10 tuae *B'VS* | deprehensionem *codd.*, *corr. Lindenbr.*; deprecatur *Schoell* || 15 semper *add. Schoell* || 16 et<si> *BVS* | expetat *G* || 19 praeparat *Schopen*: rep- *codd.* || 20 possit esse *G* || 21 mulieris *G α* || 22 segregant se *G* | sic] sit (sint *F*) *post* recte *P²B'VS*, *post* facere β *P¹* | mirabile minus *G* || 23 sint *F*, sunt *rell.* || 28 colunt] uol- *F α*

- uoluntatem, si fuerit forma mutata. ergo nisi prospectum
 antea fuerit, desertae et cum inopia in senectute uiuimus.
 uide sic purgatum quod male audire potuisset, non iniuste
 393 malas esse meretrices. — **13** CUIVS MOS MAXIME EST CON-
 SIMILIS VESTRVM his moribus se sociant uobis, qui habent 5
 395 ipsi hunc morem et similem uoluntatem. — **15** VT NVM-
 QVAM VLLA AMORI VESTRO INCIDERE POSSIT CALAMITAS ut
 semper amor inter uos ualeat neque senectute aut ullo
 396 morbo discidium possit existere. — **16** NESICIO QUIDEM
 ALIAS ME SEMPER SCIO FECISSE SEDVLO VT EX ILLIVS COM- 10
 MODO MEVM COMPAREM COMMODVM quid agam, uehementer
 ignoro: illud certum est mihi numquam <me> meum com-
 398 modum sine illius commodo comparasse. — **18** ERGO MEA
 ANTIPHILA TV NVNC SOLA REDVCEM ME IN PATRIAM FACIS
 adulescens uenientem amicam intuetur et secum loquitur, 15
 quod eius amore factum sit, ut in patriam reuerteretur. —
 399 **19** NAM DVM ABS TE ABSVM cum enim abs te discessi,
 uniuersos labores leues arbitratus sum excepto hoc, quod
 401 te carebam. — **21** HOCINE ME MISERVVM NON LICERE MEO
 MODO INGENIO FRVI si bonum ingenium, inquit, puellae 20
 habere me non sinit pater, ita hoc ingenio bono amicae
 me <meo> modo frui non licere uehementer ingemisco. —
 402 **22** DIV ETIAM DVRAS DABIT diu etiam durus hic existet.

III.

1.

- 410 **1** LVCESCIT HOC IAM CESSO PVLARE OSTIVM VICINI
 notandum ex hac scaena, quod in nulla alia comoedia 25
 licet reperire, ut biduum tempus in comoedia sit: omnes

2 ante α | uiuimus in senectute G || 3 iuste $B'VS$ || 4 mere-
 trices esse G || 8 inter uos amor $FPVS$ || 9 alias me quidem F
 (= *Ter.*) || 12 me (*post meum*) *add. Lindenbr.* || 19 te] tui G ||
 20 si G , sibi *rell.* || 21 me G , mihi (*add. : PVS*) $F\alpha$ || 22 meo
 (*pro me*) *Lindenbr.* || 23 etiam PS , autem *rell.* | hic F , huc
rell.; adhuc *Westerh.* || 26 reperiri $P^2B'VS$ | bidui *Schopen*
 (*recte? cf. infra*)

enim uno die actus suos explicant ex eo ipso, quod cuncta effici possunt, ut aut nuptiae celebrentur aut cognitio fiat expositi aut aliquid horum. at hic bidui rationem uersari intelligimus; ergo dixit 'lucescit hoc'. habet haec scaena allocutionem, in qua ostendit se properare, uti Menedemo 5 nuntiet filium redisse, quamquam hoc nolit adulescens, cum
 415 patris sui nesciat uoluntatem. — 6 CVM ILLI PERICLI NIHIL EX INDICIO SIET NON FACIAM ut celem tam insperatum gaudium, cum ipsi adulescenti nihil periculi sit ex eo quod indicatur.

10

420 11 AVT EGO PROPECTO INGENIO EGREGIE AD MISERIAS NATVS SVM haec scaena persuasionem habet, quemadmodum pater filium suscipiat et falli se per seruos sinat neque tanta facilitate utatur, ut corruptis filius moribus uiuat, si semel facilitatem erga se patris agno- 15 uisset. tenebit ergo diuisiones, ut omnis deliberatiua, ab utili et ab honesto, simul et an fieri possit: quae omnia suo loco plenius explicabimus; nunc tantum ea, quae obscura sunt, dicemus.

427 18 NVNTIVM ADPORTO TIBI CUIVS MAXIME TE FIERI 20 PARTICIPEM CVPIS bene generaliter in nuntio uotum futurum esse promisit, ut animus cupidus probari possit, cum non aliud suspicatur quam quod in desiderio fuerat col-
 429 locatum. deinde subiungit 20 NVM QVIDNAM DE GNATO MEO
 430 AVDISTI CHREME. — 21 VALET ATQVE VIDIT temperauit 25 primo nuntium, ut cresceret gaudium: nam primo 'ualet atque uiuit' inquit, quod utique diuersum esse manifestum est; nam ualemus, cum integra salute sumus, uiuimus, cum spiritum ducimus. — VBI NAM EST QVAESO parum credit gaudii, quod sibi salus filii nuntiatur. nunc de loco 30

1 quod *Schopen*: quo *codd.* || 4 haec habet *G*, habet *FF* || 6 nolit *Lindenbr.*: negligit *codd.*; nolle intelligit (adulescentem) *Schoell* || 9 cum *F*, non (nam *B'*) *rell.* | fit *B'* || 12 quomodo *G* || 13 suscipiat *F*, -peret *rell.* || 14 tantum *Fα* | utatur *F*, -mur *rell.* | ut *G*, ne *rell.* || 16 tenet *G* || 17 ab *om.* *GB'VS* | simul et an *W.*: similiter *codd.* || 18 explicamus *GP¹* | ea *P*, eadem *rell.*

quaerit ipse, quippe qui eius absentiam dolere uideatur. —

431 22 MEVS GNATVS cum iterum quod cupiebat senex audisset, tamquam parum credat, interrogationem repetit. denique percursis omnibus cum confirmationem nuntii audisset, perseuerat gaudio minus credere. denique adiecit 5

32/36 23 DVC ME AD EVM OBSECO. — 27 NON TV EI DIXISTI VT ESSEM non tu ei indicasti, quemadmodum nunc essem. —

437 28 QVIA PESSIME IN TE ATQVE ILLVM CONSVLIS hic iam incipit suasoria illa, quae animum patris componit, ut circa filium temperet lenitatem aut largitatem nimiam 10 aut parcitatem: 'utroque genere peccas, dum aut nimium largus es aut nimium parcus. ex hoc fit, ut in unum

443 malum ex diuersis moribus uenias'. — 34 PRIMVM OLIM QVAM PATERERE POTIVS FILIVM COMMEARE AD MVLIERCVLAM hoc tibi initium mali fuit, quod non filium permisisti ad 15 mulierculam commeare hanc primum, quae adhuc paulo uidebatur esse contenta, cui omnia grata esse potuerunt, quae filius faceret. at tu iniustitia tua adulescentem tuis sermonibus terruisti; exinde illa coacta necessitate <est.

446 et>enim hoc dixit 37 INGRATIIS COEPIT VICTVM VVLGO 20

448 QVAERERE. — 39 NVNC CVM SINE MAGNO INTERTRIMENTO NON POTEST HABERI unde modo sine magno damno haberi non potest. intertrimenta autem sunt, quae intus teren-

449 do damna perficiunt. — 40 QVIDVIS DARE CVPIS scio

450 enim: quodcumque desideras dare. — 41 QVAM EA NVNC 25 INSTRVCTA PVLCHRE AD PERNICIEM SIET uerum ut possis

1 queritur *codd.*, *corr. W.* | uidetur (*om. qui*) *G* || 2 iter α || 3 repetit *G*, petit *rell.* || 4 percursis *G*, -cussis *rell.* | non firmationem *PVS* | nuntiasset audisse *codd.*, *corr. Lindenbr.* || 5 gaudio *G*, -ium *rell.* | denique] ideoque *S*² (*edd.*) || 10 aut] uel *Schopen* || 12 aut (ut *P*) <ante a>nimum (-ium *F*) *F* α | fit] sis (sit uel sis *PVS*) ante ex *G**PVS* || 15 fuit mali *G* || 16 hac (hoc *F*) primum quæ β , hocrimumquæ *P*¹, hoc crimen (est *add. B'*) quod *P*²*BV*, // quod *S* | adhuc] huc *B'VS*¹, tunc *S*² || 17 contentum *P*²*B'V* || 18 filius *Lindenbr.*: facilius *codd.* | tua <cum> *P*, cum *VS* || 19 terruisti sermonibus (*om. tuis*) *G* | est. etenim *W.* || 20 dixit hoc *G* | ingratis *F'B'*, *om. G* | uictum <sibi> *F* α | vvlgo *om. B'VS* || 23 sunt et 24 damna *om. G* || 25 desideras] uis *G*

intelligere, quemadmodum nunc illa meretrix instructa sit aduersus filium tuum et ad quam perniciem adducta. —

- 452 **43** ONERATAS VESTE ATQVE AVRO parum dixerat 'ancillas decem', quae res tantum <in> numero collocata uidebatur; adiecit 'oneratas ueste atque auro', ut pudori sit ancillas 5 tales ita uestitas leui cibo pascere aut certe seruli. — SATRAPES SI SIET AMATOR apud Babylonios satrapae appell-
457 lantur ditissimi et satellites regum. — **48** PYTISSANDO MODO MIHI QUID VINI ABSVMPSIT omitto cetera, ex quibus damna possis agnoscere: in una cena quae mihi conti- 10 gerint, quantum uini absumpserit uide, dum pytissat! proprie autem pytissare dicitur quid gustare <et> quasi
458 cum quadam probatione expuere. denique adiecit **49** SIC HOC DICENS ASPERVM PATER HOC EST ALIVD LENIVS SODES
460 VIDE. — **51** RELEVI DOLIA OMNIA linire est contegere et 15 operire; contrarium est 'releui', quod est aperui. — OMNES SERIAS OMNIS SOLLICITOS HABVI hoc est ebrios. significat enim 'sollicitos' in solo citatos, quod ebriis contingit, quibus non sunt firma uestigia, sed motu corporis citi
462 sunt. — **53** QVEM ASSIDVE EXEDENT quem cotidie come- 20 dent uel certe frequenter. — **54** ITA ME DI AMABVNT VT ME TVARVM MISERITVM EST MENEDEME FORTVNARVM in meo damno magis misericordiam pro te passus sum et pro
464 fortunis tuis. — **55** FACIAT QVOD LIBET indulgentissimus pater et qui uehementissime filium desiderabat et diligebat, 25 licet damna audisset, tamen omnia se dicit filio permit-
466 tere uelle, dummodo ipsum habeat in potestate. — **57** SI TIBI EST CERTVM SIC FACERE hic iam persuadet, ut illud

2 adducta *G*, adiecta (obi- *F*) *rell.* || 4 decem ancillas *G* in *add. Lindenbr.* | uidebatur numero tantum *G* || 5 pudori *F*, -ris *rell.* || 7 sit *GP*, sicut *VS* | babilonios *codd.* || 9 absumpsit *F'B'VS* || 10 cognoscere *G* (*recte?*) | contigerit *G*, -runt *rell.* || 12 et *add. Westerh.* || 15 <at> linire *G*, lenire *F*, breuire *PVS* | contigere *PVS*, -tingere *F*, obte (!) *G* | contra *F*, cūtrare *PVS* || 18 solo citatos *Lindenbr.*: sollicitatos *codd.* | contigit *GVS* || 21 <bene> ament *G* || 25 desiderabat filium *G* | et *F'B'*, *om. rell.* || 28 certum est *G*

quod supra dixi<t Menede>mus uelit adulescentis animo
ueluti nesciens dare, cum artibus serui inductus pecuniam
dat et luxuriam ministrat. denique ipsum consilium suum
470 quod sit proponit **61** FALLI TE SINAS *TECNIS* PER SER-
471 *VVLVM*. an fieri possit, adiungit **62** SVBSENSI ILLOS HOC 5
QVOQVE AGERE: ex eo enim, quod iam agunt et praepa-
474 rant, fieri potest. deinde ab utili adiungit **65** ET TIBI
PERDERE TALENTVM HOC PACTO SATIVS EST QVAM ILLO
MINAM melius est, ut <in>sciens plurimum perdas, quo-
tiens filius tollit, quam sciens minimum, cum ex hoc filius 10
quod licentiam agnouerit, iam eum libebit maiora com-
476 mittere. denique adiungit ab honesto **67** NON NVNC DE
PECVNIA AGITVR. ostendit honestum et utile declarauit.
denique perseuerat circa id ipsum, ut dicat 'cum enim
intellexerit animum tuum, te prius uitam tuam proditu- 15
rum et omnem pecuniam quam abs te filium dimittas,
uide quam fenestram ad turpitudinem, ad luxuriam nequi-
tiamque patefeceris'. hoc est quantam ianuam dederis
486 peccato. — **77** TV REM PERIRE ET IPSVM NON POTERIS PATI
statim tu interire bona et filium uiuere luxuriose et malis 20
487 operibus non patieris. — **78** IBIT ILICO <AD> ILLVD sibi ueluti
remedium suscipiet, ut abiturum se esse minitetur, maxime
490 cum scit apud te se plurimum praeualere. — **81** VIDERE
VERVM ATQVE ITA VTI RES EST DICERE uidere mihi uerum
492 dicere et ita quemadmodum res est. — **83** DVM ID QVAERO 25
TIBI QVI FILIVM RESTITVEREM tota hac nocte somnium
oculis meis non cepi quaerens, quemadmodum filium red-

1 dixit Menedemus *W.* (duce *Schop.*) || 2 inductus *Goetz*: -tam
codd. || 3 <ad> luxuriam *Lindenbr.* | ministrat *S.* -et *rell.* || 4 tegnis
G. om. *F* || 6 iam om. *G* || 7 <non> potest *G* | adiunxit *F* α ||
9 insciens *Lindenbr.* | <quam> quotiens (tot- *P*) *codd.* praeter *B'* ||
10 tollat *G* || 11 eum] cum *G*; ei *Lindenbr.* | maiora *B'*, ma-
tura (naturā *G*, inmatura *F*) *rell.* | commutare *G* || 14 cum
enim] nam si semel *G* || 15 <ille> tuum animum prius proditu-
rum te tuam uitam *G* || 17 uide] hui *F* | quam (quantam *post*
fen- *G*) β *B'*, om. *rell.* || 21 operibus] moribus *F* | non *F*, om. *rell.* |
patieris *G*, patis *PVS*, poteris pati *FB'*; hic desinit *cod. B'* ||
22 suscipere *G* | ut *F*, et *G*, om. α | minitabitur *G* || 23 ualere
G || 24 uidere — est om. *G* || 26 filium qui *G*

499 dam uicino, utrum nuntio solo an et consilio. — 90 VI-
CINI NOSTRI HIC AMBIGVNT DE FINIBVS litem uicini de
500 limitibus habent. — 91 ME CEPERE ARBITRVN me iudicem
503 sibi esse uoluerunt. — 94 ITANE COMPARATAM ESSE HO-
MINVM NATVRAM OMNIVM sensus hic est: satis miror, cur 5
prudentius sapit Chremes. an ita natura hominum com-
parata est, ut intentius uideant ea, quae aliena sunt, quam
quae sunt sua? an hoc ideo fit, quia, dum nos in re
nostra sumus, aut gaudio impedimur aut aegritudine ani-
508 mum occupatum ad praeuidentas res adhibere non possu- 10
mus? — 99 DISSOLVI ME OTIOSVS OPERAM VT TIBI DAREM
cito reuertens ab eo, quo ierat, Chremes dicit se ex illo
negotio solutum et amico operam traditurum.

2.

512 1 HAC ILLAC CIRCVMCVRSa INVENIENDVM EST TAMEN
ARGENTVM INTENDENDA EST IN SENEM FALLACIA seruus 15
<egreditur> argentum desiderans, quod dare meretrici pos-
sit. tamen hoc quod loquitur non uidetur domino prae-
senti esse suspectum: quoniam enim supra (III 1, 61 sqq.)
dixerat seruum Syrum quasi in Menedemum dolos tendere,
uti argentum meretrici per fallacias quaereretur, ideo 'in 20
senem' generaliter dictum. denique hoc suspicatus Chremes,
514 quasi in Menedemum ista fiant, dixit 3 NVN ME FE-
FELLIT HOSCE ID STRVERE: fortasse ille Cliniae seruus
tardus est, idcirco noster Syrus hanc prouinciam sumpsit,
hoc est iussum officium suscepit, ut ipse quaerat argen- 25
518 tum. — 7 TE DEMIROR CHREME TAM MANE QVI HERI TAN-
TVM BIBERIS te ualde miror mane uigilare, qui heri tan-

1 uicino *post* consilio *codd.*; *fort. dittoqr.* || 3 habent *ante*
de *P²VS* || 5 est hic *G* || 6 comparata *ante* natura *G* || 7 inten-
tius *G*, indyus *P*, inclytus *VS*, melius *F*; citius *Schopen* || 8 no-
stra re *G* || 10 ad praeuidentas *G*, adprehendas ad respuendas
 α , ad respuendas *F* || 12 ierat] erat *F\alpha* || 14 INVENIENDVM — AR-
GENTVM *post* FALLACIA *G\alpha* | tamen est β || 16 egreditur *add. W.*
desiderat *F* || 19 seruum *Schopen*: -us *codd.* | in *om. F'VS* || 22 quasi
Zeune: quod si (si *om. F*) *codd.* | ita α || 23 id <in>struere *codd.*
praeter F || 26 miror *VS* | TAM *F*, *om. reli.* | te — 27 biberis *om. G*

- 519/21 tum biberis. — 8 NIHIL NIMIS non multum. — 10 AQUILAE SENECTVS aiunt aquilam in senectute, quod ei rostri pars exterior uetustate et incremento curuata foramen includat, ad cadauera accedere et sic sanguinem in potum sumere et quodammodo bibendo uiuere. hoc igitur ait 5
 523 egerit, 'uisa uero est quasi aquilae senectus'. — 12 ET QUIDEM HERCLE FORMA LVCVLENTA non solum commoda et
 524 faceta est mulier, sed et speciosa forma. — 13 ITA NON VT OLIM SED VTI NVNC SANE BONA hic intelligi datur, 10
 quod senex sciat eandem ante fuisse castam, ante pauperem, nunc uero meretricio more uiuentem. ideo adiecit seruus 'non quemadmodum antea bona, sed uti nunc, <si non> sibi
 527 ipsa comparatur, sane bona'. — 16 AT QVASI IS NON DIUITIIS ABVNDET <inuidens> ium ex more inopiam male meren- 15
 529 tis adiecit 'quasi non diuitiis abundet'. — 18 QUID EGO NESCIAM HOMINEM PISTRINO DIGNVM ut facilius seruum dominus incitare potuisset ad id, quod cupiebat, seruo adiutorem eum esse ad tendendam in Menedemum fallaciam propter argentum, fingit se irasci seruo Cliniae: 'hominem' 20
 532 inquit 'pistrino dignum', cui iungitur 21 QVI PASSVS ID FIERI. — QUID FACERET callide seruus, tamquam ignoret quid fieri debuisset, a domino quaerit, ut maiorem suscipiat uoluntatem fallendi, qui <fallere> dominum suum hunc ipsum, cum ab eo fallaciae argumenta collegerit, cupiat. 25
 537 denique sibi hoc praeparans hoc postea dixit 26 LAVDAS QVI EROS FALLVNT. — IN LOCO EGO VERO LAVDO bene adiecit, ne perpetuam male faciendi licentiam seruis daret, 'in loco'.
 538 — 27 QVIPPE QVI MAGNARVM SAEPE ID REMEDIVM EST

1 NIMIS] minus *F*α || 6 quasi] quod dici solet *G* || 9 est *om.* *F* || 11 castam fuisse *G* | antea 2. *G* | pauperem] *hic incipit cod.* *L* || 13 si non *add.* *Goetz.* || 14 compararet *L*, -paretur *F*, -pararetur α | qui si *codd.*; quid si *infra* || 15 inuidentium *W.*: cum *codd.* | merentis *W.*: mentis *FG*α, meritis *L* || 16 qui si *G* || 19 ad tend-] attend- *codd.* || 20 clinia *L*α || 22 seruum *L*α || 24 fallendi qui fallere *W.*: qui (*om.* *G*) fallendi *codd.* | suum *om.* *LF* | <atque> hunc *G* || 26 hoc *om.* *G* || 28 seruis *G*, -us *rell.* | daret <dixit> *codd.*

AEGRITVDINVM namque falli in tempore maximum saepe
 541 remedium est, ut grauior aegritudo uidetur. — **30** IOCON
 AN SERIO ILLAEC DICAT NESCIO an consilio istaec dicat an
 ioco an necessario, intelligere non possum: unum tantum-
 modo intelligo, quod mihi ad hoc, quod disposui, cumulat
 543 uoluntatem. — **32** ET NVNC QUID EXSPECTAT SYRE hic
 iam, dum accusat adulescentis seruum, hortatur suum do-
 546 minus, quo ipse hos dolos tendat. denique adiecit **35** AT
 547 TE ADIVTARE OPORTET ADVLESCENTVLI CAUSA. — **36** FACILE
 EQVIDEM FACERE POSSVM SI IVBES peritiam suam circa 10
 huiusmodi rem declarauit seruus, sed dixit metuere domini
 uoluntatem et posse se facile facere, si ipse uoluerit im-
 548/50 perare. — **37** CALLEO peritus et doctus sum. — **39** AT
 HEVS TV FACITO DVM EADEM HAEC MEMINERIS iam prae-
 parat sibi dominum monetque, ut meminerit haec omnia, 15
 si quando euenerint, sicuti humana sunt omnia, uti et filius
 553 eius possit ista perficere. — **42** NON VSVS VENIET non hoc
 554 continget neque fieri potest. — **43** NEQVE EO NVNC DICO
 QVOD QVICQVAM ILLVM SENSERIM bene purgat id, quod
 inmiserat suspicionis, ne uero iam credat adulescentem 20
 filium pater talia uel cogitare uel facere, dixitque se
 seruum ex suspicione ista metuere, quod eius aetas iam
 talis esset. uti necessitas fuerit, ut Chremetem ita ducat
 et tractet, quemadmodum nunc senex uidetur hortari. —
 557 **46** DE ISTOC CVM VSVS VENERIT VIDEBIMVS si quid tale 25
 contigerit, tunc uidebimus, quid necessitas coget facere. —
 560 **49** NEC CVM MALE FACEREM nisi cum me senex adhortatur.

1 falli in W.: fallunt *codd.* || 2 ut] ut ne L; ne *Lindenbr.*,
qui etiam uideatur || 3 illa haec *codd.* | istaec P', ista haec P²VS,
 ista e- L, ista F, id G || 5 disposui *Lindenbr.*: -it *codd.* | cu-
 mulat *om.* L | uoluptatem βP || 7 suum L, seruum *rell.* || 11 se
 dixit LGP¹ || 12 facile *om.* L, facere *om. rell.* || 14 si quando haec
 omnia L || 20 suspensiones *codd.*, *corr.* W. || 21 facere uel cogitare
 Gα | se *om.* FG || 23 esset G, *om.* LF | necesse G || 26 <et nunc
 (ut nunc G)> contigerit (nunc contigerit *post* quid L) *codd.*;
varia lectio ad tunc? | quid L, quod *rell.* | coget LP, -it *rell.*

3.

562 **1** QUID ISTVC QVAESO AVT QVIS ISTIC MOS EST CLITIPHO haec scaena locum communem tenet in eum, qui hospitis sui amicam corrumpat: pater tamen non sic utitur tamquam communi, at ita respondet filius tamquam negans, ut magis coniecturae causa sit quam communis 5 locus. uerum patrem tamquam communem locum dicentem accipiamus et primo generaliter cum inuidia; deinde cum interrogatus esset, quidnam fecisset, ille continuo non
563 factum, sed uere factum protulit dicendo **2** VIDINE EGO, ut a probatione exordiretur et post hoc ostenderet 10 crimen, quod manum adulescens in sinum meretrici inserebat. — **3** ACTA HAEC RES EST PERII Syrus seruus credit senem inuenisse filium amare meretricem, quae res antea per dolum celabatur. ideo uehementer metuit. —
566 **5** NAM ISTAE QVIDEM CONTVMELIAE SVNT supra quidem 15 'iniuria' dixerat, uerum adiecit 'contumeliae sunt'. est enim iniuria, cum quasi uiolentia aliquid in corpus efficitur, contumelia uero, cum praeter uiolationem corporis est et uiolatio opinionis. — **6** EIVS AMICAM SVBIGITARE hoc est crimen, quod supra posuit. 'subigitare' 20 autem ad perfectionem ipsam libidinis intelligimus. —
568 **7** VEL HERI IN VINO QVAM INMODESTVS FVISTI hoc ex antecedentibus argumentum colligens dixit. — **9** NOVI EGO
570 AMANTIVM ANIMVM ADVERTVNT GRAVITER QVAE NON CENSEAS ita enim mos est amatoribus, ut ampliora suspicentur, quam 25
72 tu poteris suspicari. — **11** ESTO AT CERTE CONCEDAS HINC ALIQVO AB ORE EORVM ALIQVANTISPER hic mandat pater, ut discedat a domo filius: aliter enim negat fieri posse, ut impudentia adulescentis comprimi possit. dicit etenim

7 et *L*, hoc *rell*; ac? || 9 Audine *L*α || 10 hoc *om. α* || 15 istaec quidem contumelia est *G* || 16 iniuriam dixit *G* | contumelia est *F**G**P**V*² | est enim *Lindenbr.*: etenim *codd.* || 17 cum quasi *Westerh.*: quasi (quasi *L*α, si *G*) cum *codd.* || 18 uiolationū *L*α || 20 posuit] possint *L*α || 21 ad *om. V* || 25 item *VS* | ut *F*, *om. rell.* || 26 tua α | hinc *om. FG* || 28 posse fieri *G*, posse *F*

multa libidinem uelle eamque sub cuiuscumque praesen-
 574 tia se minus audere complere. — **13** EGO DE ME FACIO
 CONIECTVRAM hoc ita esse ex me suspicor; nam nemo
 est ex amicis, apud quem uniuerſa uelim exponere atque
 narrare ea, quae occulta habeo: quippe aut in summa 5
 honestate amicus <est> et id, quodcumque cogito, eius digni-
 tate deterreor ne indicem, aut ipsa certe res propter sui
 turpitudinem eam narrationem comprimit. hoc est, quod
 576 dicit **15** APVT <ALIVM> IPSIVS FACTI PVDET NE INEPTVS
 NE PROTERVVS VIDEAR 'ineptus' si ipsius facti pudet, 'pro- 10
 teruus' si cum eo loquar, qui habet maximam dignitatem.
 580 — **19** HOMINIS FRVGI ET TEMPERANTIS FVNCTVS OFFICIVM
 ergo functus <es> officium frugi hominis et temperantis. —
 584 **23** VIN TV HOMINI STVLTO AVSCVLTAIRE MIHI quemadmodum
 in proverbio est 'mihi si uis stulto homini auscultare, 15
 590 licet', hoc est obaudire. — **29** AT TV TIBI ISTAS POSTHAC
 COMPRIMITO MANVS quoniam pater dixerat (v. 2) 'uidi ego
 te manus modo meretrici huic in sinum inserere', ideo
 591 seruus ait 'istas ergo tibi comprimito manus'. — **30** CEN-
 SEN VERO QVID ILLVM PORRO CREDIS FACTVRVM CHREME 20
 subblanditur domino per obsequium seruus, cum de adu-
 lescente quasi quendam metum habere se dicit: 'uide iam'
 inquit 'qualis sit: qualem futurum putas, nisi eum, quan-
 tum facultatis tibi numina concedunt, seruas, mones atque
 593 castigas?' — **32** ATQVI NVNC TIBI ERE ADSERVANDVS EST 25
 bene praesens tempus in metu ponit, ut ille sciat iam
 594 filium nescio quid moliri. — **33** NAM MIHI MINVS MINVSQVE
 OBTEMPERAT et hoc pulchre uidetur adiectum, quo, si qua
 in culpa inuentus fuerit filius, continuo iam uideatur seruus
 esse purgatus, quod eius imperium filius contemnat. —

1 cuiusque *Lindenbr.* || 3 esse *G*, est *rell.* || 4 ex *F*, *om.*
rell. | amicorum *G* | uellē uniuerſa *G* || 6 est *add. W.* || 7 certa
FGPS || 9 APVT] aut *codd.* | PVDET] piget *F*, principium *rell.* ||
 12 officio *GP¹V¹* || 13 officium <es> *G* || 16 post has *Lα* ||
 21 per obliquum *G* || 23 nisi eum *F*, si eum sibi *rell.* || 24 tibi
 facultatis *FGα* || 25 atque *L* || 28 qua *Lindenbr.*: quid (quod *G*)
codd. || 29 iam *om. L*

598 37 VERVM ALIVD EX ALIO INCIDIT hoc uidetur obscurum
 quidnam sit, sed ex his quae consequuntur manifestum
 fiet: nam interrogatus a domino quid esset, respondit
 599 38 PESSIMA HAEC EST MERETRIX. ita quod hic 'pessima
 est' de meretrice pronuntiatum est, supra (III 2, 10) con- 5
 trarium dictum 'commoda et faceta haec est meretrix'.
 ergo iure dictum 'aliud ex alio incidit'. — IMMO SI SCIAS
 uidit dominum seruus quasi consensum commodasse, non
 600 quo uerum iudicium de meretrice <sit>: ideo adiecit 39 VIDE
 QVOD INCEPTET FACINVS. — FVIT QVAEDAM ANVS CORINTHIA 10
 hoc consilium dicit se seruus aduersus Menedemum sum-
 ppsisse, quo possit pecuniam ab eo exprimere, quae mere-
 trici daretur. uerum hoc consilium in hoc prouenit, quod
 prosit uehementer Clitiphoni: namque fingit nunc Anti-
 philam, quae amica sit Cliniae, apud meretricem a qua- 15
 dam anu Corinthia arrabonis nomine collocatam, et nunc
 uelle ad Menedemum pergere, ut ab eo *illam* pecuniam
 accipiat, quae data sit pro puella, ut, si eandem redimeret,
 maxima inde lucra possit accipere. sed hoc displicet do-
 mino consilium, uerum prouenit ad euentum futurum; nam 20
 cum cognita fuerit, quod filia sit Chremetis, iam fiet ne-
 cessarium, ut meretrici hoc <a> sene Chremete debeatur
 603 argentum. — 42 ARRABONI pignori scilicet.

IV.

1.

614 1 NISI ME ANIMVS FALLIT HIC PROPECTO ANVLVS QVEM
 SVSPICOR IS QVICVM EXPOSITA EST GNATA haec scaena tenet 25

4 ita — 6 meretrix *om.* *L* | pessima est *W.*: -me *codd.* ||
 5 dictum contrariū <est> *G* || 9 sit *add. W.*; est (*ante de*) *G* ||
 10 quidem inceptat α || 12 quos *L\alpha* || 13 in hoc *om.* *G* || 15 ad
 (at *L*) quandam anum corinthia (-am *F*) *codd.* || 18 <acciperet
 uel> accipiat *L* || 20 euentum *F*, adu- *rell.* || 21 cognitum
Schopen, at *cf. p. 190, 15* || 22 uti *FG\alpha* | a sene *W.*: sine *codd.* ||
 23 pignori scilicet *W.*: pignoris *codd.* || 25 gnata <nisi me ani-
 mus fallit> *L\alpha*

- maximam controuersiam: quippe maritus, dum grauidam uideret uxorem, mandauit, ut, puellam si peperisset, extingueret. mater puellam peperit et exposuit eique, cum exponeretur, anulum dedit. inuentus est apud quandam puellam anulus. interrogata unde sit illa respondit ipsum 5 esse, cum quo esset exposita. hoc cum cognouisset senex, agnita puella, quam extinguere iusserat, ream facit uxorem, quod aduersus edictum suum fecisset. hic primo uenialis est status 'feci, sed pietate feci'. ergo primo inter se locuntur, an ipse anulus sit, cum quo exposita sit filia. — 10
- 617 **4** AT VT SATIS CONTEMPLATA SIS MODO MEA NVTRIX sed ut satis integre pleneque perspexeris, nutrix mea. —
- 621 **8** MAGNO CVM CONATV MAGNAS NVGAS DIXERIT magno cum
- 622 impetu <mini>ma quaeque pronuntiat. — **9** EHEM MI VIR hinc exordium sumptum, quod <ab> obsequio coepit, ut beni- 15 uolentiam comparare possit. deinde adiectum, quod purgationis loco ponitur, quae res ad ueniam pertinet, quod
- 623 tamen adhuc principium sit **10** PRIMVM HOC TE ORO NE QUID CREDAS ME ADVERSVS EDICTVM TVVM. deinde sic
- 625 adiunctum ex persona serui **12** NESICIO QUID PECCATI POR- 20 TAT HAEC PVRGATIO. finit principium, narratio supponitur
- 626 **13** MEMINISTIN ME ESSE GRAVIDAM ET MIHI MAGNOPERE DICERE SI PVELLAM PAREREM NOLLE TOLLI et reliqua. —
- 628 **15** DOMINA EGO ERVS DAMNO AVCTVS EST noue positum
- 629 'auctus damno', quod ei coheres puella uenerit. — **16** EI 25 DEDI EXPONENDAM quia supra (v. 15) dixerat senex 'sustulisti', ideo id dixit 'exponendam dedi', quo minus uideatur esse delictum. hic iam incitatus est uehementer senex, quod exposita esset puella et exposita aduersus edictum. ita cum impetum generalis accusationis sumpsisset, statim 30

5 interrogata W.: -tū Lα, -tus G, -t F || 7 agnitā puellā LFα || 14 minima Schoell: una codd. || 15 quo L | ab add. Lindenbr. || 18 sit F, se Lα, est G || 20 adiunctur⁹ L, -tū ē G || 22 MIHI nihil α | maximo opere Ter. || 23 noli tollere L || 24 dominus Lα | ergo codd. praeter LP¹ | era P² | damno ante ego codd. praeter F (olim sscr. fuisse videtur) || 26 dedit Lα || 27 id duxit P¹, induxit F || 28 uehementer est Gα || 29 puella esset F'Gα || 30 impetum] iam principium Schopen

illa ad quaestionem descendit et statum apertissime collo-
 631 cavit ueniam, cum dixit **18** SI PECCAVI MI CHREME IN-
 632 SCIENS FECL. deinde supponitur plenior accusatio **19** ID
 QUIDEM EGO ETSI TV NEGES CERTVM SCIO TE INPRVDENTEM
 DICERE AC FACERE OMNIA. deinde post principium accusa- 5
 tionis subiunguntur omnia crimina, quae a summo ad
 634 imum dicuntur **21** TOT PECCATA IN HAC RE OSTENDIS NAM
 IAM PRIMVM SI MEVM IMPERIVM EXSEQVI VOLVISTES INTER-
 EMPTAM OPORTVIT NON SIMVLARE MORTEM VERBIS RE IPSA SPEM
 VITAE DARE. et proponit sibi quasi quandam quaestionem 10
 mulier, quae contra imperium mariti fecisset, et dicit se hoc
 638 fecisse pietate et materno animo.* huic respondetur **25** QVAM
 VERO BENE ABS TE PROSPECTVM EST QVID VOLVISTI COGITA
 NEMPE ANVI ILLI ABS TE FILIA PRODITA EST PLANISSIME VEL VTI
 PER TE QVAESTVM FACERET VEL VTI VENIRET PALAM*. deinde 15
 epilogorum loco adiunctum est, quantum incommodi con-
 642 secutum sit. — **29** QVID CVM ILLIS AGAS QVI NEQVE IVS
 NEQVE BONVM AVT AEQVVM SCIVNT MELIVS PEIVS PROSIT OBSIT
 NIHIL VIDENT NISI QVOD LIBET 'quid cum illis agas' sensus
 hic obscuritatem habet; est autem talis: 'exposita tibi est 20
 filia suscepta ab ea, quae pudorem filiae tuae uenderet,
 sed tu *id* cogitasti, quodcumque satis esset, dummodo ui-
 ueret: ego nunc cogor eam suscipere, sed defendere eius
 pudorem non possum. quid agam cum illis, qui neque ius
 neque bonum aut aequum sciunt?' sibi dicit uiolata filia 25
 644 nullam esse posse uindictam. — **31** CHREME PECCAVI FA-
 TEOR hic iam deprecanti sua uenia supponitur, cum dicit

636 α*[12] **23** SPEM VITAE DARE scilicet non oportuit simulare re ipsa,
 sed uerbis.

*[15] Anus tertiae et quartae declinationis protulit, cum hodie
 sit solummodo quartae, nisi aliud significet.

2 ueniam om. L || 6 omnia ante 5 post L || 7 dicuntur]
 hic desinit cod. P || 11 dicis te LG | fecisse hoc α || 13 ABS] a
 LG || 15 deinde W.: de unde L, id unde G, unde rell. || 16 est]
 ergo L, est ergo G || 20 qui talis est (om. autem) α | est tibi G,
 tibi est (post filia) F || 22 sed <et> α | esset G, esse rell. || 24 cum
 illis agam G α || 26 posse esse L || 27 deprecantis (om. sua) α

OBSECO QUANTVS TVVS EST ANIMVS NATV GRAVIOR IGNO-
 SCENTIOR VT MEAE STVLITIAE IN IVSTITIA TVA SIT ALIQVID
 PRAESIDII quod tuus enim animus maior est aetate et
 pietate clementiae, stultitiae meae debet in tua iustitia
 647 esse praesidium*. — **34** SCILICET EQVIDEM ISTVC FACTVM 5
 IGNOSCAM hanc quidem ueniam tibi dabo, uerum mea clemen-
 648 tia multum ad peccata compelleris. — **35** SED ISTVC QVID-
 QUID EST QVA HOC OCCEPTVM EST CAUSA LOQVERE per-
 empta controuersia ad originem res ducitur: 'quemadmodum
 omnes miserae,* stultae et religiosae sumus, cum dedissem 10
 puellam exponendam, anulum de digito mihi detraho, et cum,
 ut una cum puella exponeret, dedi, si esset mortua, ne
 659 aliena a nostris bonis esse potuisset'. — **46** INTERII PLVS SPEI
 VIDEO QVAM VOLO hoc seruus cum gemitu dicit, siquidem
 fieri potest, ut cognoscatur haec Antiphila, quod filia do- 15
 mini sit. quo facto uehementer metuit, ne incipiat Clinia
 amicam suam confiteri et cognoscat pater, quod meretrix
 amica Clitiphonis sit. denique ideo dicit, cum nomen
 dictum esset eius, cui data esset puella, ut exponeret
 663/66 **50** MIRVM NE ILLA SALVA EST ET EGO PERIL. — **53** NON 20
 LICET HOMINEM ESSE SAEPE ITA VT VULT SI RES NON SINT
 non licet nobis gerere perpetuam uoluntatem, maxime cum
 res non permittat: ita mutemus ex tempore uoluntatem.

α^* [5] id est aliquid defensionis et (om. V) auxilii.

* [10] in hac professione facto a generali ad speciale argu-
 mento (Lindenbr.: -tū codd.) extinxit uim indignationis
 651 **38** CVM PVELLA EXPONERET (s. add. codd.) SI MORERETVR.
 et subiungit causam NE EXPERS ESSET: neque enim libe-
 ros etiam mortuos fas erat fraudari bonis.

3 enim tuus G | aetate ante maior $FG\alpha$ || 5 istuc LG^1 ,
 -d rell. || 8 acceptum L , inc- G , c- rell. || 11 et eum om. F ||
 12 exponeretur F | dedi] dico (ante ut) G , om. F || 15 quod
 (quo LG) — sit] esse filia domini mei α || 20 NE] ni $F\alpha$ || 22 per-
 petuam gerere α || 23 mutemus L , mutamus rell. | ex] cum α

2.

668 1 NISI ME ANIMVS FALLIT seruus hic uehementer
aestuatur, quod animaduertit fieri posse, ut puella cogno-
scatur. *ideo secum loquitur* et ingemiscit, quod sibi iam
multum infortunium affuturum sit. — HAVT MVLTVM hoc
669 est non longe. — 2 ITA HAC RE IN ANGVSTVM OPPIDO 5
MEAE NVNC COGVNTVR COPIAE translatio facta est ab illo,
cum periclitatur exercitus in angustum coactus.* significat
670 autem 'oppido' ualde. — 3 NISI ALIQVID <VIDEO nisi ali-
672 quid> prospicio. — 5 TRIVMPHO SCILICET ME LATERE TECTO
ABSCEDERE summum gaudium est, si tutatus sine uulnere 10
discedam, hoc est latere tecto et custodito. non ergo de
argento cogitare debeo quemadmodum eripiam, sed quem-
673 admodum tutus ipse discedam. — 6 BOLVM TANTVM*
674 praedam. — 7 AVT QUID COMMINISCAR quid argumenti re-
676 periam.* — 9 QUID SI HOC NVNC INCIPIAM cogitantis 15
animo, quasi dum multa quaerit, inuenit quaedam, non
placita repudiat. post id quod sit optimum inuenisse dicit,
ut ad se illud argentum reuocare possit, quod omiserat.

3.

679 1 NVLLA MIHI RES POSTHAC POTEST IAM INTERVENIRE
TANTA QVAE MIHI AEGRITVDINEM AFFERAT allocutio est Cliniae 20

- α *[7] cum enim in periculo est exercitus, in unum se colligit.
*[13] per figuram <antithesin (*add. W., cf. Don. GL IV 397, 1; lac. in V*)> pro dolum.
*[15] et est comminiscor inuenio uel recorder. sic remi-
niscor, cuius simplex in usu non est.

3 ingemit α || 4 haut (non α) multum *et* non longe *inter se commutata sunt in LG* α | id est $F\alpha$ || 5 ita <hercle> G | in hac re LG || 8 oppido autem significat α | VIDEO — aliquid *add. W.* || 9 SCILICET] si licet α (*sic Ter. codd. praeter AE*) || 10 tutus α || 11 discedat β | tecto <id est> custodito latere (*om. et*) α || 12 <argentum> eripiam α || 14 <id est> praedam α , pro dolo G , *cf. α interpol.* | reperiam *Goetz*: respondeam β , capiam α || 16 <deliberando> quaerit α || 17 id<ē> β | inuenisse <se> α || 18 argumentum α || 19 res mihi α

exultantis gaudio, quod sua amica sit cognita. *ita dicit mentem suam oneratam gaudio, ut nulla res possit inter-*
 681 *cedere, quae afferat aegritudinem.* — 3 DEDO NVNC ME*
PATRI VT FRUGALIOR SIM QVAM VULT ut frugalitatem, quam*
in me uoluit, compleam, dedo me patri, quippe cum uelit 5
eam me habere uxorem, quae sit honestis moribus, et nunc
 686 *ea sit mihi amica, quae filia sit Chremetis. — 8 VT EGO*
NVNC NON TAM MEAPTE CAUSA LAETOR QVAM ILLIVS hoc gaudii
quod nunc teneo non mea causa, sed potius ipsius puellae
 688 *quam diligo. — 10 SED NVNC CLINIA AGE DA TE MIHI VI-* 10
CISSIM quemadmodum nunc ego uerba tua audiui, nunc et
uicissim te mihi da, uti quod necessarium est facias, ne resc-
 690 *seat pater amicam filii sui esse meretricem. — 12 O IVP-*
PITER omissis uocibus serui secum Clinia gaudet: parum*
credit hoc sibi contigisse, quod efficitur in gaudio, cum 15
 693 *repentino aliquid procreatur. — 15 DEORVM VITAM APTI*
SVMVS ita et in Andria (V 5, 3—4) ‘deorum uitam pro-*
pterea esse sempiternam arbitror, quod uoluptates eorum
 694 *propriae sunt’. ‘apti’ autem significat adepti. — 16 VI-*
DENDVM EST INQVAM persuadet seruus Cliniae, uti secum 20
ducat meretricem ad domum patris, ne, si remanserit in
 699 *domo, facile senex filii amicam possit agnoscere. — 21 AT*
ENIM ISTOC NIHIL EST MAGIS MEIS NVPTIIS ADVERSVM sed
haec res mihi uehementer uidetur esse contraria, si uxorem

α * [3] aegritudinem dixit pro aegrimonia, id est tristitia uel infirmitate.

* [4] id est parcitatem

* [14] per pro<s>phonesin

* [17] per icon (yc- *codd.*; -na?) uel parabole (-len?), quae sunt species homoeosis (om- *codd.*), se quasi deum esse asserit.

3 patri me α || 4 VT — VULT *om.* LF | uti α || 5 in me <esse>? | uelit] uoluit β || 7 <scilicet> filiam α || 8 NVNC *om.* LG || 9 <unde> non mea causa <laetor> α || 11 <id est> quemadmodum ego nunc α | nunc et] ita α || 15 credis LF | cum (*om.* L) repentino β , repentino nisi α || 16 adepti β , *sed cf. finem scholii* || 17 ita et] ut α || 19 autem *om.* V || 24 uehementer post uidetur V, ante mihi S

ducere uoluero; nam quomodo rogabo patrem, ut mihi
 filiam det, si sciat me amicam habere meretricem? —
 701 **23** QVIN NOLO MENTIARE hoc eo consilio dicit seruus, uti
non mentiatur, sed continuo dicat illam amicam suam esse,
 quae est filia eius, ut eam uxorem uellet esse, hanc ami- 5
 cam Clitiphonis. sic enim postea persuasurus est domino
 seruus tale se repperisse consilium, uti a Menedemo filius
 petat pecuniam, quo quasi dicat se uelle filiam Chremetis
 uxorem ducere, uti ad nuptias habeat necessaria, et hoc
 credat senex propterea adulescentulum petere, quo per 10
 fallaciam dari possit, ita ut, cum utrumque dixerit adu-
 705 lescens, per fallaciam dicere crederetur. — **27** ET SCILI-
 CET IAM ME HOC VOLES PATREM EXORARE VT CELET SENEM
 NOSTRVM nesciens adulescens hoc consilium, *quare hoc*
seruus dicat, adiecit ‘et fortasse hoc uelis, ut celet patrem 15
 Clitiphonis senex noster, quod ipsius amica sit meretrix’. —
 709 **31** HVIC EQVIDEM CONSILIO PALMAM DO *in hoc consilio*
 maximam uictoriam et gloriam mihi concedo, ut uerum
 dicendo ambos fallam, secundum hoc quod supra diximus,
 ut non credat senex noster amicam filii sui esse meretri- 20
 713 cem, etiamsi *esse* audierit.* — **35** AT ENIM SPEM ISTOC
 PACTO RVRSVS NVPTIARVM OMNEM MIHI ERIPIS si enim cre-
 diderit senex amicam filii sui esse meretricem, incipiet
 716 filiam suam mihi dare nolle. — **38** QUID MALVM ME AE-
 TATEM CENSES VELLE ADSIMVLARIER *quid tu semper* me credis 25
 hoc uelle simulare? ‘malum’ autem interiectum nihil signi-

α*[21] quod fit per figuram diasymmos (-sirmos *codd.*), quae est
 eleuatio, quando auditorem uera dicendo in errorem
 inducit.

3 eo Goetz: ex (*om. G*) *codd.* || 4 amicam — uellet] filiam
 Chremetis se uxorem uelle et α || 6 postea *post* est α || 9 <non>
 necessaria β || 11 ut *om. L* | — que *om. β* || 12 credatur α ||
 13 ME] ne *L*, neq̃ *G* | VOLES] uelis *G* (*lac. in L*) || 16 noster
 senex α || 17 do <id est> α || 18 uero β || 19 ambo fallam *L, om.*
 α | hic *LG* || 23 incipiet *om. α* || 24 dare nolle] non dabit α ||
 AETATEM] tandem *FG* || 25 uelle adsimulariet *G, om. F* | quid *W.*:
 quia *codd.* | me *post* hoc α || 26 <me (*om. FG*) hoc> malum β

ficat, sed exclamationis continet locum, quomodo Cicero
 719 pro Scauro (20) 'quae, malum, est ista ratio?' — 41 QVI
 AIVNT QVID SI NVNC CAELVM RVAT stultus metus est dis
 caelestibus metuere. *ita* ergo stulte id in metu et tu ponis,
 720 quod fieri omnino non potest*. — 42 QVASI EA POTESTAS 5
 NON SIT TVA pulchre persuadet, ut faciat hoc quod mo-
 netur, cum dicat in potestate eius futurum, quo uelit
 tempore ut se exoluat.

α^* [5] ut sit argumentum ab impossibili

4.

723/26 1 SATIS POL PROTERVE satis aspere. — 4 AVT CVM
 VENTVRAM DIXERO ET CONSTITVERO *immo potius, cum dixero* 10
me esse uenturam et constituero, tum magis, cum pronun-
tiauerit Clitipho et spe pendebit, decipiam et non ueniam,
 729 *tum mihi Syrus poenas reddet tergo suo.** — 7 SATIS SCITE
 PROMITTIT TIBI ualde eleganter *promissa tibi dabit, quod*
 730 *utique per ironiam intelligitur.* — 8 DORMIVNT EGO POL 15
 ISTOS COMMOVEBO uult excitare eos, qui sibi pecuniam pro-
 miserunt nec dederunt, uti fingat se euocatam esse a ne-
 scio quo et uelle discedere. itaque consentiente ancilla fingit
 mendacium, *quod nescio quam uillam demonstraerit cuius-*
 733 *dam amatoris.* — 11 CVRRICVLO PERCVRRE* festina et 20
 735 propera. — 13 VERBA ME HIS DATVRAM ESSE hoc est: me

728 α^* [13] 6 TERGO SVO id est dorso, siquidem tergum tergi dor-
 sum, tergus uero tergoris corium dicitur (*ex Serv. ad*
Aen. I 211).

*[20] 'curriculo' dixit a curru. uel a cursu.

2 pro Scauro *post ratio* β || 3 dis] de α || 6 NON om. L |
 <et> pulchre α || 7 dum dicit G || 9 satis] id est α | CVM om.
 LG || 12 pendebit <animi> F || 13 tum L, cum FG || 14 <id
 est> ualde α | quod — intelligitur W.: p utrique per ydoneā
 (..... L) intelligitur LG, om. F || 17 a] aut FG || 18 et uelle]
 uellet LG, uelut F | ita β (*recte?*) || 19 quam W.: qua G, quid
 L, qui F || 21 <id est> propera et festina α | me — decipiam]
 et se dicit his uerba dare id est decipere α

- 737 dicturum aliquid, unde decipiam. — **15** QVIN EST PARATVM ARGENTVM intellexit seruus callidus, quod idcirco Bacchis se ire diceret, quod argentum quaereret — et hac ratione pollicetur QVIN EGO HIC MANEO, quo *et* argentum dari possit et nihilominus illud fieri, quod dispositum est — : 5
- 738 itaque et de tempore adiecit **16** ATQVI IAM DABITVR. —
- 739 **17** ET TVA POMPA* EO TRADVCENDA EST hoc est ancillae
- 740 decem et ceteri comites, qui uenerunt. — **18** EGONE ARGENTVM CVDO QVOD TIBI DEM quaeris, quod te ad Cliniam transire nolo? argentum produco, quod tibi dem.* — 10
- 741 **19** DIGNAM ME PVTAS QVAM INLVDAS per accusatiuum casum hic dictum est. *et* Virgilius (*Aen. II* 64) 'certantque illudere capto' per datiuum; item ipse (*Aen. IX* 634) 'i, 746 uerbis uirtutem illude superbis'. — **24** SPERABIT SVMPVTVM SIBI SENEX LEVATVM ESSE HARVNC ABITV cum discesserit 15 tanta haec ancillarum multitudo, dominus credet discessione tantarum mulierum sibi sumptum* esse eleuatum, sed nesciet ex ea re damnum ad se esse uenturum, dum
- 748 hac re maxime ab eo extorquebitur argentum. — **26** TV NESCIS ID QVOD SCIS ne indicaueris, inquit, quod scis, et id 20 age, ut nescisse uidearis.*

α^* [7] id est nobilis comitatus.

* [10] cudo enim est et compono uel tundo, unde incus, ubi tunditur ferrum.

* [17] id est expensam.

* [21] et ille per hyperbolen (yp- *codd.*) MVTVM ME DICES.

2 quod <enim> LF; quod nimirum Goetz | acchis L, ab his α || 3 quod (quo?) — pollicetur (*sc.* Bacchis)] quod decepta fuerat pro argento, quod ei pollicetur α | quereretur G || 4 quo] quod β | et ante quod G, om. L || 7 hoc est] scilicet α || 8 uenerint L || 9 dem <quid agam> FG | quod] cur α || 10 <cudo id est> produco α ; procudo Goetz, fort. recte || 13 i] his *codd.* || 14 superbam α || 16 domino LF (*recte?*) || 17 tantarum mulierum] earum α | alleuatum sumptum α || 18 dum — argentum om. FG

5.

- 749 **1** ITA ME DI BENE AMABVNT VT NVNC MENEDEMI VICEM
 MISERET ME discedentibus ancillis senex ingemiscit, quod
 tanta ad Menedemum multitudo uentura sit, *quam et ipse*
cum una die sustinuerit, magno se dixit affectum damno. —
- 751 **3** ILLAM MVLIEREM ALERE CVM ILLA FAMILIA nam et do- 5
 mina* multum uini absumit et multitudo ancillarum* non
- 753 *parum uidetur consumpsisse.* — **5** ITA MAGNO DESIDERIO
 FVIT EI FILIVS tantum desiderium filii absentis pater habuit,
 ut primis diebus tanta a meretrice damna non sentiat. sed
 cum cotidie uiderit tantos sumptus fieri neque ullum fieri 10
 modum, 'optabit rursum ut ab se abeat filius'. † et quoniam
 animum senis nouit bene dixit 'efficiat, consumat, perdat,
 dummodo illum habeam mecum' (cf. III 1, 55—57) ita
 cum animus excludere cupiens et metuens absentiam filii
 <in> incerto positus <sit>, solum optabit, ut abeat filius. — 15
- 759 **11** VIDERE EGISSE IAM NESICIO QUID CVM SENE de illo, quod
 tecum locutus sum, uidere aliquid egisse cum sene.* —
- 760 **12** DICTVM AC FACTVM REDDIDI hoc est: cum dixisset,
 762 factum continuo reddidi. — **14** QVIN TIBI CAPVT DEMVL-
 CEAM quod solet fieri his, qui placent, ut manu per ca- 20
 put traducta quasi quaedam uideatur esse laudatio. —

α* [6] 'pytissando' id est leuiter gustando et spuendo (cf. III 1, 48).

* [6] siquidem per figuram characterismon (car- *codd.*), id est futurae rei descriptionem, argumentatur quid sit consequens, uidelicet filii discessio. et per ethopoeiam (aethopoeiam *codd.*), quae fit quando loquentem (*Lindenbr.*: -tes *codd.*) introducimus quamlibet personam, ait Clitipho- <nis> pater hoc lene.

* [17] nam supra (III 2, 5) ait 'huic nostro tradita est provincia' id est prouidentia.

1 BENE *deest ap. Ter.* | ut <me> LG || 6 absumpsit F | multitudo ancillarum] reliqua familia α || 11 abeat ab se G | et quoniam ... bene nouit, <qui> dixit '... mecum', ait: 'cum ... filius'? || 13 habeat LF¹ || 15 in incerto positus sit W. | optabit F, -uit LF | habeat LG || 17 uideris <iam> α | fecisse α || 18 dixissem F, -es *ex corr. V* || 19 demulceam caput FG || 21 traducta F, tractu ducta L, ducta G

- 765 **17** GLORIARE EVENISSE EX SENTENTIA hoc tibi pro uoluntate
 767 contigisse gloriaris? — **19** TVI CLITIPHONIS ESSE AMICAM
 HANC BACCHIDEM MENEDEMO DIXIT CLINIA hic est illud con-
 silium, quod supra significatum est, ut ueritas dicta ni-
 hilominus implicare possit errorem, quippe, cum dixerit 5
 Clinia patri Clitiphonis amicam esse et hoc indicet seruus,
 nihilominus dominus filii sui amicam meretricem esse non
 775 credat. — **27** ET QUIDEM IVBEBIT POSCI et uolet, ut filiam
 tuam pater suus postulet. quam rem cum non intellexisset,
 cur simulata uideretur, respondit ille, uti argentum filio 10
 779 dari possit ad nuptias necessarium. — **31** AT EGO ILLI
 NEQVE DO NEQVE DESPONDEO at illi ego filiam non dabo
 neque despondebo. et spondere est promittere, unde et
 782 sponsa dicitur.* — **34** NON MEA EST SIMVLATIO boni et
 sapientis uiri hic sensus est, ut numquam audeat quod 15
 783 numquam sit factururus polliceri. — **35** ITA TV ISTAEC TVA
 MISCETO ME NE ADMISCEAS ita igitur haec effcito, uti sine
 784 mea persona ista compleas. — **36** EGON CUI DATVRVS NON
 788 SIM VT EI DESPONDEAM <****>. — **40** AEQVI BONIQVE
 FACIO <facio> hoc, quod tu mihi ut facerem imperas, et 20
 790 propterea aequum et bonum facio. — **42** SED ILLVD QVOD
 TIBI DIXI DE ARGENTO QVOD ISTA DEBET BACCHIDI ID NVNC
 REDDENDVM EST ILLI quod supra nos diximus, ut euentus
 impleret consilium, hic nunc conficit, siquidem, postea<quam>
 cognita puella est, iam nunc debitor Chremes factus est, 25
 cum constet eam arrabonis nomine apud meretricem col-
 793 locatam. — **45** NVM MIHI DATVM EST NVM IVSSI ne domi-

$\alpha^*[14]$ nam et sponsio et dos a patre (parte *codd.*) puellae
 dabatur.

3 hic] hoc α || 4 dicta] data α || 5 dixerit *W.*: dixit *G*,
 -cit *rell.* || 7 esse <hanc> α | et] ex *G*, ut α | indicat *G*, <dum>
 indicat α || 12 dispondeo *L*, spondeo *G* || 13 dispondebo *L* |
 <id> est promitto α || 17 me ne *L*, ne me *rell.* | ut α || 18 ista]
 haec α || 19 *lac. sign. W.* || 20 facio *suppl. W.*; est *post hoc*
add. F | faciam *G* || 24 posteaquam *W.* || 25 puella cognita
 α | <pro qua> iam α || 27 ne *G*, sine *LF.* sane α -

nus hac responsione uti posset, ut non redderet argentum, seruus callidus occurrit 'non potes dicere istud non te accepisse neque iussisse neque te inuito filiam oppignerare potuisse'. — **48** SVMVM IVS SAEPE SVMMA EST MALITIA id enim, quod datum est, utique reddendum est. sed iure 5 cautum est, ut filia quicquid acceperit uel filiae nomine datum fuerit, quae in familia est, non recte datum uideatur. itaque aequitas est, ut debitum solui debeat*, *ius est, ut sic datum reddatur: ita summum ius summa malitia* 798 *est.* — **50** OMNES TE IN LAVTA ET BENE ACTA PARTE PVTANT 10 hoc a persona: etenim est iussus potius reddere quam negare.

α^* [8] sed ille renititur a causa, quod non debeat, et fit controuersia ex negotio. — SVMVM IVS uulgo dicitur 'qui plus potest, peius facit'.

6.

805 **1** NVLLA EST TAM FACILIS RES QVIN DIFFICILIS SIET QVAM INVITVS FACIAS nunc adulescens Clitipho redit grauiter ferens, quod ab amica sit exclusus: 'omnis res difficilis fit quam facias inuitus: etiam si facilis sit, ex animo facientis 15 habet maximam difficultatem. *huc accedit, quod mihi praeter illum laborem, quem habui, uehementer timori est, ne iterum* 814 *excludat, ne accedam ad Bacchidem*'. — **10** PROTERVITAS 816 *asperitas* et impudentia.* — **12** NE ME ISTVC EX TE PRIVS AVDIVISSE GAUDEO <gaudeo>, quod istuc ex te prius audiui, 20 unde me laesisti, antequam tibi argentum dedi, quod daturus fui. — **14** QVID IGITVR DICAM VIS TIBI *quid enim* 818

α^* [19] uel superbia.

1 ut] aut β || 2 <sed> seruus α || 3 te om. $L\alpha$ || 8 ita G | ut] et LF , om. G | solui debeat] soluat α || 11 etenim est iussus (W .: -sis G , -sit LF) | persuadet α || 14 amica <sua> G | omnis — sit] si etiam facilem rem, inquit, facias inuitus α | fit W .: sit *codd.* || 18 excludat F || 19 <est> asperitas α | et W .: sed (*om. G*) *codd.* | imprudentia (-am LF) *codd.* || 20 gaudeo *add. W.* | istuc post prius α || 22 tibi uis dicam F , uis dicam tibi G

possum tibi dicere, cum mihi amicam adduxeris, quam non liceat tangere? bene cito longe factus est adulescens ab iniuria, posteaquam comperit argentum iam paratum. —

- 25/27 **21** DEAMO ualde amo.* — **23** QVA CAVSA ID FIAT OBSE-
CVNDATO IN LOCO qua causa fiat, noli quaerere: tantum 5
826 obtempera et obsequere. — **22** CAVE QVICQVAM ADMIRATVS
SIES* *ne admiratione quasi nescius <sis> de suspicione patris*
828 *falsum esse quod diximus.* — **24** LOQVITOR PAVCVLA ne
ex sermonibus tuis nascatur ulla suspicio.*

α *[4] compositum sicut redamo.

*[7] id est: uide ne prae nimio gaudio admireris id tibi patrem praecipere, sed quasi nescius suspicionem eius a te dolo amoue.

*[9] nam secundum modum rei, de qua loquimur, interdum uerba diminuimus.

(7.)

- 830 **2** DIXI PLERAQUE OMNIA sicuti supra diximus in An- 10
dria (*I* 1, 28) 'omnia' abundare et 'pleraque' significa-
832 tionem suam propriam continere. — **4** SEQVERE ME HAC
OCIVS posteaquam argentum traditum est, continuo hunc
adulescentem uocat seruus, ne aliquid aut ex admiratione
834 aut locutione suspicionis pater possit accipere. — **6** NAM 15
NIHIL EST ILLIC QVOD MOREMVR DIVTIVS pulchre adiectum,
ut omnino suspicio tolleretur, non esse amicam Clitipho-
835 nis, siquidem non diutius illic moraturus est. — **7** MINAS
QVIDEM DECEM HABET A ME FILIA ut consuetudo patris
semper est: de damnis cogitant, tametsi filiis dent. — 20
836 **8** QVAS PRO HORTAMENTIS ESSE NVNC DVCO DATAS 'horta-
mentis' hoc est nutrimentis: hortatores enim dicuntur equo-

2 longe post paratum β || 3 iniuria] iracundia *Westerh.* ||
4 DEAMO] te amo β | <id est> ualde α | <te> amo *G* || 7 sis *add.*
W.; indices post suspicione *add.* *G* | patri *FG* || 13 est traditum
 α || 19 ut] aut β , ut post est α || 20 cogitare *FG*, -tet α | det
 α || 22 dicunt *LG* (*recte?*) | equorum qui] qui equos a

837 rum, qui nutriunt. denique aliud est **9** HASCE ORNAMEN-
 838 TIS *CONSEQUENTVR quae ornamentis dabuntur.* — **10** PORRO
 HAEC TALENTA* *DOTIS ADPOSCENT DVO <duo> talenta dotis*
 839 *dabuntur.* — **11** QVAM MVLTA IVSTA ET INIVSTA FIVNT si-
 quidem nunc relictis omnibus rebus quaerendus mihi est **5**
 aliquis, cui meo labore inuenta dare possim, ut filiam
 meam ducat uxorem.

α^* [3] talentum genus est ponderis, quod habet in se LXII
 aut CXX libras.

8.

842 **1** MVLTQ OMNIVM ME NVNC FORTVNATISSIMVM FACTVM
 PVTO ESSE GNATE CVM TE INTELLEGO RESIPISSE haec scaena
 actionem tenet, quippe Menedemus gaudet plurimum, quod **10**
 filium uidet et integris moribus et uxorem ducere eam
 uelle, quae honestissimi uiri filia sit. et quod dixit 'cum
 te intellego resipisse', quasi hoc nesciat, quod eadem puella
 sit quam amauerat, quae nunc filia sit Chremetis, aut
 dissimulat, quod quasi a meretrice animum filius ad nuptias **15**
 transtulerit, aut errat ex dolis serui. credit Chremes inter-
 pellatum Menedemum a filio esse, sed non uere ut uxorem
 duceret, sed ut nuptiarum gratia argentum a patre susci-
 845 peret. — **4** SERVA QVOD IN TE EST FILIVM ET ME ET FA-
 MILIAM petens nuptias filio suo posteritatem respicit totam. **20**
 848 — **7** QVAESO QVID TV HOMINIS ES redigere uult in memo-
 riam Chremes Menedemo. arguit igitur, quod ueluti stultus
 852 non intelligat, quod de dolo nunc agatur. — **11** NEMPE

1 denique <quod> *G* | aliud — ORNAMENTIS] alia horta-
 mentis alia ornamentis contulit α || **3** duo *add. W.* || **4** ET INIVSTA]
 ac praua *Ter.* | fient *L* || **5** rebus omnibus α || **6** cui <in> *L* ||
7 ducat meam α || **8** nunc omnium me α || **9** resipisse <multo
 omnium> *LG* | haec *F*, (*in ras. post scaena*) *S*, *om. rell.* || **11** du-
 cere *post uelle* α || **14** chremetis sit *G* α || **15** dissimulet *LG* |
 a meretrice α , meretrici β | filius *W.*: filii *codd.* || **16** erat β ||
21 QVID TV] quidue (ue *om. F*) *codd.* || **22** menedemum *FG*;
lac. sign. Lindenbr.; quid inter ipsos dictum sit de fallacia *add.*
Zeune; rem ante redigere *add. Goetz*

HAEC QVAE APVD TE EST CLITIPHONIS EST AMICA ut facile docere possit senem non uere ad nuptias peti filiam suam, sed uti nuptiarum gratia adulescenti dari possit argentum, commemorat 'nempe haec, quae apud te est, Clitiphonis amica est', uti ex his, quae apud eam gesta sunt, 5 sciat Menedemus esse fallaciam. *quod refert illi ille qui*

- 856 *nescire crederetur Chremes* **15** ID EST PROPECTO ID AMICAE DABITVR, uel confirmantis pronuntiatione accipi potest uel quasi cum affirmatione interrogantis, ut iuste conclusum
858 sit* SCILICET DATVRVM. — **17** QVIDVIS TAMEN IAM MALO 10 QVAM HVNC AMITTERE licet damnum intelligat senex et deceptus de gaudio sit, tamen memor doloris pristini et calamitatis omnia uult sustinere quam id quod passus est
859 rursus pati. — **18** QVID NVNC RENVNTIEM ABS TE RESPON- SVM CHREME quid ergo uis renuntiem filio abs te esse re- 15 sponsum, ne intelligat me hoc intellexisse, quod non uere
865 nuptias petit? — **24** POSTREMO ETIAM SI VOLES DESPONSAM QVOQVE ESSE DICITO petitionis uxorum nomina haec sunt: nam primo conuenta esse dicitur, deinde pacta, tertio desponsata, quarto uxor. *ita*, ut uicinum nomen 20 iam petitionis ostenderet circa nuptias, dixit 'postremo desponsam quoque esse dicito': hoc enim uicinum ad uxorem. nam supra 'pacta' dicitur, ut est apud Virgilium (*Aen. X 722*) 'et pactae coniugis ostro'. denique primo Menedemus cum audisset Chremetem (*v. 22*) 'die conue- 25 nisse, *egisse te de nuptiis*', quoniam conuentae nomen dixerat, quod longe nomen est positum, *ita* quaesiuit (*v. 23*) 'dicam. quid deinde?', quasi hoc parum esset. *quod cum audisset Chremes, 'postremo' inquit 'si uoles, desponsam*

α*[10] nam interrogatio interdum ad negationem, interdum ad affirmationem dirigitur.

2 ducere *G*, reduc- *F*, induc- α || 7 chremis *LG* || 17 ut — sit] iuste conclusum est *G*, iuste conclusit *F*; de *L* non liquet || 16 ne] ut *V*, om. *L* || 19 conuenta *W*.: inu- *codd.* || 21 ostenderet <et> *codd. praeter LS* || 23 supra] *i. e.* antea || 28 esset *W*.: est *codd.*

quoque esse dicito'. hac responsione intelligimus sic iam
 869 propinquam esse appellationem ad uxorem. — 28 ISTIVS
 873 OBSATVRABERE facile eius fastidium habere poteris. — 32 NAM
 TE SCIENTE FACIAM QVICQVID EGERO quodcumque egero, fa-
 ciam te sciente, hoc est non te ignaro.

5

V.

1.

874 1 EGO ME NON TAM ASTVTVM haec scaena coniectura-
 lem statum continet propterea, quoniam argumentis col-
 lectum est Clitiphonem amicam habere meretricem. hoc
 ut probari possit, argumenta dicentur, *et probari habet ipsi*
Chremeti. denique sic sumpsit exordium a persona sua et a 10
 persona Chremetis: 'denique' inquit 'non tam dico perspicacem'
 876 hoc est acutum et perspectatorem rerum. — 3 HOC MIHI
 PRAESTAT in hoc me antecedit.* *sed hic παραπροσδοκία*
 877 *est: ut peius eum tractet, in se dicit multa maledicta* 4 CAU-
 DEX STIPES ASINVS PLVMBEVS. haec singula pronuntianda 15
 878 sunt*, uti stulti uis exprimi possit. — 5 IN ILLVM NIHIL
 POTEST hoc est quod supra dixi contra opinionem dictum,
 nam adiecit EXSVPERAT STVLITIA EIVS* HAEC OMNIA. —

877 α*[13] 4 'Caudex' est truncus arboris: conuersa o in au fit pro
 codex caudex, sicut pro cote cautis. 'stipes' simili-
 liter est truncus cuiuslibet ligni, et declinatur stipes
 stipitis; stipes uero stipis est praebenda militum.
 'asinus' dicitur quasi sine mente, quia νοῦς mens.
 'plumbeus' a plumbo, id est grauis.

*[16] per asteismon (*Lindenbr.*: antismon *codd.*)

*[18] id est prudentia per contrarium, ut sperare dixit pro
 timere per acyrologiam (*cf. Andr. II 3, 21*).

1 hac — uxorem] et peruenit usque ad appellationem prope
 uxoris α || 3 eius] equos *LG* || 5 scientē *LG* | ignoro *codd.*, *corr.*
Lindenbr. || 10 chremetis *LG* | expodium *LG* | sua *om.* α ||
 12 perspicatorem α; perspectorem *Lindenbr.* || 13 hic παρα-
 προσδοκία *W.* (*duce Zeunio*): hic ἰτὰ παρπροσδορετὰ *L.*, hic
 ita ἰτὰ πὰρ ὁπῶτα *F*, hic ita ita parit poca oreta *G*; an
 hoc παρὰ προσδοκίαν? || 14 penis *L.*, melius *G* || 16 uti — possit]
 uti stultum describat α | stulti uis (*i. e. natura*) *Lindenbr.*: stult⁹
 uis *L.*, stultas uis *FG*

882 **9** SED INTERIM QUID ILLIC IAMDVDM GNATVS CESSAT CVM
 SYRO iam sollicitum Chremes habet Syrum tarde reuerti,
 maxime cum ab ipsis audierit 'cito reuertemur, nam nihil
 887 est quod illic moremur diutius' (cf. IV 7, 6). — **14** VULTVS
 QVOQVE HOMINVM FINGIT SCELVS adhuc perseuerat Chremes, 5
 ut credat a Syro ad Menedemum compositam esse falla-
 ciam ita, ut et uultus hominum fingat sceleratissimus. —
 889 **16** SI MAGIS NORIS PVTES hic iam aperit ueritatem Mene-
 demus: 'magis qualis sit Syrus intelligas, si magis quae
 890 fecerit recognoscas'. — **17** MANE HOC PRIMVM SCIRE EXPETO 10
 cum narrare uellet Menedemus, ut crederet Syrum aduersus
 Chremetem potius insidias tetendisse, ipse intercedit et
 quaerit, quidnam perdiderit. quod negatum a Menedemo
 est, unde se mirari uehementer dicit, quod haec non fuerit
 898 suspicatus. — **25** SED ILLE TVVM QVOQVE SYRVS hic iam 15
 aperte prorumpit in narrationem: 'ille' inquit 'Syrus tuum
 filium mire finxit, ut amicam eius tu Bacchidem suspicari
 900 non possis'. haec argumenta colligit a factis **27** MITTO
 IAM OSCVLARI ATQVE AMPLEXARI; deinde a loco, quod in
 ultimis aedibus retro conclaue positum sit, quo eis intro 20
 latus est* lectus — utique discessio haec longe a conspectu
 multorum posita ideo sumpta conspicitur, ut magis facinus
 celaretur —; deinde, quod ingressi sunt solus Clitipho et sola
 Bacchis,* <ut esset> utique duorum coniunctio sine arbitro,
 quae nisi per uenerem esse <non> potuisset; deinde quod 25
 abiere intro, operuere ostium, quod Clinia praesens haec
 fieri uidebat: fieri enim non potest, ut, si amica Cliniae esset,

α*[21] id est intro missus est

*[24] haec dicens a praecedentibus argumentatur quid conse-
 cutum sit, scilicet concubitus.

1 CESSAT om. L || 2 cremis L || 6 ad<uersus> Zeune (cf.
 infra) || 7 sceleratissimus fingat α || 10 prius F (= Ter.) | ex-
 pecto LG || 15 tuus FG | hinc α || 16 aperte W.: apte codd. |
 mire tuum finxit filium α || 20 quod LG || 24 ut esset add. W. ||
 25 non add. W. | deinde — intro] unde quia rem coniectura-
 liter collegerat, addit α || 26 quod W.: quae β, et α || 27 enim
 om. β

ipso praesente *in interiorem partem* cum adulescente *eadem*
 meretrix pergeret. qua re probata Chremes uehementer
 exclamat memor cenae datae, *ut, si filii esset amica*
Bacchis. decem uix dierum dicat esse unde familiam sus-
 910 *tentet.* — **37** QUID ISTVC TIMES QVOD ILLE OPERAM AMICO 5
 DAT SVO *quoniam* inscitia se rem probatam habere Mene-
 demus illudit: '*quid enim, si ille amico operam dat suo,*
ne uidear ego suspicari? adeo fortasse, ut facilius mihi
 915 *uerba dentur, haec facta sunt*'. — **42** MERITO MIHI NVNC
 EGO SVSCENSEO hic iam ad argumenta, quae a Menedemo 10
 dicta sunt, colligit alia *Chremes* de praeterito, quae uiderit,
 quod in sinum meretricis manum inserere deprehensus adu-
 919 lescens est. — **46** NON IAM affectio illa est irascentis, de qua
 920 saepe diximus. *ut (Verg. Aen. I 195) 'quos ego —'*. — **47** <NON
 TIBI EGO EXEMPLI SATIS SVM> non ego tibi exemplum* esse 15
 923 *debebam?* — **50** FORIS SAPERE TIBI NON POSSE <AVXILIA-
 925 RIER> succurrere. — **52** FAC TE PATREM ESSE VT SENTIAT
 comoediarum uice uersa sunt omnia, nam ille qui acci-
 piebat ante consilium, nunc dare coepit: moribus enim
 per comoediam expressis humana hominum uita declara- 20
 929 tur. — **56** QVAM HIC PER FLAGITIVM AD INOPIAM REDIGAT
 PATREM *immo discedat potius, quam per flagitium ad pau-*
pertatem me redigat: nam si illi ego sumptus subministra-
uero, ad rastros sum non dolore sed paupertate rediturus.
 933 — **60** DIFFICILEM OSTENDIS TE ESSE uide quanta incom- 25

α*[15] paradigma est ad deterrendum dictum (-ta *codd.*).

1 praesente *om. L* | cum <altero> α || 2 meretrix *ante*
 ipso α | pergeret] concluderetur α || 3 ut *W.*: quod *codd. (add.*
ut ante dicat) | si *om. L* || 4 <non> esse *F* || 5 dat amico *FG* ||
 6 inscitia *LG* α || 8 ideo? || 9 <et faceta satis urbanitate> haec α ||
 10 ego nunc mihi α | succenseo *FG* α | ab argumentis α | a
om. LG || 11 alia colligit α | quae — est] quod illum in sinum
 meretricis uiderit manum inserere α || 12 insereret β || 13 est
 illa α || 14 ut <quod ait uirgilius> α | NON — SVM *suppl. W.* ||
 15 exemplo *FG* α || 16 AVXILIARIER *add. W.*; *fort. plura exciderunt* ||
 18 <con>uersa? || 19 mores *G* || 20 expressis *W.*: -it *codd.* |
 <qualis> humana α | <et> uita *G*, *om. L* || 23 illis β

moda pati habeas, nisi prospicis: nam te aridum et difficilem demonstrabis *et tamen ueniam dabis et id erit in-*
937 *gratum.* — **64** DOTIS DICAM TE DIXISSE FILIO proprium
iuris est uerbum, cum dicitur dos, quod exprimit <dat>ur.
938 — **65** QUID OBTICIVISTI posteaquam dos petita est, Chremes 5
diu deliberauit consilium quaerens, non quo summam quae-
reret dotis. quod intelligi datur ex sequentibus, cum pro-
missa dote adiunxit 'si me uis saluum, *dicito me omnia*
bona dotis dixisse': aliter enim filium corrigi posse non
credit, nisi dotis nomine omnia bona filiae promisisse 10
uideretur, unde crederet filius exheredem se. denique 'hoc'
inquit 'mirari te simulato, ut ad eius notitiam ueniat'.
quam quidem rem cum <non> intellexisset Menedemus,
explanat se idcirco promisisse, ut animum adolescentis
luxuria et lasciuiâ diffluentem inopia retunderet et ad 15
949 integram frugem necessitate reuocaret. — **76** DICTIS CON-
950 FVTABITVR solis sermonibus male tractabitur. — **77** SY-
RVM VERO cum utique maiora tormenta seruo commi-
natus sit *impositurum, tamen* irascentis more quid esset
facturus exprimere non potuit. — ADEO EXORNATVM* DABO 20
supra (cf. Eun. II 2. 6?) diximus 'exornatum' et ad poenas
951 *posse aptari.* — **78** ADEO DEPEXVM hoc est compositum
953 poenis et tormentis. — **80** AVDERET FACERE VIDVAE MULIERI
facilis enim illusio est in eam, quae et mulier est et uidua.
α*[20] id est comptum, per ironiam.

2.

954 **1** ITANE TANDEM QVAESO EST MENEDEME VT IAM BREVI 25
SPATIO PATER OMNEM DE ME EIECERIT ANIMVM PATRIS haec

1 demonstrabis W.: -auit Lα, -as FG | et — ingratum]
ut quidem ego ingratiss LF; fort. ut quidem ego <puto>, in-
gratiss || 4 exprimit datur Schoell: exprimitur codd. || 5 obti-
civistis α || 9 non posse Gα || 11 uideretur W.: -detur LG,
-deatur α, putetur F || 13 non add. W. || 17 Sed Syrum Ter. |
seruo om. L || 19 comminatus W.: emin- β, min- α || 20 DABO]
am& L, et F; nam et ? || 22 posset LF || 24 est post uidua α ||
26 DE ME EIECERIT] deiecerit LG | haec scaena post ualet α

scaena ad satisfaciendum *plurimum* ualet ac ueniam petit.
 956 — **3** *NAM QVOD OB FACTVM huius poenae quae tanta causa*
 957 *est?* — **4** *VVLGO FACIUNT* quod meretrices omnis adu-
 961 lescentia amat.* — **8** *QVICQVID EGO HVIVS FECI* hoc est:
 962 quicquid ego tale feci. — **9** *ET SVAVIA IN PRAESENTIA** 5
QVAE ESSENT PRIMA HABERE ut tantum praesentia cogitares
 965 neque de futuris curam gereres. — **12** *VBI CVI DECUIT*
PRIMO TIBI NON LICVIT DARE hoc enim optimum parenti-
 bus semper est filiis bona tradere. sed hoc cum mihi non
 licuerit, proximum tibi qui erat <adii>, hoc est qui so- 10
 967 rorem tuam ducebat uxorem. — **14** *VBI TVAE STVLITIAE*
SIT PRAESIDIVM circa uictum atque uestitum et tectum
 973 habeas, quo te recipias. — **20** *QVAE ISTA EST PRAVITAS*
QVAEVE AMENTIA seruus iram domini in personam suam
 inclinare cupiens, ut adulescenti possit succurrere, inter- 15
 976 ponit haec uerba. — **23** *NEC PRECATOREM PARARIS* ne,
 inquit, ut assolent serui cum delictis suis, uelis et tu
 habere precatorem, qui pro te roget: uobis enim non ira-
 scor, cum multa feceritis. ita aequum est, et mihi ut uos
 978 non irascamini. — **25** *ABIIT ROGASSE VELLEM* post ira- 20
 cundiam apta sententia est: quo facilius terreret, senex
 980 discessit. — **27** *ADEON REM REDISSE VT PERICVLVM ETIAM*
FAMIS SIT MIHI optimum equidem sensum ex necessitate col-
 lectum in dolore adulescens collocauit, quippe cum postre-
 mum omnium malorum famis sit. denique (*Verg. Aen. III* 25
 367) 'obsenamque famem, quae prima pericula, uito'. —
 985 **32** *SIC EST NON ESSE HORVM TE ARBITROR* diu finxit se
 nescio quid cogitare seruus, repperit tamen astute. con-

α* [4] et argumentatur, quia quod omnibus licet uni licet.

* [5] id est ratione (*ad ANIMO ESSE OMISSO pertinet*).

2 Quodnam *Ter.* | ob] hoc *codd.* || 3 meretrici *L* | omnes
 amant adulescentes α || 7 decuit cui (cur *G.* cuius *L*) *LGα* || 9 est
ante parentibus α || 10 proximo α | adii *suppl. W.*; tradidi α |
 hoc est <leuiro (leniuuiro *S*)> α || 11 ducit α || 12 *sir*] semper
 erit *Ter.* || 17 dilectis *codd.* || 19 ut tuos *L.* et (*om. V*) uos α,
 ut deos *F* || 20 nollem *L* || 23 fame *FG* || 24 postremo *LG F² V¹,*
-ma F¹, -mum V² S || 25 famis *L* || 28 cogitaret β

sulit, uti dicat hunc adolescentem filium non esse, et quaerit argumenta, quod, antequam puella esset inuenta, hunc diligebant, posteaquam inuenta nunc est ea, exheredatur. adicit et illud: cum matres semper pro filiis esse consueverint, nunc in iracundia patris non rogat 5 mater. compellit igitur adolescentem, uti parentes roget: aut enim precibus ad misericordiam commoturus est ambos aut suos parentes facile cognoscet. sed hoc inuentum 996 esse ex posteriore oratione cognoscimus, cum dixit 43 SATIS 997 RECTE HOC MIHI IN MENTEM VENIT. — 44 NAM CVM ADVLESCENS 10 IN MINIMA SPE SITVS ERIT TAM FACILLIME PATRIS PACEM IN LEGES CONFICIET SVAS cum enim in periculo maiore positus fuerit filius, tam facile parentibus potest mouere pietatem uel pacem ab iracundo patre suscipere. 'pacem' autem ueniam, ut Virgilius (*Aen. IV 56—57*) 'pacemque 15 999 per aras exquirunt' beniuolentiam, ueniam. — 46 AC SYRO NIHIL SIT GRATIAE atque adeo certus sum, ex hoc consilio quod in gratiam cito est reuersurus filius, ut fortasse etiam, cum concesserit, uxorem ducere compellatur et nihil 1002 Syro dari possit. — 49 SENI NOSTRO FIDEI NIHIL HABEO 20 non credam seni quasi ignoscenti itaque precatorem Menedemum praeparabo.

3.

1003 1 PROFACTO NISI CAVES coercet hic uxor maritum, quod exheredationem filii uelit errore ex illo consilio. sexus iam continuo quasi morum <con>uicium est, ut alibi 25 (*Hec. II 1, 17*) 'tu, inquam, mulier, quae me omnino la-

2 antequam] nequam *LF*, *om. G* || 5 esse] interuenire α || 8 inuentum *Schoell* (*cf. p. 201, 19*): conu- *codd.* || 10 namque adolescens <quod (quam *G*)> *FG* || 11 in *om. G* | *TAM*] an *L*; tum? || 12 in *om. LG* α || 13 tum *Lindenbr.* || 15 <dixit> ueniam α || 16 <id est> beniuolentiam <et> ueniam α || 18 quod ante ex α | filius reuersurus *FG* α || 19 cum concesserit *F*, concessit *LG*, concedat α | <et> uxorem *codd.* | compellat α || 20 <ita> habeo *L* || 21 menedemum precatorem α || 22 parabo α (*recte?*) || 25 continuo <notatur> α | conuicium *Zeune*

- pidem, non hominem putas'. aliud tamen est amplius circa naturam <con>uicium 'mulier' quam 'femina', <nam
 1008 'femina'> sexus est, 'mulier' et aetas. — **6** AT SI ROGEM
 IAM QVID EST QVOD PECCEM quam stulta sis, perspice: quid
 faciam uides, cur faciam nescis. at si te interrogem quam- 5
 obrem faciam, profecto nescias: unde stulte resistis. —
 1010 **8** IMMO SCIS POTIVS QVAM REDEAT AD INTEGRVM EADEM ORATIO
 ad narrationem rediit et causam consensit illam scire. —
 1014 **12** SVBDITVM SE SVSPICATVR hic iam intelligendum uenisse
 adulescentem et matri, hoc est mitiori de parentibus, suam 10
 1018 suspicionem indicasse. — **16** QVOD FILIA EST INVENTA ex-
 inde putas posse inueniri hunc esse filium meum, quod et
 inuenta est filia, hoc est eodem pacto ut et hic noster,
 1023 quemadmodum et illa inuenta est, inueniri possit. — **21** REM
 CVM VIDEAS CENSEAS cum uideas, ut ex uultu mores eius 15
 agnoscas.

4.

- 1024 **1** SI VMQVAM VLLVM FVIT TEMPVS MATER ad commo-
 uendam pietatem commemorat praeteritos affectus, quo
 sibi facilius possit ignosci, ut (*Verg. Aen. IV 317—18*)
 '(<si> bene quid de te merui fuit aut tibi quicquam 20
 1033 dulce meum'. — **10** GERRO INERS leuis. gerras pisces
 dicunt nullius uel saporis uel momenti ad cibos. trac-
 tum hoc autem est a Syracusanis, qui omnia machina-
 menta, quae a Marcello aduersus ciuitatem fiebant, <ut>

1 amplius — aetas] mulierem dicere per naturam, aliud
 per uitium α || 2 conuicium W. | nam femina add. W. || 6 nescis
 α || 8 redit codd. || 11 inuenta est filia α || 14 <in> illa α ||
 18 effectus α | quo W.: quod codd. || 19 ignosci F, agn- rell. ||
 21 <ac> leuis G, fraus F; de L non liquet | gerro est piscis
 nullius α || 22 ad — omnia] magna rasura in L | <id> ad
 cibos FG, <id> a cibis α || 23 a Syracusanis W. (cf. Fest. P.
 40, 6; 94, 4): accusantis codd. | qui omnia] aut gerro dicuntur
 α || 24 a om. α | Marcello W.: metallo codd. | ut add. Zeune

- magno impetu eam deiceret, eadem gerras appellabant.
 034 — HELLVO inuasor et qui plurimum consumat. — 11 GANEO
 039 tabernis operam dans et conuiuuiis turpioribus. — 16 QVOD
 ABEST NON QVAERIS *bene circa uerba lusit: 'quod habes'*
inquit 'quaeris' hoc est parentes, 'at uero quod non habes, 5
*illud non quaeris' hoc est quemadmodum patri obsequaris.**
- 039 α* [6] 16 QVAERIS QVOD HABES scilicet parentes. et est compo-
 situm ex contrariis, quae figura dicitur antitheton (-teton
codd.) uel parison, id est aequatio sententiae.

5.

- 045 1 ENIMVERO CHREMES NIMIS GRAVITER CRVCIAT ADVLE-
 SCENTVLVM NIMISQVE INHVMANE procedit et Menedemus, ut
 omnis persona in postrema parte praesens sit. uenia da-
 tur filio, ut cunctus error possit absolui. adhuc tamen 10
 perseuerans Chremes conuenit Menedemum, ut filiam du-
 cat *et eius dotis quod dictum est confirmet: uult enim diu*
rogari, ut longis precibus exoratus facile filium confirmet. —
 06/58 12 AD ME RECIPIO ego facio, ut hic promittat. — 14 HAEC
 DVM INCIPIAS GRAVIA SVNT in exordio habent haec semper 15
 060 difficultatem: ubi aggressus fueris, facilia fiunt. — 16 EGO
 TIBI ILLAM DABO LEPIDAM *hic et illudit, ut ioco tristitia*
tanta soluatur, cum promittit filiam nescio cuius admo-
 062 *dum foedam.* — 18 CAESIAM oculis intortis.* — SPARSO
 ORE aut dissoluto aut 'ore' dixit uultu, et significat 'sparso' 20
 asperso, quasi: maculis quibusdam infecto uultu.* —

- α* [19] uel caesuras id est rugas habentem, aut lenticulosam.
 063 * [21] 19 VT ELEGANS EST id est prudens in discretionem puellarum,
 065 quia 21 IBI id est in hac electione est totus. quod uero

1 eam *W.*: cum *codd.* | deiceret *F*, -rent (deiec- *L*, dic- *G*)
rell. || 2 <est> inuasor *F*α | consumit *F*α || 4 lusit *Schopen*:
iussu L, eius et *F*, ius *G* || 7 CHREMES] quod abest non queris
LF (= *V* 4, 16) || 10 ut *om.* *LG* || 11 <ad>ducat? || 14 <id est>
 ego α || 16 fiant *LF* || 19 <id est> oculis obtortis α || 20 aut 1.]
 id est α

1066 **22** SYRO VT IGNOSCAS *VOLO QVAE MEA CAUSA FECIT* petit ueniam etiam Syro, sed non omnium factorum, ne infinitum esset quod petere uideretur, sed ut ea ignoscat 'quae mea causa fecit'.

α subiunxit ARCHONIDIS FILIAM, aut Bacchidem dicit aut aliam quamlibet, ad quam adulescens contumeliis patris appulerat animum.

1 VT *om. F (= Ter.)* || 2 <et> non α | esset] sit α || 3 uidetur α | sed — quae] et transfert in se crimen serui dicens quod fecit α

EVGRAPHI
COMMENTVM PHORMIONIS

Rec. β $\left\{ \begin{array}{l} L = \text{cod. Leid. Voss. lat. Q. 34}^* \text{ s. X: — IV 3, 1.} \\ l = \text{cod. „ „ fragmenta apud Lindenbrogium} \\ \quad \text{servata, v. praef.} \\ A = \text{cod. Ambros. H 75 inf. s. XI: prol.} \\ F = \text{cod. Laudun. 467 s. XV: — II 1, 59.} \\ G = \text{cod. Sangall. 860 s. XV.} \end{array} \right.$

Rec. α $\left\{ \begin{array}{l} V = \text{cod. Leid. Voss. lat. Q. 36 s. X.} \\ B = \text{cod. Vatic. Basil. 19 H. s. X: prol.} \end{array} \right.$

$\beta = \text{consensus codicum } L(l)AFG \}$ aut omnium aut eorum qui
 $\alpha = \quad \quad \quad \quad VB \quad \quad \quad \}$ exstant.

Faernus = editio C. Victorii cum emendationibus G. Faerni
 Veneta 1561.

Lindenbr. = „ Frid. Lindenbrogii Francofurt. 1623.

Westerh. = „ A. H. Westerhovii Hagana 1726.

Zeune = „ I. C. Zeunii Lipsiensis 1774.

Klotz = „ R. Klotzii Lipsiensis 1840.

W. = Wessner.

* * * * lacuna.

Litteris inclinatis indicavi quae in sola rec. β exstant.

PHORMIO

PROLOGVS

Semel tibi datum praeceptum circa prologos perseueret, numquam Terentium <ea> ratione uti in prologis, quae utantur omnes, quippe cum aduersarius Luscius Lanuinus maledictis frequentissime Terentium persecutus sit, quibus oportebat in prologo responderi. hanc quidem quaestio- 5 nem etiam ipse fecit Terentius: numquam enim prologis uteretur, nisi haberet aduersarium, cui malediceret. ita nascitur hic quasi quaedam controuersia, qua reus efficitur Terentius, quod faciat contra legem, quod iniuste agat omittendo prologorum consuetudinem et tantum maledicta 10 ponendo. huic per qualitatem respondit aduersarium suum cogere, ut istud, quod Terentius facit, possit efficere.

1 POSTQVAM POETA VETVS POETAM NON POTEST RETRA-
HERE AB STVDIO ET TRADERE HOMINEM *postquam inquit*, Lu-
scius Lanuinus — *hic enim est 'poeta uetus'* — poetam 15
nostrum Terentium non potest coercere, quominus comoe-
dias scriberet, et hominem ad otium reuocare, coepit eum
maledictis terrere credens non scripturum comoedias Teren-
tium, si ei saepe malediceret. obicit praeterea primam
quaestiunculam, quod leues comoedias Terentius fecerit: 20

1 Semel] Semper A | prologos *Faernus*: epilogos *codd.* |
perseuerat B (*edd.*) || 2 ea *add. W.* || 3 utuntur *AGB* || 4 Teren-
tium] eum α || 5 respondere α || 6 quod enim terentius (en-
ter- om. *AG*) numquam *codd.*, *corr. W.* || 7 malediceret <cer-
tum est> α || 8 hinc A || 9 faciat *W.*: -cit *codd.* || 11 respon-
det α || 12 cogere <se> α || 14 AB] a *FG* | <id est> luscius α ;
<non potest> luscius β || 16 potuit α || 17 reuocare *Schopen*: -ret
codd. || 20 fecerit terentius *AG*

criminatur, quia non fecit, quod Luscius Lanuinus in
 comoediis fecit. ita fit obiecti criminis ex quadam aduer-
 5 sarii accusatione purgatio. — 5 TENVI ESSE ORATIONE
 ET SCRIPTVRA LEVI hoc est: soliditatem in uerbis nullam,
 <nullam> in rebus. hoc obiectum est. ostendit etiam nul- 5
 lam grauitatem, quoniam istud, quod obiecerat iste, <non>
 fecisset: 'ideo' *inquit Terentius* 'ista obiecerat, quod non
 6 feci, quod fecit idem Luscius Lanuinus 6 <INSANVM ADV-
 LESCENTVLVM CERVAM VIDERE FVGERE> ET SECTARI CANES
 ET EAM PLORARE ORARE VT SVBVENIAT SIBI, in quo utique 10
 perspicis nihil, quod comoediarum sit: non enim aut ama-
 tor errat aut suspicione ducitur *aliqua* aut affectus est
 alicuius aut irascitur, quod filius nolit ducere uxorem,
 pater aut aliquod horum *est*, quod in comoediis esse de-
 beret. primum enim, quod ad comoediam <istam> pertinet, 15
 est insanus adulescens, qui affectus a comoediis longe
 uidetur alienus; deinde quod ceruam uidet fugere et sequi
 canes, istud omnino comoediae alienum est. ita leue *hoc*
 nescio quod genus dicendi et alienum siquidem Luscius
 Lanuinus <admi>sit, Terentius ostendit uilia se magis ista 20
 uitare, ut, si quid in aduersario esse cognouerit, reprehendat.
 9 — 9 QVOD SI INTELLEGERET CVM STETIT OLIM NOVA ACTORIS
 OPERA MAGIS STETISSE QVAM SVA comoedia ista, quam
 reprehendit, dicta a Lanuino est et placuit: quare potest
 esse praescriptio, quod reprehendi non possit, ex eo quod 25
 iam populo placuit. occurrit huic Terentius dicendo 'quodsi

1 <ipse> luscus AG || 5 nullam *add. Faernus* || 6 obiecerit
 LFG | iste AG, ista *rell.* | non *add. W.* || 7 fecisset W.: fecisse
 et LF, fecisset et AG, fecisse α | obiecit α; obiecerat <scilicet
 luscus lanuinus> A || 8 feci W: fecit *codd.* || 10 ET EAM *om.*
 LAGV | <et> orare AG | conueniat L | quo W.: qua *codd.* ||
 12 errat W.: erat *codd.* || 13 noluit β, nolit (*ante* filius) α || 14 quod
 <solet> α | <ut> debet α || 15 <est> enim AG | istam (*sc. Lusci*)
add. W. || 16 <quod> est β, <id> est α | adulescens insanus α |
 longe *ante* a AG || 17 uideatur LF | <quod> deinde quod LF,
 quod deinde α || 18 istuc LA | comediis F, a comoedia α | leue
post 19 quod α || 19 et Goetz: est *codd.* || 20 admisit Goetz; <in
 eo> sit α || 24 dicta] data? *cf. p. 215,2; at cf. etiam p. 216,21* ||
 25 reprehendit non posse α

animaduenteret, quoniam, cum noua comoedia *ista* quam reprehendi data est, actoris opera stetit, non sua — ut non ingenio *potius* placuerit poetae, sed magis actoris
 11 artificio —, 11 MINVS MVLTQ AVDACTER QVAM NVNC LAEDIT LAE-
 DERET et magis placere fabulae potuissent, quascumque fecis- 5
 12 set.' — 12 NVNC SI QVIS EST QVI HOC DICAT AVT SIC COGITET
 VETVS POETA SI NON LACESSISSET PRIOR NVLLVM PROLOGVM
 INVENIRE POTVISSET NOVVS QVEM DICERET NISI HARERET CVI
 MALEDICERET haec est illa propositio quaestionis, quod num-
 quam prologus a Terentio ponatur causa *ea*, qua solet 10
 prologus dici, ut poetam commendet, ut argumentum dicat,
 sed tantummodo <ut> maledicat aduersario. hanc quaesti-
 onem soluit, ut dixisset superuacuos esse quodammodo
 prologos neque illic comoediae uim contineri et potestatem,
nisi quid in prologo factum est, quod ad comoediam per- 15
tinet. omnis igitur palma, omnis uictoria, omne certamen
 in ipsa fabula continetur: comoediae sunt illae, ubi uirtus
 et ingenium peruenire possit ad gloriam. hoc igitur dixit
 16 16 IN MEDIO PALMAM OMNIBVS POSITAM QVI ARTEM TRAC-
 TANT MUSICAM: non principia neque extremitates consi- 20
 derari oportere, sed illa, quae sunt media, quae comoe-
 18 diam tenent, ubi ars musica tota uersatur. — 18 ILLE
 AD FAMEM AB STVDIO VOLVIT HVNC REICERE nota aduersarii
 uoluntatem, quod maligne persecutus sit, uti Terentius
 ad famem reiceretur: uendebant enim comoedias et inde 25
 quaestus habebant. certe optime respondit etiam *hoc* ad-
 19 uersario quod dixit 19 HIC RESPONDERE VOLVIT NON LA-
 CESSERE: fit enim iustum, cum respondemus potius male-
 dicis quam maledictis aliquem prouocamus. ita cum paria

2 reprehendi *W.*: -dit *codd.* || 3 sed] quam α | magis *ante* in-
 genio *codd.*, *transp. Schoell* || 5 et *om. LF* || 10 *ea*] hac *AG* || 12 ut
add. W. || 13 soluit *om. \alpha* || 14 illi *LVB*; illis *Zeune, Schopen* |
 comoediae uim *Schopen*: -diam *AG*, -diae *LF \alpha* | et *om. F* | potest
 esse *AG* || 15 nisi *W.*: ita si *codd.* | quod] nisi quod *A*, non quod *G*,
 nisi *LF* | ad] ut *L* || 18 possit peruenire α || 19 tractant artem α ||
 20 extremitate *L*, -tē *F* | considerare *LAG*, (*post oportere*) α || 23
 famam *codd. praeter G* | ab studio uoluit *ante* ad *AG* || 25 ad
 famam *G*, a fama *LF \alpha* || 26 aduersario *W.*: -sum *codd.*

- 21 referimus, crimen est nullum: quod adiunxit **21** QVOD AB ILLO ALLATVM HIC SIBI RELATVM PVTET. commendat nunc
 22 poetam, cum subiungit **22** DE ILLO IAM FINEM FACIAM DICENDI <MIHI PECCANDI> CVM IPSE DE SE <FINEM> NON FACIT hic grauiter et illum peccare multa docuit et se
 24 contentum esse respondere. — **24** NVNC QVID VELIM ANIM-ADVERTITE supponit per paucos uersus et officium prologi, ut aliquid instruat de comoedia. — ADPORTO NOVAM EPIDICAZOMENON QVAM VOCANT COMOEDIAM GRAECI nomen comoediae dicere, aliquid argumenti tangere prologi offi-
 27 cium est. — **27** QVIA PRIMAS PARTES QVI AGET IS ERIT PHORMIO PARASITVS primas partes dicet, hoc est summas, non priores partes: *per ipsum enim parasitum quae summa sunt in comoedia <dicentur>*, siquidem comoediae nomen impositum est ab eo actore, per quem agentur plurima,
 30 si tamen uoluntas uestra accesserit ad poetam. — **30** DATE OPERAM ADESTE AEQVO ANIMO subiungit illam beniuolentiam, quam semper petit prologus, et rogat etiam cum silentio. —
 31 **31** NE SIMILI FORTVNA VTAMVR ATQVE VSI SVMVS CVM PER TVMVLTVM NOSTER GREX MOTVS LOCO EST datur hic intelligi,
 quod haec comoedia post illam comoediam dicitur, quae Hecyra est, ut hoc hic tetigerit 'ne tali fortuna utamur, qua usi sumus frequentissime exclusi: aliquando tamen cum labore maximo comoediam egimus uirtute potius perseuerantis actoris, qui totiens sit exclusus'.
 in prologo Hecyrae narratur, quod frequenter ea comoedia

2 ablatum *FA*; est *add. FG* || 3 <nunc (*gloss. ad iam*)> de *LAG* || 4 *FINEM add. F* || 6 respondit *AG* || 7 et] ad *AG* || 8 adportā *LA* | *NOVAM om. α* || 9 *QVAM om. AG* | *graeci uocant AG* || 10 <et> prologi *AG* || 11 *QVI — PARASITVS*] quia (quas *G*, qu *A*!) fecerit (-cit *G*) phormio parasitus *LAG*, qui fecerit parasitus phormio (*post summas dicet*) *α* || 12 dicet (*post summas*) *α*, dicit *AG*, ducat *LF* || 14 *dicentur add. W.* | siquidem comoediae *om. β* || 15 agentur *W.*: aguntur (*post plurima α codd.*) || 17 <et> adeste *LAG* || 18 <ut audiatur> cum *α* | cum silentio *om. AG* || 21 illam] *fort. aliam* || 22 ut] et *AG* | tetigit *G* || 26 ea ante Hecyrae *LF*, *om. rell.* | comoedia exclusa sit *W.*: a comoedia exclusus sit (sit exclusus *F*, excluserit *G*) *codd*

exclusa sit. et ne tamen quasi actoris illam comoediam fecerit audiri uirtute et perseuerantia et ne ex hoc iniuriam populo fecisset, adiecit et **34** *BONITAS VESTRA ADIVTANS ATQVE AEQVANIMITAS.*

I.

1.

35 **1** *AMICVS SVMMVS MEVS ET POPVLARIS GETA* argu- 5
mentum fabulae in prima scaena per plurimas partes tractatur. haec nihil aliud tenet quam rationem et expositionem rerum gestarum, unde formam nullius causae habet. ergo uerba ac sensus, qui obscuri sunt, sequamur. — *AMICVS SVMMVS MEVS ET POPVLARIS GETA* ‘popularis’ tribus 10
modis accipimus: de populo, socius et eiusdem condicionis. de populo accipimus eos, qui in populo sunt; socius, ut in Sallustio (*Catil. 22, 1*) ‘cum ad iusiurandum popularis sui sceleris adigeret’ hoc est socios; eiusdem condicionis, ut (*Ad. II 1, 1*) ‘obsecro, populares, ferte misero 15
atque innocenti auxilium’, quamquam illic etiam de populo potest. at uero hic ‘amicus summus meus ac popularis Geta’ quid aliud quam seruum indicat, quod est eiusdem
36 condicionis? — **2** *ERAT EI DE RATIVNCVLA IAM PRIDEM APVD ME RELIQVVM PAVXILLVLVM NVMMORVM* *de ratiuncula*, 20
quam apud me habuit, *erat ei* reliquum nummorum, *sed*
38 aliquantulum. — **4** *ID VT CONFICEREM* hoc est: ut id red-
40 dendum pararem. — **6** *EI CREDO MVNVS <HOC> CONRADITVR*
sicuti arbitror, domini filio ducenti uxorem hoc a seruo munus praeparatur. ‘conraditur’ autem: magno labore et 25

1 actori *Fα* || 2 et 1. *G*, sed *rell.* || 5 *MEVS om. LGV* || 6 per *G*, *om. LFα* | pluribus partibus *α* || 7 nihil — rationem et] *sic (sed continet) α*, continet rationem et (et *om. LF*) nihil aliud tenet quam (nihil — quam *ol. sscr.?*) *β* || 10 <a> tribus *LF* || 11 accipimus *LF*, accipitur *α* || 12 accipimus — sunt; socius *W.*: accipimus — sunt eiusdem condicionis *post* Sallustio *β*, *om. α* || 13 cum *om. α* || 15 popularis *LF* || 17 ac] et *G* || 20 paululum *L* || 21 habui *Fα*, habet *L* || 22 <id est> aliquantulum *α* || 23 *CONRADITVR*] paratur *codd. (gloss.)* || 24 domino *G*

- 41 inopia colligitur. — 7 QVAM INIQVE COMPARATVM EST VT
HI QVI MINVS HABENT SEMPER ADDANT ALIQVID DITIORIBVS
stulte, inquit, †defectum est atque dispositum, ut semper
pauperes ditioribus, hoc est diuitibus, aliquid uelint ad-
hibere, dum munera eis mittunt, a quibus accipere ipsi 5
43 debeant. — 9 QVOD ILLE VNCIATIM hoc est paulatim, uelut
per singulas uncias. — DE DEMENSO SVO de cibariis suis,
44 hoc est quod sibi sit demensum, a metiendo.* — 10 SVVM
DEFRAVDANS GENIVM fraudare suum genium dicitur, si quis
parcius uiuit: at uero bene genio facit, si quis uitam 10
largius colit. ut Virgilius (*Geo. I 302*) ‘inuitat genialis
hiems curasque resoluit’. *bene genio fieri persuadet* et alio
loco (*Aen. VI 603—4*) ‘lucent genialibus altis aurea fulcra
47 toris’.* — COMPARSIT MISER parcendo seruauit.* — 13 FE-
RIETVR ALIO MVNERE expressit impetus damni, cum dixit 15
48 ‘†uacua remittent’. — 14 PVERO NATALIS DIES semper na-
tales cum suo tempore pronuntiantur, <ut> natalis an-
nus, natalis dies, natalis hora. alioquin per se uix
dici potest, quod quidem Virgilius in *Bucolicis (III 76)*
‘Phyllida mitte mihi: meus est natalis, Iolla’, *ut solum per* 20
49 *se pronuntiasset*. — 15 VBI INITIABVNT hoc est *initiare*:
ad cibum infantem iustruere, qui et ipse quodammodo
eius dies natalis est.

α* [8] uncia uero est duodecima pars librae uel cuiuslibet rei.

* [14] est autem genius deus uoluptatis.

* [14] nam parco facit praeteritum peperci uel parsi. et
est parco seruo uel dimitto, ut Virgilius (*Aen. I 257*)
‘parce metu, Cytherea’ id est dimitte metum (*cf. Seruius*).

3 defectum] decretum *G*, factum α; effectum? | est *post*
dispositum α || 4 id est α || 5 ipsi (*ante* accipere) α, et ipsi *F*,
ipsa *L* || 6 debebant α | id est α | ueluti α, *om. G* || 7 per *om.*
FG | <id est> de α || 9 si qui α, si quid *L* || 10 <bibit si quis
(si qui *L, om. α*) partius> uiuit *codd.* || 12 persuadet fieri *L* ||
16 uacuum? *an* uacuatum? | natales] natalis <dies> *L* || 17 ut
add. W. | natalis annus *post* dies α || 18 dici uix *FGα* || 19 quod
quidem] quamquam α || 20 pronuntiasset pro se *F*, pro se nun-
tiasset *LG* || 22 instruent α | quodammodo *post* dies *FG*, *post* est
L || 23 eius dies] discendi *FGα* | natali *Lα*

2.

- 51 **1** SI QVIS ME QVAERET RVFVS egreditur seruus, qui
narraturus est illa, quae supra dixit: mandat dominae,
ut ad se ueniat ille, qui debitor suus fuit, et quoniam
fortasse uix nomen tenere posset, de colore indicat, ut
52 possit agnosci.* — **2** ACCIPE pulchre, antequam peteret 5
aliquid, obtulit quod debebat. et in singulis intelligimus
metum esse circa accipientem: primum, ne displiceret, est
53 dictum **3** LECTVM EST; deinde, ne parum conueniens nu-
merus crederetur, adiecit CONVENIET NUMERVS QVANTVM
57 DEBVI. — **7** EGO<NE> NESCIIS QVO IN METV ET QVANTO IN 10
PERICVLO SIMVS omne malum duo habet tempora, prae-
teritum et futurum; praeteritum autem simul iungitur et
praesenti. ita in praesenti uel praeterito periculum est, in
futuro metus est. magnus igitur confessus dolor est, cum
dixit 'nescis quo in metu' quae res de futuro est 'et 15
quanto in periculo simus' quod utique de praeterito ex-
pressum est, ut in Virgilio (*Aen. I 102—3*) 'talìa iactanti
stridens aquilone procella uelum aduersa ferit' hoc uti-
que periculum 'fluctumque ad sidera tollit' hic metus
59 est; et cetera pari modo persecutus est. — **9** ABI SIS IN- 20
SCIENS CVIVS TV FIDEM IN PECVNIA PERSPEXERIS discede,
stultissime; cum tu mihi pecuniam credideris, ubi fidem
meam integritatemque uidisti, uerba mihi metues commo-
dare, in quibus quid lucri habebo, si te fefellero? —
62 **12** ERGO AVSCVLTA ergo audi. — HANC OPERAM TIBI DICO 25
63 audiendi tibi operam trado. — **13** SENIS NOSTRI DAVE

α^* [5] et est definitio, quae dicitur hypographice (ypografice *codd.*), id est singulorum descriptio.

3 ut om. *LF* α (*recte?*) | suus *L*, sibi (*ante debitor G*) *rell.* | quoniam] qui *L* || 4 nomen uix *FG* α | possent *codd.*, *corr.* *Lindenbr.*; possit *Gerstenb.* || 8 numerus <esse> α || 10 qvo] quod *L* α || 11 sumus *F* α || 12 et om. *G* || 13 ita — periculum] in periculo α | est om. *G* || 14 confessus] expressus *FG* α || 15 in quo ... in quanto α | de om. *L* || 16 sumus *F* | de et 17 ut om. *L* || 17 in Virgilio] uirgilius α || 19 periculum <est> α || 20 persecutus *codd.* || 24 habeo β

FRATREM MAIOREM NOSTIN narratio hic sumit exordium, quae, ut oportet, ab eo incipit, quod sciri potest. quod frequentissime dixit Virgilius, ut (*Aen. II 81—82*) ‘fando aliquid si forte tuas peruenit ad aures Belidae nomen Palamedis’ et (*Aen. X 20*) ‘cernis ut insultent Rutuli’. item idem in 5
 68 Eunuchō (*III 5, 15*) ‘hanc fratris nostin?’ — 18 PELLEXIT decepit, fefellit, *induxit*,* uti est (*Verg. Aen. II 90*) ‘inuidia postquam pellacis Vlixis’. — MODO NON MONTIS AVRI POLLICENS quemadmodum dicitur (*Sallust. Catil. 23*) ‘maria montesque polliceri coepit’, quod significat plurima et in- 10
 70 etiam maria’. — 20 REGEM ME ESSE OPORTVIT antiqui, maxime in comoediis, ditissimos quosque reges dicebant, uti parasiti eos, a quibus pascebantur, reges appellarent. —
 72 22 QVASI MAGISTRVM quasi monitorem atque custodem. — 15
 73 PROVINCIAM CEPISTI* officium. — 23 MIHI ERGO VSV VENIT
 74 aliquando mihi contigit. — 24 MEMINI ME RELINQVI DEO IRATO MEO teneo in memoria dimitti irato deo meo, uel domino uel genio uel certe deo: noster enim deus est, qui fauet nobis; qui si iratus fuerit, aduersa omnia patimur. 20
 ut Virgilius (*Aen. II 396*) ‘uadimus inmixti Danaïs haud
 76 numine nostro’. — 26 SENI FIDELIS DVM SVM SCAPVLAS PERDIDI dum seni fidem praesto, ut monitor perseuerarem,
 77 uapulando scapulas perdidi. — 27 NAMQVE INSCITIA EST ADVERSVM STIMVLVM CALCES etenim inscitia est calces tum 25
 uelle iactare, cum stimulus imminet, quo te magis incipias uulnerare. — 29 SCISTI VTI FORO intellexisti, quid
 79 81 te oporteat facere. — 31 CONTINVO QVANDAM NACTVS EST

α*[7] unde pellex, id est meretrix, et pella.

*[16] id est prouidentiam (*add. uel*)

3 Virgilius *om. β* || 4 palemedis <et inclita fama> *G* || 6 nostin hanc quam amat frater *Ter.* || 8 montes α || 11 non solum α | montes *FG* || 12 maria] cuiusque rei α; *fort. huc pertinet* etiam mane (*mane om. F*) quod in *LF* infra post antiqui legitur (et inmania?) || 14 uti ... appellarent] unde ... appellabant α || 16 ERGO *om. F* (= *Ter.*) || 17 relinqui me *Gα* || 19 <in>genio *codd. praeter G* || 20 omnia aduersa α || 21 haud] n̄ *G*, et *rell.* || 26 iacere *FGα* || 28 facere oporteat α

PVELLVLAM bene adiecit 'continuo', ut adulescens absentiam patris quodammodo expectasse uideretur, uti in delicias
84 amoremque labi possit. — **34** NEQVE QVOD DARETVR QVIC-
QVAM ID CVRARANT PATRES hoc est: eam inopiam in domo
reliquerant, ut, quod dari possit lenoni, non haberetur. 5
curauerant ergo quadam diligentia ac fecerant, ne pecunia
86 filiis relinqueretur in domo. — **36** SECTARI IN LVDVM
<DVCERE> sequi ac ducere, cum illa pergerat in ludum,
88 hoc est in locum, ubi forte discebat. — **38** EXADVERSVM EI
89 LOCO contra ipsum locum. — **39** TONSTRINA QVAEDAM ERAT 10
93 officina tonsorum. — **43** NVMQVAM AEQVE INQVIT AC MODO
PAVPERTAS ONVS MIHI VISVM EST ET MISERVVM ET GRAVE <***>.
97 — **47** NEQVE ILLI BENIVOLENS NEQVE NOTVS NEQVE VICINVS
hoc est: nullus fuerat, qui beniuolentia aut notitia aut
01 uicinitate succurreret *et adiuuaret*. — **51** COMMORAT OM- 15
NIS NOS ita narratione sua exprimebat affectum, ut nos
omnes commouisset. 'commorat' autem commouerat*. —
07 **57** VT NI VIS BONI IN IPSA ESSET FORMA HAEC FORMAM EX-
STINGVERENT magna uis bonitatis et pulchritudinis in forma
fuerat: idcirco ista, quae ex luctu et lacrimis fuerant, for- 20
09 mam extinguere non ualebant. — **59** TANTVMmodo SATIS
INQVIT SCITA hoc est: tantummodo laudauit, ille autem
11 alius amare coepit. — **61** QVO EVADAT VIDE quo res per-
15 ueniat, animaduerte. — **65** BONAM BONIS PROGNATAM *et*
19 *ipsam ingenuam et bonis parentibus natam*. — **69** NON SI 25
REDISSET EI PATER VENIAM DARET hoc est: cum redisset.
22 — **72** EST QVIDAM PHORMIO PARASITVS hic interponitur
alia narratio, quae personam declarat diuersam: narratio
α*[17] per syncopam (sinc- *cod.*)

2 in *F*, *om. rel.* || 4 curant *LF* | eam *G*, iam *rell.* || 5 reli-
querat *LGα* | posset *Gα* || 6 curauerat ... fecerat *codd., corr.*
Zeune || 8 ac ducere *Schoell*: adducere (duc- *F*) *codd.* | pergebat
F, pergeret *G* || 9 ex aduerso *Gα* || 11 <id est> officina α ||
12 *lac. sign. W.* || 13 bene uolens *FG* || 15 et] uel *G*, *om. LF* ||
17 <pro> commouerat α || 18 <in>esset *F* || 19 uis *post* pul-
chritudinis α || 22 laudauit *W.*: -bit *codd.* || 26 *v. ad p. 222, 1* ||
28 diuersam *W.*: detiusam (*vel dec-*) *L*, de causa in (*enim in*
G) *rell.* | narratio enim *W.* (*cf. G*): narrationē (*in -ne corr. V*) *codd.*

enim semper iam immittitur, ne omne in sensu posi-
 125 tum uideamus. — 75 LEX EST VTI ORBAE QVI SINT
 GENERE PROXIMI leges illas narrat, quas oratores saepe in
 controuersiis collocarunt 'orbam proximus ducat' 'orba
 127 proximo nubat'. — 77 ET TIBI SCRIBAM DICAM et tibi 5
 131 calumniam indicam et causam inpingam. — 81 QVOD
 ERIT MIHI BONVM ATQVE COMMODYM CVM TV ISTORVM NIHIL
 REFELLES facile ista, quae sunt mendacia, quae ego fingam,
 133 comprobabo iudicibus: tu nihil reuinces. — 83 PATER
 ADERIT MIHI PARATAE LITES hoc quasi quaestionis loco 10
 propositum est a Phormione 'sed cum tu duxeris uxorem,
 ueniet pater et mihi litem intendet', cui paratur responsio
 'quid interest? quid mea? iam tamen illa, quam tu cupis,
 134 in tua erit potestate'. — 84 IOCVLAREM AVDACIAM quae ex
 ioco ueniat in periculum, ut (*Andr. IV 4, 43*) 'ioculare 15
 135 in malum insciens paene incidi'. — 85 VENTVM EST amat
 Terentius ista collocare, quibus ostenderet suam breui-
 tatem, ut supra (*I 2, 53—54*) 'imus, uenimus, uidemus';
 similiter in Eunucho (*III 5, 45*) 'iit, lauit, rediit'. —
 138 88 QVOD FORS FERET FEREMVS AEQVO ANIMO nunc narra- 20
 tione finita de euentu respondit: omnia se aequo animo
 140 passurum, quae euentus attulerit in peccatis. — 90 AD
 PRECATOREM ABEAM solent serui, quotiens rei fuerint con-
 stituti, habere sibi precatores, qui pro eis dominos rogent.
 nunc dicit stulte eos facere, qui precatores parant et ad- 25
 hibent, quorum oratio haec esse potest 'interim uenia
 tribuatur: postea, cum ipse, qui precatur, discesserit, do-

1 iam immittitur] res agitur α | ne — 2 uideamus *post*
 221, 26 redisset *in codd., transp. W.* | ne omne] non procū G |
 sensu G , -um *rell.* || 2 sunt FG || 7 TV *om. L* | ISTORVM] eorum
Ter. || 8 refellis L | mendatio LV , -cio F || 9 reuinces $W.$: re-
 linquis *codd.* (*cf. L in lemm.*) || 12 sponsio β || 13 quid mea quid
 interest α | tamen] enim *Lindenbr.* || 14 ex $W.$ (*cf. Don.*): est
 in β , a α || 15 iocularium *Ter.* || 16 amat Terentius $W.$: a matre
codd. || 17 quibus $W.$: qui ut *codd.* | breuitatem $W.$: bonit-
codd. || 19 it F | redit $LF\alpha$ || 20 FORS *om. L\alpha* | narrationē finit β ||
 21 respondet α || 22 quae] quod *codd.* || 23 rei *om. \beta*; ad uerbera
post const-suppl. G || 25 nunc <quoque> G | parent $L\alpha$ || 26 <ut>
 interim α

144 minus iracundiam suam complebit'. — 94 QUID ILLE PAED-
 AGOGVS QVI CITHARISTRIAM apto nomine appellauit ipsum
 adulescentulum, qui meretricem amabat, ut paedagogum
 diceret, quod eam in ludum ducebat et reducebat. —
 146 96 NIHIL NISI SPEM MERAM solam, inquit, spem, quoniam 5
 150 nihil habet. — 100 ET AD PORTITORES ESSE DELATAM ad
 eos scilicet, qui in portu sunt.

3.

53 1 ADEON REM REDISSE VT QVI CONSVLTVM OPTIME
 VELIT ESSE PHAEDRIA PATREM VT EXTIMESCAM VBI IN MEN-
 TEM EIVS ADVENTI VENIT haec scaena uitae comparisonem 10
 tenet Antiphonis et Phaedriae, eius qui uxorem duxit
 absente patre eam quam diligebat, et eius qui amat
 meretricem et sumptus non habet. in quo negotio efficitur
 qualitas comparatiua, qui miserior sit. et est causae genus
 demonstratiuum: cum uita utriusque in miseriis <***> com- 15
 paratione uitae suae dicit esse felicem. — ADEON REM
 REDISSE VT QVI MIHI CONSVLTVM OPTIME VELIT eo usque
 rem esse deductam, ut, cum mihi pater consultum optime
 cupiat, ego tamen pertimescam, cum mihi uenit in men-
 55 tem illum iam iamque esse uenturum. — 3 QVOD NISI 20
 FVISSEM INCOGITANS ITA EVM EXSPECTAREM VT PAR FVIT
 quod, nisi minimum cogitarem propter id, quod uxorem
 duxi eo absente, sic eius aduentum et eum expectarem,
 56 sicuti decuit. — 4 ROGITAS QVI TAM AVDACIS FACINORIS MIHI
 CONSCIVS SIS interrogas me, cur istud dicam? uxorem duxi, 25
 et eius facinoris mihi et auctor fueris et conscius. —

1 compleuit *L*, -pleat *G* || 5 quoniam] quam α || 6 nihil]
 non *FG*, puram α | habebat *G* || 12 amabat ... habebat α ||
 14 comparatiua qualitas α | quo α || 15 uitam α , *om. G* | *lac.*
sign. W.; *suppl.* constituta sit, uitam alterius *vel sim.*, *cf. ad*
v. 10 || 18 pater *Lindenbr.*: frater *codd.* || 19 tamen <non> *codd.*
(praeter G); tamen eum *Zeune* || 22 <id est> minimum α ||
 23 et eum] etiam? *an del.?* || 25 interrogas<se> *L*, -gas<ne>
G || 26 et eius] cuius *F* | fueris] es *post* conscius α -

- 157 **5** QVOD VTINAM NE PHORMIONI ID SVADERE IN MENTEM INCIDISSET hic exprimit miseras suas — paenitet enim consilii —: ‘utinam ne Phormioni in mentem incidisset tale consilium, ut mihi hoc suaderet atque impelleret in id, unde
 159 mihi initium est malorum’. — **7** NON POTITVS ESSEM 5
 FVISSET TVM ILLOS DIES ALIQVOT MIHI AEGRE AT NON
 COTIDIANA CVRA HAEC ANGERET ANIMVM sed si consilium
 mihi Phormio non dedisset, ad fructum cupiditatis meae
 non peruenirem. haec quasi quaestio est, quae soluitur
 malorum comparatione: ‘siquidem maiora incommoda <a> 10
 minoribus incommodis coepta sunt neque utile consilium fuit,
 id malum, quod minus habebatur, mutatum est grauiore et
 deteriore malo*, quod hodie cotidiana cura angit animum,
 dum expecto, quam mox ueniat, qui mihi hanc uxoris con-
 162 suetudinem tollat’. — **10** ALIIS QVIA DEFIT QVOD AMANT 15
 AEGRE EST TIBI QVIA SVPEREST DOLET comparatio efficitur
 per alterius uitae demonstrationem: ipse enim Phaedria
 amat meretricem, qua potiri propter inopiam non potest. —
 163 **11** AMORE ABVNDAS ANTIPHO hoc est: tibi quod desideras
 165 abundat et praesto est neque eges. — **13** ITA ME DI AMENT 20
 VT LICEAT TAM DIV QVOD AMO FRVI ut feliciorum Antipho<nis>
 uitam Phaedria posset ostendere, non solum mala uitae suae
 enumerat, uerum etiam iurauit per id ipsum, quod An-
 166 tipho habet, quod tam diu fruatur amore suo. — **14** IAM
 DEPECISCI MORTE CVPIO hoc est: mori uolo *uel pacisci* 25
mortem.* deinde ipsa commoda uitae Antiphonis enumerat,

α*[13] per argumentum a minore ad maius

*[26] et facit paciscor, id est pactum in eo, unde depeciscor.

2 exponit *L* || 4 <me> impelleret? || 9 peruenirem *Lindenbr.*:
 -ret (prou- β) *codd.* || 10 magna commoda *L* | a *add. W.* || 11 ma-
 ioribus β || 12 grauiori et deteriori *FG* || 14 <et> dum *LG* ||
 16 *EST om. L* | *QVIA*] quod *L* || 19 tibi *om. FG* || 20 abundas *L*,
 (ante *corr.*) *V* || 21 Antiphonis — Phaedria *W.*: uite (... *L*, uitam
 α) phedriam (-ae α) antipho *codd.* || 22 mala — enumerat *W.*
 (duce *Schop.*): mala (-ū *G*, -ae α) uita (-ā *G*, *om. L*) ēē numerat
codd. || 25 <iam> mori α || 26 <in> commoda <commodis> *LF*,
 comoda <int’ comoda> *G*

siquidem ille *habet* sine sumptu ingenuam, quod *habeat* quam desiderauit uxorem, quod sine mala opinione, quod
 170 publice: contra quod hic cum lenone rem agitet. — 18 BE-
 ATVS NI VNVM DESIT ANIMVS QVI MODESTE ISTAEC FERAT
omni parte felix ac beatus, ni tibi tantummodo unum desit, 5
 173 *animus, qui haec tolerabiliter sustineat.* — 21 AT TV FOR-
 TVNATVS MIHI VIDERE PHAEDRIA reuocat comparationem
 Antipho ex hac causa, ut meliorem felicioremque dicat
 Phaedriam, quod in potestate habeat omnem consultati-
 onem suam, utrum uelit mittere an uero retinere, quod 10
 ipsi contra non licet.

4.

179 1 NVLLVS ES GETA NISI MIHI CONSILIVM CELERE ALI-
 QVOD REPERIS haec scaena nuntium tenet domini uenientis,
 unde perturbatio efficitur Antiphonis, quod patrem suum
 180 audiat uenire, quo absente duxit uxorem. — 2 ITA NVNC 15
 IMPARATVM SVBITO TANTA TE INPENDENT MALA *ita tanta mala*
 181 *inpendent in te imparatum.* — 3 QVAE NEQVE VTI DEVI-
 TEM SCIO NEQVE QVOMODO INDE ME EXTRAHAM duo posuit:
 omnia enim mala consilio deuitemus ita, ut nos non con-
 tingant, aut — quod secundum est — si forte celeri ad- 20
 uentu in nos irrepserint, in hoc prospicere debemus, ut
 86 inde nos liberare possimus. — 9 PURGEM ME LATEREM LAVEM
omnia aduersa sunt, inquit: si loquar, magis incendam, si
 conticescam, uehementer instigem et compellam ad ira-
 cundiam, si me purgauero, nihil extergam.* *hoc est enim* 25
 186 α*[25] 9 LATEREM LAVEM qui non purior fit lauando, dum sem-
 per auget se stercus (-gus *cod.*) fricando.

1 siquidem] quod α | <et> ingenuam α | quod] et α ||
 2 desiderauit] amauit α | quod 1.] et α | <et> quod 2. α || 3 hic
 <tamen> G || 5 desit (*bis L*) post 6 animus *codd.* || 8 ex hac
 causa W.: et haec (est *add. G*) causa *codd.* || 9 quod] cum FG α ||
 10 amittere G, dim- F || 13 repperis L, repperis FG || 15 quod β ||
 17 imparatum W.: parantur *codd.* || 18 *me om. L* || 19 deuitemus FG ||
 contingat *codd.*, *corr. Lindenbr.* || 22 LAVEM *om. L* || 23 <aut>
 omnia LG || 25 extergam W.: est ergo β; culpa crescet (*om. nihil*) α

- laterem lauare: citius enim non puriorem laterem lauando*
 188 *reddimus, sed ipsum laterem perdimus.* — **11** NAM ABSQVE
 EO ESSET nam si istud malum sine Antiphone esset, do-
 189 minum meum ac me tantummodo contineret. — **12** FACILE
 EGO MIHI PROVIDISSEM ET SENIS ESSEM VLTVS IRACVNDIAM 5
ultus hoc more, dum aliquid sustulissem, quod dixit 'ali-
quid conuasisssem et me protinus conicerem in pedes' hoc
est fugissem: discessio etenim quodammodo ultio est circa
 194 *(Verg. Aen. IV 656) 'ulta uirum'.* — **17** DOMVM IRE PER- 10
 GAM IBI PLVRIMVM EST necessarium est, quod illic illa sit
 199 *quam diligit.* — **22** QVID AIS HVIVS PATREM VIDISSE ME
 PATRVVM TVVM expressum bene est, quod ille qui metuebat
 facile etiam intelligit, quod sermonibus non fuerat expli-
 catum, econtra is qui alienus a metu fuerat interrogat, 15
 quid illud sit. econtra parum intelligenti congeminat sen-
 sum, cum dicit 'patrem huius me uidisse, patrum tuum'. —
 202 **24** ERGO ISTAEC CVM ITA SINT ANTIPHO ADVIGILARE AEQVVM
 EST FORTIS FORTVNA ADIVVAT exhortatur, ut forti animo
 sit, et quo maius periculum est, quod imminet, hoc magis 20
 debeat aduigilare. simul ei spem meliorem promisit dicendo
 205 *'fortis fortuna adiuvat'.* — **27** NAM SI TE TIMIDVM SEN-
 SERIT PATER ESSE ARBITRABITVR COMMERSISSE CVLPAM adiecit
 ad consolationem animi etiam causam: 'si enim pater tuus
 te timidum esse cognouerit, continuo culpam in te inesse 25
 209 cognoscet'. — **31** QVID HIC CONTERIMVS OPERAM QVIN ABEO
 cum parum crederet se perficere, uti animum confirmaret
 Antiphonis, minitatur discessum: *qua re ille territus se*
 213 *confirmat.* — **35** PROTELET tela in te frequenter uerborum

1 citius ut vid. L, cutê G, Jū ut vid. F || 2 nam <que> codd. ||
 4 facile <ē (esset F)> LF || 9 ulta] inulta L, multa Fα | Dido con-
 fugit] de loco fugit (tido ante de add. G) codd. || 11 illa] illud G
 sit G, est LF || 12 quam] quod LG || 12 me uidisse L (cf. infra) ||
 15 et contra codd.; sic et 16, ubi ergo Lindenbr. || 17 me uidisse
 ante cum dicit LF || 20 <magis> periculum maius β || 21 debeat
 Zeune: debet (et add. G) codd. | simul <quoque> G || 23 arbi-
 tratur codd. || 24 ad om. G. | etiam Zeune: et ad codd. ||
 25 esse Fα || 26 cognoscit LG || 29 uerborum transp. ante in?

216 mittens uulneret. — 38 NON POSSVM ADESSE omnis illa con-
firmatio <****>: simulatque patrem uidit, perturbatus est et
218 parat discessum. — 40 VOBIS COMMENDO PHANIVM ET VITAM
MEAM in commendatione prius illam collocavit quam diligebat;
deinde subiunxit salutem suam, quoniam <in> amore ei salus 5
220 est. — 42 EGO PLECTAR PENDENS hoc est: *ego puniar pen-*
dens et <tu> tantummodo audies lites, et ex uerbis tuis peri-
223 *culum erit.* — 45 AVFER MI OPORTET rebus faciundis cum
necessitas cogit, non id quaerendum est quod oporteat. ideo
adiecit 'tolle «oportet», *potius mone quid faciendum sit*'. — 10
225 47 IN RE INCIPienda AD DEFENDENDAM NOXIAM quasi saepius
peccauerit adulescens et se defenderit, ideo quaerit exem-
229 plum defensionis. — 51 EGO IN SVBSIDIIS HIC ERO SVCCEN-
TVRIATVS metaphora a bello: illi qui priori loco pugnant,
in principiis sunt, qui uero secundo uel aliis postero- 15
ribus, succenturiati dicuntur quasi suppositi ad aciem,
ut illis deficientibus ipsi in certamen procedant.

II.

1.

231 1 ITANE TANDEM VXOREM DVXIT ANTIPHO INIVSSV MEO
in portu senex filium suum duxisse uxorem audiuit: secum
ergo conqueritur satis admiratus, quod ille tantum facinus 20
ausus sit implere. haec scaena continet accusationem et
habet controuersiam talem: quod contra imperium patris
uxorem duxerit, filius reus est; qui defenditur sic 'feci,
sed *feci* coactus iudicio et *coactus* legibus.' cui occurritur
'potuisti ducere uxorem, maxime cum lex sit «orba nubat 25
proximo, *orbam proximus ducat*, aut dotem petat»: at

2 *lac. sign. W.:* euanuit *vel sim. suppl.* | simulatque] simulata
est ut α || 5 suam *W.:* meam *codd.* | in amore ei *W.:* ea amore ei
(ea *L*) β, ei amor α || 6 id est α || 7 tu *add. Lindenbr.* || 8 mihi *FG* ||
11 in recipienda *LG* | deferendam *Lα* | noxam *FG* || 13 sub-
cent-*Lα* || 15 secundū *L*, -di *Fα*, in secundo *G* | posterioribus]
posteriores sunt α || 18 *VXOREM om. L* || 19 senex <positus> α | du-
xisse *ante* filium *LF* || 23, feci sed (*sic* α) feci *W.:* fecisse dicet β ||
24 <in> iudicio *L*, at *cf. p. 233, 17* || 25 <ut> orba α, *om. β* ||
26 petat] *sc. orba* | at *Lindenbr.:* aut *codd.*

si in parte legis est, ut dotem adhibeat, etiam te dare oportuit.' sed hoc soluitur, quod inopia non potuit istud impleri, ut et hic uenialis status sit. huic rursus quaestioni opponitur, quod mutua pecunia sumi potuit. sed huic occurritur qualitate absoluta, an filio in familia 5 constituto pecuniam mutuam accipere liceat, an aliquis huic pecuniam potuerit credere. ita omnis [†]oratio argumentis[†] et per quaestiones proponitur et per argumenta
 235 dissoluitur. — 5 AN HOC DICENT MIHI INVITVS FECI LEX COEGIT repperit argumentum senex, quo ostenderet non 10 inuitum uxorem duxisse filium, ex eo quod ad iudicium ductus tacuerit *et nihil responderit*: quae res indicat uoluntatem. — 10 ITA SVM IRRITATVS *ita sum* prouocatus,
 241 *ut non possim animo consistere ad cogitandum*. — 11 QVAM OB REM OMNES CVM SECVNDAE RES SVNT MAXIME ergo, in 15 quit, quoniam haec ita sunt, oportet omnes <in> rebus felicioribus constitutos magis de aduersis cogitare, quo
 245 pacto possint quae acciderint sustinere. — 15 VT NE QVID ANIMO SIT NOVVM quod utique est sapientis omnia quae accidere possint praeuidere, ne nouum sit: ut est illud 20 sapientis Aeneae (*Verg. Aen. VI 103—5*) 'non ulla laborum, o uirgo, noua mi facies inopinaue surgit: omnia
 247 praecepi atque animo <mecum> ipse peregi'. — 17 INCREDIBILE EST QVANTVM ERVM ANTE EO SAPIENTIA MEDITATA MIHI seruus dicit de suis se incommodis ante cogitasse, 25
 255 *unde sapientia sua dicit dominum praeire*. — 25 SALVVM VENIRE cum interrogatus sit ubi sit Antipho, perseuerat
 256 in salutatione, ut iracundiam obsequio frangat. — 26 VALET HIC EST cum ille de loco quaereret, *ubinam esset Antipho*,
 258 hic de salute respondet. — 28 BONAS ME ABSENTE HIC 30

1 adhibeat] sc. proximus | dare <aliquid> α || 3 implere α || 5 huic W.: hic *codd.* | occurritur] quaeritur α || 7 potuerit W.: potuit β, debeat α | oratio argumentis (-ti G)] *expectes* accusatio senis *vel sim.* || 10 quod β || 11 filium *ante* non α || 12 uoluptatem β || 13 <id est> prouocatus α || 16 haec *om. L* | in *add. W.* || 17 constitutos W.: -tis *codd.* | aduersis W.: -sariis *codd.* || 19 sapientis est α || 20 praeuidere F, prou- *rell.* || 23 ipse] *sic et Seneca ep. 76, 33; ante Verg. codd.* || 26 praeterire LG || 30 respondit Gα

CONFECISTIS NVPTIAS et accusat et non totius criminis, sed summae est collocatio. subiungitur iracundia, *quod dixit*
 260 **30** IPSVM GESTIO DARI MIHI IN CONSPECTVM, ut sua culpa intelligat patrem lenem acerrimum factum. '*gestio*' autem
 263 concupio et desidero. — **33** ATQVI NIHIL FECIT PATRVE QVOD 5
 SVSCENSEAS hic iam defensionis est generale principium. —
 264 **34** OMNES CONGRVVNT omnes conueniunt, aequales uniuerſi
 269 sunt. — **39** NAM NI HAEC ITA ESSENT CVM ILLO HAVT STARES PHAEDRIA si haec quemadmodum dixi non essent, ut vobis pariter defensionem ad uestra crimina praeberetis, 10
 270 cum Antiphone tu non stare potuisses. — **40** SI EST PATRVE CVLPAM VT ANTIPHO IN SE ADMISERIT hoc est exordium plenissimae defensionis, in quo docet non se deprecari neque defendere Antiphonem, si modo aliquam culpam in se Antipho admiserit, unde famam suam uulneraret. deinde, 15
 273 ut responderet, subiunxit **43** SED SI QVIS FORTE MALITIA SVA FRETVS INSIDIAS FECIT NOSTRAE ADVLESCENTIAE. et bene '*nostrae*' adiecit, ut <ad> societatem non tam culpae quam
 275 malorum sese adiunxerit. — **45** NOSTRA EST CVLPA AN IVDICVM quodsi oppressi iudicio sumus, crimen nostrum 20
 nullum est, sed iudicum *potius, qui frequenter aut propter inuidiam tollunt diuitibus aut propter misericordiam addunt*
 278 *pauperibus*. — **48** NI NOSSEM CAVSAM CREDEREM VERA HVNC LOQVI satis laudauit orationem Phaedriae, siquidem tantam uim argumentorum duxit esse in oratione, uti crederet 25
 279 uera dici, ni ipsam melius nosset ueritatem. — **49** AN QVISQVAM EST IVDIX QVI POSSIT NOSCERE TVA IUSTA VBI NON VERBVM RESPONDEAS hoc proponit '*qui inuitus coactus est, siquidem tacuit neque uerbum ullum respondit?*' hic defen-

1 accusat et W.: accusaret (-sacio G) *codd.* || 3 ut — factum post 5 desidero *codd.*, *transp. W.* || 4 autem] id est α || 6 est <et> LG || 9 quemadmodum] ut α | dixi Goetz: dicis *codd.* || 11 cum Lindenbr.: sine *codd.* | Sic Lα || 13 <intentionis et> defensionis L || 16 ut (aut F, om. G) ante famam et responderet (-dens G) ante deinde *codd.*; *transp. W.* | subiungit α | <ali>quis β || 18 ad *add. Zeune* || 19 adiunxit LF, -git α || 21 aut om. LF || 22 inuidia (om. propter) L || 25 dixit Fα || 26 ne β | ipsa LGα || 28 hic α | quia α

- sio illa ponitur, quod adulescens cogitare quidem potuit, at pudore et uerecundia oppressus cogitata non potuit
 286 proloqui. haec pars uenialis est ex aetate. — 56 SALVVM
 TE ADVENISSE GAUDEO opportune seruus, cum duos locos
 accusator perdidisset et uehementer iam confractam senis
 287 iracundiam uideret, supponit se <et> obtulit. — 57 COLV-
 MEN VERO FAMILIAE dignitas, uel certe sustentatio, unde
 289 columnae dicuntur. — 59 IAMDVDM OMNES NOS ACCV-
 SARE AVDIO INMÉRITO hoc est quod supra (I 4, 51) dixit
 'ego hic in subsidiis ero succenturiatus'. ita defensio su- 10
 perior illam constituit pugnam, ut optime fecerit, quod
 adiecit alia sui nominis adiumenta: nam si utique do-
 minus coactus fecit omnia quae facta sunt neque libertas
 ulla fuit ad contradicendum, quanto magis seruulus, cui
 in condicione seruitutis libere loqui non licet neque testi- 15
 295 monium dicere neque causam agere! — 65 VERVM SI COGNATA
 EST MAXIME NON FVIT NECESSE HANC HABERE donat senex
 omnia argumenta concedens ad ueniam, sed apponit legis
 partem qua iubetur, ut dos orbae dari possit. sed huic, ut
 supra diximus, occurrit per ueniam statum rursus, quod 20
 argentum defuit. quam rem cum soluisset senex dicendo
 'alicunde sumeret uel faenore', <non> soluta est tamen, quod
 negauit licere filio familiae mutuam pecuniam credi. —
 303 73 NON SIC FVTVRVM EST conuictus in omnibus senex ad
 iracundiam redit negatque permissum esse, uti cum filio 25
 308 suo maneat illa nupta. — 78 ANTIPHO VBI NVNC EST
 callide interrogauit, ubi esset *Antipho*, senex, ut ex hoc

2 at *Klotz*: ut (cum *G*) *codd.* || 5 perdidisset accusator *L* |
 et *om.* *LF* α || 6 et *add.* *W.* || 10 subcent-*L* | defensio (-ione *F*⁹*G*)
 superiori na (-or unam α, -ori unam *F*, -ori *G*) *codd.* || 11 ut
 (et α) *post* fecerit (*om.* quod) *LF* α || 14 ulla] *hic desinit cod. F*
seruulis G α, ser . . . *L* || 17 hanc necesse a || 18 legis partem *W.*:
 leges patrē *G*, leges pa . . . *L*, leges α || 19 qua iubetur *G*, . . . bet
L, quae iubent α | dari possit] detur α | huic *W.*: hic *codd.* ||
 21 argumentum *codd.*, *corr. Zeune* | <et> senex dicit *L* || 22 non
add. Schoell || 23 negauit licere] non liceret α || 24 senex in om-
 nibus α || 25 et negat α || 27 callide <nunc> *G* | ut *Westerh.*:
 ne (nec *L*, hoc ne α) *codd.* | ex *om.* *G*.

possit intelligere illum diligere uxorem: quam rem astutus seruus agnoscens nihil aliud respondit nisi FORIS.

2.

- 315 **1** ITANE PATRIS ADVENTVM VERITVM HINC ABISSE haec scaena Phormionem loquentem habet ac se promittentem aduersus patris iracundiam repugnaturum. haec solae 5
 317 allocutiones hic tenentur. — **3** AD TE SVMMA SOLVM PHORMIO REDIT RERVVM omnium rerum summa ad te reuertitur, hoc est: a te cuncta sunt explicanda. — TVTE HOC INTRISTI TIBI OMNE EST EXEDENDVM ex prouerbio est, quod est apud rusticos natum, cum male intritum cibum coactus 10 est consumere qui intriuit. ita hic sensus est: a te confecta res est, tu eam debes absumere. — **8** QVID VIS NISI <VTI> MANEAT PHANIVM secum deliberans et quaerens potius consilium Phormio tandem reperit ac seruo pollicetur: 'quid amplius desideres nisi ut Phanium maneat apud maritum 15 et Antiphonem ex hoc crimine eripiam omnemque in me
 324 iram senex inclinet?' — **10** NE ISTAEC FORTITVDO IN NERVVM ERVMPAT DENIQVE uehementer metuo, ne haec uirtus et fortitudo mittatur in neruum, hoc est in contrariam rem. facile enim patitur fortitudo, si neruum forte percusserit: 20 solidiore enim parte resistente ille qui percutit uulneratur. — **12** IAM PEDVM VISA EST VIA iam res quemadmodum
 326 iter haberet, inuentum est. — **13** ME CENSES HOMINES IAM DEVERBERASSE VSQVE AD NECEM profert exemplum, quo docet nihil sibi fieri posse ex hoc, quod multos homines usque 25 ad necem uerberauerit et, cum tantas iniurias fecerit, num-

1 posset *G* || 4 se<ruo> *Zeune*; cf. l. 14 || 6 solum summa α || 8 a te] tibi *G* || 9 <natum> est *codd.*; at cf. *infra* || 10 natum hic *om.* α || 11 sumere α | ita — est] et est sensus α || 12 <et> tu eam *G*, quam α | absoluere *Zeune* || 13 deliberat α || et *G*, *om.* *L* α || 14 quid *W.*: quia *codd.* || 15 desideres *W.*: -ret (non des- *G*) *codd.* || 17 haec α || 21 solidiori etenim *G* | uulnerat *G*, -rū *L* || 25 nihil *om.* *L* || 26 uerberauit *codd.*, *corr. Zeune*

- 330 quam iniuriarum sit accusatus. — **16** QVIA NON RETE ACCIPITRI TENDITVR NEQVE MILVO idcirco, inquit, <non> sum accusatus post tot iniurias, quas feci ciuibus, quoniam retia non fiunt malis auibus ut capiantur. non rete ergo tenditur — quod quidam legunt '*non recte tenditur*' — 5
accipitri neque miluo, qui nobis male faciunt, at contra illis aliis tenditur, qui non male faciunt nobis. *haec autem causa est, quod in illis, qui nil male faciunt nobis, inest fructus, in illis uero, qui male faciunt, luditur opera, hoc est frustrantur labores: unde et in illis sola <est> captura.* 10
- 333 — **19** ALIIS ALIVNDE PERICVLVM EST VNDE ALIQUID ABRADI POTEST illi tantummodo rei esse possunt et periclitari, qui habent unde detrimenta sentiant uel aliquid quod perdant.
- 334 ideo iunxit **20** MIHI SCIVNT NIHIL ESSE. — DICES DVCENT DAMNATVM DOMVM sed proponis mihi 'quid enim? si fortunas non 15 habeam, ex quibus condemnatus poenam sustineam, tamen addici possum ad seruitutem': hoc est enim ducere dam-
- 335 natum. sed rursus **21** ALERE NOLVNT HOMINEM EDACEM: ita enim mihi maximum beneficium praestabunt, si addictum me sibi pascere incipiant, ut pro maleficio, quod illis in- 20
- 337 tuli, beneficium cogantur restituere. — **23** NON POTEST SATIS PRO MERITO AB ILLO TIBI REFERRI GRATIA hoc est: dominus utique, qui te addictum habebit, potest tibi bonam gratiam referre pro meritis tuis: *ita enim habet is*
- 338 *in potestate uniuersa, quae in te facit. hic respondit* **24** IMMO 25 ENIM NEMO SATIS PRO MERITO REGI GRATIAM REFERT cum seruus dixisset 'potest tibi referre gratiam', hic contra 'gratiam regi nemo' inquit 'refert propterea <quia> pascit'. 'regi' autem domino uel qui nutrit uel qui pascit. —

2 non add. *Westerh.* || 4 retia *Zeune*: ea *codd.* || 6 qui — faciunt ante 5 quod α | male om. β | tendetur β || 7 nobis ante non α || 10 hoc est frustrantur *W.*: Testant̃ (ut vid.) *G*, *L* | unde *W.*: modo *codd.* | illis *W.*: his *codd.* | est add. *W.* || 13 perdatur *G*, *L* || 13 adiunxit *G* || 15 <etiam> si α || 21 coguntur α, cogunt *G*, *L*, corr. *Westerh.* || 23 qui te utique α || 24 enim et is om. *G* || 28 inquit ante regi α | quia add. *W.* || 29 <scilicet> domino *G* | <e>qui *G* α | nutritor (-ri *G*) *codd.*; nutrit alios *Zeune*

339 **25** ASYMBOLVM VENIRE VNCTVM ATQVE LAVTVM E BALNEIS
 quanta commoda sint seruientis enumerat, quod sine col-
 latione lautus atque unctus e balneis rediens otiosus est
 341 animo, dominus uero cura et sumptu consumitur. — **27** DVM
 SIT QVOD PLACEAT ILLE RINGITVR hoc est stomacho com- 5
 342 mouetur et iracundia.* — **28** PRIOR BIBAS PRIOR DISCV-
 BAS haec utique seruorum est quaedam libertas, ut ista
 344 prius sibi praestent. — **30** HAEC SI CVM RATIONE INEAS
 cum haec igitur ratione collegeris, quam cara sint et sua-
 uia, sine dubio illum, qui tibi haec praebuerit, praesentem 10
 346 deum poteris nominare. — **32** PRIMA COITIO EST ACERRIMA
 sola tibi coepta et ingressus est arduus, cetera pro uolun-
 tate, ut lubebit, inludes.*

α*[6] et facit ringor id est os aperio. unde rictus.

*[13] nam reuera in primo coitu est maximus labor et diffi-
 cultas, per periphrasim (perifr- cod.) sumpta translatione.

3.

348 **1** EN VNQVAM CUIQVAM CONTVMELIOSIVS AVDISTIS FACTAM
 INIVRIAM haec scaena tenet controuersiam talem: 'orba 15
 proximo nubat' 'orbam proximus ducat' 'bis de eadem re
 actio ne sit'. quidam quasi orbam iudicio coactus est
 ducere absente patre: pater cum redisset, uult agi an illa
 sit proxima: contradicatur. hic prima praescriptio est, quod
 non licet ex eadem re aliquid bis agere, et haec pluri- 20
 mum ualet. uerumtamen temptatur, ut orba esse dicatur,
 temptatur etiam illud, quod in lege positum est, nam
 orbam proximus ducat aut decem milia dotis det, ut ac-
 cepta dote discedat. uerum hoc frangitur: non licere pro-
 pterea, quoniam <in> matrimonio collocata est; esse iniquum, 25

1 ASYMBOLVM] solum codd. || **2** quanta — balneis om. L
 sunt α || **3** ociosum ab animo G, L || **4** sumpta β || **7** haec
 Lindenbr.: hoc codd. || **8** sibi prius α || **9** cara sunt et suauiā G,
 caro sit suauis L || **11** poteris deum α || **12** sola tibi coepta] id est
 primus aditus α || **13** libebit G, uidebit L, lubet α | inludes
 Westerh.: -dis codd. || **19** hec G || **22** <scriptum> est <uel>
 positum L || **23** uti G α || **25** quoniam om L | in add. Klotz

uti nunc in matrimonium accepta dote data discedat; liberum
 fuisse ante aut ducere aut dotem dare: cum alterum sit
 351 factum, alterum esse non posse. — **4** PRO DEVM INMORTA-
 LIVM hic indignationem sibi suscitatur Phormio, quo terrere
 357 possit facile senem. — **10** QVIA EGENS RELICTA EST MI- 5
 SERA IGNORATUR PARENS quia ipsa divitiis orba pauperrima
 363 est, idcirco pater nescitur. — **16** CUI IN OPERA VITA ERAT
 expressit paupertatem: cui victus cotidianus opera quaere-
 366 batur. — **19** SE HVNC NEGLEGERE COGNATVM SVVM narra-
 368 bat, quod se neglegeret hic cognatus suus. — **21** VIDEAS 10
 TE ATQVE ILLVM VT NARRAS servus narrat pro domino
 sese agere: 'cognosce te' inquit 'atque illum quem lo-
 369 queris'. — **22** NVMQVAM TAM GRAVIS OB HANC INIMICITIAS
 CAPEREM nisi talem virum crederem puellae patrem, propter
 eam puellam numquam tales inimicitias caperem aduersus 15
 378 dominum tuum in familiam meam. — **31** ADVLESCENS
 PRIMVM ABS TE HOC BONA VENIA PETO prima pars actionis
 est, quaeriturque an illa proxima sit. cui respondet
 382 Phormio scire ipsum qui interrogat. — **35** PROINDE EX-
 PISCARE QVASI NON NOSSES ita a me inquiris, quasi ne- 20
 386 scias. — **39** GETA SI MEMINISTI ID QVOD OLIM DICTVM EST
 SVBICE excidit ei nomen, quod supra (v. 9) posuerat 'nec Stil-
 phonem ipsum <scire> qui fuerit': ideo 'si meministi, Geta,
 id quod olim dictum est, subice', quod nomen sibi sub-
 393 iectum continuo protulit. — **46** AT SI TALENTVM REM 25
 RELIQUISSSET DECEM sic ergo et supra (v. 10) 'quia egens
 relictus est sola, ignoratur parens'. 'si rem reliquisset ta-
 lentum decem' hoc est tale patrimonium, quod in decem
 394 talentis est. — **47** MEMORITER <PROGENIEM VESTRAM VSQVE

1 liberam $L\alpha$ || 3 factum sit G , esse factum α || 4 qua
 G || 7 nescitur W .: irascitur *codd.*; ignoratur *Goetz* | opere G ;
sic et infra || 9 suum <cognatum> β || 10 neglexerit G || 11 VT
om. L || 12 te *om. L* | quem W .: cum *codd.* || 13 graues $G\alpha$ |
 OB HANC *om. L* || 15 eam puellam] quam α || 18 est *om. G\alpha* |
 quaeritur quæ <est> β , quaeritur qua α | cui] cū $G\alpha$ || 21 me-
 ministi (-nis α) istud (*om. L*) *codd.* || 22 ei] enim L , e in α ||
 23 fuerat L | <inquit> Geta? || 27 sola] misera *Ter.* || 29 *suppl.*
W. duce Lindenbr.

- AB AVO ATQVE ATAVO PROFERENS memoriter> totam pro-
 396 geniem parentum a summa origine contineres. — **49** ITA
 VT DICIS EGO TVM CVM ADVENISSEM si eius hereditatem
 parerem et uenirem ad petendum, necessitas mihi impone-
 batur, ut unde mihi esset cognata dicerem. nunc cum tu 5
 399 intendas, debes dicere unde sit ista cognata. — **52** DILV-
 CIDE EXPEDIVI QVIBVS ME OPORTVIT IVDICIBVS continuo
 sumit argumentum praescriptionis, cum conturbatus esset,
 403 Phormio. denique concluditur **56** AT TV QVI SAPIENS ES MAGI-
 STRATVS ADI IVDICIVM DE EADEM CAUSA ITERVM VT REDDANT 10
 TIBI QVANDOQVIDEM SOLVS REGNAS ET SOLI LICET HIC IVDICIVM
 409 BIS DE EADEM CAUSA ADIPISCIER. — **62** QVOD LEX IVBET
 DARE DOTEM uictus praescriptione senex ad illam legem
 descendit, ut dotem det, etiamsi sit cognata. cui, ut supra
 413 dixi, respondet **66** ITANE TANDEM QVAESO VT MERETRICEM, 15
 quod utique iniquum est ex eo, quod iam una pars uide-
 tur impleta: aliter ergo iam non potest. rursusque cum
 418 diceret senex **71** PROXIMO <QVIDEM> AT NOS VNDE AVT
 QVAM OB REM, redit etiam parasitus ad praescriptionem
 19/21 **72** ACTVM AIVNT NE AGAS. — **74** POSTREMO TECVM NIHIL 20
 REI NOBIS nequiter iam ludit parasitus: 'tu' inquit senex
 iam alterius aetatis es; addictus filius tuus est'. —
 426 **79** TVTE IDEM MELIVS FECERIS hoc ipsum tu recte feceris.
 — METVIT HIC NOS summissiore dictione, quoniam senex
 dixerat 'sic es aduersum me paratus, ut omnia contra 25
 facias?': quae res ostendit iracundiam esse lenitam. —
 429 **82** QVIN QVOD EST FERVNDVM FERAS TVIS DIGNVM FACTIS
 FECERIS quare tolerandas sustine res et dignum tuis factis
 438 feceris. — **91** SI TV ILLAM ATTIGERIS SECVS QVAM DIGNVM
 EST LIBERAM reuocat iracundiam, quia ille dixerat (v. 89) 30

3 CVM om. α || 4 pararem G | imponeretur Lindenbr. || 6 cog-
 nata sit ista α || 15 dixit L | respondit L || 17 rursum G | -que
 cum] quae (quē L) cumque codd. || 20 negas (ne negas G) codd. |
 rei nihil α || 22 nequiter Schoell: negoitē codd. || 23 summissiore
 dictione post 25 dixerat codd., transp. W. | senex om. L || 25 scies
 codd. | parasitus codd. || 26 limitam L α || 27 <ut> tuis codd. ||
 28 sustine res W.: sustinere codd.

'nisi <tu> properas mulierem abducere, ego illam eiciam'
et hic contra 'si tu illam attigeris aliter quam dignum
est liberam, dicam tibi inpingam grandem'.

4.

- 441 1 QVANTA ME CVRA ET SOLLICITVDINE AFFECIT GNA-
TVS haec scaena deliberatiuam tenet: deliberat enim senex, 5
an iudicium, quod se absente filius egit, rescindat. dicun-
tur igitur sententiae ab aduocatis tribus: una dissuadentis,
persuadentis altera, tertia, quae accedere ad sententiam
possit, talis est, ut rursus deliberatione opus esse uideatur.
449 est igitur prima pars, cuius principium tale est 9 EGO 10
QVAE IN REM TVAM SINT EA VELIM FACIAS ego, quae tibi
prosint, facere te uolo. deinde ipsa sententia MIHI SIC HOC
VIDETVR QVOD TE ABSENTE HIC FILIVS EGIT RESTITVI IN
451 INTEGRVM. deinde breuiter a iusto 11 AEQVVM ESSE ET
BONVM, an fieri possit ID ET IMPETRABIS. contraria sen- 15
453 tentia sic, cuius principium hoc est 13 EGO SEDVLO HVNC
DIXISSE ARBITROR. ne contradicturus uideatur inimicitias
exercere, defendit contrariae partis patronum, ut dicat
illum 'sedulo', hoc est sine fraude, dixisse quod dixerit,
ac se aliquam probaturum esse sententiam propterea, <quia> 20
'quot homines, tot sunt sententiae' et 'suus cuique mos'.
455 denique ait sententiam suam 15 MIHI NON VIDETVR QVOD
SIT FACTVM <LEGIBVS> RESCINDI POSSE ET TVRPE INCEPTVM
EST. hoc utique ab inhonesto dictum nunc intelligimus.
457 tertia illa sententia est 17 EGO AMPLIVS DELIBERANDVM 25
459 CENSEO RES MAGNA EST. — 19 INCERTIOR SVM MVLTQVAM
DVDVM dicta ratione incertiolem factum se dixit, siquidem
suasit unus, dissuasit alter, contra tertius nihil dixit. —
462 22 QVO<A>D SE RECIPIAT quando redeat.

3 deliberatiua β , -uum (tenet) <statum> α || 7 tribus
Westerh.: rebus *codd.* || 10 EGO] quod *codd.* || 12 si $L\alpha$ || 15 ID ET
IMPETRABIS] Id Si.. pabit L , temperabis $G\alpha$ || 16 sic] dicitur
Schoell, scilicet Goetz. An sequitur? || 18 patris β || 20 quia *add.*
 $W.$ || 21 mos <est> deinde α || 24 nunc $W.$: non (*om. G*) *codd.* |
intelligit $G\alpha$ || 29 rediret L

III.

1.

- 465 **1** ENIMVERO ANTIPHO MULTIS MODIS CVM ISTOC ANIMO
VITUPERANDVS ES haec scaena rationem gestorum tenet *ac*
primo conquestionem et obiurgationem, quod dimiserit
timore territus eam quam diligebat neque ei ac sibi attu-
468 lerit patrocinium. — **4** NAM VT ERANT ALIA ILLI CERTE 5
QVAE NVNC TVAE DOMI EST CONSVLERES nam qualiacumque
cetera essent circa te, illi tamen auxilium ferres quae
472 tuae domi est. — **8** SED EA CAUSA NIHILO <MAGIS> DEFE-
CIMVS sed licet te accusaremus, magis ea te causa, quod
474 absens esses, non defecimus. — **10** NVM QVID PATRI SVB- 10
OLET numquid suspicatur pater <***> sua uoluntate cecis-
se? an etiam ei ueniam tribuit, ut eandem uxorem habeam? —
477 **13** CONFVTAVIT VERBIS . . . EGO QVOD POTVI PORRO bonum
ordinem seruus tenuit, ut primo dominum, deinde Phor-
mionem, sic se supponeret ad narrandum quae sint prae- 15
stita adulescenti.

2.

- 485 **1** DORIO AVDI OBSECO haec scaena petitionem tenet,
quod deliberatiuae saepe genus diximus, quippe, cum leno
peteret argentum ab adulescente, ille dilationem postu-
lavit. hic ergo petitionis modus ab utili, ab honesto et 20
489 ceteris partibus tractabitur. denique opponitur **4** NEQVEO
490 TE EXORARE VT MANEAS TRIDVVM HOC. — **5** EI METVO
LENONEM NE QVID SVO SVAT CAPITI extra positus adulescens
irascitur 'uereor, ne leno *instruat aliquid capiti suo male*'. —
492 **7** ARIOLARE diuinas. hoc enim pertinet ad illud 'non mihi 25
493 credis?' — **8** FAENERATVM ISTVC BENEFICIVM PVLCHRE TIBI

4 territus timore *G*, t. . . . & irr. . . *L*, amore et irritus α |
<enim> ei *L* || 6 est domi *G*, *L* || 9 ea] $\tilde{e}$ a *codd.* || 10 non
defecimus] *L*, *om.* *G* | NVM QVID] nescio quid *codd.* ||
11 pater suspicatur sua *G*, s. *L*; post pater *vid. ex-*
cidisse Phanium || 12 ei *Westerh.*: et *codd.* | habeam *G*, -at *L* α ||
13 CONFVTAVIT] copulabit (cōp- *L*) *L* α || 15 <et> sic *G* | sint]
scit *L*, sit α || 25 <id est> diuinas α

DICES hoc ab utili in petitione est positum, quod prodesse
 495 possit, etsi non cesserit tempus. — **10** EXPERIRE NON EST
 496 LONGVM hoc a facili etiam, an fieri possit. — **11** TV MIHI
 500 COGNATVS TV PARENS hoc a precibus. — **15** VT ME PHA-
 LERATIS DICTIS DVCAS ET MEAM DVCTES GRATIS quia supra 5
 dixerat 'tu mihi cognatus', ideo addit 'phaleratis dictis',
 cum tenent uerba honestatem et quasi ornamenta. —
 502 **17** NEQVE <ANTIPHO> ALIA CVM OCCVPATVS ESSET SOLLI-
 CITVDINE TVM HOC ESSE MIHI OBIECTVM MALVM uehementer
 ingemisco me hoc tempore cogi agitare, quo Antipho in 10
 alia sollicitudine occupatus mihi auxilium non potest
 505/8 ferre. — **20** VSVS VENIT tibi contigit. — **23** NE PARVM
 LENO SIES aliquantum officii tuamque consuetudinem muta,
 515 ut auaritiam refrenes. — **30** HAVD LONGVM EST ID QVOD
 ORAT <ne> repetisset ea quae desideraret adulescens, ac 15
 cessit etiam persuasor alius, fieri posse certe facile, quod
 516 non sit longum; deinde quod utile, siquidem **31** QVOD BENE
 523 PROMERITVS FVERIS TIBI CONDVPLICAVERIT. — **38** CERTE
 HERCLE EGO SI SATIS COMMEMINI TIBI QVIDEM EST OLIM
 DIES QVAM AD DARES HVIC PRAESTITVTA si satis in me 20
 memoria teneo, praestituta tibi dies est, in quam diem pecu-
 525 niam huic dares. — **40** IAM EA PRAETERIIT NON VERVM
 HAEC EI ANTECESSIT duo tempora ambo tenuerunt diuersa:
 'haec dies numquid praeteriit?' contra leno respondit 'im-
 mo retro pedem tulit et propagauit se' — hoc est 'ante 25
 531 cessit' —, ut adhuc futura sit. — **46** SED VT HAEC SVNT
 TAMEN HOC FACIAM exoratus tandem condicionem leno dat,
 ut cras argentum qui prior attulerit ad ducendum prior
 533 sit. — **48** MEA LEGE VTAR lenonis, apud quem semper
 commodum prius est.

30

1 est *post* positum *G*, *om. Lα* || 10 cogi agitare *W.*:
 cogitare *codd.*; cogi amare *Westerh.*, hoc agitare *Schoell* | quod β ||
 12 ferre *ante* non α | contigit *Westerh.*: contingit (... *L*) *codd.* ||
 13 tuque *Lα* || 14 referens *Lα* || 15 ne *add. W.* | repetisse ea α,
 repetit *G* | desiderat *G* || 17 qvōd — 20 si *om. G* || 23 <et> ei
 ut *vid. L* || 27 TAMEN] tibi *codd.* || 28 prior 2.] potior *Westerh.*
 (*Ter.*), at *cf. IV* 3, 69 || 29 <id est> lenonis α, lenoni β

3.

534 **1** QUID FACIAM VNDE TAM SVBITO HVIC ARGENTVM IN-
 VENIAM hic cogitatio est, quemadmodum inuenire breui
 543 tempore possit argentum. — **10** NON TRIVMPHO EX NVPTIIS
 TVIS SI NIHIL NANCISCOR MALI maximum mihi gaudium est,
 si de tuis nuptiis nihil mali patiar, et adhuc me cogis, 5
 547 uti in malo aliud malum quaeram? — **14** VT NVLLVS
 LOCVS RELINQVATVR PRECI ut ex omni parte circumcluda-
 552 mus nostris precibus senis *acres* <iras>. — **19** PEDETEMPTIM
 TAMEN paulatim temptando uide an auxilium aliquid possis
 554 afferre. — **21** NE PLVS MINVSVE FAXIS omnia tempta, om- 10
 nia experire, ne aut plus aut minus facias, *quod post in-*
 558 *cuses aut cuius te paeniteat.* — **25** ISTAEC VERO VILIS
 EST amatoris animo pretium non credit pro ea magnum
 562 esse quam diligebat. — **29** PRAESTO EST AVDACISSIME
 QVOD VIS ONERIS INPONE ECFERET optimus ac necessarius 15
 utrimque semper adest, quodcumque onus impositum su-
 566 stinet. — **33** DICAM IN ITERE HINC MODO TE <AMOVE> cum
 ad Phormionem ire coeperimus, tunc dicam: modo hinc
 discede. uult enim secum solus consilium quaerere, quo-
 modo fieri possit, ut inueniatur argentum. 20

IV.

1.

567 **1** QUID QVA PROPECTVS CAUSA ES IN LEMNVN CHREMES
 in hac scaena narratio est itineris, et reuersionis simpli-
 577 cem continet expositionem. — **11** QUID GNATO OBIGERIT
 ME ABSENTE AVDISTIN CHREMES quoniam praeterito tempore 24

5 si] ... *L*, om. *G* | patior mali α | et] .. *L*, om. *G* ||
 8 senis acres *iras Schoell*: senes aut res *codd.* || 11 aut 2.] ... *L*,
 uel *G* | quod om. *L* || 12 aut *W.*: at *G*, ac *L* | cuius te *W.*:
 te alicuius *codd.* | ISTAEC] haec β || 15 hec feret *G*, & *L* ||
 17 itinere *G* (*Ter. codd.*) || 18 coepimus ut *vid.* *L* || 19 solus
 secum α || 21 chreme α , *L* || 22 <narrationis atque> reuer-
 sionis <ORIO> *L*

senes fecerant pactum, ut filiam Chremetis *uxorem* duceret filius Demiphonis — aliter enim res celari non potest, nisi per huiusmodi nuptias puella iungeretur —, et quoniam nunc per errorem credit filium suum aliam duxisse, idcirco cupit excusatum esse et potius quasi quamdam esse causam, quod uxorem duxerit filius. denique
 578 adiungit **12** QVOD QVIDEM ME FACTVM CONSILII INCERTVM FACIT NAMQVE HANC CONDICIONEM SI CUI OBTVLERO EXTRARIO rationem reddit, cur ex eo, quod filius eius uxorem duxerit, non eam quam *hic* uoluit, sibi consilium uacillet
 10 *et incertum sit*: 'hanc enim condicionem si extraneo ante detulero, habeo necessitatem exponendi unde mihi sit; te autem fidelem esse mihi *ita*, *quemadmodum ego mihi sum*, *cognoueram*. at ille uero alienus, ad quem condicionem istam defero, si uoluerit affinitatem, tacere poterit, quo-
 15 usque familiaritas copuletur. sin autem me contempsit atque spreuerit, plus sciet quam opus est, siquidem in potestate habebit narrare quod comperit. quae res mihi magnam sollicitudinem generat, ne aliquo pacto hoc uxor mea cognoscat: *est enim mihi non leuis metus*, nam hoc
 20 si comperit, superest, ut me excludat *et domo egrediar*. ego etenim de meis solus meus sum' hoc est: illa diues
 589 est, ego pauper. — **23** NEQVE DEFETISCAR neque laxabo neque fatigabor. — ADEO EXPERIRIER semper temptare.

2.

591 **1** EGO HOMINEM CALLIDIOREM VIDI NEMINEM QVAM PHORMIONEM haec scaena expositionem tenet quid cum Phormione actum sit, uti argentum quaereretur, quod lenion

1 duceres *G* || 3 iungeretur *W.*: uinc- *codd.* || 4 quoniam *post errorem codd.* | nunc *W.*: hunc (*post per α*) *codd.* || 5 potius et *G* | quasi *om.* *L* | causam quandam esse *α* || 7 incertum consilii *α* || 11 <ab> extraneo *L*, <ab extrario id est> extraneo *α* | antea *G* || 13 cognoueram *Zeune*: -ro *codd.* || 16 quousque intercedet familiaritas *α* || 18 comperit *W.*: coeperit *codd.*; sic et *infra* 21 || 19 hanc uxorem meam *β* || 20 non *om.* *L* || 23 lassabo *G* || 24 fatigor *codd.*, *corr.* *W.* || 27 sit, <scilicet>?

597 ferri posset pro Phaedria. — 7 VBI PHAEDRIAE SE OSTEN-
DERET NIHILO MINVS AMICVM ESSE QVAM ANTIPHONI agebat
dis gratiam datum sibi esse tempus, in quo tempore
ostendere se posset simili modo se amicum esse Phaedriae,
quemadmodum fuerat Antiphoni. nam ipsius opera Antipho 5
uxorem duxerat: rursus ipsius opera Phaedria redimet
meretricem.

3.

606 1 EXPECTO QVAM MOX RECIPIAT SESE GETA uti error
cumulari possit, interesse efficitur Antipho: ita enim sump-
tum consilium est, uti secundum legem Phormio uelit 10
illam ducere uxorem, quam habet Antipho, ita tamen si
accipiat dotem. hoc autem argentum dotis nomine acceptum
uult Phormio Phaedriae dare, ut ipse pro amica meretrice
lenoni det, ipse uero Phormio offerendo ac prolatando
producat nuptias, si argentum, quod Phaedriae ab amicis 15
promissum est, cum acceptum fuerit, senibus reddatur.
ergo hic dolus fit. Antipho praesens autem audit et uere
credit Phormionem uxorem esse ducturum. — 5 VENISSE
SALVVM VOLVPE EST incolumitas tua ex uoluptate est. —
29/10 9 SIC CIRCVIRI sic aliquem circumueniri. — 10 NAM HERCLE 20
EGO QVOQVE ID AGITANS MECVM SEDVLO INVENI OPINOR RE-
MEDIVM HVIC REI commendat consilium ex cura, siquidem
dicit se, uti etiam ipsi domini fecerunt, de hac re pluri-
618 mum cogitasse. — 13 IS QVI ISTAM quo facilius cognosci
posset 'qui Phormio', breuiter consilium dedit: 'is qui 25
621 istam' aut 'defendit' aut 'cognatam dicit'. — 16 VIDES
INTER NOS SI HAEC POTIVS CVM BONA VT COMPONENTVR
GRATIA QVAM CVM MALA cur non, Phormio, uides potius,

1 ferre β | possit α | vbi] ut *codd.* | ostendat *L* || 3 tempore
om. G. || 6 redimet *W.*: -meret *codd.* || 8 EXPECTO] ex eo *L* α ||
12 hoc autem] *hic desinit cod. L; de l v. praef.* || 17 fit *W.*: sit
codd. || 19 uoluptatis ē *G* | uoluntate *codd.* || 20 circum iri α ||
21 <ut> opinor *G* || 23 se dicit α | re *l, om. G* α || 25 possit *G* |
dedit] dicit *G* || 27 vt *om. G* α | componamus α (*recte?*) || 28 GRATIA
— Phormio *om. l* | cur — mala *om. G* | uide *l*, ut des α

- ut haec cum bona gratia componamus, non mala per in-*
 623 *iuriam atque litem?* — 18 ERVS LIBERALIS EST quia per-
 suasurus Phormioni *aliquid* est, primo terrorem inicit, de-
 inde blanditur ab utili, cum dicit 'dominus liberalis est,
 qui facile donare possit *et lites fugere*'. *subiunxit et an* 5
 fieri possit, ex auctoritate multorum quod expelli puella
 626 potest. — 21 QUID HIC COEPTAT aliter accipiens serui
 consilium Antipho irascitur. — AN LEGIBVS DATVRVM POENAS
 DICES SI ILLAM EIECERIT IAM ID EXPLORATVM EST respon-
 sio ex sola promissione est, *hoc est* 'non id metuimus: 10
 habemus enim certum consilium'. post quaestionem sola
 promissione dissolutam terret, quo facilius persuadeat Phor-
 628 mioni 23 SVDABIS SATIS SI CVM ILLO COEPTAS HOMINE. —
 630 25 VERVM PONE ESSE VICTVM *etiamsi* contraria efficiatur
 euentu tota persuasio et facile uincatur *Demipho*, poena 15
 pecuniae est, *non capitis*, hoc est: condemnari poterit, *quod*
effecerit et liberatus erit. sed pecuniaria ista multa futura
 633 est, *non meruit eiectionem*. — 28 QUID VIS DARI TIBI IN
 MANVM ERVS VT HIS DESISTAT LITIBVS hoc est: quantam
 pecuniam *in praesenti* accipere uis, ut dominus ab hac 20
 640 lite discedat? — 35 IMMO NON POTVIT MELIVS PERVENIRE
 EO QVO NOS VOLVIMVS Chremes arripit consilium, quod suis
 commodis prosit, uti exclusa ista possit filiam suam De-
 642 miphonis filio collocare. — 37 PRIMO HOMO INSANIBAT quo
 facilius persuadeat, summam necessario dicit maiorem pri- 25
 643 mo petitam. — 38 LIBVIT hoc est: quantum ei libuit,
quod libitum ei factum est, tantum postulauit. — SI QVIS
 DARET TALENTVM MAGNVM* *si aliquis magnum talentum*

α*[28] dicendo 'magnum' innuit tacendo esse et minus. nam
 maius appenditur CXX libris.

2 quia *om.* l || 3 est *ante* Phormioni α | terrorem ... atque
 inicit l || 4 cum & l || 5 donari α | posset G, potest l | subiun-
 xit et W.: se nñx&c l, sené iūxit et G || 7 ēpetat α, temptat G ||
 14 contrario α | efficiatur l, efficitur G, (*post euentu*) α || 15 et (*post*
facile) l, ut α | poenam pecuniae esse β, poena pecuniae α || 17 eie-
 cerit? | sed] ... l, *om.* G | multatio α || 22 fuit commodis l, com-
 modius α || 26 ei *om.* G || 27 tantum *om.* G || 28 aliquid <an> G

dare uellet. ex hoc summa maior quod petita sit, declaratur.

- 645 — **40** QVAESO QUID SI FILIAM SVAM VNICAM LOCARET ut,
inquit, ostenderem ei iniuste petitam summam, *hoc ei dixi*
'quid? si tu unicam filiam tuam in matrimonium collo-
646 *cares, tantundem dotis dares?'* — **41** PARVI RETVLIT NON 5
SVSCEPISSE contempsisti illum propterea, quia non susce-
perit filiam; sed pari modo etiam dominus non suscepit
649 et inuenta est quae dotem petat. — **44** HAEC DENIQUE
EIVS FVIT POSTREMA ORATIO EGO INQVIT IAM A PRINCIPIO
*AMICI FILIAM** oratio inducitur Phormionis ad summam 10
necessariam persuasione uenientis. ac primo causa ponitur,
cur non ante eam duxerit, quod opus argento sibi fuerit:
'nam iniquas nuptias pauperis ac diuitis futuras esse cre-
debam; idcirco autem non duxi, quia eam uolui ducere,
quae afferret aliquid, unde dissoluerem quae debebam. 15
ergo si haec dabit quantum promisit illa quae sponsata
est mihi, *non dubium est, quin hanc uelim ducere uxorem?*
661 — **56** AGER OPPOSITVS PIGNORI EST OB DECEM MINAS* no-
luit semel summam proponere, ne magnitudo terreret, sed
perscite paulatim rerum necessariarum cum ratione summa 20
662 concluditur. *denique concitatus decem minas promisit* **57** IAM
664 DABO. *senex concedit: hoc enim dixit* **59** NE CLAMA PETITO
HASCE DECEM A ME ego tibi has decem minas dabo. adiecit
propter ancillam et supellectilem esse alias decem minas
668 necessarias, et sic rationali petitione summa est. — **63** SE- 25
SCENTAS PERINDE SCRIBITO MIHI DICAS magnitudine summae

α*[10] per ethopoeiam (aethopeiam *cod.*).

*[18] id est: agrum dedi loco pignoris, id est uadimonii, ob
decem minas, quarum singulae XXX solidis appenduntur.

2 s.u.f. α || 3 ostenderet (*om.* ei) G || 4 tu *om.* G | unicam
post tuam G || 6 <sed> contempsisti *codd.* | istud α | suscepis
Westerh. | nam sic cepit *codd.*, *corr.* W. || 11 peruenientis per-
suasione α || 13 pauperes ac diuites *et* credebant G, *corr.* W. ||
14 idcirco autem] et idcirco α | ducere uoluit α || 15 soluerem
G | quod α || 18 positus G | est pignori α || 19 semel] simul
Zeune, at *cf.* Don. || 23 adiecit — summa (*add.* effecta?) est]
dum propter ancillas et supellectilem inter omnia ad XXX minas
peruenit α || 26 mihi scribito G

- excitatus exclamat 'quas uelit calumnias mihi et causas Phormio indicat'. positum est autem 'sescentas' pro quantilubet, ut (*Cic. in Verr. II, I 47, 125*) 'possum sescenta
 670 decreta proferre'. — **65** QVAESO EGO DABO QVIESCE TV MODO
 <con>sensum commodat senex, dummodo filia sua nubat 5
 673 Antiphoni. — **68** MEA CAUSA EICITVR *propter me ista*
 674 *eicitur*: iustius est, ut ego perdam. — **69** QVANTVM POTES
 ME INQVIT CERTIOREM FACITO quia leno crastinum diem con-
 stituit, cum dixit (*III 2, 46—48*) 'miles cras mihi argen-
 tum se dare dixit: mea lege ular, ut prior sit, qui prior 10
 ad dandum est', idcirco celeriter dari argentum desiderat. —
 678 **73** QVAE QVIDEM ILLI RES VERTAT MALE *hoc est: inde*
minus sumat, cui ex necessitate sum daturus, ut (*Verg. Ecl.*
IX 6) 'hos illi — quod nec bene uertat — mittimus
 680 haedos'. — **75** FRVCTVM QVEM LEMNI VXORIS REDDVNT PRAE- 15
 DIA quem fructum apud Lemnum reddunt praedia uxoris
 meae. — **76** TIBI OPVS ESSE DIXERO si pecuniam uxor
 quaerere uoluerit, dicam quod tibi opus fuit.

4.

- 682 **1** GETA QVID EGISTI in hac scaena iracunde interro-
 gat dominus, at seruus simpliciter interrogari se credens 20
 narrat quid egerit: EMVNXI ARGENTO SENES a senibus argen-
 tum abstuli. ita et reliqua aliter interrogatus aliter respon-
 sionem suscepit. — **9** QVID MINVS VTIBILE FVIT QVAM HOC
 690 VLCVS TANGERE* *hoc est: <***> hoc ulcus contingere*, siquidem
 inmissa patri spes est uxorem extrudi* *posse. at nunc si 25*
 Phormio accepit dotem, nempe ei ducenda est uxor. *sed*

α*[24] est autem ulcus, quod ex se in carne nascitur.

*[25] id est expelli.

2 inducat G | autem est α | quantis nubet *codd.*, *corr. W.* ||
 3 uti *codd.*; ut Cicero *Westerh.* || 5 consensum *W.*; *ass- Westerh.* ||
 6 eicietur G; *sic et infra* || 7 iustius *W.*: ipsius *codd.* | ego ut
 α || 9 se argentum α || 13 m mī sūmat G | ut <uīrgilius> α ||
 17 esse opus tibi G || 20 ac α || 21 <id est> a α || 24 *lac. sign. W.*;
 inutile fuit *vel sim. suppl.* || 26 nempe — uxor] uxorem ducet α

quid fiet si eam non duxerit? argentum reddet. ita nostra causa ibit in neruum, hoc est in periculum, sicut supra (II 2, 11) dictum est de Phormione 'uereor, ne istaec fortitudo in neruum erumpat denique'. — **15** *NIHIL EST ANTIPHO QVOD NON MALE NARRANDO POSSIT DEPRAVARI quodcumque est, facile mala narratione deprauari potest et a bonitate deduci.* — **24** *QVOT RES POSTILLA MONSTRA EVENERVNT MIHI ordo: postilla quot mihi res euenerunt, quae res monstra sunt.* — **27** *INTERDIXIT ARIOLVS* <ARVSPEX> VETVIT ANTE BRVMAM AVTEM NOVI NEGOTII QVID INCIPERE ordo: aruspex autem uetuit noui quid negotii ante brumam incipere.*

α * [9] *fingit causas, quibus protrahendo nuptias interea uotis fruerentur. aruspex autem et ariolus hoc differunt, quod ariolus diuinat de humanis, aruspex de diuinis. canis intrans et gallina cantans malum omen significant.*

5.

1 *QVIETVS ESTO INQVAM EGO CVRABO NE QVID VERBORVM hac scaena Demiphonis continentur uerba promittentis fratri omnia se esse facturum, uti Phormio cogatur et argentum accipere et uxorem ducere.* — **3** *VT CAVTVS EST VBI NIHIL OPVS EST iam notat senem, quod illic diligens sit, ubi opus non sit, propterea quoniam argentum non uere Phormioni dabitur, sed Phaedriae.* — **4** *MATVRA DVM LIBIDO HAEC EADEM MANET accelera, dum uoluntas permanet. quo facilius caritas esse doceatur, admonet celeritatis.* — **10** *NOS NOSTRO OFFICIO NIHIL EGRESSOS ESSE quod oportebat nos secundum officium nostrum fecisse atque complesse, quippe qui tantum dotis dederimus, quantum poposcerat Phormio.* — **11** *QVID TVA MALVM ID REFERT quid id ad te attinet? 'malum' autem interiectio est nihil significans.* — *QVID*

3 uereor de phormione *G* | ne] ut *codd.* || 5 QVOD NON] quin *Ter.* | deprauarier *Ter.* || 11 ante *om.* *G* || 14 hac] hec *G*, in α || 18 non *om.* α | quam *G* || 20 <id est> accelera α | uoluptas *G* | permanet] est α || 26 est <irascens> α

TVA REFERT quid tibi prodest? cui subiungitur MAGNI DE-
 726 *MIPHO* hoc est: magni refert. — 14 *MVLIER MVLIERI MAGIS*
CONGRVIT feminae femina magis poterit persuadere.*

α*[3] partes enim uirorum uiros, feminarum feminas, ut docet
 Horatius (?), agere conuenit.

V.

1.

728 1 QUID AGAM QVEM <MIHI> MISERA AMICVM INVENIAM
 haec scaena est, quae soluit errorem. *anus quoque* Sophrona 5
egreditur: comperto, quod excludi habet a nuptiis puella,
 quaerit auxilium: inuenit senem patrem et narrat, quem-
 admodum res gestae sint, et se ab hoc facto, quod puella
 nupserit, excusat per ueniale statum, quod *hoc* quod
 730 factum sit necessitate sit factum. — 3 *NAM VEREOR ERA* 10
NE OB MEVM SVASVM INDIGNA INIVRIA AFFIGIATVR uehementer
pertimesco, ne Philumena propter meum consilium graui
 732 *afficiatur iniuria.* — 5 *NAM QVAE HAEC ANVS EST* ordo:
 quanam haec anus est? Virgilius (*Georg. IV 445*) 'nam
 quis te, iuuenum confidentissime' pro quisnam. — QVOD 15
VT FACEREM EGESTAS ME IMPVLIT hic est tota illa purgatio,
 quod inopia fecit, ut puellam illam in matrimonio collo-
 caret, cum firmas nuptias esse crederet, quod absente patre
 filius duxisset uxorem. quamquam temptat etiam quandam
 734 compensationem, cum dicit 7 *VT CONSVLEREM VITA VT IN* 20
 735 *TVTO FORET* hoc est: feci, sed et profui. — 8 *NISI ME ANIMVS*
FALLIT AVT PARVM PROSPICIVNT OCVLII duobus modis con-

3 femina feminae α || 5 <in> hac α | soluit] solū (*post*
errorem α) *codd.* | errorem <continet> *male suppl. G* | Sophrona
ante quae α || 6 *compto G*, *patiens α* | *habeat α* || 9 *exclusam*
 α | *quod 1.*] quia α || 11 *suasum* <solacium indigne> *indigna G*
 (*gloss. et var. lect.*) || 14 *est*] ut α || 15 *QVOD om. G* || 16 *compulit*
G | *praerogatio l* || 17 *illam om. G* | *in om. l α* || 19 *uxorem du-*
xisset α || 20 *VT 1.*] ut id *l* | *uitā G α* || 21 *hoc* — *profui W.*: hic
 enim fecisset et profui *G*, . . . est profui *l* || 22 *contemptam G α*

ceptam ueritatem tenemus: dum et oculi prospiciunt et
 animus per pupillas integer foras mittitur, ne uisus aliquo
 740 errore fallatur. — **13** ESTNE HIC STILPHO cognitum do-
 minum eo nomine appellauit, quo apud uillam. *sed quoniam*
in ciuitate nunc est, ubi hoc nomine dicebatur, Chremes 5
scilicet, idcirco nomen negauit metuens, ne uxor sua hoc
 possit agnoscere. denique admonet, ut a foribus paululum
 746 concedat et non iam se hoc nomine appellet. — **19** EFFV-
 747 TIRETIS uerbosè aliquid diceretis. — **20** ISTOC POL NOS
 TE INVENIRE MISERAE NUMQUAM POTVIMVS haec causa est, 10
 cur te non potuimus reperire, quod hoc nomine nuncu-
 749 paris. — **22** MISERAM ME interrogata Sophrona anus 'ubi
 illae sunt?', quasi doliturus dominus esset, cum audisset
 uxorem mortuam, prius gemitum commodauit, cum ille
 accepturus aliter sit: quippe leuabitur *cura, ne duae uxores* 15
 750 *in una ciuitate sint*. — **23** EX AEGRITVDINE MISERAM MORS
 CONSECVTA EST breuiter et casus et causam ostendit. —
 751 **24** EGO AVTEM CVM ESSEM ANVS IGNOTA EGENS DESERTA hic
 iam purgatio est illa ueniali statu posita, cum dicit ne-
 cessitate factum, quod 'anus' fuerit, quod 'egens', quod 20
 'ignota', et tamen non admodum male *consuluerit*, cum
 adulescenti et diuiti dederit, de quo dixit **26** HARVM QVI
 754 EST DOMINVS AEDIVM.* — **27** QUID AIS miratur potius
 quam interrogat: id enim audiuit, quod fieri per uota
 757 cupiebat. — **30** QVAM SAEPE FORTE TEMERE EVENIVNT QVAE 25
 NON AVDEAS OPTARE frequenter obtinentur per casum atque
 fortunam quae uix optare quis audeat. *nam modo inueni*

α*[23] multo enim honestius aliquam personam interdum aut
 ab officio aut a negotio designare quam puro nomine.

1 et 2.] cum β || 2 per pupillas] pupulos l, populi G |
 integer post mittitur α || 3 cognitum dominum] Chremetem α ||
 4 appellat α | quo W.: quod *codd.* | uillam] Lemnum <uocabatur> α | sed Zeune: et l, fuit G || 6 <qui> idcirco α | hoc om. G ||
 7 posset agnoscere <quae morabatur athenis> α || 8 hoc] eo G ||
 11 cur] quare G || 13 illa est *codd.* | dolens l | dominus esset
 W.: dñs G, dñe α, om. l || 15 cura ñ G, ... an l || 20 ignota
 ... egens G || 21 cum om. G || 23 AIS non est Ter. || 26 obti-
 nentur] obtingunt ea α || 27 exoptare l (*recte?*)

filiam nuptam cum eo, cum quo esse cupiebam, et eam diligere, quod quidem magna nos cura et opera ut fieret laborabamus; at nunc sine cura nostra sola haec anus cuncta
 762 *compleuit. — 35 NVNC QUID OPVS FACTO SIT VIDE nunc scies, quid uotis maximis petamus. quasi admonet senem, uti* 5
prospiciat filiae, quod adulescentuli pater iracunde ferat
 764 *filium suum duxisse uxorem se absente. — 37 SED PER DEOS ATQVE HOMINES ut retorquere aniculae posset silentium, ne aliqui eius esse filiam agnoscerent, per deos atque*
 765 *homines rogat potius quam terret. — 38 NEMO EX ME* 10
SCIBIT docta responsio: nostri etenim silentii promissio esse debet. res enim alio pacto fortasse possit agnosci: quod in nobis est, nostram taciturnitatem debemus polliceri.

2.

766 1 NOSTRAPTE CVLPA FACIMVS VT MALOS EXPEDIAT ESSE haec scaena uerba tenet Demiphonis reuertentis, postea- 15
 quam argentum datum est: 'nostra ipsa culpa facimus, uti mali malos esse cupiant, dum nobis in bonitate per-
 768 *seuerare cupimus'. — 3 ITA FUGIAS NE PRAETER CASAM QVOD AIVNT in prouerbio hoc est 'cum fugias, non ante casam, sed in casam': etenim stultum est cum auxilium* 20
habere possis, ante illam fugere, non in illam. utique enim
 771 *auxilium tuae domus debes petere, non alienum. — 6 PLANISSIME HIS NVNC PRAEMIVM EST QVI RECTA FACIUNT PRAVA sine dubio namque munus ac praemium his datur, qui, cum sint mali, <e> rectis prava faciunt, cum nos benigni uolu-* 25
 773 *mus esse et postulata concedimus. — 8 MODO VT HOC CON-*

2 opere l G, corr. W. | laboramus G || 7 sine cura nostra om. l || 4 nunc scies W.; nescies l G || 5 quod G | maxime l | petebamus G | monet <anus> ut senex α || 6 <et> quod G, quia α | fert iracunde eum se absente uxorem duxisse α || 7 filium suum ante iracunde G | SED] Et G, At ille α || 9 ne aliquis ... recognosceret l, ne suam filiam quisquam resciscat post terret <aniculam> α || 12 quid l | in W.: id l G || 13 est om. l || 15 reuerten...tea mandatum est argentum l || 20 enim l G || 21 in om. G || 22 alienae α || 23 nunc his G || 24 namque om. l | qui mali sunt & directa prava l || 25 e add. W. | cum] si l || 26 et om. l | concedamus l

SILIO POSSIT DISCEDI ne paeniteret dominum amplius pecuniae datae, terroris aliquid seruus adiecit: uideri suggestum, si modo perseueret, ut ille eandem quam promisit ducat uxorem. — **11** ITA FACIAM VT FRATER CENSVIT mandatorum memor pergere ad uxorem uult, ut eam ducat ad puellam et persuadeat puellae, uti cum uoluntate discedat a uiro. — **13** ARGENTVM INVENTVM EST PHAEDRIAE secum loquitur seruus acta enumerans et quod argentum sit inuentum constitucns: 'inuentum est argentum Phaedriae, quod lenoni det: lis nulla proferetur Phormioni, nam Phormio ducturus est uxorem secundum dictum'. sed <si> repetitur argentum? ita **15** IN EODEM LVTO HAESITAS hoc est: pari in re uersaris VERSVRAM SOLVENS* creditorem mutans. cui respondetur 'sed praesens malum in futurum abiit et plagae crescunt: ergo inspice'. his consilium confirmauit, quid facere debeat.

α*[13] (VERSVRAM SOLVES) id est pro calliditate poenas lues. unde uersipellis.

3.

1 AGEDVM VT SOLES NAVSISTRATA FAC ILLA VT PLACETVR NOBIS sicut adsoles, benignitatem tuam praesta, effice, ut placetur nobis, ne se dicat eiectam, sed cedat propria uoluntate. — **3** PARITER NVNC OPERA ME ADIUVAS <ita nunc me adiuvas> opera tua, cum uadis ad puellam persuasura, quemadmodum ante m<ihi> o<pitulata es, cum a te> rem accepi. — **4** AC POL MINVS QVEO VIRI CVLPA QVAM ME

2 terroris Zeune (cf. Don.): et erroris l, erroris G α | adiecisse uidetur suggestum sit modo ille perseueret et eandem G || 3 quam] ut α || 5 uult] fratris deliberat α || 6 et] ac l | <ipsa> puellae persuadeat α || 7 est inuentum G || 9 Phaedriae argentum l || 10 proferetur Zeune: -ratur l G | Phormionis G | nam W.: ne G (de l non liquet) || 11 si add. W. || 12 hac (om. est) l | pari in W.: parū G α, in l || 13 solues α || 14 sed] scilicet l | et] sed l || 15 hic l | confirmatum G || 18 effice om. G || 19 placata nobis sit l (recte?) | cedat W.: credat G, -tur l || 20 ita — adiuvas suppl. W. || 21 persuasura <ut sponte abeat> α || 22 mihi — accepi W.: morē accepit G (de l non liquet)

DIGNVM EST facio quidem, sed non tantum quantum me
 788 dignum est facere possum propter uiri culpam, **5** *QVIA*
POL MEI PATRIS BENE PARTA INDILIGENTER TVTATVR *siqui-*
dem ex his praediis bina talenta percipere solebat, †uite uix
 790 *nihil quod afferre.* — **7** *STATIM CAPIEBAT hoc est perpetuo et* 5
coniuncte. — *VIR VIRO QUID PRAESTAT inter uirum et uirum*
 793 *quid interest.* — **10** *PARCE SODES cum uidisset mulierem*
domi forisque iracundia suscitata — est enim natura mulie-
 rum, uti de uiris querantur, maxime si ipsae diuites sint —
 eam temperare continuo uoluit dicens causam, cum puella, 10
 quam persuasura sit ut discedat, non leue uerborum futu-
 rum esse certamen.

795 **12** *<EHM> DEMIPHO egreditur* Chremes: recognito, quod
 illa filia sua sit, a Demiphone quaerit, an datum sit
 argentum. quia uidet tamen diuelli uxorem non posse, dicit 15
 non posse abduci, causam ponens quod uterque se diligit,
 et dicit se comperisse, quod illa sit cognata. quantum
 potest, in memoriam reuocare uult signis quibusdam, quo
 Demipho intelligat filiam suam [cognatam] se comperisse,
 803 quoniam confiteri non potest uxore praesente. — **20** *VIDE* 20
<NE IN COGNATAM PECCES uide>, inquit, ne tu in hac *<re>*
peccatum cognatae facias, quod occulte intelligi 'filiae tuae'
 807 *uoluit.* — **24** *ITA ME SERVET IVPITER interrogatus saepius*
Chremes iureiurando uult sibi probatum esse, quod illa
 811 *cognata sit, sicut iam interrogatio designat* **28** *VIN SATIS* 25
QVAESITVM ISTVC ESSE uis concedam tibi, ut hoc quaesi-

1 non et 2 possum (hoc om. G) post culpam α || 3 parta
 <praedia> α | TVTATVR] seruat codd. (gloss.) || 4 fort. uir autem nihil
 habebat quod afferret || 7 <id est> interest α | mulierum uidisset α |
 8 naturale α || 9 maxime post ipsae G | ipsi α || 11 quam] q̄ G
 ne ... esset G || 13 recognita α || 14 quaerit a demiphone α ||
 15 argentum <quod datum nollet, tamen generaliter dicit abduci
 non posse et hoc prospiciens non aperte hoc loquitur, quod Phor-
 mioni nollet argentum dari. generaliter> tamen α | dicit abduci
 non posse α, abduci G || 17 sit illa α || 18 quo W.: quod codd. ||
 19 cognatam (post esse pro se α) del. W.; gnatam (del. filiam)
 Schoell 20 quoniam — praesente post 25 designat G || 21 NE —
 uide suppl. W. | tu — peccatum W.: dū hac pett G

ueris? quid deinde faciemus de 'illa amici filia'? hoc est
 814 de tua, quod uult intelligi. — 31 SIC POL COMMODIVS IN
 OMNES ESSE ARBITROR hoc arbitror rectum factum et circa
 omnes esse utile. ut illa maneat propterea, <quia> liberalis
 est uisa: non enim decebat filio excludi coniugem. — 5
 819 36 HEVS NE FILII QUIDEM NOSTRI RESCISCANT VOLO ita silen-
 tium huius rei cupio, ut ne filii quidem nostri audiant.

4.

820 1 LAETVS SVM VT MEAE RES SESE HABENT Antipho
 adulescens ignorans, quod comperta sit uxor sua filia esse
 Chremetis, iam non tristis est et secum loquitur fortunas 10
 dicens Phaedriae meliores esse propterea, quod in tali
 cupiditate sit, quam breui opere et parua mercede comple-
 uerit: 'qualescumque' inquit 'meae fortunae sunt, licet tristes,
 tamen propter fratrem laetus sum ex eo, quod ei contigit,
 821 quod desiderauit'. — 2 QVAM SCITVM EST* EIVSMODI IN 15
 ANIMO PARARE CVPIDITATES <hoc> est: quibus mederi facile
 825 possim, cum aduersi forte aliquid contigerit. — 6 QVIN
 SI HOC CELETVR IN METV SIN PATEFIAT IN PROBRO SIEM ita
 826 mihi periculum est semper, quicquid euenerit. — 7 NEQVE
 ME DOMVM RECIPEREM NISI SPES MIHI ESSET OSTENTATA HVIVS 20
 HABENDAE quod Phormio dilationem petiturus sit.
 α*[13] pulchrum et elegans est admodum.

5.

829 1 ARGENTVM ACCEPI TRADIDI LENONI haec scaena iac-
 tantiam Phormionis insinuat, quod consiliis suis quae
 830 uoluerit cuncta compleuerit. — 2 CVRAVI PROPRIA VT PO-
 TIRETVR effeci, ut propriam haberet Phaedria, siquidem 25

2 tua <scilicet> α | uult intelligi] quia aperte non potuit,
 occulte dixit α || 4 quia add. W. || 10 fortunas — esse] laudans
 fortunas phaedriae α || 14 contingit G || 15 huiusmodi G, tales
 α || 16 praeparare G | cupiditates ante in α, om. G | hoc add.
 W. || 17 possit α | aduersum aliquid forte α || 18 celetur <patri>
 G || 21 periturus G, corr. W. || 22 iactationem α || 23 insinuat]
 continet α

832 EMISSA EST MANV.* — 4 NAM ALIQVOT HOS SVMAM DIES
 834 hoc est: dilationem petam. — 6 QVO PACTO SATIETATEM AMORIS
 AIT SE VELLE ABSVMERE quemadmodum amorem suum dispo-
 836 nit. — 7 VICISSIM PARTES SVAS ACTVRVS SIS quemadmodum
 tu propter facinus ductae uxoris patrem fugisti, ita etiam 5
 ille propter meretricem afuturus est rogauitque te, ut cau-
 sam pro se diceres.

α*[1] tribus enim modis fiunt liberi, id est censu, uindicta
 uel manumissione. et censu quidem, quo se redimit capti-
 uus, posito in libra ante magistratus urbis liber efficitur;
 uindicta uero est uirga, qua in conspectu omnium tactus
 absoluebatur; manumissio quoque uerbo ubilibet fiebat.

6.

841 1 O FORTVNA O FORS FORTVNA haec scaena totum
 soluit errorem, quod puella est cognita, quod conceditur
 Antiphoni. nam Geta seruus narrationem supponit, quae 10
 docet, quemadmodum cognitio sit effecta. 'fors fortuna'
 euentus fortunae est, 'Fortuna' autem ipsa dea est. —
 844 4 QVIN HVNC HVMERVM ONERO PALLIO saepe dixi istas
 comoedias esse palliatas, ubi personae sint Graecae, ut in
 Eunuchō (IV 6, 31) 'attolle pallium'. sunt autem togatae, 15
 848 ubi personae Romanae sunt. — 8 NVM MIRVM AVT NOVVM
 EST REVOCARE CVRSVM CVM INSTITVERIS quasi quadam con-
 suetudine istuc contigit, uti, cum mali quid deposueris,
 849 reuocares. — 9 NVMQVAM TV ODIO TVO ME VINCES num-
 850 quam tua pertinacia me reuocare contendes. — 10 VAPV- 20
 LABIS dictum, quod sibi dici debuerat, minitatur ipse. —
 851 11 FAMILIARIOREM ESSE HVNC OPORTET hoc est ita seruum,
 852 ut et nunc sum. — 12 CONGREDERE ACTVTVM cito me

1 hos om. G || 2 id est α || 8 FORTVNA O FORS om. G ||
 9 terrorem α || 11 <o> fors α || 12 <id est> euentus α || 13 <ex>
 honero α | istas <personas in> comoediis α || 14 ubi W.: ut
 codd. | sint] ostendantur ex habitu esse α || 15 attollo codd. |
 togae codd., corr. Zeune || 16 ubi] si α || 19 <id est> numquam
 pertinacia tua α || 20 contendes] poteris α | uapulabere id
 quod α || 23 <id est> cito α | mecum ueni codd.

854 conueni. — **14** NAM SINE CONTROVERSID AB DIS SOLVS DILIGERE ANTIPHO hoc est: nulla dubitatione, nulla quaestione
 856 ab dis manifestum est quod diligaris.* — **16** SI TE DELIBVTVM GAUDIO REDDAM si te* madentem laetitia reddam. —
 857 ENECAS me crucias. — **17** QVIN TV HINC POLLICITATIONES 5
 AVFER tolle de medio promissiones solas et rem potius
 859 narrato. — **19** MODO ARGENTVM TIBI DEDIMVS huic narra-
 tionis initium est, unde oportuit, sumptum: adeo, quod in
 potentia <tua> fuerat, cum tibi dedimus, missus a domino
 sum ad uxorem tuam, Antipho. cum in gynaeceum ire 10
 coepissem*, puer quidam Mida me pallio comprehendit ac me
 prohibuit intro <ire>: dixit Sophronam nutricem cum Chremete
 introgressam. id ego sollicitus accessi, spiritum uocemque
 compressi* captans sermonem: audiui pulcherrimum faci-
 nus, quo paene exclamaui gaudio et cognoui, quod patruus 15
 874 tuus uxori tuae Phanio pater sit. — **34** ALIQVID CREDITO
 PHORMIO ESSE CAUSAE quod Phormio fecerat quaestionem,
 an ueri simile esset, ut illa patrem suum nesciret, seruus
 inquit 'crede aliquid esse causae, ut ipsa nesciret, sed me
 scire non potuisse cuncta quae intus agebantur'. huic rei 20
 argumenta proferuntur haec, quod Phanio pater Chremes
 sit, siquidem 'egreditur patruus tuus foras, cum tuo patre
 regreditur rursus intro', quod 'uterque dixerunt tibi potestatem
 iam puellae facere et me nuntium huius rei esse uoluerunt'.

α*[3] quippe controuersia est contradictio ex affirmatione et negatione eiusdem rei, unde nascitur status.

*[4] repletum (add. et)

*[11] γυνή (gin&h cod.) Graece, Latine mulier: inde gynaeceum (ginec- cod.) locus, ubi mulieres operantur.

869 *[14] Virgilius (Aen. II 774) 'uox faucibus haesit'. — **29** PVLCHERRIMVM FACINVS est enim et turpe, dum facinus pro bono et pro malo facto accipitur.

2 id est α | nulla ... nulla] sine ... sine α || 6 promissiones tolle α || 9 tua add. W. || 12 intro duxit G, corr. W. || 15 <cum> gaudio α | patruus — CREDITO om. G (de l non liquet) || 17 quod] quoniam α || 19 crede Westerh.: credo codd. | scire post agebantur α || 21 pater phanii sit chremes α || 22 egreditur W.: cred- codd. || 23 regreditur W.: egr- G

(7.)

- 885 **2** SVMMA ELVDENDI OCCASIO EST MIHI NVNC SENES
 posteaquam puellae cogniti sunt parentes, Phormio consi-
 lium reperit, quemadmodum propter argentum, quod Phae-
 driae datum est, senes ludat, *uti non reddatur*: fingit
 quippe *se* uxorem *eam* uelle ducere, quae iam separari 5
 non potest, ut, cum illi non dederint uxorem, necessario
 dotem perdant. hoc enim dixit '*nam* argentum, quod da-
 tum est, ingratum' inuitis '*arripietur et erit ita datum*,
 889 *quemadmodum fuit*'. — **6** HOC QVI COGAM hoc unde agam
 et perficiam, ipsa ratione cognoui. 10

8.

- 894 **1** DIS MAGNAS MERITO GRATIAS HABEO ATQVE AGO haec
 scaena concertationem tenet Phormionis parasi et senum:
 illi argentum repetunt, hic pugnat ex pacto, uti aut ar-
 gentum perdant aut uxorem dent. quae res statum con-
 tinet qualitatis negotialis, qui quidem ita proponitur (*v. 34*) 15
 897 '*nam* non aequum est me *propter uos decipi*'. — **4** PRIVS
 903 QVAM DILAPIDET perdat atque consumat.* — **10** QVANTA
 HAEC MEA PAUPERITAS EST TAMEN ADHVC CVRAVI VNVM fingit
 se fidelem esse: '*licet*' inquit '*paupertas in me sit, tamen*
 911 *curavi, ut mihi semper fides sit*'. — **18** NAM QVI ERIT POPVLI 20
 RVMOR INQVIT causam reddit senex, cur non pacta seruet:
 quod rumoris infamiam metuens puellam *de domo* nolit
 915 eicere. — **22** ILLVDITIS ME *etiam* accusatuum regit casum.
 922 hoc uerbo *frequenter* utitur. — **29** IVBE RESCRIBI quoniam

α^* [17] unde dilapidatores dicuntur prodigi et luxuriosi.

1 mihi est *G* || 4 fingit quippe] quippe habet α || 5 eam
 uxorem *G* || 8 inuitis *fort. del.* | accipietur *G* || 15 negotialis
 qualitatis α | qui *l, om. G* | equidem ita *G*, ita quidem α ||
 17 <id est> perdat α || 19 esse *om. l* || 20 ut mihi *om. l* ||
 22 noluit β || 23 casum regit hoc uerbum α

argenti acceptio per scripturam fiebat*, ideo 'rescribi',
 937 quod est renumerari. — **44** ENIMVERO SI ODIOSI ESSE PER-
 GITIS conturbatus *senum iracundia ac uiolentia* Phormio
 iam uult prodere, quod aliam Chremes habuerit *Lemni*
 938 uxorem. — **45** VOS ME INDOTATIS *MODO PATROCINARI FORTASSE* 5
*ARBITRAMINI ETIAM DOTATIS SOLEO** 'indotatis' dixit Phanio*,
 948 'dotatis' dixit uxori Chremetis*. — **55** ME LVDIFICAMINI
 964 *me* luditis. — **71** GLADIATORIO ANIMO quo iam perituri
 981 facile alios uulnerant. — **88** *HVC SI QUID LIBET ad domum*
scilicet uxoris. 10

- α* [1] quae uocabatur chirographum
 * [6] usus plurali pro singulari
 * [6] quae sine dote nupserat.
 * [7] cui patrocinari uolebat prodendo riualem.

9.

990 **1** QVIS NOMINAT ME in hac scaena reus senex fit
malae tractationis, quod aliam in uilla uxorem habuerit.
 004 est autem status uenialis. accusatio uero hinc incipit **15** IN
 LEMNO CLAM TE VXOREM DVXIT, cuius comprobatio magni-
 fice impleta est, *quod adiecit* **17** ET INDE FILIAM SVSCEPIT: 15
 010 unde indignata [†]hic ad uxorem conuertitur. — **21** VBI
AD VXORES VENTVM EST TVM FIVNT SENES tum meliores satis
 011 *sunt, cum uentum est ad uxores**. — **22** [DISTAEDET *id*
est ualde pudet.] — obiurgatio ipsa ratione: '*frequenter*
ibat in Lemnum et illic diutissime manebat: merito apud 20

α*[18] abhinc usque ad finem continuatim pulcherrimus statuum
 et figurarum ordo contextitur.

1 ideo <ait> α || 2 id est α | renumerari <iubet> G | ESSE
 om. β || 3 ac] et l || 4 Lemni] ... l, om. G || 6 dixit indotatis α ||
 7 dixit] uero id est α || 8 ludebatis G, <id est> luditis α | quo
 iam] qui etiam α || 9 LIBET] debet G || 11 Qui α || 13 uera G ||
 14 comprobatio W.: impr- *codd.* || 15 completa α || 16 hic uxor
 est et conuertitur α; fort. uxor ad Demiphonem conuertitur ||
 18 DISTAEDET — pudet *secl. W.* || 19 ipsa ratione] indignatione
 et argumentis plena, quam Demipho per deprecationem mitigat α

*Lemnum in fructibus uilitas dicebatur*¹. hinc defensio est,
 1014 cuius rei hoc principium est **25** EGO NAVSISTRATA ESSE
 IN HAC RE CVLPAM MERITO NON NEG^o. subiungitur narratio
 1017 **28** VINOLENTVS FERE ABHINC ANNOS SEDECIM. cum ueniali
 statu, quod uinolentus sit, in qua re ignoratio est, *domini* ⁵
 1020 obsecratio opponitur **31** QVAMOBREM TE ORO VT ALIA TVA
 1022 FACTA SVNT AEQVO ANIMO HOC FERAS. — **33** AETATE PORRO
 MINVS PECCATVRVM PVTEM quia ille dixit *ante* ‘annos sede-
 cim’, haec collegit ‘quid ergo sperare possum hunc non
 peccaturum esse circa aetatem, quasi non illo tempore ¹⁰
 1030 senex fuerit, *si tamen senectus faciat uerecundos?*’ — **41** AD
 AVREM OGGANNIAT *id est* in aurem frequenter dicat ‘ignosce’.*
 1035/51 — **46** ORAT CONFITETVR PVRGAT <*****>. — **62** VIN
 PRIMO FACERE QVOD EGO GAVDEAM *ut oportuit*, *Phormio of-*
ficii sui rem quaerit, quod edax esset. in extrema parte ¹⁵
 conclusit pro beneficio, siquidem petit, uti ad cenam uo-
 1054 cetur. — **65** SED VBI EST PHAEDRIA IVDEX NOSTER propter-
 ea ‘iudex’, quia sic a muliere dicta sententia est (v. 57):
 ‘quod is iubebit faciam’ *inquit et recte ad illum delata*
sententia est: aliter enim de patre filius non potest iudicare. ²⁰

α* [12] gannitus tamen proprie uox uulpium est.

1 hinc — principium est *post* NEG^o *codd., transp.* W. ||
 3 narratio <est> α || 6 consecratio G || 8 dicit G || 9 ego
Westerh. || 12 *id est del.?* | frequenter in aurem α || 13 *lac.*
sign. W. || 14 officiis uir ē querit quod edar semet G, *corr. W.* ||
 15 postrema α || 18 est *ante* dicta α || 19 <ut> quod G

EVGRAPHI
COMMENTVM HECYRAE

$\beta \left\{ \begin{array}{l} A = \text{cod. Ambros. H 75 inf. s. XI: prol.} \\ F = \text{cod. Laudun. 467 s. XV.} \\ G = \text{cod. Sangall. 860 s. XV.} \end{array} \right.$

$\alpha \left\{ \begin{array}{l} B = \text{cod. Vatic. Basil. 19 H s. X: prol.} \\ V = \text{cod. Leid. Voss. lat. Q. 36 s. X.} \\ P = \text{cod. Paris. lat. 7520 s. XI.} \end{array} \right.$

$\beta = \text{consensus codicum } AFG \}$ aut omnium aut eorum qui
 $\alpha = \quad \quad \quad \quad \quad BVP \}$ exstant.

Faernus = editio P. Victorii cum emendationibus G. Faerni
 Veneta 1561.
Lindenbr. = „ Frid. Lindenbrogii Francofurt. 1623.
Westerh. = „ A. H. Westerhovii Hagana 1726.
Zeune = „ I. C. Zeunii Lipsiensis 1774.
Klotz = „ R. Klotzii Lipsiensis 1840.

W. = Wessner.
 * * * * lacuna.

Litteris inclinatis indicavi quae in sola rec. β exstant.

HECYRA

PROLOGVS

Non omnes comoediae Terenti a Menandro uidentur esse translatae, nam haec quae Hecyra est alterum Graecum habet auctorem. quis ille sit habetur incertum: alii <****, alii> Apollodorum uolunt. nunc autem quid ipsa contineat explicabimus. cuius inducitur prologus duplex, 5 propterea quia frequenter exclusa est, ut intelligi detur primam prologi partem antea dictam, posteriorem nunc esse sociatam. consuetudo quidem, sicut in omnibus diximus, prologorum semper est haec: poetam commendare, argumentum dicere, audientiam postulare. uerum cum causa 10 exordii semper ita sit, ut suspicio non recta uel crimen, quod possit opinioni obesse, in principio defendatur, est hic purgandum, quod frequenter exclusa est: uidetur enim quoddam esse praeiudicium, quod haec comoedia placere non possit. defenditur autem causae deriuatione per con- 15 iecturalem statum: non enim uidetur, quia mala est, exclusa, sed quia populus uel in funambulo animum occupauerat — et hoc ad id, quod semel exclusa est — uel quia, <cum> rumor esset datum iri gladiatores, populus conuolauit cum tumultu et furuit de loco certaminis — 20

4 *lac. sign. W.*; multi *pro alii Schoell* || 5 quid autem nunc *codd., transp. Schoell* || 6 intelligi detur *W.*: intelligi (-gitur α) uidetur (-deatur *F*) *codd.* || 8 sicut *om. \alpha* || 9 est semper *AG* | poetam <populo> *F* || 10 audientiam *Lindenbr.*: ea (e *F*, ae *P*, *om. BV*) audientibus *codd.* || 14 quiddam α || 17 uel] et *G* | occuparit *B*, -uerit *P* || 18 ad id *G*, addit *rell.* | est] sit *AFP* | uel] et *G* || 19 cum *add. Karsten* || 20 furuit (f) ut *F*, exfuruit *P*] *i. e.* cum furore pugnavit, *cf. Ter.* | de ante furuit *V*, *om. B* | certamen *FPV*, *om. B*

hoc ad id pertinet, quod iterum uidetur exclusa. ita in omnibus exclusionibus per causae mutationem defensio comparata est. nunc iam uerba tractemus.

I.

1 Graecum nomen **1** HECYRA Latine socrus dicitur. appositum igitur ad <faciendos> dociles auditores primum 5 nomen. deinde proponit quaestionem simul cum <con>-questione, cum dicit HAEC CVM DATA EST NOVA NOVVM INTERVENIT VITIVM ET CALAMITAS VT NEQVE SPECTARI NEQVE COGNOSCI POTVERIT: in quo defensio est magna, cum non dixit spectatam et cognitam et sic repudiatam, 10 sed 'cum data est <noua>', unde est conquestio, quod quaedam calamitas sit non cognitam repudiari. deinde conclusio eiusdem causae **4** ITA POPVLVS STVDIO STVPIDVS IN **5** FVNAMBULO ANIMVM OCCVPARAT. — **5** NVNC HAEC PLANE EST PRO NOVA ergo si antea nullum otium huius agenda 15 fuit, tamquam noua redit. — **6** ET IS QVI SCRIPSIT HANC OB EAM REM NOLVIT ITERVM REFERRE VT ITERVM POSSIT VENDERE ne obiceretur 'cur <non> eadem repetita actio est post funambulū, si propter funambulū uidetur exclusa?', adiecta causa est 'quoniam Terentius referri eam noluit, 20 ut possit iterum uendere'. — **8** ALIAS COGNOSTIS EIVS QVAESO HANC COGNOSCITE optime admonuit, ut de praeteritis poetam probatum doceret, quo facilius posset scire populus et hanc eius comoediam posse similiter comprobari.

II.

9 **1** ORATOR AD VOS VENIO ORNATV PROLOGI SINITE 25 EXORATOR SIM alius est hic prologus, <alius> superior, qui

3 est *G*, om. *rell.* | iam om. *BV* || 5 faciendos *add. Faern.* | auctores α || 6 conquestione *Schopen* || 10 nunc dicit *BV* | et sic — 12 cognitam om. *BV* || 11 noua *add. Schopen* | est post questio (*sic*) *G*, om. *AF* || 12 repudiare α || 13 studio populus α || 15 otium *Schopen*: initium *codd.* || 16 *is*] hic α || 17 posset α || 18 non *Faern.*, qui eadem (eodem α) om. || 20 est] et *F* α | referre *B edd.* || 21 cognoscitis α || 23 pdatum *P*, datum *BV* || 24 comoediam eius *AG* | comparari *codd.*, *corr. Schopen* || 25 ueniam α || 26 alius *add. W.*

fuit superioris exclusionis; hic uero propter eam exclusionem <est>, quae facta est tumultu conuenientis populi propter
10 spectandos gladiatores. — **2** SINITE EXORATOR SIM sinite,
11 inquit, hoc quod oro impetrem. — **3** QVO IVRE SVM VSVS
ADVLESCENTIOR hic prologus dicitur ab Ambiuio Turpione, 5
qui iam senex fuerat in Heautontimorumenno (*prol.* 43). petit
ergo, uti pari modo utatur senex beniuolentia populi, qua
12 et adulescens. — **4** NOVAS QVI EXACTAS FECI VT INVETE-
RASCERENT qui labore meo nouas comoedias exclusas ad
14 populi aures reuocaui et ueteres esse feci. — **6** QVAS PRI- 10
MVM CAECILI DIDICI NOVAS comoediarum scriptor Caecilius
fuit. ergo Ambiuus laboris sui exemplum profert de altero
auctore, qui populo placuerit, et ostendit populi quodam-
modo rem et scaenae dubiam fortunam esse, ubi comoedia
17 aliquotiens excludatur. — **9** SPE INCERTA CERTVM MIHI 15
LABOREM SVSTVLI hic se commendat, quo facilius impetret
quod desiderat: 'laborem certissimum sustuli, cum ad
20 placendum spes esset incerta'. — **12** VBI SVNT COGNITAE
PLACITAE SVNT uides a simili quemadmodum hic argumen-
tum ad coniecturam fecerit, siquidem 'illae Caecilii comoe- 20
diae, quae exclusae sunt, quia ante erant incognitae,
posteaquam meo labore cognitae sunt, placere coeperunt:
ergo et istae placebunt sine dubio, si cognoscentur'. —
29 **21** QVAM MIHI PER SILENTIVM NVMQVAM AGERE LICITVM EST
hic iam comparatione a simili ducta et terminata ad pri- 25
mam quaestionem reddit docetque, quod sit frequenter ex-
clusus non suo uitio neque iudicio de comoedia. petit
igitur, audientiam ut populus praebeat, et ponit hic ipsam
duplicem exclusionis causam. nam primam sic collocat
33 **25** CVM PRIMVM EAM AGERE COEPI PVGILVM GLORIA FVNAM- 30
BVLI EODEM ACCESSIT EXSPECTATIO; deinde actionem alte-

2 est *add. W.* | quae facta est *om. BV* | est *om. P* || 3 <siem
uel> *sim codd.* || 4 hoc *om. α* || 6 <qui est> in *AG α*; *fort.* ut
est in || 7 qua] quia *A*, q' *G* || 8 et *om. G* || 9 <uel> qui *A* ||
10 aures populi *AG* || 14 et *om. G* | fortunam *om. AG* | ubi *W.*:
uti *codd.* || 20 ad] et *α* || 23 si] cum *B*, *om. PV* | cognoscantur
β *P*, -untur *V* || 25 ducta *P*, dicta *rell.*

- 37 ram sic memorat **29** VETERE IN NOVA COEPI VTI CONSVETVDINE IN EXPERIENDO VT ESSEM REFERO DENO hoc est ut iterum temptarem. deinde adiecit, quod utile fuerat
- 39 ad comoediae iudicium **31** PRIMO ACTV PLACEO. supponit causam, cur exclusus est CVM INTEREA RV MOR VENIT DATVM 5 IRI GLADIATORES POPVLVS CONVOLAT TVMVLTVANTVR CLAMANT PVGNANT DE LOCO. declarata causa redit ad officium
- 43 prologi petens audientiam. — **35** NVNC TVRBA NON EST OTIVM ET SILENTIVM EST sublatae sunt causae, quibus sum frequenter exclusus: ad audiendum operam date. — 10
- 44 **36** NOLITE SINERE PER VOS ARTEM MVUSICAM RECIDERE AD PAUCOS date potius operam, ut faueatis comoediam scribentibus, ne ars musica ad paucos reuertatur, si aliquos
- 47 excludatis, ut ne comoediam scribant. — **39** FACITE VT VESTRA AVCTORITAS MEAE AVCTORITATI ADIVTRIX FAVTRIX- 15 QVE SIT uos comoedias cum libenter audire coeperitis, erit studium scriptoribus maximum, unde mea ad agendum crescet auctoritas, siquidem multi per me placebunt. et commendat se, quod numquam pretium statuerit artis suae maximum, ut auarus uideretur, et quod maximum ipsum 20
- 52 quaestum putauerit semper populo placere. — **44** QVI IN TVTELAM MEAM STVDIVM SVVM ET SE IN VESTRAM COMMISIT FIDEM existimatio etenim poetae quodammodo actori com-
- 55 mendata est. — **47** MEA CAUSA CAUSAM ACCIPITE AC DATE SILENTIVM scit se optime meritum esse et quam frequenter 25 populo placuerit, et idcirco et propter se dicit audientiam esse comoediae dandam.

1 commemorat *F* || 2 hoc — temptarem *post* DENO *codd.*; *fort. secl.* || 5 est] sit? || 8 non] nulla *AG* (*recte?*) || 9 EST] et α | <ibi (sibi α *F*)> sublatae *codd.* || 13 <et> si *B* || aliquid α || 14 ut ne] ne *F*, *om.* α || 15 fautrix adiutrixque *Ter.* || 18 crescet *B*, -it *rell.* || 19 statuerit *W.* (*cf.* putauerit): statuit *codd.* || 20 maxime *F* α ; *fort.* ipse *scrib.*, ut e *ol.* fuerit *sser.* || 23 actori *Schopen:* auct- *codd.* || 24 causam <hanc> *AGB* (*recte?*), hanc *F* || 25 optimum meritum *GI*, optimi meriti *PB* || 26 et 2. *om.* *AGB* || 27 <uel> comoediae *FPV* | dandam <uel commodandam> *F*

I.

1.

58 **1** PER POL QVAM PAVCOS REPERIAS MERETRICIBVS
 FIDELES EVENIRE AMATORES SYRA haec scaena, quae prior
 est, in prima parte continet tractatum, an iuste meretrix
 faciat, cum aliquem diligit, in postrema narrationem, si-
 cut in omni comoedia habet, quoniam argumentum in 5
 prologis Terentius nullum tenet: omnes enim eius comoe-
 diae in primis scaenis argumenti plurimam explicant par-
 tem. haec igitur meretrix, quae hic est, longe a fabula
 est constituta, nam aliam meretricem amat Pamphilus;
 uerum ista nunc interponitur, ut ei peregre aduenienti 10
 atque miranti, quod meretricem [†]duceret, narretur quid
 causae fuerit. quae res dum exponitur, argumenti pars
 60 aliqua declaratur. — **3** VEL HIC PAMPHILVS et hic signi-
 ficat, ut (*Verg. Ecl. VIII 69*) ‘carmina uel caelo possunt
 63 deducere lunam’. — **6** ERGO PROPTEREA TE SEDVLO ET 15
 MONEO ET HORTOR NE CVIVSQVAM TE MISEREAT quam mere-
 trix temperata est, lena uero asperior! eius etenim truces
 mores esse plurimum debent, at meretrici blanditiae: aliter
 enim diligi non potest, nisi cum forma blandimenta con-
 65 ueniant. — **8** MVILES hoc est debiles reddas: unde aiunt, 20
 quod claudus sit Vulcanus, inde dictum esse, uti Virgilius
 (*Aen. VIII 724*) posuit, ‘Mulciber’. quamquam illic in-
 telligi potest, quod omnia mulceat et mollia igne faciat. —
 66 **9** EXIMIVM NEMINEM HABEAM exceptum et ab aliis separa-
 71 tum. — **14** INIVRIVM EST ESSE OMNIBVS similem et istam 25
 esse, asperam scilicet et saeuam meretricem, iniurium est.

1 PER *om. G* α || **2** quae prior est *W.*: quae (*om. G*) pri-
 orem *codd.* || **6** tenet] habet *G* | enim *F*, igitur *V*, *om. GP* ||
 10 uenienti *G* || **11** duceret] deseruerit *Schopen*, ulceret *Schoell*,
 meretrice <relicta uxorem> duxerit ille *Zeune* || **12** argumen-
 tum *F* α || **13** declarat *F* α | et hic] e hic (*sser. ciam*) *P*, etiam *V*
 (*sic Don., at cf. Eugr. Eun. III 1, 7*) || **14** ut] uel α, *om. β* ||
 15 ET *om. β* || **16** quam *W.*: atque *codd.*; fort. uide quam || **18** at
 <enim> *FP* || meretricis *F*, -cē *P*, -cem *V* || **21** est ut *G* ||
 22 quamquam] quod *G* | illic et potest *om. G* || **26** scilicet et
W.: scitet (*sciet V*) *codd.*

72 — 15 INIVRIA EST AVTEM VLCISCI ADVERSARIOS defendit et haec partem suam, quod asperam meretricem esse desiderat: dicit enim non amatores esse sed aduersarios ex hoc, quod ad libidinem complendam sine mercede festinant.

2.

76 1 SENEX SI QVAERET ME haec, ut dixi, scaena narra- 5
tionem tenet, in qua coniectura est non esse istas firmis-
simas nuptias et alia intendens, quod et adulescens inlibatam
diu in domo habuit uxorem et a se intactam eo tempore,
quo nuptiae fuerunt: quibus propriis locis argumenta tra-
demus, ut oportet. tamen seruus exiens domo mandat quasi 10
prae sollicitudine se ad portum descendere, ut quaerat
quando Pamphilus ueniat, qui a patre missus est, ut
hereditatem sibi relictam capere possit ab herede. —
80 5 ALIAS VT VTI POSSIM CAUSA HAC INTEGRΑ si te, inquit,
interrogauerit, tunc dicito me isse ad portum; sin uero 15
non interrogauerit, ne dixeris: hoc enim, causa integra
cum fuerit, quod ei dictum non est me isse ad portum,
85 facile alio loco dici poterit. — 10 MINIME EQVIDEM ME
OBLECTAVI QVAE CVM MILITE CORINTHVМ HINC SVM PRO-
FECTA INHVMANISSIMO an oblectatio sit, argumenta finitiua: 20
a conuictu quod 'miles', ab habitu quod 'inhumanissimus',
a loco quod 'hinc profecta' 'ibi', deinde a tempore <quod>
87 'biennium'. — 12 BIENNIVМ IBI PERPETVVM MISERA ILLVM
TVLI conqueritur de inhumanitate amatoris meretrix et,
ut oportet, de rebus et de tempore. — MISERA ILLVM 25

1 autem est *F* || 5 dixi *Westerh.*: dicitur *codd.* || 7 intendens *W.*: inced- *codd.*; inde est *Zeune* || 9 <de> quibus *Zeune* || tradimus *codd.*, corr. *Zeune*; an tractabimus? || 10 oporteret *G* | tamen] iam nunc *Zeune* || 11 prae *Westerh.*: pro *codd.* | descenderet α | ut α , id β || 13 posset *Westerh.* || 15 iisse me *G* || 16 causa — fuerit *post portum transp.*? || 21 a conuictu *F*, actuctu *P*, actu *V*, a coniectura *G* || 23 ibi *om. G* | quod *add. Westerh.* || 24 conqueritur *W.*: quo non queritur *F* α , quoniam queritur *G* | deinde humanitatem amoris α | et *om. G* || 25 miseria (-am *G*) illam *codd.*

quemadmodum (*Cic. divin. in Caec. 3*) 'hoc uno praetore per triennium pertulisse'. et moderate, ut haec pertulisse se
94 dixerit. — **19** NAM ILLIC HAVD LICEBAT NISI PRAEFINITO LOQVI QVAE ILLI PLACEBANT nam apud militem nisi certus
esse sermo non poterat uel in numero uel in qualitate, 5
ut et quantum dicerem praefiniret et quid dicerem. —
98 **23** QVOD EGO NVMQVAM CREDIDI FORE VT ILLE HAC VIVA POSSET ANIMVM INDVCERE VXOREM HABERE hinc proponit, ut
res ad originem narrationis educat, audisse se, quod Pamphilus uxorem duxerit. deinde seruus proponit id ipsum, quod 10
confirmaturus est, sicut supra diximus, per argumenta. —
101 **26** SED FIRMAE HAE VEREOR VT SINT NVPTIAE ITA DI DE-AEQVE FAXINT SI IN REM EST BACCHIDIS faciant hoc quidem
dii deaeque, ut uerae, ut firmae istae nuptiae non sint:
non tamen prodest Bacchidi propterea, quoniam aliam 15
105 fortasse Pamphilus ducat uxorem. — **30** NEMPE EA CAUSA NE FIAT PALAM dubitantem seruum uel potius recusantem
narrare optima persuasione meretrix inducit: nam, inquit, ea causa proferre non uis, ne istuc palam fiat, sed audita
nos tacere uolumus et rem gaudii tantummodo in animo 20
108 ostendere. — **33** VT TERGV M EV M IN FIDEM TVAM COMMITTAM numquam ita mihi persuades, ut fidei tuae credam tergum
meum, ut, dum tibi credo, tergo circa plagas periclitari pos-
112 sim. — **37** SI MIHI FIDEM DAS TE TACITVRAM beniuolentiam suam promittit '〈si iuras〉 silentium te praebituram, 25
114 cum dixerō'. — **39** HANC BACCHIDEM AMABAT VT CVM MAXIME TVM PAMPHILVS hic narratio sumitur, quod hoc tempore,
quo uehementer Bacchidem Pamphilus diligebat, pater eum
coepit compellere, ut uxorem duceret. primum exhinc ex-

2 ut *om. G* || 7 hac uiua post inducere *G, om. α* || 9 rem et reducat *Zeune (recte?)* | pamphilam *Fα* || 10 uxorem *om. α* | id *Westerh.*: ad *codd.* || 14 uerae] uereor *Westerh.* | ut 2.] et *V* || 16 ducet *V (recte?)* || 17 uel *W.*: nihil *Fα*, et *G* || 18 nam *W.*: cenam *Fα*, namque *G* || 19 ea] hac *G, om. rel.* || 20 tacemus (*taceamus α*) uolumus nam rem *Fα* || 23 tergo *W.*: ergo *P*, ego *FV*, tergum meum *G* | circa *om. G* || 25 suam] tuam *V*, nam *G* | si iuras *add. Schoell* | rehibituram (*rebit- α*) *Fα* || 27 tvum] cum *GV, om. F* || 29 excusatur *Zeune*: accus- *codd.*

- cusatur adulescens, quod non ipse nuptias petit, sed co-
 actus a patre est, senex cum adhibuerit preces et uerba,
 quod se senem esse diceret, quod illum unicum, eumque
 diceret se praesidium uelle senectuti suae. deinde pro
 adulescente istuc est, <quod> non continuo meretricem de- 5
 120 seruerit, licet a patre cogeretur: nam **45** ILLE INQUIT PRIMO
 SE NEGARE. ad postremum frequenter a patre compulsus
 in hoc promouit, ut deliberaret, non ut consentiret: hoc
 121 enim dixit **46** FECIT ANIMI VT INCERTVS FORET PVDORINE
 123 ANNE AMORI OBSEQVERETVR MAGIS. deinde **48** TVNDENDO 10
 ATQVE ODIO DENIQVE EFFECIT SENEX: uides quemadmodum
 longae uel minae uel persuasiones uoluntatem Pamphilo
 125 tradiderunt: **50** VSQVE ILLVD VISVM EST PAMPHILO NE VTI-
 128 QVAM GRAVE. — **53** IBI DEMVM ITA AEGRE TVLIT VT IPSAM
 BACCHIDEM SI ADESSET CREDO IBI EIVS COMMISERESCERET 15
 ut si praesens Bacchis eo tempore fuisset, quae utique
 laesa fuerat, quae dolebat, ita aegre Pamphilo fuit in his
 nuptiis, uti Bacchis eius misereretur. quemadmodum et Vir-
 gilius illud est (*Aen. XI 259*) 'uel Priamo miseranda manus'.
 136 — **61** NOCTE ILLA PRIMA VIRGINEM NON ATTIGIT affectum 20
 ostendit Pamphili amantis meretricem. sed coniectura hic
 nascitur alia, an ueri simile sit adulescentem cubuisse cum
 uirgine et se ab ea abstinuisse: quam rem exequitur mere-
 138 trix his argumentis **63** QVID AIS CVM VIRGINE VNA ADV-
 LESCENS CVBVERIT PLVS POTVS SE ILLA ABSTINERE VT 25
 POTVERIT NON VERI SIMILE DICIS NEC VERVM ARBITROR.
 hoc soluitur illo argumento, quod meretrix amatores omnes
 habet, cum quibus est. idcirco credit adulescentes uniuersos
 se femineo sexu abstinere non posse. non intelligit
 141 causas alias amoris esse, alias odii. ideo adiecit **66** CREDO 30
 ITA VIDERI TIBI NAM NEMO AD TE VENIT NISI CVPIENS TVI

1 petiit? || 2 cum senex? || 3 dicet α, -it G | eumque]
 quem G || 5 quod non W.: ne *codd.* || 7 ad Zeune: ac GV, at
 FP || 8 deliberet α || 9 pudorin G || 12 persuasionis Fα | uolun-
 tatem W.: uolupt- *codd.* || 13 VSQVE — PAMPHILO G, om. *rell.* ||
 16 bacchidis α; sic et *infra* || 18 et et 19 uel om. G || 22 con-
 cubuisse G || 25 potisse G, potuisse Fα || 26 dicens α || 29 non
 <enim>? | intelligo α || 31 TE om. α

- 148 ILLE INVITVS ILLAM DVXERAT. — 73 SED QVAM DECRE-
VERIM ME NON POSSE DIVTIVS HABERE EAM LVDIBRIO HA-
BERI PARMENO sensus est: sed quam ego decreuerim non
habere uel quam decreuerim me diutius habere non posse,
iniquum est eam ludibrio haberi: quin integram parenti- 5
bus reddam, quae res in hoc mihi inhonesta est, quod
integra redditur, neque illi uirgini est utile; nam mihi
turpe est post nuptias intactam uirginem reddere et in-
commodum uirgini, quia fortasse credi hoc non potest. —
153 78 HOC EGO PROFERRE INCOMMODVM MIHI ESSE ARBITROR 10
ex timore Parmenonis interposuit narrationem: hoc esse
quod fieri non debeat, diu fuisse cum marito uirginem et
158 a Pamphilo non tactam. — 83 SED VT FIT POSTQVAM
HVNC ALIENVM AB SESE VIDET purgauit causam meretricis,
quod asperior facta est, dicendo 'sed ut fit', ut et ipsa 15
consuetudine per omnia effecta sit improba circa amato-
rem suum, cum eum a se uidisset alienum. — 85 NON
160 EDEPOL MIRVM ATQVE EA RES MVLTQ MAXIME DISIVNXIT
ILLVM AB ILLA cum amplius meretrix meretricem defen-
disset, quod improba facta esset amatori, Parmeno contra 20
ostendit stulte factum, siquidem haec ipsa causa est, qua
Pamphilus amator a meretrice distractus sit, posteaquam
intelligit et eam esse meretricem et eam, quae domi fuerat,
uxorem pudicam, modestam, temperantem, uiri iniurias susti-
nentem. — 88 AD EXEMPLVM AMBARVM MORES EARVM EXISTI- 25
MANS reputans et pertractans ambarum mores ad exemplum. —
169 94 PAVLATIM ELAPSVS BACCHIDE quemadmodum (*Verg. Aen.*
170 II 739—40) 'seu lapsa resedit incertum'. — 95 POST-
QVAM PAR INGENIVM NACTVS EST postquam optimum puellae

2 HABERI *om.* *F'α* || 3 sed] et *F'α* || 6 in hoc *W.*: in hec *α*,
ibi hec *F*, *om.* *G* | honesta *F'α* || 8 reddere et *W.*: redderet *α*,
-re *β* || 11 ex timore *β V*, ex amore *P*; ex more *Umpfenb.* ||
13 a *om.* *α* | non <con>tactam *α* | posquam *α* || 15 fiat *F'α* ||
18 consuetudo *F'α* | sit <et> *F'α* | circa] orta *α* || 17 eum a
om. *α* | NON — MIRVM post amatori *codd.*, *transp. W.* || 18 atqui
α (*recte?*) || 23 intelligit *F*, -get *α*, -geret (*om.* et) *G* || 27 elapsus
<est> *G* | <a> bacchide *F* || 29 est <et> *G*

173 ingenium recognouit et par sibi. — 98 EO AMANTEM IN-
 VITVM PAMPHILVM EXTRVDIT PATER 'amantem' nunc scilicet
 176 uxorem, non meretricem, quam iam reliquerat. — 101 QUID
 ADHVC HABENT INFIRMITATIS NVPTIAE opportune quaesiuit
 eo tempore, quo magis nuptiae confirmatae fuerant, siqui- 5
 dem dixit amantem Pamphilum a patre exclusum inuitum:
 180 cuius rei supponitur narratio. — 105 POSTVLATIO NVMQVAM
 postulationes dicuntur litis principia de exordio simulta-
 181 tum. — 106 SI QVANDO AD EAM ACCESSERAT CONFABVLATVM
 FVGERE E CONSPECTV ILICO VIDERE NOLLE cum socrus acce- 10
 dere uellet frequenter ad nurum, illa saepe fugiebat. fuit
 autem causa haec, quod haec puella est quam Pamphilus
 uitiarat aliquando nocte et illi anulum detraxerat, et hanc
 post duos menses duxit uxorem et duobus mensibus nupti-
 arum eam non attigit, post uero cum ea esse coepit. ex 15
 primo compressu grauida facta est puella. hoc igitur me-
 tuens, quod iam grauida esse coepisset, suam praesentiam
 nurus socrui denegabat, ne partus in utero cerneretur. eadem
 discedit ad matrem 'ad rem diuinam', hoc est propter
 sacrificium, et euocata saepius non redit et aegra simu- 20
 latur, et socrus cum ad uisitandum ueniret, admissa non
 est. sed ait haec, ut coniecturis confirmet, quod, si uel
 propter iram uel propter odia puella cum Pamphilo esse
 iam nolit, idcirco infirmae sint nuptiae. nam senex pater
 rure uenit, patrem continuo conuenit Philumena, et quid 25
 egerint nescire se seruus dicit. ita usque ad postremum
 conclusa narratio est et probatum, quod infirmae sint
 nuptiae.

2 amanti *F*α | tunc *G* | scilicet *Westerh.*: sed (*om. G*)
codd. (recte?) || 6 dixi α || 8 postulationes <uel (*om. G*) expostu-
 lationes> β | de *om. F* | exordia *FP* | simulatum α, -lacionum
F || 10 E] a *F*, *om. α* || 12 quod] quae α, *om. F* || 13 et *om. G* |
 detraxerit *V*, -xit β *P* || 15 tetigit *G* || 19 discedit *Westerh.*:
 descendit *codd.* || 22 sed] *V G* | ait *W.*: ita *codd.* | quod si *G*,
 quasi *F*, quae si α || 24 nolet *FP*, nollet *GV*, *corr. W.* | sunt
G || 27 conclusa narratio] conclusio *V* | est *om. G* | sunt *G*

II.

1.

198 **1** PRO DEVM ATQVE HOMINVM FIDEM QVOD HOC GENVS
 EST QVAE HAEC EST CONIVRATIO haec scaena locum com-
 munem tenet in socrum, qui diuiditur his partibus: a sexu
 199 — hoc enim dixit **2** VT OMNES MVLIERES EADEM AEQVE
 STVDEANT NOLINTQVE OMNIA —, deinde et ab eo, quod 5
 socrus, tertio ab eo quod Sostrata est. nam ab eo quod
 201 socrus sic adiunxit **4** ITAQVE ADEO VNO ANIMO OMNES
 SOCRVS ODERVNT NVRVVS, ab eo quod Sostrata est IN EO-
 DEMQVE OMNES MIHI VIDENTVR LVDO DOCTAE AD MALITIAM
 ET EI LVDO SI VLLVS EST MAGISTRAM HANC ESSE SATIS 10
 CERTO SCIO. sumitur autem in locis communibus, quoniam
 Laches credit nurum, hoc est uxorem Pamphili, propterea
 domo discessisse, quoniam socrus mores non posset susti-
 nere, cum, sicuti supra diximus, partus celandi causa domo
 204 illa discesserit. denique adiungit mulier **7** ME MISERAM 15
 208 QVAE NVNC QVAM OB REM ACCVSER NESCIO. — **11** MEQVE
 ABS TE IMMERITO ESSE ACCVSATAM POSTMODVM RESCISCES
 quoniam praesenti tempore nulla ad senem suspicionis de
 se habitae potest esse purgatio, defensionem de futuris
 temporibus pollicetur, his scilicet, quibus reducturus est 20
 Pamphilus: eius enim aduentu res absolui potest et disces-
 210 sionis causa cognosci. — **13** QVAE ME ET TE ET FAMILIAM
 DEDECORAS FILIO LVCTVM PARAS hic iam specialis accusa-
 tio est ipsius in Sostratam ab his rebus quae secuntur,
 212 hoc est quae in effectu sunt post iurgium. — **15** QVI 25
 ILLVM DECREVERVNT DIGNVM SVOS CVI LIBEROS COMMITTE-
 RENT ecce communi genere 'liberos' posuit, ut <et> femi-

2 est haec α || 3 diuidetur G || 4 ut <et> α || 5 et om. F ||
 7 omnis α || 9 militiam α || 14 sicuti *post* diximus $F\alpha$ || 17 ABS
 TE] absente $F\alpha$ | merito GV | rescisses $F\alpha$, recessisses G || 21 et]
 ex GP || 25 affectu (om. sunt) V | QVI ILLVM om. α || 26 dignum
 decref (decreuerunt P) α || 27 ecce <sunt> F , eite <s> P , eiecta
 est V | liberi F | positi F , -tos α | et add. W .

- 214 nas intelligamus. — 17 TV INQVAM MVLIER tamquam solus
 sexus sufficere possit ad crimen et haec aetas qua mulier
 est. id enim et Virgilius (*Aen. IV 569—70*) ‘uarium et
 218 mutabile semper femina’. — 21 QVIA VT VOS MIHI DOMI
 ERITIS PROINDE EGO ERO FAMA FORIS idcirco diligenter et 5
 caute uestram uitam in urbe commorantium rogo atque
 pertracto, quia, proinde ut uos domi eritis, ita mea opinio
 220 et fama populi celebrabitur sermone. — 23 ET NI ID
 FECISSET MAGIS MIRVM FORET adeo tui mores noti omnibus,
 uti, quod puella iurgio discessit, <minime> mirum sit: mirum 10
 223 magis esset, si inter uos amicitia perseueraret. — 26 AT
 VIDE QVAM INMERITO AEGRITVDO HAEC ORIATVR MIHI SO-
 STRATA ABS TE omnis accusatio concluditur qualitate, quod
 non merito tantam aegritudinem seni fecerit, cum iunxit,
 quod rus discesserit, ut illic habitaret ac seruiret uolupta- 15
 tibus earum quae in urbe morarentur, <ut> tantum sump-
 tus quam uellent haberent, ut otium earum res domestica
 sustineret, ut sibi ipse non parceret contra quam iustum
 esset et aetas similis pati posset. itaque grates iuges de-
 buerant referre, ne aliqua senem tangeret aegritudo. — 20
 228 31 NON MEA OPERA NEQVE POL CVLPA EVENIT quantum
 potest, mulier defendit se, solum hoc testans, quod non
 iurgii uel discessionis ipsa sit causa. hoc facile reuincit
 senex, quod sola fuerit in domo et necessario ad culpam
 sola ipsa sit causa. denique ipsius diligentia et cura esse 25
 debuerant, ne qua aegritudo nasci posset. ita hic senex
 non tam laborat probare crimen quod intendit quam in-
 231 uehitur, quod adiungit 34 CVM PVELLA ANVM SVSCEPISSE

1 intelligant *G* || 2 sexus *Zeune*: senex *codd.* | qua] que
F, quā *P*, qm̄ *V* || 3 enim *om.* *G* | <se (esse *F*)> uarium *Fα*, ser-
 uauit *G* || 4 vt *om.* *α* || 8 sermone celebrabitur *α* | ne *Gα* | is *P*,
 his *V* || 10 minime *add.* *Schopen* || 14 cum iunxit *V*, coni- *rell.* ||
 16 ut *add.* *W.* || 17 quam *W.*: quod (quot *F*, quos *G*) *codd.* |
 uellet *α* | res <que> *α* || 18 quam] quod *G*, que *V* || 19 esset et
 posset *Zeune*: est et potest *codd.* | similes *α*, simul *G* | itaque *W.*:
 utique *codd.* | grate lugis <esse> *α*, gracie magis <esse> *F* | debu-
 erat *codd.*, corr. *W.* || 20 referret *Fα* || 23 uel] et *G* | reuincit
Zeune (cf. ad v. 38): scit *codd.* || 25 solam *βP* || 26 debuerat *G*

INIMICITIAS NON PVDET. ut probaret animum, imitatur
 quod mulier posset dicere, quo magis redderet grauiorem
 accusationem, si illa istuc diceret, quod illius culpa fac-
 233 tum esset iurgium. — 36 NAM DE TE QUIDEM SATIS SCIO
 PECCANDO DETRIMENTI NIHIL FIERI POTEST hoc per ironiam 5
 pronuntiandum 'nam certus sum, quod te peccante nulla
 damna sentimus neque res nostra familiaris ullum patitur
 235 detrimentum'. — 38 QVI SCIS AN EA CAUSA MI VIR ME
 ODISSE ADSIMVLAVERIT VT CVM MATRE PLVS VNA ESSET
 hic causa mutatur, quod illa idcirco forte discesserit, non 10
 quo socrus odium uitare uellet, sed <ut> diutissime cum
 matre moraretur. quod reuincit senex, odio potius factum,
 quod admissa non sit. sed rursus mutat causam, cur ad-
 238 missa non sit, <et> se defendens mulier dicit 41 ENIM LAS-
 SAM OPPIDO ESSE AIEBANT. 'oppido' autem intelligimus 15
 ualde. contra senex rursus inuehitur, quod ipsa potius
 puellae morbus sit et eius mores aegritudinem afferant,
 non quo illa incommodo corporis aliquo laboret. concludit
 inuectionem ad generale nomen socrus, quod nulla sit
 earum, quae filium ducere uelit uxorem, ac, si quam uo- 20
 luerit illa datur quae placita est condicio, ad postremum,
 cum duxerint filii, socrus iterum expellunt foras coniuges
 liberorum.

2.

43 1 ETSI SCIO EGO PHILVMENA MEVM IVS ESSE VT TE
 COGAM QVAE EGO IMPEREM FACERE haec scaena in exordio 25
 quidem allocutionem ad filiam habet patris, quo, cum in
 domo reperisset, cogeret, uti ad Pamphilum domum re-

1 emitatur P, emitt- *GV* || 4 esset *Zeune*: est *codd.* || 6 nun-
 tiandum α || 8 ME *om.* β || 11 sed] q] *G* | ut *add. Karsten* || 13 sed
 rursus *om.* α || 14 et se *Zeune*: sed *codd.* | lassam <eam> β
 (*recte?*) || 15 aiebant esse α || 17 illius *G* | aegritudinis α || 19 at
F α || 20 earum *om.* *G* | quin gnatum uelit ducere uxorem *G*
 (*ex Ter.*) | uellet *F* α , *corr. W.* | ac si qñ uoluerit *F*, et *G* ||
 21 que itt placita est datur condicio *G* | at *GV* || 26 allocutio-
 nem (*cf. Don.*) *W.*: loc- *codd.* | quo *W.*: quod *codd.* || 27 ad
om. G | pamphili *F* α

uerteretur, et tamen ueniam tradentis, quod absente Pamphilo filia reuerti nolit. post habet accusationem et defensionem, quod [†]incidit[†] reus fit iniuriarum senex, quod filiam abduxerit suam marito absente et apud se aegram esse patiat, tamquam curam atque diligentiam in domo 5 coniugis habere non possit. igitur huius accusationis initium tale est 5 PHIDIPPE ETSI SCIO EGO ME MEIS OMNIBVS ADPRIME ESSE OBSEQVENTEM SED NON ADEO VT FACILITAS MEA CORRVMPAT ILLORVM ANIMOS. hoc initio tollitur id, quod fortasse pater diceret 'apud me filiam pietate con- 10 tineo'. denique adiungit 7 QVOD SI TV IDEM FACERES NON consentiendo tantum, ut animos tuorum corrumpas MAGIS IN REM VESTRAM ET NOSTRAM ID ESSET. deinde adiungitur 249 uehemens et generalis accusatio 8 NVNC VIDEO IN ILLARVM POTESTATE ESSE TE et narratio supponitur 9 HERI ADII 15 TE DE FILIA VT VENI ITIDEM INCERTVM ME AMISISTI. deinde 252 argumenta quaestionum cum inuectione 10 HAVD ITA DECET SI PERPETVAM HANC VIS ESSE AFFINITATEM CELARE TE IRAS SI QVID EST PECCATVM A NOBIS PROFER AVT EA REFELLENDQ AVT PVRGANDO VOBIS CORRIGEMVS TE IVDICE 20 IPSO SIN EA EST CAUSA RETINENDI APVD VOS QVIA AEGRA EST TE MIHI INIVRIAM FACERE ARBITROR PHIDIPPE SI METVIS SATIS VT MEAE DOMI CVRETVR DILIGENTER. hoc ut confirmare possit, et iureiurando in se positum monstrat affectum 258 16 AT ITA ME DI BENE AMENT HAVD HOC TIBI CONCEDO 25 ETSI ILLI PATER ES VT TV ILLAM MAGIS SALVAM VELIS QVAM EGO et adiungit 'filii causa'. huius rei purgatio supponitur sic, ut <in> incerto collocetur causa, cur illa discesserit. tamen quod absens Pamphilus sit <et> idcirco

2 nolit Zeune: noluit *codd.* || 3 incidit *G*, inscius *F*, in sic *P*, in sit *V*; idcirco? | fit] sit *G* || 4 se *om.* α || 7 <et> meis *F* α || 10 fortasse *Westerh.*: foras se (esse *F*) *codd.* || 15 te ante esse *F*, ante in *G*, *om.* α | esse potestate *G* | et] in te *corr.* *P* || 19 <aut> si *G* *V* || 23 SATIS et MEAE *om.* *G* | <ne> ut *F*, ut <in> *P* || 24 in se positum] interposito *Schopen* || 25 haut hoc tibi (ibi α) concedo at ita me di bene ament at tibi contendo *G* α || 28 in et 29 et *add.* *W*.

non redeat, ex ea re suspicio datur socrum talem esse,
 quae absente marito nurui sustineri non possit. nam dixit
 265 **23** ILLAM AD VOS REDIRE STVDEO SI FACERE POSSVM VLLO
 267 MODO. — **25** NAM POSTQVAM ATTENDI MAGIS ET VI COEPI
 AGERE VT REDEAT *nam posteaquam attendi, et coepi, inquit,* 5
 271 *operam dare, ut ad uos reuerteretur.* — **29** NON POSSVM
 ADVERSARI MEIS purgat a natura sua, quod tali uitio
 esse confessus est, <ut contra> uoluntatem suorum facere
 272 non possit. — **30** CERTVMNE EST ISTVC *id est: filiam ut*
non remittas, nisi Pamphilus uenerit. 10

3.

274 **1** EDEPOL <NE> NOS SVMVS INIQVE AEQVE OMNES IN-
 VISAE VIRIS PROPTER PAUCAS haec scaena conquestionem
 tenet quod immerito accusatur, quippe cum sibi intenda-
 tur accusatio non ex moribus neque ex propria uita, sed
 <e> communi nomine, quod socrus sit. quae non omnes 15
 malae sunt *et omnes mala opinione laborant plurimum,*
quia quaedam malae sunt. nam cum pauculae inuisae uiris
 sunt propter mores, efficiunt, ut omnes dignae uideantur
 278 malo. — **5** HAVT POL ME QVIDEM similem esse neque sociam.

III.

1.

281 **1** NEMINI EGO PLVRA ACERBA CREDO ESSE EX AMORE 20
 OBLATA QVAM MIHI ueniens Pamphilus peregre cognoscit in
 portu a seruo uxorem suam quam diligebat domo disces-
 sisse. aegre fert, *grauiter ingemescit:* est enim maxima
 cura, quia suspicio est puellam propter matris mores dis-
 ccessisse. habet incertum quid faciat: amat uxorem, sed 25

4 VI COEPI] incepti *F*, coepi (-it *GV*¹) *rell.* || 5 AGERE] CO-
 gere *Ter.* | rediret *F* (= *Ter.*) || 8 ut *add. Westerh.* | contra
 (aduersus *Schoell*) uoluntatem *W.*: uolupt- *codd.* || 11 INIQVE
om. G || 15 e *add. W.* || 16 laborent *codd.* || 17 nam] sed α |
 paucae α || 19 esse *om. F*

obtemperat matri, et pietate illa, haec amore retinetur. ita habet conquestionem calamitatum suarum, quia ex praeterito amore similiter multa sit passus, cum amans meretricem a patre sit coactus ducere uxorem rursusque amans coniugem peregre pulsus sit. nunc ergo peregre reuersus eandem coniugem reperit domo discessisse iurgio nato inter matrem et coniugem, unde magis sic sibi sit, ut aut amorem relinquat aut aduersus pietatem aliquid faciat. explicata conquestione quaerit a seruo, quid sit cur uxor dis-

282 cesserit. — 2 HANCINE EGO VITAM PARSİ PERDERE hanc 10 uitam seruauī, ne penderem? ‘parsī’ enim ab eo est quod est parco. sed si parco significat ueniam do, praeteritum faciet peperci, si parco conseruo, praeteritum

284 parsī faciet. — 4 CUI QVANTO FVERAT PRAESTABILVS melius atque optabilius. — VBI VIS GENTIVM <hoc> est ubi 15

286 cumque. — 6 NAM NOS OMNES QVIBVS EST ALICVNDĒ ALI- QVIS ABIECTVS LABOS OMNE QVOD EST INTEREA TEMPVS PRIVS QVAM ID RESCITVM EST LVCRO EST etenim nos, qui peregre positi sumus, in lucro habemus: hic omnis sensus est, uerum elocutio ardua, nam cum praeposuisset ‘nos omnes’, sub-

20 iunxit ‘in lucro est’, cum utique esse debuerit ‘nobis omnibus’, ut sit integrum ‘nobis <omnibus in lucro est>’. sed hoc locutionis genus antiqui absolutum appellabant, ut Virgilius (*Aen.* X 244—45) ‘crastina lux, mea si non

288 i. d. p., i. R. s. c. a.’ — 8 AC SI CITIVS QVI TE EXPEDIAS 25 HIS AERVVNIS REPERIAS dicit magis prodesse seruus, quod reuersus Pamphilus dominus sit: ex hoc enim fieri potest, ut facile sedare tantam turbam et domum seditione domestica possit absolvere. magis esse ergo commodum, quod reuersus sit, quam si adhuc peregre fuisset: potest enim rem cognoscere, 30 iram explicare, rursus ambas ad gratiam restituere. conso-

1 obtemperet β | pietate — haec] petat illā G | retinet G ||
 4 -que om. G || 5 sit] est G | ergo om. F || 10 hanc uitam] id
 est α || 11 est ab eo α || 13 facit α || 15 hoc add. Westerh. ||
 20 proposuisset FV | subiungit β || 21 in om. β || 22 omnibus
 — est add. W. || 24 ut] et β || 25 At G, om. α || 27 est G |
 ut] ubi β || 28 domestica om. F

latur igitur et dominum et dicit magis commodè prouenisse,
 293 quod reuersus sit. — **13** QUID CONSOLARE ME ille ipso
 medendi genere suscitatus ad uulnera uehementer con-
 queritur et omnia, quae sibi ex amore contigerint, enar-
 rat: priusquam hanc, inquit, uxorem duxi, habebam alibi 5
 animum amori deditum; deinde numquam recusare ausus
 sum, quam mihi obtrudit pater; deinde quantas misérias
 in hac re sumpserit, quod uix se a meretrice separauerit;
 deinde quod, statim ad amorem uxoris se contulit, peregre
 sit exclusus; deinde quod reuersus iurgium repperit inter 10
 matrem et coniugem, unde magis miser sit, quia necessario
 contra alteram facturus est. his conquestionibus mala sua
 exaggerat, ad postremum tamen concludit iram inter eas
 expediri numquam posse, propterea quod grauem causam
 litis suscipiant ex hoc, quod diu iracundia permanere di- 15
 catur. at hoc seruus frangit negans magnam causam
 contigisse, ut longa inter mulieres iracundia perseueret, et
 facit quidem a persona et a simili argumentum captans,
 quod 'pueri inter se pro leuibus noxiis magnas iras
 gerunt' et 'itidem mulieres sunt ut pueri leui sententia'. — 20
 315 **35** TREPIDARI SENTIO ET CURSARI RVRSVM PRORSVM [†]ad ci-
 uitatem cupientis admodum habet et [†]in cognoscendo trepi-
 dationem ex tumultu, qui efficiebatur pro parturiente puella:
 haec enim partu integro iam mouetur, uerum arbitrantur
 non Pamphilum auctorem huius conceptionis et idcirco clam 25
 puellam uolunt parere, ut puer possit exponi. ideo praeter
 parturientis trepidationem et alia est timentis <matris>,
 ne partus deprehendatur. ex hac tamen uoce dolentis in

1 commodum *G* || 3 suscitatus *Schopen*, -tur (-t *V*) *codd.* |
 <et> uehementer α || 4 enarrat <et suas plurimas (innumeras *V*)
 misérias per partes enumerat> α || 10 reperit *vel* repp- *codd.*,
corr. W. || 13 tandem *F* | inter ea (eas *G*) se expediri *codd.* ||
 14 umquam *F* α || 15 suscipiunt *G*, suspicatur *F* || 16 at *W.*:
 ad *codd.* || 18 et a *om.* β || 18 captans (-ari *F*)] comparans
 <mulieres pueris> α || 20 idem *codd.* || 21 ad — et] *fort.* ad con-
 iugem intrare cupiens admodum haeret || 22 admodum *om.* *F* |
 <dehinc> trepidatio α || 24 iam mouetur integro partu α ||
 26 praeter *W.*: propter *codd.* || 27 et] uel *G* | matris *add. W.*

partu adulescens nescio quid suspicatur, *quasi uxorem do-*
 319 *leret uehementer.* ergo interrogat **39** NESCIO QVOD MAGNV
MALVM PROPECTO PARMENO ME CELANT. at ille temperate re-
 320 *spondit, ne eum inuidiae enuntiatione percuteret* **40** VXOREM
inquit PHILVMENAM PAVITARE NESCIO QVID DIXERVNT ID SI 5
FORTE EST NESCIO. at hoc maius esse cognouit adulescens
 323/30 *et interrogauit* **43** QVID MORBI EST. — **50** SI FORTE MOR-
BVS AMPLIOR FACTVS SIT si forte morbus grauior effectus
 332 *fuerit. —* **52** SERVVM ILICO INTRO IISSE DICENT SOSTRATAE
ALIQVID TVLISSE COMMINSCENTVR MALI fingent mendacium 10
 334 *me aliquid mali introtulisse. —* **54** CAPITI ATQVE AETATI
 ILLORVM MORBVS QVI AVCTVS SIET sic in illo maledictum
 concessit, ut omne malum potius recideret in eos, qui
 mentiuntur: 'itaque nolo intro pergere, ne era in crimen
 ueniat, ego uero in magnum malum'. 15

2.

336 **1** NESCIO QVID IAM DVDVM AVDIO HIC TVMVLTVARI
 MISERA haec scaena quasi quandam deliberationem tenet
 ad aegrotam nurum, cum rumor sit, quod grauis morbus
 ingrauescat. deliberat socrus, quae iam semel exclusa est.
 339 denique ipsa propositio **4** NVNC AD EAM VISAM. destructio 20
 ex diuersa parte ITERVM ISTINC EXCLVDERE. pars illa, ut
 340 pergat **5** QVID FAMAM MISERA NON VISAM VXOREM PAM-
 342 PHILI CVM IN PROXIMO HIC SIT AEGRA. dissuasio **7** NON
 VISAS NE MITTAS QVIDEM VISENDI CAUSA QVEMQVAM nec
 aliquem praemittas qui uideat, 'nam qui amat cui odio 25
 est, bis stulte facit, uti laborem inanem capiat et illi
 afferat molestiam.' adiecit maius argumentum, quoniam

3 temperate W.: -to F, -ta (post respondit) G || 4 ne eum
 om. G || 5 QVID om. G || 6 ad hoc maius F, aduc magis G, corr.
 W. || 7 interrogauit W.: -bat codd. | morbus codd. || 10 <me>
 aliquid F | fingent — 15 malum om. V | fingit β || 13 recidet P,
 recedet G, recelet F, corr. W. || 17 quandam quasi Gα || 18 quod]
 quia (iam add. F) Fα || 23 HIC SIT] dixit P, uixit V, sit β (post
 AEGRA G repet. dixit aegram) | aegram α || 25 praetermittas
 FP | QVI AMAT] ille α || 27 maius] magis GV

ingredi non debeat, quod filius, statim quam uenit, ingressus est: 'ea igitur causa introire non debes; etenim, si dolores paululum Philumenae remittant, continuo soli cuncta narrabit, quae causa inter uos iracundiae fuerit, unde exordium lites inceperint'. haec sunt quae ad dis- 5
suasionem pertinebant. egreditur Pamphilus, qui ideo, quod non in morbo puellam, sicut rumor fuerat, uiderit, sed quod parturire eam conspexerit, uehementer commouetur: putat enim non ex suo compressu grauidam par-
357 turire. idem interrogatus a matre 22 QUID MORBI EST 10
consensum commodat ad quod illa uoluerit, ne prodat ueritatem. deinde et Parmenonem efficit discedere, ne uicinus uocem parturientis audiat. postremo remanet solus ac secum deliberat quod rogatus <est>, utrum taceat neque indicet partum an aequo animo ferat tantam iniuriam et 15
reducat uxorem.

3.

361 1 NEQVEO MEARVM RERVM INITIVM VLLVM INVENIRE IDONEVM conquestio est, quod de amore multa sit passus, quod multa uiderit, multa audierit, simul cum partitione, cum dixit
363 3 PARTIM QVAE PERSPEXI HIS OCVLIS PARTIM QVAE ACCEPI 20
AVRIBVS. hoc totum in principio est. subiungitur narratio
365 5 NAM MODO ME INTRO VT CORRIPI. quod accepit auribus, illud est, quod, ubi eum ante perspexere ancillae, omnes simul exclamauere 'uenit'; quod perspexit, illud est, quod uultum earum continuo inmutari uidit: haec enim argumenta pro- 25

1 quod *W.*: quo *codd.* | quam *W.*: qñ *F*, quod α , ut *G* ||
3 remittent *Westerh.* (*recte?*) || 4 narrabat α || 5 litis inceperit *G*,
prob. Schopen || 6 ideo] id *F*, his α || 8 <unde (et inde α)>
uehementer *F* α || 12 caritatem β || 14 est *add. W.* | neque]
aut *G* || 15 indicet <ei> α || 16 reducat *Westerh.*: ducat *codd.* ||
19 multa 2.] et *G* || 22 ut ante intro me *F*, om. *rell.* | accepi
 β *I*, accipi/// *P* || 23 perspexerit *P*¹ *V* || 24 perspexit *F*, pars
exit (exiit *G*) *rell.* || 25 uidet α | haec *Westerh.*: hic *codd.*

ficiunt ad id, quod partus celabatur, quod introueniens
 parturientem uidit, deinde quod uox parturientis prodidit
 375 uitium: <et>enim dixit **15** NEQVE VOCE ALIA AC RES MONE-
 379 BAT IPSA POTERAT CONQVERI. — **19** PROPECTO HOC EST SIC
 VT <PVTO ut> oportuit, omnem narrationem calamitatum 5
 suarum sententia conclusit, uti sic res semper sit: 'quemad-
 modum fortuna tradiderit' inquit 'nos aut magni aut hu-
 382 miles sumus'. — **22** O MI PAMPHILE ABS TE QVAM OB REM
 HAEC ABIERIT CAVSAM VIDES persuasio est illa, unde de-
 liberat Pamphilus, an taceat tantum et celet partum aut, 10
 si uoluerit, eam uxorem <re>ducat donata iniuria. confessio
 383 ipsa criminis ueniali statu constat, cum dixit **23** VITIVM
 EST OBLATVM VIRGINI OLIM AB NESICIO QVO IMPROBO. deinde
 preces omnes adhibentur <ad> illa duo, quae supra posui,
 386 conficienda **26** QVAEQVE FORS FORTVNA EST INQVIT NOBIS 15
 QVAE TE HODIE OPTVLIT PER EAM TE OBSECRAMVS AMBAE.
 387 illud, ut taceat, petit **27** VTI ADVERSA EIVS PER TE TECTA
 TACITAQVE APVD OMNES SIENT. ut si uelit reducat, sic
 391 petitur **31** CETERVM DE REDVCENDA ID FACIAS QVOD IN
 REM SIT TVAM. hoc uoluntati dimittitur; illud, <quod> 20
 392 oratus <est>, an fieri possit sic docetur **32** PARTVRIRE
 EAM NEC GRAVIDAM ESSE EX TE SOLVS CONSCIVS ES. et
 395 an pater ignorare possit, sic adiungitur **35** NVNC SI POTIS
 EST PAMPHILE MAXIME VOLO DOQVE OPERAM VTI CVM AD-
 VENIT PARTVS CLAM SIT PATREM ATQVE ADEO OMNES SED 25
 SI HOC FIERI NON POTEST DICAM ABORTVM ESSE. neque
 hoc suspectum alicui esse poterit, cum septimo mense
 abortus proueniret. sed ne nato puero inhonestum fiat,

2 prodit α || etenim *W.*; cum *Westerh.* || 4 sic est *Ter.* ||
 5 PVTO ut *suppl. Schoell* || 6 sit <ut> α || 7 nos autem β || 8 su-
 mus] *simus Zeune* || 11 <ut> eam *codd., corr. W.* | reducat *W.* ||
 12 uenialis *G* α | statu *GP* | continet *G* || 14 ad *add. W.* ||
 15 efficienda *G* | fortuna<ta> α | EST *om. F* α || 20 uoluntati *F*,
 uolupt- *rell.* | remittitur *Zeune* | quod et 21 est *add. Zeune* ||
 21 orans et diceret *G* || 22 NEC] et α | es *sser. P¹, om. G* |
 et *W.*: sed *codd.* || 23 potis es *F*, potest istam α || 26 hoc]
 id *Ter.* | potest <quin sentiant> *Ter.* || 28 prouenire *F* α ; pro-
 uenerit?

quod Pamphili filius diceretur, adiecit ab utili et ab honesto
 400 **40** CONTINVO EXPONETVR HIC TIBI NIHIL ERIT QVICQVAM
 INCOMMODI. deinde conclusum est ad misericordiam captan-
 401 dam **41** ET ILLI MISERAE, quod concesserit scilicet, ut
 403 taceat tantum: **43** NAM DE REDVCENDA ID VERO NE VTI- 5
 QVAM HONESTVM ESSE ARBITROR. uerum amore multum
 aestuans ingemiscit, quod necessitate separaretur. quam-
 quam dat sibi consolationem: non didicit ab amata dis-
 cedere, ut ante exclusa meretrice discessit.

4.

415 **1** AIN TV TIBI HOC INCOMMODVM EVENISSE ITER haec 10
 scaena interrogationes et breues expositiones continet, quem-
 422 admodum nauigauerint. — **8** CVM INTEREA SEMPER MOR-
 TEM EXSPECTABAM MISER grauior semper poena est ex-
 spectare quam pati, ut (*Verg. Aen. VI 614*) 'inclusi poenam
 434 expectant'. — **20** PERII VOVISSE HVNC DICAM SI SALVVS 15
 DOMVM REDISSET VMQVAM VT ME AMBVLANDO RVMPERET
 quae consuetudo est in mari: nam cum periclitantur, plu-
 rimi aliquod uotum promittunt, si salui terram uiderint. —
 440/42 **26** CAESIVS oculis tortis paululum. — **28** VSQVE AD VESPE-
 447 RVN usque ad noctem. — **33** QVOD POTERO FACIAM TAMEN 20
 VT PIETATEM COLAM deliberatio illa nunc breuiter <re>peti-
 tur, an partum celet an <re>ducat uxorem. uerum tantum
 consentit, ut celet, non uult autem reducere, quia adhuc
 credit puellam idcirco discessisse, quod iurgium cum matre
 suscepit: hoc enim dixit 'quod potero, faciam, tamen 25
 ut pietatem colam'.

2 exponitur $G\alpha$ || 7 ingemiscit β || 9 exclusam meretricem
 $G\alpha$ || 11 et] sed α || 12 nauigauerint W .: -runt *codd.* || 16 rupe-
 rit (rūp- P) $F\alpha$ || 18 promittant $F\alpha$ || 19 cesis FP , cēcis V |
 paululum *om.* G | <maneam> usque G || 21 repetitur *Zeune* ||
 22 reducat W .

5.

451 **1** DIXITIN DVDVM ILLAM DIXISSE EXSPECTARE FILIVM
 haec scaena parentum continet uerba, quemadmodum co-
 gant Pamphilum reducere uxorem. simplex hic oratio est:
 supra (II 2, 26—27) Phidippus dixerat ‘sancte adiurat
 non posse Pamphilo absente perdurare’, hic positum ‘dix- 5
 454 tin dudum illam dixisse exspectare filium?’ — **4** CERTVM
 OBFIRMARE EST VIAM ME QVAM DECREVI PERSEQVI ut ta-
 461 ceam, non ut reducam. — **11** VIXIT DVM VIXIT BENE ordo:
 466 bene uixit, dum uixit. — **16** HERI PHILVMENAM AD SE
 ACCERSI HIC IVSSIT quasi nescientis causas hoc mendacium 10
 fingitur, quod pater Philumenam heri ad se uocauerit.
 468 denique continuo Pamphilus **18** OMNEM REM SCIO VT SIT
 GESTA ADVENIENS AVDIVI. hoc sumit exordium, cur non
 reducat. commendat personam suam, quod semper fideli
 animo circa illam uixerit, et non sua causa fieri discidium, 15
 sed quod indignam se deputat matri eius, cuius mores
 debeat tolerare, cum neque aliter gratia ulla inter eas
 componi possit. purgat se, quod pietati seruiens nolit re-
 485 ducere uxorem. — **35** QVIBVS IRIS INPVLVS NVNC IN ILLAM
 INIQVVS SIM qua iracundia motus iniquus sim circa uxorem, 20
 quae quod uolui promerita est et quod nolui numquam
 fecit? rursus concludit, quod necessitate ab ea separetur,
 497 quo matris commodis obtemperet. — **47** DIXIN PHIDIPPE
 HANC REM AEGRE LATVRVM ESSE EVM sic enim supra
 (II 2, 19—20) dixerat ‘non clam me est quam laturus sit 25
 502 aegre, hoc si rescierit’. — **52** RENVMERET DOTEM HVC
 513 hoc est mihi. ‘dos’ quae pecunia dabatur. — **63** PORTO

1 dixisti *GV* || **2** cogant *Zeune*: -unt *codd.* || **5** hic positum
W. (*duce Westerh.*): inpositum *Fα*, *om. G* | dixisti *codd.* ||
7 tactam *GP*, actam *V* || **8** ut *om. β V* || **11** nesciens *G*, -enti
F | fingit *G* || **12** VT *om. α* || **15** non] nunc *Gα* || **16** putat *G* ||
18 nolit *Westerh.*: noluit *codd.* | <sic> purgat? || **19** IN *om. Gα* |
 illi *G* || **20** quia *Gα* || **21** uolui <illa> *codd.*, *corr. Westerh.* | nolui]
 uolui *Gα* || **22** rursus *W.*: et uersus *codd.* || **23** quo *W.*: quod
codd. || **25** non *om. Fα* | <hoc> laturus *Fα* | quam esse eum
 grauiter laturum credam *Ter.* || **26** HVC *om. PG* | est mihi
Westerh.: esse nihil *codd.* || **27** quae <nuptae> *Schoell*

HOC IVRGIVM AD VXOREM putat enim eius causa puellam discessisse.

IV.

1.

516 **1** PERII QVO ME VERTAM ingressus Phidippus puellae
 pater inuenit filiam parturientem. primum adulterii crimen
 intendit, sed hoc breuiter frangit, quia ex illo peperit, 5
 cui nuptum data est. post intendit crimen iniuriarum, quod
 partum celare uoluerit. egressa igitur mulier quaerit con-
 silium, quemadmodum respondeat, quod pater cognouerit
 519 partum; et consilium utique ad hoc quaerit **4** ID QVA
 CAUSA CLAM ME HABVISSE DICAM NON EDEPOL SCIO. accu- 10
 524 satio illa **9** VIR EGO TVVS SIM. deinde prima propositio
 527/28 criminis **12** PEPERIT FILIA EX QVO, cuius solutio **13** EX
 QVO CENSES NISI EX ILLO CUI DATA EST NVPTVM. qua re
 530 soluta intenditur **15** QVAM OB REM TANTOPERE NOS CELARE
 VOLVERIS PARTVM PRAESERTIM CVM ET RECTE ET TEMPORE 15
 536 PEPERERIT. et inuectio in eam **21** SED NVNC MIHI IN MEN-
 TEM VENIT EX HAC RE QVOD LOCUTA ES OLIM CVM ILLVM
 GENERVM CEPIMVS. suspicatur autem, quod aegre mater
 puellae ferat Pamphilum amare meretricem et ex hac
 540 causa partum celare uoluerit. ideo dicit **25** QVAMVIS CAV- 20
 SAM HVNC SVSPICARI QVAM IPSAM VERAM MAVOLO. tunc,
 quasi haec uera causa sit, reddit rationem, non esse in-
 iuriam grauem a Pamphilo, quod amat meretricem, quo-
 niam hoc uitium omnibus adulescentibus uidetur innatum.
 547 qua re inuenta mulier aliquid defensionis apponit **32** ADEON 25
 ME ESSE PERVICACEM CENSES CUI MATER SIEM adeo per-

3 perii <quid agam> *F* (*Ter.*) | quo me euortam (*ex uor-*
tam?) α || 5 periit α || 8 quo *G* α || 9 utique *om.* *G* || 10 accusatio
 illa *F*, *om. rell.* || 13 CENSES *om.* *G* α || 14 tanto opere α (*recte?*)
 <omnes> nos *Ter.* || 15 tempore <suo> *F* (*Ter.*) || 16 peperit
G α || 19 <hanc> meretricem amare *G*, <hanc (ha *P*)> mer-
 (am- *om.*) α | et *om.* *F* α | ex *om.* *G* || 21 hanc α | malo *F*, uolo
rell. || 25 adeomne (*ESSE om.*) α || 26 sim *FV*, (*ex sit-corr.*) *P*

uicacem' perseuerantem in malo circa eam, cui mater sim, ut hoc animo me esse credas, si modo hoc matrimonium ex utilitate nostra esse potuisset. uerum ostendit hac causa se commoueri, quam senex sit suspicatus. at ille rursus purgat, quod amicam habet Pamphilus, et ferendum esse, 5 si modeste fecit, ut ad eam pergeret: immo magis displiceret, si se ab amica separaret cito, neque idoneus gener esset, apud quem uilis fuerat consuetudo. memor mulier precum suarum marito mandat, ut ad Pamphilum pergat et quaerat, an uelit reducere uxorem: si uelit, reddat, si 10 567 nolit, quod recte hoc fecerit. — 52 NAM VT HIC LATVRVS HOC SIT IPSAM REM SI RESCIVERIT <NON EDEPOL CLAM ME EST> non me praeterit, quemadmodum laturus sit, etsi 568 uerum sit id, quod ex adulterio <con>ceperit: nam 53 CVM HOC QVOD LEVE EST quod celabamus partum TAM IRACVNDIO 15 571 ANIMO TVLIT. — 56 SI PVERVM VT TOLLAM COGIT *scit Pamphilo promississe, ut puer exponeretur: aegre fert hoc, ne tollatur puer.* quod grauiter ferens <ueretur, ne> Pamphilus 575 hanc rem celare non possit: concludit enim 60 SIMVL VEREOR PAMPHILVM NE ORATA NOSTRA NEQVEAT DIUTIVS CELARE CVM 20 SCIET ALIENVM PVERVM TOLLI PRO SVO.

2.

577 1 NON CLAM ME EST GNATE ME TIBI SVSPECTAM mater Sostrata comperit Pamphilum idcirco nolle reducere uxorem, quod uellet matris iniurias uindicare: credebat enim iurgio matris puellam discessisse. et hoc igitur proprie agit 25 mater, uti rus ipsa discedat, si propter praesentiam suam uxor redire non uult. sed est alia causa Pamphilo, quae repugnat: ille enim propterea non reducit, quia parere

3 uerum W.: uirum (-ro G) *codd.* || 7 separet Gα | genere et *codd.*, *corr. Schopen* || 12 NON — EST *suppl. W.* || 13 siet si uerum (-ro G) β || 14 conceperit *Westerh.* || 16 tulerit *codd.* | coegit *codd.* | pamphilum F' || 18 ferens] feret (fert G) is β | ueretur ne *add. W.* || 19 hanc rem W.: hominem *codd.*; omnem rem *Schoell* || 20 orata] ob dicta G || 21 PVERVM *om. F* || 22 EST] esse α || 23 noli α || 24 credat α || 25 proprie agit *Westerh.*: proprietate (utitur *post mater add. F*) *codd.* || 26 suam *om. G* α || 27 est G, cum *rell.*

puellam uidit et suspicatur ex alio; sed hoc celat. hic ergo in hac scaena iustitiae tractatus est, ac per qualitatem negotialem ab eo quod fieri deceat amplius purgat se, nulla sua culpa factum, uti uxor domo discederet uel odium sui caperet. hoc per coniecturam tangitur. et quo- 5
579 niam filii res est quam dolet, iusiurandum ponit **3** ITA ME DI BENE AMENT ITAQVE OBTINGANT EX TE QVAE EXOPTO MIHI VT NVMQVAM SCIENS COMMERVI MERITO VT CAPERET ILLA ODIVM MEI. qualitatis autem negotialis tractatus ille
583 est **7** NVNC TIBI ME CERTVM EST CONTRA GRATIAM REFERRE 10 VT APVD ME PRAEMIVM ESSE POSITVM PIETATI SCIAS. et quoniam ueluti uicem deliberantis tenet, quicquid de possibili suspectat, ponit ab utili **9** HOC ET VOBIS ET MEAE FAMAE COMMODVM ARBITROR. quod quidem et in honesto collocat, siquidem famae dixit commodum. repugnat filius 15
585 contra ab utili et dicit 'quid? tu rus habitatum migras?' parum est enim migrare rus ex urbe, <idcirco> adiecit 'habitatum': 'ut illic tu sis perpetuo'. rursus ab honesto
590 est hic, quod famae opinio sit futura **14** VT QVI NOBIS inquit MATER MALE DICTVM VELIT MEA PERTINACIA DICAT ESSE 20
592 FACTVM HAVT TVA MODESTIA. concludit ab utili **16** TVAS AMICAS ET COGNATAS TE DESERERE NOLO. sed hoc frangit illa dicens iam senectutem suam ista contemnere, quod satis harum rerum uoluptate perfuncta sit, <et> *curam suam sibi esse memorat. ne senectus sua ab aliquibus accusetur.* 25
597 — **21** HIC VIDEO ME ESSE INVISAM IMMERITO et hic tetigit quod supra dictum est per coniecturam, quod inmerito ipsa
600 <inuisa> sit. — **24** QVOD MALE AVDIT MVLIERVVM Graeca

1 suspicatur *Westerh.*: -tus *codd.* || 4 domo *Westerh.*: -mi *codd.* || 5 tangit *G* | quoniam <me di> *codd.*, cf. *infra* || 6 filii — iusiurandum *W.*: filiū res ē ualet (habet *G*) iusiurandum quod *codd.* || 9 tractus α || 11 pietatis *F* α || 13 ET VOBIS post 14 ARBITROR *G* α | MEAE FAMAE] me α, ⁱm *G* || 16 inutili (et *om.*) β | quid *Zeune*: quod (*om. G*) *codd.* | habitū α, *om. G* || 17 idcirco *add. W.* || 18 tu *om.* α || 19 VT *om. F* || 20 inquit *om. G* | ESSE *om. F* || 22 deserere <et festos dies mea causa> nolo *Ter.* || 23 istam *G* α || 24 et *add. W.* | suam *om. F* || 25 commemorat *F* || 27 per *om. F* α; at cf. l. 4 || 28 inuisa *add. W.*

locutione positum 'male audit mulierum': †Meusoscomnos.

- 602 — **26** OBSECO MI PAMPHILE NON TVTE INCOMMODAM REM
 quoniam uidit actu suo filium esse persuasum, ut rus
 discedat, et animaduertit aegre ferre discessum suum, ueluti
 consolationem adhibet, ut aequo animo ferat quamcumque 5
 604 fortunam. — **28** SI CETERA ITA SVNT VT VIS hoc est: si
 puella moribus integris uiuit, sicuti ego arbitror.

3.

- 607 **1** QVEM CVM ISTOC SERMONEM HABVERIS PROCVL HIC
 STANS ACCEPI VXOR pater Pamphili non longe positus au-
 diuit quod uxor loquebatur. impellit amplius, ut istuc 10
 consilium perseueret, ut deliberatio tota tollatur *et mater*
rus discedat. sapientis est enim id nunc facere, quod si
praetermissum fuerit, id aliquando fortasse faciendum est. —
 610 **4** FORS FVAT POL si tantum Fortuna aequae faueat. —
 IBI EGO TE ET TV ME FERES iam mores nouimus nostros: 15
 611 aequo animo nos possumus sustinere. — **5** SPERO ECASTOR
 bene memor senis mulier non confirmauit, sed 'spero' in-
 616 quit. — **10** EX VSV QVOD EST ID PERSEQVAR coactus Pam-
 philus causam dicere, cur nollet reducere uxorem, reuocat
 uerba, ut possit quod rogatus est conticescere*: 'id ergo 20
exequar, quod ex usu est; quod necesse est, hoc eloquar'.
 deinde fingit causam ideo se nolle reducere, uti concordēs
 618 ambas faciat. — **12** NESCIAS VERVM ID TVA RE FERT NIHIL
 VTRVM ILLAE FECERINT quid illae egerint inter se, curare
 non debes. *mox si mater mecum hinc rus discedat et per-* 25
seueret in sententia, persuasum est, quod adulescentulis
odiosa semper senectus est parentum.

α*[20] EX VSV id est ex utilitate.

1 Meusoscomnos G, maiusfortonio F, om. α; ἀκούω κακῶς? ||
 3 filio G | ut rus Schopen: utrum (ut G) codd. || 8 CVM ISTOC
 istic α || 13 est om. F || 20 ut Zeune: ne codd. || 22 dein Fα ||
 23 nescias <nequeas> G; cf. Ter. codd. DEF || 25 debes Westerh.:
 -et codd. | perseuerat Fα || 26 persuasurus (om. est) α || 27 est
 ante semper α

4.

- 623 **1** TIBI QVOQUE EDEPOL SVM IRATVS PHILVMENA haec
scaena continet excusationem, cur nollet uxorem <re>ducere,
et remouet causam in matrem, ut remotiua sit qualitas:
iustum est enim non reducere, quoniam matris commodis
seruit. uerum et illud proditur, quod puella peperit: se- 5
nex enim puellae pater indicat filium natum et adiungit
- 631 **9** NVLLAM DE HIS REBVS CVLPAM COMMERVIT TVA. ait
igitur causam senex, ut reducatur uxor, primo his uerbis
- 635 **13** EGO PAMPHILE ESSE INTER NOS SI FIERI POTEST AFFINI-
TATEM HANC SANE PERPETVAM VOLO; secundo ut, si nolit re- 10
ducere, puerum accipiat **15** SIN EST VT ALITER TVA SIT
- 645 SENTENTIA ACCIPIAS PVERVM. — **23** NEQVEO SATIS QVAM HOC
MIHI VIDETVR FACTVM PRAVE PROLOQVI non possum satis
loqui, quam satis hoc prave uidetur factum. inuento puero,
quod remedium fuerat Pamphilo in calamitate, sumit con- 15
siliu omnino resistendum esse, ut non reducat uxorem.
quare ponit excusationem illam, quam supra dixi. —
- 655 **33** PATER SI ILLA EX ME LIBEROS VELLE SIBI AVT SE
ESSE MECVM NVPTAM SATIS CERTO SCIO NON CLAM ME HABERET
QVAE CELASSE INTELLEGO finguntur hae causae, quod illa 20
multum [†]mecum[†] laborauerit, et cum alienum animum eius
uideat, amantis affectum negat se debere reuocare. —
- 660 **38** MATER QVOD SVASIT SVA ADVLESCENS MVLIER FECIT pur-
gat pater Pamphili puellam ueniali statu, quod coacta
fecerit, ut discederet de domo et celaret partum, uel quod 25
mater suaserit uel quod imprudentia aetatis hoc admisierit:
663 'adulescens mulier fecit'. — **41** AN QVIA NON DELINQVUNT
VIRI unde credis mulierem nullam esse in peccato? an
suspicio tibi integra est mulieris, quia uiri non peccant?
- 666 — **44** VXOR QVID FACIAT IN MANV NON EST MEA ut oportet 30

2 reducere W. || 6 filium] puerum α | et] neque F'α ||
7 ullam α || 8 senex causam α | primo uxor codd., transp. W. ||
10 nolis ... accipias G || 14 satis secl. Schoell, fort. recte || 16 ut
om. G || 17 dixi W.: -it codd. || 21 multa G | mecum] cum
moecho Schoell | ei G || 22 amantis affectum (-tu F)] ob hoc α ||
23 SVA om. G || 25 uel] et F' || 27 diligunt α || 30 quod facit G

tuit, senex pater puellae de se fidem promisit integram
 'quid uxor peccet aut faciat, in manu mea non est, quan-
 tum ad me pertinet: in neutra re uobis difficultas a me
 670 crit'. — 48 QVEM IPSE NEGLEXIT PATER EGO ALAM prospicit
 cogi se Pamphilus, ut puerum tollat. hanc reperit causam, 5
 quod puerum ipsa mater neglexerit ex eo, quod celare par-
 672 tum uoluerit. — 50 PRODEMVS QVAESO hic noua suspi-
 cione Pamphili pater ducitur, ut adulescentem credat amare
 meretricem et hac causa nolle <re>ducere uxorem. ideo
 674 adiecit 52 NAM COGIS EA QVAE NOLO VT PRAESENTE HOC 10
 LOQVAR. et est inuectio, per quam coniecturalia argumenta
 colligit, quod hac causa uxorem nollet reducere, quod
 diligit meretricem. scilicet a summo ad imum argumenta
 colligit, quod primum dixit propter matrem nolle <re>ducere
 uxorem, et ea causa sublata est, siquidem promisit illa se 15
 rus discessuram. nunc aliam reperit causam, quod puer
 clam eo natus est. ergo colligit uanas suspiciones. et
 causae quidem mutantur, et esse illam potioem, quod
 amicam meretricem diligit. sed iungitur cum castigatione
 correctio, quod diu permiserat pater amare meretricem. quod 20
 iam credebatur esse correctus, dum uxorem duxerat. deinde
 689 obiurgatio opponitur 67 NVNC ANIMVM RVRSVM AD MERE-
 TRICEM INDVXTI TVVM. sensit, quod adeo uxor discessit de
 domo, nullae cum causae fuerant. nisi quia maritum sen-
 694 serit meretricem diligere et idcirco discesserit. — 72 DABO 25
 IVS IVRANDVM NIHIL ESSE ISTORVM MIHI circumuentus adu-
 lescens argumentis solo iureiurando uult se ipse purgare.
 705 — 83 CVM MIHI SIT IN EA RE ADIVTRIX quae et ipsa
 710 dixerat (III 3, 40) 'continuo puer exponetur'. — 88 NON
 FACILE ISTAE FERVNT numquam mulieres aequo animo ferunt 30

3 neutra in re *F* (*Ter.*) || 4 IPSE] ipsa legit *Eugr.*, cf. *schol.* ||
 9 reducere *W.*; sic et *infra* || 11 per quam *W.*: quamquam *codd.*;
 qua *Westerh.* || 14 quod] nam α | ducere post uxorem α || 16 re-
 perit aliam α | puer — est] partum celauit α || 18 potius α ||
 19 diligit α || 20 promiserat (-it *F*) *codd.*, corr. *W.* || 22 RVRSVM
 om. *G* || 24 senserit *W.*: -rat *codd.* || 27 iuramento se uult α ||
 29 puer non est *Ter.* | exponitur *codd.* || 30 numquam — mari-
 torum] quia mulieres numquam uolunt a maritis nisi se amari α

- 711 amicas maritorum. — 89 PROPTEREA HAEC IRA EST mendacio pater puellae probat et fingit sibi hoc suam uxorem
 717 dixisse. — 95 OREMVS ACCVSEMVS GRAVIVS DENIQVE MINITEMVR persuadet pater Pamphili, senex uti conveniat meretricem ac primo roget accuset, deinde <de> praeterito [uel 5 futuro] minitetur, denique de futuro, ne recipiat Pamphilum.

V.

1.

- 727 1 NON HOC DE NIHILO EST QVOD LACHES NVNC ME CONVENTAM ESSE EXPETIT haec scaena mixta est, nam et controuersiae speciem tenet et deliberatiuae. controuersia in hoc est, quod rea fit iniuriarum ex hoc, quod Pamphilum 10 recipiat, meretrix, posteaquam duxit uxorem. coniecturalis est causa: negat enim factum. sed quoniam argumenta deficiunt, fides efficitur per genera testimonii ac primum per iusiurandum, deinde per fidem tormentorum, nam seruus promittitur in tormenta. quibus rebus cum purgata 15 meretrix fuerit, persuadetur ei, uti ad matrem pergat et hoc idem iusiurandum illis det ac fidem faciat se post uxorem ductam Pamphilum non recepissee. — 3 VIDENDVM EST
 729 NE MINVS PROPTER IRAM IMPETREM QVAM POSSIM temperat iracundiam suam senex, ne minus impetret a meretrice, 20
 735 quam uult, dum uehementer irascitur. — 9 NE NOMEN MIHI QVAESTVS OBSTET etiam ipsa uehementer timeo, ne quod meretrix dicor impedimento sit commodis meis nec male audiam ex uocabulo. facile autem tutor et defendo mores
 738 meos. — 12 QVO MAGIS RES OMNES CAVTIVS NE TEMERE FACIAM CVRO quoniam ego ea aetate sum, ut peccato non dem locum, id diligenter curo, ne aliquid temere faciam. —

2 <et> suam F || 5 accuset <et> codd.; fort. et acc- | de add. W. | uel futuro secl. Schoell || 7 me nunc F || 8 et om. Gα || 10 fit] sit Gα || 14 <ac> deinde β || 16 pergat <iurandi gratia> α || 17 illis om. F || 19 PROPTER IRAM et temperat — uult (praeter a meretrice) om. G || 23 nec] hoc est ut F

- 740 **14** INSCITVM OFFERRE INIVRIAM TIBI INMERENTI INIQVVM EST
iniustum ualde est non merenti tibi iniuriam inferre, *si*
effeceris, quod conuenit bonas facere. 'inscitum' autem po-
742 situm hic inscium. — **16** NAM QVI POST FACTAM INIVRIAM
SE EXPVRGET PARVM MIHI PROSIT non enim commodum prac- 5
stat, qui post iniuriam factam purgat. accusatio ipsa sic
743 proponitur **17** MEVM RECEPISTI FILIVM AD TE PAMPHILVM.
et cum illa continuo negare uellet, hic, quia non accusan-
tis tantum personam tenet sed persuadere cupientis *ne*
admittat, adiecit illud, quod diu permissum sit Pamphilo, 10
ut ad meretricem pergeret, nunc iam, uxorem quod habeat,
747 submouendus sit ab hac consuetudine. — **21** QVIS AIT HOC
iam negantis est, quod intentato crimini quaeritur testis.
sed cum dictus est auctor, adiecit argumentum ad proba-
tionem, quod filiam abduxit suam, quod puerum ob eam 15
rem clam natum uoluit extinguere. purgationem illam
sumit, ut dixi, primum iureiurando, quam rem pollicetur
750 **24** ALIVD SI SCIREM QVI FIRMARE MEAM APVT VOS POSSEM FIDEM
753 SANCTIVS QVAM IVS IVRANDVM. — **27** SED SCIN QVOD VOLO
754 POTIVS FACIAS hic iam deliberatiuae imago est. — **28** EAS 20
AD MVLIRES HVC INTRO ATQVE ISTVC IVSIVRANDVM ILLIS
POLLICEARE promittit quidem illa et commemorat, quan-
tam hic beniuolentiam faciat, cum alia meretrix hoc om-
nino non faceret, ut de tali causa nuptae mulieri se osten-
deret, ut ad nuptam ueniret ea, quae amica quondam fuerat, 25
et iuraret se non recepisse uirum post nuptias, quia turpis
766 esset apud nuptam meretricis ista purgatio. — **40** QVALIS
SIM AMICVS AUT QUID POSSIM POTIVS QVAM INIMICVS PERI-
CVLVN NE FACIAS unum te moneo, ut temptes potius qualis
amicus sim, non qualis inimicus.

30

2 immerenti *G* | inferre iniuriam α || 5 purget *G* || 7 re-
ceptas *F* (*Ter.*) || 12 ab] in *G* || 13 intemptato *codd.* || 15 ad-
duxit *G* α || 17 dixi *W.*: -it *codd.* | <ex> iureiurando α | polli-
cetur *W.*: -citus *codd.* 19 potius uolo *G* 20 deliberatiuae
Goetz: -tiua (*add.* illa *F*) *codd.* || 22 magnam faciens beniuo-
lentiam α || 27 esset *W.*: est *codd.* || 28 INIMICVS *om.* *G* || 30 siem
F, si *G*

2.

767 **1** NIHIL APVD ME TIBI DEFIERI PATIAR prima pars
huius scaenae orationem tenet, ut nutrix puerum diligen-
ter nutriat et alat, postrema pars superioris controuersiae
partem minimam. licet fidem fecerit patri Pamphili mere-
trix promisso iureiurando, acrior puellae pater negat iuranti 5
credi oportere meretrici. qua fide pe. dita meretrix polli-
cetur tormenta de seruis. ita fit uerisimile admissum Pam-
768 philum omnino non esse. — **2** QVIN QVOD OPVS EST BENIGNE
PRAEBEATVR hoc enim gratum est, si quid benigne prae-
780 betur. — **14** SIN AVTEM EST OB EAM REM IRATVS GNATVS 10
QVOD PEPERIT VXOR CLAM omni genere dicit errorem esse
sublatum. si enim ideo discessit uxor, quod suspicio est
Pamphilum ad meretricem commeari. haec apud illas pur-
gavit; sin uero ideo est iratus Pamphilus, quod clam peperit
uxor, leuis causa est, quapropter discidium esse non po- 15
789 terit. — **23** NAM NVPTA MERETRICI HOSTIS EST A VIRO VBI
SEGREGATA EST quamdiu enim cum uiro est, potest intelligi
uirum cum alia non esse; nunc autem, cum discessio a
uiro facta est, meretrix continuo amari suspicatur a uiro.

3.

799 **1** EDEPOL NE MEAM ERVS ESSE OPERAM DEPVTAT PARVI 20
PRETII nunc Parmeno redit, qui missus in arcem fuerat,
uti amicum conueniret, qui nullus fuerat, sed ut in prae-
sentia domo discederet, ne uocem parturientis audiret. uidet
autem nunc de domo uxoris Pamphili exire meretricem.
quae cum esset ingressa, ut se purgaret, in digito eius 25

2 huius om. G || 5 pater puellae α || 6 meretrix] illa (post pollicetur) α || 8 EST] sit F || 9 si quid Schoell: sed quod codd. || 10 EST om. G || 14 est om. G || 13 <exequitur itaque uarias causas, propter quas, quia uanae uel> leues sunt, discidium esse non poterit α || 17 quamdiu — a uiro] in mutua mariti et uxoris societate non est mala suspicio, sed in eorum discessione aut haec meretrix aut ille adulter iudicatur α || 18 discessio W. (cf. α): discessisset codd. || 21 erat α || 23 ne post parturientis α

anulus est cognitus, quem uitiatae Pamphilus puellae raperat et meretrici dono dederat. *quem cum cognouissent, respondit a Pamphilo sibi donatum, cognitumque est, quod esset uitiator.* nunc igitur egressa Parmenonem ad Pamphilum
 816 mittit, ipsa autem quid actum sit narrat. — **18** *QVANTAM* 5
OBTVLI ADVENTV MEO LAETITIAM narratio haec est et intus
 822 *actorum et gestorum antea.* — **24** *NAM MEMINI ANTE MENSES*
DECEM ex quo enim compressa est uirgo, decem menses
sunt, ut iure partus hic factus sit decem mensium. —
 826 **28** *ILLE ALIAS RES AGERE SE SIMVLARE quod pudor esset* 10
 828 *meretrici amatorem de stupro aliqua confiteri.* — **30** *NESCIO*
QVAM COMPRESSISSE ne amore hoc apud meretricem fecisse
 829 *uideatur, 'nescio quam' dixit.* — **31** *DVM LVCTATVR quo loco*
 835 *positum tale uerbum est, notandum.* — **37** *VT QVISQVAM*
<AMATOR NVPTIIS LAETETVR ut quisquam> amatorum gaudeat 15
 838 *nuptiis.* — **40** *INCOMMODE MIHI EVENIT NVPTIIS FACTVM FA-*
TEOR maximum incommodum accepi, quod Pamphilus duxit
uxorem, confiteor; sed non mei meriti est, quod deserta
sum, unde ferenda haec sunt incommoda, quae ex eo multa
commoda percepi.

20

4.

841 **1** *VIDE MI PARMENO VT HAEC CERTA ET CLARA ATTU-*
LERIS uotorum iste metus est, ut, cum nuntiantur ea quae
uehementer cupimus, parum credibilia esse uideantur, dum
metuimus. ideo saepius quaerit et ut confirmatum fieret,
 844 *nuntii ordinem repetit, cum dicit* **4** *MANE DVM SODES . . .* 25
SIC TE DIXISSE OPINOR INVENISSE MYRRINAM BACCHIDEM
ANVLVM SVVM HABERE. quibus rebus confirmatis rursus ex-

1 uitiator α || 2 quem — cognouissent] quaesitum unde
 esset F || 9 ut] et β | hic partus α || 12 fecisse W .: fuisse *codd.* ||
 13 quo W .: quod *codd.* || 15 AMATOR — quisquam *add. W.* | ama-
 torum *post* 16 nuptiis G || 16 factis F^1 , satis G || 19 sunt
 <mihi>? || 21 Parmeno <etiam sodes> *Ter.* || 22 iste metus W .:
 ista (scaena *add. G*) metuens *codd.* | ut W .: et *codd.* || 23 uiden-
 tur α || 24 ut *om. G* || 26 <apud> bacchidem α || 27 HABERE *om.*
 G | confirmatus β

848/51 ultat gaudio **8** QVIS ME EST FORTVNATIOR. — **11** NAM
 NEQVE IN NVNTIO NEQVE IN ME IPSO BONI TIBI QVID SIT SCIO
 nuntiabat haec esse gaudii quidem seruus, inuentum anulum
 a Myrrina; nesciebat autem illud, quod Pamphilo illa
 859 sublata suspicio est, qua puerum credebat alienum. — **19** VT ⁵
 VOLVPTATI OBITVS SERMO ADVENTVS TVVS singula sunt, et
 est sensus: ut uoluptati sit sermo tuus et obitus tuus et
 aduentus tuus. 'obitus' autem accessus est ab eo quod
 863 est oboeo. — **23** EAM QVOD NOSSEM VIDERAM hoc est: non
 864 sic uideram, ut nossem. — **24** DIC VERVM meretrices formae ¹⁰
 865 certum habere iudicium <scit>: id<eo> exigit ueritatem. —
25 NVM QVID SVBOLET metuit, ne pater audiuerit aut suspi-
 866 cetur aliquid de compressu. — **26** VT IN COMOEDIIS OMNES
 OMNIA VBI RESCISCVNT quasi haec comoedia non sit: constat
 enim in comoediis in postrema parte personas plurimas ¹⁵
 poni omnes quae agunt, sic errorem solui et ab omnibus
 870 cuncta cognosci. — **30** IVRE IVRANDO MYRRINA SE FIDEM HA-
 BUISSE ut facilius, inquit, credi possit celare senem, finxit iam
 Myrrinam iratam non esse, quod crediderit iureiurando, quod
 875 ego post nuptias non receperim. — **35** EGO HVNC AB ORCO* ²⁰
 MORTVVM quoniam dixerat huic Pamphilus (cf. v. 12—13)
 'ego Parmenonem sine munere dimittam, qui me ab orco
 mortuum liberauit?', secum quasi haec cogitans loquitur,
 878 quemadmodum eum ab orco liberauerit. — **38** AN TEMERE
 QVICQVAM PARMENONEM PRAETEREAT QVOD FACTO VSVS SIET ²⁵
 ego potius, inquit, scio non aliquid posse praeterire, quod
 α*[20] id est a Plutone, qui est deus inferni.

4 nescit *F* | autem *om.* *G* | illud <esse gaudii> *F* | pam-
 phili *G* || 6 obitvs — uoluptati *om.* *G* || 7 et bis *om.* α || 8 tuus
om. β | abscessus α | est ab eo *om.* β || 9 oboeo <et obire> *G*,
 ab eo <is ire> *F* | nosse *G*α | uiderem α (sic et infra) || 10 me-
 retrices *W.*: -ce (a mer- *F*) *codd.* || 11 scit *add.* Schoell (cf. *Don.*) |
 ideo *W.* (nisi id retin.) | exegit *G* | ueritatem *W.*: caritatem *codd.*
 (cf. p. 277, 12) || 18 senex *F* || 19 etiam *F* || 21 MORTVVM] liberaui
 (post dixerat β) *add. codd.* | quoniam — liberauit] hic Pamphi-
 lus eadem repetit uerba (Pamphili *add. V*) et α | huic *W.*: hic
codd. || 23 loquitur <ut querat> *F* || 24 liberauerit *W.*: -rat
codd. || 25 <opus> siet usus *G* || 26 potius <ego> *codd.*

necesse est fieri, hoc est quod interdum non temere praetereat quod habet faciendi potestatem <et> necessitatem. —

879 **39** *PLVS HODIE BONI FECI IMPRVDENS QVAM SCIENS ANTE HVNC DIEM in nuntio, cuius causas nescio, plus hodie praestiti ignorans, quam aliquando profui sciens.*

5

2 et *add. W.* || 3 **BONI**] *beneficii codd. (gloss.)*

EVGRAPHI
COMMENTVM ADELPHORVM

$$\beta \begin{cases} A = \text{cod. Ambros. H 75 inf. s. X: prol.} \\ G = \text{cod. Sangall. 860 s. XV.} \end{cases}$$
$$\alpha \begin{cases} B = \text{cod. Vatic. Basilic. 19 H. s. X: prol.} \\ V = \text{cod. Leid. Voss. lat. Q. 36 s. X.} \\ S = \text{cod. Paris. lat. 16235 s. X: — III 5, 4.} \\ P = \text{cod. Paris. lat. 7520 s. XI : I 1, 44 — fin.} \end{cases}$$
$$\left. \begin{array}{l} \beta = \text{consensus codicum } AG \\ \alpha = \text{ " " } BVSP \end{array} \right\} \text{ aut omnium aut eorum qui } \\ \text{exstant.}$$

Faernus = editio P. Victorii cum emendationibus G. Faerni
Veneta 1561

Lindenbr. = „ Frid. Lindenbrogii Francofurt. 1623.

Westerh. = „ A. G. Westerhovii Hagana 1726.

Zeune = I. C. Zeunii Lipsiensis 1774.

Klotz = „ R. Klotzii Lipsiensis 1840.

W. = Wessner.

* * * * *lacuna.*

Litteris inclinatis indicavi quae in sola rec. β exstant.

ADELPHOE

PROLOGVS

1 1 POSTQVAM POETA SENSIT SCRIPTVRAM SVAM AB IN-
QVIS OBSERVARI eadem consuetudo prologi semel signata
apud Terentium perseuerat, uti magis maledictis aduersarii
respondeat quam quae sunt prologorum officia compleat.
'postquam *ergo* poeta sensit ab iniquis obseruari' ab ad- 5
3 uersariis, hoc est a Luscio Lanuino. — 3 IN PEIOREM PAR-
TEM QVAM ACTVRI SVMVS animaduertit iniquos *suos* aliter
rapere quod dictum a Terentio est, *id est* quam nos acturi
4 sumus *comoediam*. — 4 INDICIO DE SE IPSE ERIT ipse de
se uoluit indicium dare, uti uos iudices esse possitis, an 10
9 id quod fecit laudandum sit an uituperandum. — 9 IN
PRIMA FABVLA *hoc est*: in prima parte fabulae, ut Virgilius
(*Aen. IX 244*) 'uidimus obscuris primam sub uallibus urbem'.
dixi in alia comoedia et magis in Andria hanc fuisse con-
suetudinem poetis Latinis, uti crimen non esset aliquid 15
de Graeco transferre in Latinum, uerum illud esse criminis,
<si> simul alteram contingeret uel si id diceret, quod iam
a Latino fuisset expressum. ergo quod adulescens quidam
meretricem eripit, de comoedia tractum uidetur, quae iam,
cum Graeca fuisset, a Latino translata est. sed haec pars 20
comoediae praetermissa est, ubi adulescens lenoni eripit
meretricem. quod si ita est, ut ille, qui transtulit, apud

3 aduersariis α || 4 quam quae] neque α | <quae> com-
pleat α || 8 est ante a α || 10 uoluit de se α | an post facit α ||
11 fecit Goetz: facit *codd.* | an] aut β || 14 aliis comoediis
Faernus || 17 si simul alteram *Schoell* (*coll. p. 3, 22*): simulata
α, simutata β | contingere (*ex-ret V*) α | diceret *Faernus*: -retur
codd. || 22 transtulerit α | apud] aliam α

comoediam Graecam hanc partem reliquerit, non uidetur
a Terentio ullum crimen admissum, si id transtulit, quod
12 apud Graecos integrum manebat. ideo adiecit **12** EANDEM
NOS ACTVRI SVMVS NOVAM, ut non iam sit hoc furtum,
quod non a Latino dictum est, sed potius reprehensus hic 5
locus est, qui est *per negligentiam* praetermissus.* alia sub-
inde proponitur quaestio, quod maledici homines frequen-
tissime dicant Terentium adiuuari a nobilibus *et ingenio*
multorum comoedias eum scribere: erat enim opinio, quod a
Laelio et Scipione et a Seruilio adiuuaretur. sed hoc crimen 10
ad gloriam reuocat et confitetur satis laudabile esse se
20 *quidem* talibus uiris placere. — **20** QVORVM OPERA IN BELLO
hic Scipio est Africanus, IN OTIO Laelius sapientissimus
atque iustissimus, IN NEGOTIO uel Philus uel Seruilius, *ut*
diximus, quorum opera unusquisque 'suo in tempore' in 15
necessitatibus suis usus est sine aliqua eorum superbia.
ita maxima gratia his omnibus debetur, ut potentes uiri
sunt, quibus placere maximae laudis est. deinde subiungit,
cur officium suum non compleat, ut argumentum narret,
quod senes primi ueniant argumenti continentes exposi- 20
24 tionem, et breuiter postulat audientiam **24** FACITE AEQVA-
NIMITAS hoc est aequus animus *POSTEA AD SCRIBENDVM*
AVGEAT INDVSTRIAM.

α* [6] 'reprehensus' autem interdum significat iterum pre-
hensus.

I.

1.

26 **1** STORAX NON REDIIIT HAC NOCTE A CENA AESCHINVS uide-
tur hic, quanta cura sit de filio cogitare, *deinde altera, an* 25

3 integrum] intactum α || 4 hoc sit α || 5 quod] quia α ||
8 nobilioribus α || 9 eum *Schoell*: eius *codd.* || 11 laudabile satis
α || 12 uiris talibus α || 13 africanus est α || 15 suo quisque (*pro*
in) tempore *ante* quorum α || 16 usus est *ante* in α || 19 non
B, hic om. rell. | <non> narret *AVS* || 20 <qui> primi uenient
et continent α || 22 aequos animos <ut habeatis> α

fili metu an amore sint gubernandi. ac primo conquisitio est et interrogatio praecedens, quae duplex duplici sensu intelligi potest. nam nomen serui cum dixisset, possumus intelligere, quod non responderit, et ex hoc compererit, quod non reuersus sit filius, ut pronuntiemus per confir- 5 *mationem 'non rediit hac nocte Aeschinus neque seruulorum quisquam, qui aduersum ierant'. rursus pronuntiatio altera esse potest, tamquam seruus Storax uocatus responderit et ipsum interroget 'non rediit hac nocte Aeschinus?'*

28 *eiusque consensu, quod non redierit, ingressus sit. — 3 PRO-* 10

PECTO HOC VERE DICUNT sine dubio uerum est quod commemorant. — SI ABSIS VSPIAM AVT IBI SI CESSES <si> alicubi otiosus uiuas, melius est, ut eadem tibi eueniant quae dicit uxor irata et de te cogitat, quam illa quae de te cogitant parentes propitii, hoc est sancti et religiosi.* — 15

31 6 *SI CESSES <si> alicubi amoris causa otiosus sis uel quiescas, uxor cogitat aut te amari aut te amare, quae animo coniugali de marito suspicatur. et haec cogitatio coniugis est, at*

35 *uero patris illa 10 EGO QVIA NON REDIT FILIVS QVAE COGITO*

36 *ET QVIBVS NVNC SOLLICITOR REBVS. — 11 NE AVT ILLE ALSE-* 20 *RIT* ne frigore forte graui affectus sit. deinde thesis, quod*

39/40 *dicat 14 QVOD SIT CARIVS QVAM EST IPSE SIBI. — 15 AT*

EX ME HIC NATVS NON EST SED EX FRATRE quod supra prologus nuntiauit, quod argumenti partem senes, qui primi sunt, explicabunt. nam docet, quod hic adulescens in 25

43 *adoptionem sibi a fratre sit datus. — 18 ET QVOD FOR-* *TVNATVM ISTI PVTANT VXOREM 'isti' qui duxerunt. —*

α*[15] *timent, ne absentibus filiis aliquid mali eueniat (cf. Schlee). dehinc a generali ad speciale transit. [frigent.*

*[21] *id est mortuus sit (cf. Bruns et Schlee), quia morientes*

4 responderit] sc. seruus | compererit (sc. Micio) Schopen: coeperit *codd.* || 5 reuersus *Lindenbr.:* -surus *codd.* || 9 interroget] sc. Micio || 12 IBI] ubi *G* | si *add. W.* | <id est> alicubi α || 13 ut — quae] tibi euenire quod α || 14 uxor irata *post* cogitat α || 15 id est α | <ut> sancti *G*; et? || 16 si *add. W.* || 17 quae <utique> animo — suspicatur <quod alteram amet ac illi sit soli bene> ante 15 parentes α || 18 haec ante 17 cogitat *codd., transp. W.* || 19 redit α

- 50 **25** ILLE VT ITIDEM CONTRA ME HABEAT FACIO SED VLO clementia et indulgentia mea facio, ut et ille diligat pariter. —
- 51 **26** NON NECESSE HABEO OMNIA PRO MEO IVRE AGERE ius enim patris est peccata corrigere filiorum. at hic per indulgentiam dixit non necessario sibi hoc incumbere, ut omnia 5 peccata corrigat, sed aliquid de iure proprio obliuiscatur. —
- 52 **27** POSTREMO ALII CLANCVLVVM PATRE<S> QVAE FACIUNT . . . EA NE ME CELET CONSVEFECI <FILIVM consuefecit>, inquit, filium non me celare ea, quae alii faciunt patribus nescientibus. deinde iam thesis illa supponitur, uti non metu sed melius 10
- 58 amore liberi teneantur: **33** PVDORE inquit ET LIBERALITATE
- 64 LIBEROS RETINERE SATIVS ESSE CREDO QVAM METV. — **39** NIMIVM IPSE DV RVVS EST PRAETER AEQVVM ET BONVM hic sermo magis ex persona Demeae accipiendus est, ut non Micio de fratre dixerit quod durus sit, <sed> potius Demea com- 15 motus, quod durus semper appellatus sit, magis hunc Micionem durum dicat praeter aequum et bonum, quod, dum clementiam custodit circa filium nimiam, sic eum in peccata prouocet, quod est quasi quoddam duritiae genus, non sentire quid criminis sit, quid ad decus 20
- 65 perueniat. — **40** ET ERRAT LONGE MEA QVIDEM SENTENTIA QVI IMPERIVM GRAVIVS CREDAT AVT STABILIVS VI QVOD FIT et multum quidem, sicut sentio, errat Demea, quod credit hoc grauius esse imperium et magis stabile quod ui conficitur, quam illud quod per amicitiam copulatur. ut 25 illud est Sallustii (Iug. 10, 4) 'non thesauri neque exercitus praesidia regni sunt, sed amici, quos neque armis
- 69 parare neque pretio quisquam possit'. — **44** MALO COACTVS QVI SVVM OFFICIVM <FACIT> ut ostendat non rectum esse imperium id quod <ui> comparatur, quam illud 30

1 item Ter. || 2 ille <me>? || 8 FILIVM consuefecit add. W. || 11 liberi ante amore α, om. G | teneant G || 14 Micio] mihi hoc G || 15 sed add. W. || 16 <qui> mitionem α || 17 dicat durum α || 18 nimiam ante circa α || 19 quasi om. G | duritiae] durum G || 20 <de>decus α || 21 pertineat? | mea post sententia G || 24 hoc] id α | et imperium G || 27 sed] uerum α (Sall.) | armis cogere neque auro parare queas Sall. || 28 <comparare> quiquam possunt α || 30 ui add. Lindenbr.

quod amicitia adiungitur, quandoquidem quod oportet <et> ex persona sua est, id efficit non uoluntate, non sponte, sed ui coactus. *sed mala tam diu ista <non> efficit, quamdiu intelligit sciri posse, si aliter fecerit; ergo interim pauet et prospicit. sin autem sperat clam futurum esse quod facit,* 5 *reuertitur ad ingenium, uti male faciat.* at uero ille, qui ex animo facit, ex beneficio uictus, non ex terrore compulsus uult multam referre gratiam *bene meritis; licet ita praesens sit, licet absens sit, id ex animo facit semper ac complet ea quae recta sunt.* hoc ergo ad patres potius 10 pertinet, uti filii quod faciunt recte sua sponte faciant, non alieno metu *atque terrore*, quippe cum intersit inter dominum atque patrem: nam pater lenitate, dominus honoratur metu.

2.

- 81 1 HEM OPPORTVNE iracundi hominis continuo pro- 15
nuntiata sententia est, qui salutatus resalutare noluit, *cum et supra dixisset (I 1, 55—56) 'saluum te aduenire, Demca. gaudemus'. et hic, quod frequenter dixi, domo discedente quasi quaedam uidebatur esse profectio, ideo 'saluum te*
82 *aduenire gaudemus' dicit.* — 2 ROGAS ME NO<BI>S VBI 20
AESCHINVS SIET QVID TRISTIS EGO SIM interrogas me, quid ego tristis sim, cum Aeschinum filium *non* habemus? deinde
84 sumpsit generalem accusationem 4 QVEM NEQVE PVDET
QVICQVAM NEC METVIT QVEMQVAM NEC LEGEM PVSTAT TENERE
SE VLLAM. quoniam accusatores *constat* semper de praete- 25
ritis fidem facere, sicut *et* crimen apponere, apponit hoc
86 6 NAM ILLA Q. A. H. F. S. O. M. Q. DESIGNAVIT. designare
proprie dicitur aliquid signatum legibus rumpere. deinde

1 quod 1. om. *G* | adiungit (iungit *G*) *codd.* | qm̄ (= quoniam) quidem *codd.* (recte?) | et *add.* *W.* || 3 non *add.* *W.* || 4 scire *G*, *corr.* *W.* || 9 ex] ei *G* || 10 hoc ergo] *hic incipit cod.* *P* || 13 lenitate] uoluntate *Goetz* | honoratur metu] metu ualet α || 16 qui] q] *G* || 20 ME] ne *G* || 24 se tenere *G* || 25 VLLAM — 27 M. Q. om. *VS* || 26 sic *P* | apponere <consuerunt> *P* || 27 NAM — DESIGNAVIT om. *G* | dissign- α

positio ipsa est criminis, sed per augmentum. nam cum lenonis domum uel cellam potius adulescens esset ingressus, ut meretricem abduceret, hic exaggerans dicit 8 FORES EFFREGIT ATQVE IN AEDES IRRUIT ALIENAS; 9 IPSVM DOMINVM appellauit lenonem, deinde meretricem 10 MULIEREM dixit. et hoc quasi criminis genus probauit a testibus, quod 11 OMNES CLAMANT INDIGNISSIME FACTVM quod sibi multa dixerint et quod opinione apud populum turpi sit collocatus. deinde adiecit comparationem, quod facilius uita possit deprehendi ex hoc, quia eius frater ruri det operam ne sciens, quod eadem meretrix ipsi adulescenti rapta sit. sed omnis conclusio accusationis in Miciouem, qui eius pater est, retorquetur, quod ipse filium corruperit lenitate. — 18 HOMINE IMPERITO NUMQVAM QVICQVAM INIVSTIVS defensionem parans ab ea parte coepit, quae obiurgationem tenet, quia imperitus homo satis semper iniustus est: nihil enim credit rectum, nisi quod ipse fecit. parat autem defensionem adulescentiae sciens meretricem raptam. quod uero dixit 21 NON EST FLAGITIVM MIHI CREDE ADULESCENTVLVM SCORTARI NEQVE POTARE NEQVE FORES EFFRINGERE 20 <****>. — 24 TV <NVNC> TIBI AD LAVDEM DVCIS QVOD TVNC FECISTI INOPIA tu credis hodie esse gloriosum, quod tunc propter inopiam fecisti: non enim est laus ibi esse integrum tibi, ubi nullus est amicus, qui aut conetur uel possit corrumpere. — 30 ALIENIORE AETATE POST FACIET TAMEN aetate, quae esset aliena, hoc est post adulescentiam. deinde dum molestiam senis uideret accusantis, quo eius iracundiam sedare posset, dicit omnem sumptum filio a se subministrari et sibi iam in adoptionem filium traditum, unde suam curam circa illum esse debere. at ille negat optime consulere, 30 quod natura pater non sit ei: illum enim consilio dicit esse

2 esset] fuisset α || 5 lenonem appellauit α || 8 dixerint W.: -runt G || 13 retorquetur <et transfertur (-feretur VS)> α || 15 coepit (inc- VS) parte α || 17 fecerit G (recte?) || 21 lac. sign. W. || 32 est laus α || 24 nullus — corrumpere] non est possibilitas corrumpendi α || 31 <Tu> natura pater α | illum enim W.: ille G

patrem. ut Sallustius dicit (Catil. 6, 6) 'curae similitudine patres appellabantur'. postremo concludit, quod iam ueluti repetat filium, quem dedisset, ut iam de ipso cogitat. hac re territus discedit senex, cum iracundia tamen conqueritur, quod omnino alienus non sit a filio ac propterea co- 5

141 *gatur de eo cogitare. — 61 NEC NIHIL* NEQVE OMNIA HAEC SVNT QVAE DICIT non omnino, quod dicit, nihil est etiam, non tamen omnia, quae dicit, uera sunt. namque <non> nihil haec molesta sunt, sed causam cumulare aegritudinis nolui, si etiam me irasci dicerem. tali ergo natura homo* 10 *est, qui etsi placetur, tamen irasci non desinat. si ergo adiunetur eius iracundia, pro certo fiet insania. nunc redit ad aestimationem an uere Aeschinus peccauerit, quod meretrices uniuersas dilexerit, quod omnibus dederit, quod iam paene taedio meretricum promiserit se uxorem esse ductu-* 15 *rum, unde iam adulescentiae temperatam uim credebat. nunc autem quasi ad meretricum amores uidetur esse reuocatus, quia nescit pater, quod non sibi meretricem rapuerit sed fratri.*

α* [5] per litoten aliquid (cf. Bruns et Schlee).

II.

1.

155 **1** OBSECO POPVLARES FERTE MISERO ATQVE INNOCENTI
AVXILIVM haec scaena uim concertationis tenet sine ulla 20
specie controuersiae: tantum in dictis quaedam qualitas continetur. [hoc nomen significat de populo, socios, eiusdem
156 condicionis.] — **2** OTIOSE NVNCIAM HIC CONSISTE hoc intelligendum ad mulierem dici, quae sublata est, *ut secure*
157 *et otiose consistat. denique adiecit* **3** QUID RESPECTAS NIHIL 25

2 concludit *G* || 8 non *add. W.* || 9 sed — insania] sed simulate ago, quia, si fratris iracundiam iuuarem, protinus insaniret α || 10 <iam> me *G* | homo *W.*: εὖ *G* || 11 qui *Schoell*: quia *G* || 12 nunc redit *W.* (*duce Lindenbr.*): nam credit (redit α) *codd.* || 20 uim *om. G* || 21 controuersiā *G* || 22 hoc — condicionis *secl. W.* (*interpol. ex Phorm. I 1, 1*) | significat *om. G* || 24 dici ad mulierem α || 25 respicias *GPV*

PERICLI EST NUMQVAM DVM EGO ADERO HIC TE TANGET. —

- 158/59 **4** EGO ISTAM INVITIS OMNIBVS *cripiam uel tangam.* — **5** ITERVM
VT VAPVLET supra enim, cum meretrix raperetur, leno
160 uapulauit. — **6** NE TE IGNARVM FVISSE DICAS* MEORVM
MORVM *ne facile te defendas, quod ignarus fueris meae* 5
consuetudinis. breuiter mores suos ostendit et consuetudinem
liberalem, multa mala dicendo cum nomine, quod sibi esset
161 *inditum ex officio suo:* **7** LENO inquit EGO SVM. sed cum
audisset Aeschinus, illud potius intellexit, quod leno facilis
esset, qui plagis ac uerberibus subiceretur; <nam> magis 10
ad contemptum hoc nomen audiuit. ideo adiecit leno *AT*
162 *ITA VT VSQVAM FVIT FIDE QVISQVAM OPTIMA.* — **8** TV QVOD
TE POSTERIVS PURGES HANC MIHI INIVRIAM NOLLE FACTAM tu
posterius fortasse sic te purgare incipies, quod nolles mihi
163 fecisse iniuriam. — **9** EGO HVIVS NON FACIAM intelligi- 15
dum est, quod quasi de ueste floccum carpserit modicum-
que abstulerit et sic intendens dixerit 'huius non faciam',
hoc est: nec huius paruuli te faciam, ac propterea: con-
temnam et despiciam, ac meum ius potius persequar. —
164 **10** NEQVE TV VERBIS SOLVES VMQVAM QVOD MIHI RE MALE 20
FECERIS <quod> tu mihi re ipsa ac ueritate nocet. num-
165 *quam hoc uerbis solues.* — **11** IVS IVRANDVM DABITVR IN-
DIGNVM TE ESSE INIVRIA HAC quemadmodum sponsio fieri
solet ante iudicium, ita hic dixit: ius iurandum dabitur,
quod indignus fueris, qui hanc iniuriam mihi faceres, *licet* 25
167 *ego dignus sum, quod acceperim.* — **13** ABI PRAESTRENVE
174 ualde competenter. — **20** VERVM IN ISTAM PARTEM POTIVS
PECCATO TAMEN ut lenonem caederet seruus, non innuerat
adulescens: 'sed hanc' inquit 'in partem potius peccato;

α* [4] prodest enim absolutioni reorum imprudentia aut casus
aut necessitas.

4 FVISSE om. G || 7 nomen G, corr. W. || 10 nam add. W. ||
11 leno <sed talis qualis f. a. f. o. (e. VS)> α || 14 mihi nolles α ||
15 facere G | ego <te> α; non est Ter. | intelligendum — faciam
om. VS || 17 dixit G || 20 <in> re G || 21 quod add. W. || 23 ante
iudicium fieri solet α || 26 sim? || 27 competenter] obsequenter
α || 29 hac (ex hanc V) ... parte α

licet enim contra imperium meum feceris, tamen id fecisti
 176 quod uellem'. — **22** ORNATVS ESSES TVIS EX VIRTVTIBVS
 hoc est: obsessent tibi mores tui. uirtutes hic* uitia collo-
 178/80 cauit. — **24** INFORTVNIVM malam fortunam. — **26** ANTE
 AEDES NON FECISSE ERIT MELIVS HVIC CONVIVIVM ante aedes 5
 <****> aliud ille leno<ni> proposuit. at hic, quia nullam respon-
 sionem inuenire potuit satis idoneam, aequam omnibus apud
 Athenas ait esse libertatem, ubi communis omnium erat
 libertas: populi enim iussu respublica gerebatur, <non>
 184 patriciorum. — **30** SI SATIS DEBACCHATVS ES LENO AVDI NVNC- 10
 187 IAM id est: furore agitatus es, uti Bacchae. — **33** LENO
 INIQUA ME NON VULT LOQVI liquide ostendit, quam iniquus
 188 ipse sit, cum dixerit **34** LENO SVM FATEOR sensus est:
 sum quidem quod obicis, sed quamquam perniciēs sim
 communis adolescentium, quamquam periurus, nulla tamen 15
 191 tibi a me facta est iniuria. — **37** QVAE RES TIBI MALE
 VERTAT quod illud est (Verg. ecl. IX 6) 'nos illi — quod non
 194 bene uertat — mittimus haedos'. — **40** NAM EGO LIBERALI
 CAUSA ILLAM ASSERO MANV an liberali manu an etiam liberali
 196 causa, ut eius ostendat libertatem? — **42** DVM EGO REDEO 20
 LENO conclusit id quod conuicio dolorem pareret. cum
 201 mora igitur pronuntiandum est 'leno'. — **47** QVANDO BENE
 PROMERVIT FIAT SVVM IVS POSTVLAT propterea quoniam mihi
 <bene> fecit [QVANDO BENE PROMERVIT hoc est multa prae-
 stitit mihi], ideo postulat, ut quod sibi sit utile faciam. — 25
 202/4 **48** ARIOLOR quasi diuino uel uatem patior. — **50** MOX
 CRAS REDI singula pronuntianda sunt: quod solent dicere
 α* [3] per ironiam (cf. Bruns et Schlee)

1 id fecissem G || 3 <pro> uitilis α || 5 melius <non fecisse>
 G || 6 lac. sign. Schoell sic fere expl. conuiciari lege uetitum erat,
 unde dedecus; idem lenoni || 8 fuerat α || 9 agebatur α | non patri-
 ciorum Schoell: petrici aīorum G || 11 id est suspectum in rec. β ||
 12 liquide] satis α || 14 obicis] dicis α | quamquam bis] etiam quod
 α || 15 adolescentum G || 18 ego <an> α || 20 <dicat> ut α | osten-
 dā G | liberalitatem P | redeam G || 21 paret GP || 23 propterea
 quoniam W.: positaquam G || 24 bene add. W. | QVANDO — mihi
 secl. W. (cf. Don.) | mihi praestitit α || 25 ut W.: id G || 26 ariolor
 <est> α | uel] aut G | uatem patior] uaticinor Lindenbr.

207 debitores, ut non reddant quod debent. — **53** ET MVSI-
TANDA INIVRIA EST ADVLESCENTIVM tacenda etiam et animo
continenda, ut illud est <****>.

2.

- 209 **1** TACE EGOMET CONVENIAM IPSVM CVPIDE ACCIPIAT FAXO
Aeschinus posteaquam uerberato lenone mulierem abduxit, 5
uehementer timuit, ne leno ingemiscens plagis multa diceret
et aliquo pacto hoc pater audiret. mandat igitur seruo, ut
lenonis iracundiam frangat. seruus autem non solum istud
promittit, uerum etiam quod libenter pretium sit accepturus
pollicetur et ita tantum abesse ut irascatur, uti gaudeat 10
216 sibi pretium restitutum. — **8** PECVNIAM IN LOCO NEGLEGERE
INTERDV M MAXIMVM EST LVCRVM 'in loco' ubi oportet, ubi
ille, qui accepit, memor esse potest. ideo inquit 'interdum'.
217 — **9** SI NVNC DE TVO IVRE PAVLVVM CONCESSISSES hoc
est: non plurimum leno esses, ut intelligamus: si auari- 15
219 tiam temperares. — **11** NE NON ISTVC TIBI FAENERARET
lucro etiam emolumentum esset. — EGO SPEM PRETIO NON
220 EMO malo pretium, quam contempto pretio spem. — **12** NV-
QVAM REM FACIES hoc est: numquam diuitias neque pecu-
niam quaeres. — NESCIS INESCARE HOMINES nescis iactare 20
223 praedam et maiora lucra captare.* — **15** QVASI VERO
VSQVAM TIBI SINT VIGINTI MINAE quasi aliquod emolu-
mentum apud te habeant uiginti minae, dummodo do-
224 mino obsequaris. — **16** PRAETEREA AIVNT TE PROFICISCI
IN CYPRVM hoc inicit seruus, tamquam audierit, quia 25
leno profecturus est Cyprum, uti meretrices inde uehat,
α*[21] et est 'inescare' decipere.

3 fort. Verg. Aen. XII 657 mussat rex ipse Latinus suppl.,
cf. Don. || 5 postquam G | abduxit mulierem α || 8 iram G ||
12 <id est> ubi α || 14 NVNC om. G || 15 si om. α || 17 <in> spem
α || 18 contempto — spem] emam pretio spem, quasi, si id omi-
sero, postea plura accepturus α || 19 facias G || 20 nescis — et]
id est iactata esca ut in hamo α || 22 quasi — minae om. G ||
24 obsequare G || 25 tamquam] uel ante quam α | quia om. VS ||
aduehat α

- 226 quod Cyprus Veneri sit consecrata. — 18 TAMEN HOC AGES
 228 cum redieris, hanc pecuniam exiges. — 20 INIECI HOMINI
 229 SCRVPVLVM* *inmisi* curam et sollicitudinem. — 21 VT IN
 IPSO ARTICVLO OPPRESSIT articuli sunt in digitis, quorum
 nodo atque flexu ad actus facilis explicatio est. at si in 5
 ipso articulo quis aliquem teneat rigore confecto, cum
 flexura nulla fiet, nihil agi exinde potest. ita hic temporis
 articulum collocauit, quoniam oppressus actus suos dicit
 231 implicatos. — 23 NISI EO AD MERCATVM VENIO hic 'eo'
 non uerbum est, sed 'eo ad mercatum' hoc est: illuc ad 10
 233 mercatum. — 25 NVNC DEMVM VENIS uerba sunt haec, quae
 dici possunt, si ad mercatum leno ierit et post rediens
 exigere pecuniam coeperit, ut ei opponatur, quod nunc
 ueniat, cur ipse passus sit, quia nescio ubi fuerit, ut
 melius sit perdere quam nunc expectare tam diu aut 15
 238 postea hoc persequi post reuersionem. — 30 PER OPPRES-
 239 SIONEM per imprudentiam. — 31 VNVM HOC HABEO unum
 possum tibi praestare, quod uide quemadmodum placeat,
 242 antequam in periculum de toto uenias. — 34 MINAS DECEM
 pollicerer tibi minas decem de toto posse conradi, hoc est 20
 cum labore expediri: ut libenter possit accipere totum,
 243 dimidium pollicetur. — 35 ETIAM DE SORTE NVNC VENIO
 IN DVBIVM MISER leno enim supra (II 1. 46) dixerat 'tan-
 tidem emptam postulat sibi tradier': haec quasi sors est.
 ita lucrum in uenditione habere cupiebat. nunc cum decem 25
 minae offeruntur, quasi de sorte in dubium uenit, an pos-
 246 sit tantum accipere, quantum dedit. — 38 INSVPER ETIAM
 DEFRAVDAT postquam uerberauit, etiam fraudem facit. —

α* [3] id est dubietatem

1 consecrata] dicata (dedic- P) α || 2 INIECI] inmisi α ||
 3 curam<que> α || 10 faciles G | ac G || 6 confectum G ||
 7 fiat G || 8 ducit α (recte?) || 10 ad mercatum] aduerbium α ||
 13 apponatur G, corr. W. || 14 <omisso hoc negotio> cur passus
 sit <aliubi ire> α || 15 aut W.: an G || 16 postea <aut tum per-
 sequi> G || 17 hoc <nunc> G || 19 toto W. (cf. infra et II 4, 14):
 dote G (sic et l. 20 codd.) || 22 <cum> dimidio G || 23 enim om.
 G || 25 inuencione G, corr. W. | nunc] nam α || 28 defraudat α
 postquam — 306, 2 facta om. G

248 **40** VT<VT> HAEC SVNT FACTA quomodocumque haec sunt
facta, *propter* quod *plagis* uerberatus sum, *antequam* ad
litem ueniam, peto *meum* mihi reddatur, quanti empta est
250 meretrix. — **42** SCIO TE NON VSVM ANTEHAC AMICITIA MEA
scio a me nihil honoris tibi ante exhibitum: si haec feceris 5
251 uel praestiteris, dices et gratum me et memorem. — **43** SE-
DVLO FACIAM sine dolo faciam.

3.

254 **1** ABS QVIVIS HOMINE BENEFICIVM ACCIPERE GAVDEAN
Ctesipho gaudet uehementer, quod ei sit rapta meretrix.
haec oratio exultantis est. 'abs qui' autem abs quo. maxi- 10
mum autem gaudium est abs quocumque homine accipere
beneficium: uerum enim uero id iuuat, si is bene facit, quem
bene facere aequum est, uti frater [†]rapiens quilibet auxi-
256 lium ferat. — **3** O FRATER FRATER* non dubito, inquit.
quoniam, quidquid magnifici dixero, tua uirtute superatur. 15
259 ita sensus totus sic plenus est **6** FRATREM HOMINI NEMINEM
258 ESSE PRIMARVM ARTIVM MAGIS PRINCIPEM. — **5** HANC ME REM
PRAECIPVAM HABERE PRAETER ALIOS ARBITROR nemini homini
magis esse fratrem principem artium maximarum.* haec
autem omnia tamquam praesente dixit fratre, cum absens 20
esset. denique postea a Syro quaerit ubi sit.

^{α*}[14] anadiplosis est.

259 ^{*}[19] quod uero ait **6** NEMINI HOMINI, pleonasmus est: significat
enim 'nemo' non (ñ *P*, om. *VS*) homo.

4.

265 **1** VBI EST ILLE SACRILEGVS rediens domum Aeschinus
simulato furore procedit, ut leno metu libenter accipiat

1 facta <id est> α | quomodocumque *P*, postquam *VS* ||
2 quod] quia α || **3** est empta α || **5** si *W.*: sed *G* || **7** <id est
(om. *VS*)> sine dolo <mendaciis uolens lenonem decipere> α |
rapta sit α || **10** et est oratio exultantis α | <pro (id est pro *VS*)>
absquo<uis> ante Ctesipho α || **13** fr., qui licet rapiens? || **16** <et>
est sensus α || **19** maximarum <quam mihi> α || **21** esset] sit α |
22 <En> rediens *G* || **23** leno *Schopen*: ille *G* (*prob. Zeune*), illo α

- quicquid offertur. — NVM QVIDNAM EFFERT morem expres-
sit auari lenonis, uti, licet audierit minas, oculos tamen
intenderit in manum debitoris, *num aliquid ferret, quod*
269 *non aspiceret.* — 5 VEREOR CORAM IN OS TE LAUDARE uehe-
menter confundor praesente te aliquid *de te* dicere, ne magis 5
adsentandi* gratia uidear facere, *quamquam tibi gratus*
271 *sum.* — 7 AGE INEPTE QVASI NON NORIMVS NOS Ctesipho,
inquit, stultum est, quod laudare desideras, quasi nostros
273 animos nesciamus. — 9 VT SI OMNES CVPERENT TIBI NIHIL
POSSENT AVXILIARIER quoniam alii puellam leno uenderet 10
275 et tibi nullum posset esse auxilium. — 11 PAENE EX PA-
TRIA si enim illa discederet propter paruum pretium, paene
278 et tu amore in exilium pergeres *illam sequens.* — 14 NAM-
QVE HIC PROPERAT CYPRVM insultandi modo dictum, quo
lenoni omne reddat. ecce iam beneficium incipit esse, *quod* 15
281 *totum accipit, siquidem erogat, ut totum accipiat.* — 17 HO-
MINEM IMPVRISSIMVM malum, ut saepe (*cf. Eun. II 2, 3*) docui.
α* [6] id est adulandi

III.

1.

- 288 1 OBSECO MEA NVTRIX QVID NVNC FIET haec scaena
aestus habet et querelas, quod mulier parturiat, quam com-
pressit Aeschinus, et ob hoc non uenerit, quod rapuerit a 20
lenone meretricem fratri. *quaeritur ergo quid fiat, ab ea.* —
289 2 MODO DOLORES MEA TV OCCIPIVNT PRIMVLVM* *tu mea,*
290 *mihi primum incipiunt dolores.* — 3 IAM NVNC TIMES QVASI
NVMQVAM ADFVERIS <NVMQVAM> TVTE PEPERERIS facile illam
solatur, quia uirum experta sit et pepererit et parturienti 25

*[22] MEA TV haec pronomina beniuolentiam audientis mer-
cantur. PRIMVLVM uero aduerbialiter ait.

1 offert *G* || 3 debitoris *om. G (recte?)* | num *W.*: ne *G* |
ferret *W.*: ferrorū *G* || 4 <id est> uehementer α || 6 facere ui-
dear α || 11 auxilium esse (ferre *VS*) α || 14 quod leno *G* ||
19 oppressit *G*, compr- (*post Aesch-*) α || 20 ob hoc] hodie α ||
24 peperis *G* || 25 quia] quae α | <ut> et α | peperit *codd.*

295 affuerit. — 8 E RE NATAE* MELIVS FIERI NON POTVIT QVAM
 FACTVM EST *erae* uitium oblatum est, *inquit*, ab adolescente
uirgini: ex hac <re> nata alia, quae nobis intulit laborem.
 melius tamen illud *natum*, quia uitiatior est is qui optimo
 est ingenio, qui nobili genere et animo natus est, ut in hoc 5
 erubesceret facto, ut eam uxorem duceret quam ipse
 298 uitiasset. *ita* adiunxit 11 ITA POL EST VT DICIS SALVOS
 NOBIS DEOS QVAESO VT SIET.

α* [1] id est dominae

2.

299 1 NVNC ILLVD EST CVM SI OMNES OMNIA SVA CONSILIA
 CONFERANT ATQVE HVIC MALO SALVTEM QVAERANT AVXILII 10
 NIHIL AFFERANT haec scaena conquestionem tenet, quia *Geta*
seruus uiderit Aeschinum rapere a lenone meretricem eum-
que suae dominae uitiatorem, qui promiserat se eam duc-
turum uxorem: ignorat enim seruus, quia non sibi, sed
fratri Aeschinus rapuerit, <et> arbitratur dominam relictam. 15
ingemiscit igitur et conqueritur apud adolescentem fidem
esse mutatam. sed praesentes mulieres sunt, quae cum
audierint seruum, et ipsae dolore pereunt, et post efficitur
deliberatio, an proferendum sit quod uitiatu puella sit
et aliquibus indicandum, uti coactus legibus adulescens eam 20
ducat uxorem Aeschinus: etsi hic partes ambae essent in-
dicandae, ut suis locis tractabimus. nunc de conquestione
ducemus exordium: 'tale est malum, ut, si omnes consilia
conferant et huic malo quaeant salutem, subuenire non

3 uirgine ex hac natalis quae *G*, corr. Schoell || 4 is ante
 uitiator α || 5 ingenio est α | hoc om. VS || 6 facto *W*.: -ū codd. ||
 7 <dum hoc> adiunxit post ut dicis <recepit enim aliquo
 modo animum> α | ITA — EST] uerum est pol *G* || 11 conquestū
 omnem codd., corr. *W*. || 12 uidit α | eumque] qui α || 13 uitiator
 est <et> α | uxorem ducturum α || 15 rapuit α | et add. *W*. | arbi-
 tratus et derelictam α || 16 igitur ante dominam α || 17 mutatam
 esse fidem α | sed] et α | quae cum audissent seruum et ipsae dol-
 lent *G* α; add. *G* ut var. lect. quae cum adiurent (pro audierint)
 et ipsae dolore eo pereunt || 19 sit 2.] esset α || 21 essent indicasse
 ad indicandum *G*, indicandae essent α || 22 ut om. *G* | <in> locis *G*

304 possent.' post subiunxit 6 HOC CINE SAECVLVM O GENERA
 SAGRILEGA HOMINEM IMPIVM primum saeculis detraxit, deinde
 homini: quemadmodum laudavit Virgilius (*Aen. I* 605—6)
 'quae te tam laeta tulerunt saecula? qui tanti talem ge-
 306 nuere parentes?' — 8 QVEM NEQVE FIDES NEQVE IVSIVRAN- 5
 DVM hae conquestiones partes sunt, quia a nullo reuocatus
 sit Aeschinus nec quia iuravit nec quia promisit nec quia
 misericordia flecti debuit nec quia iam partus uidebatur
 310 esse uicinus. — 12 VIX SVM COMPOS ANIMI* 'compos' est
 manente mente. denique adiunxit ITA ARDEO IRACVNDIA. — 10
 313 15 SATIS MIHI HABEAM SVPLII DVM ILLOS VLCISCAR MODO
 sufficienter mihi erit plena uindicta. si modo illos puniam
 ac persequar. exprimit post iracundiam suam, †dum per
 se non ad singulos dat uniuersis quas adipisci posset exi-
 320 geret. — 22 ERAM HOC MALO IMPERTIRE dominam hoc malo 15
 322 participem facere. — 24 OPPIDO OPPORTVNE ualde. —
 324 26 ANIMVM RECIPE spiritum resume: interrogationibus a
 respondente sensus profertur ille, qui plenus est. est autem
 integer talis, qui gemitum erumpet 'ei mihi! prorsus peri-
 mus! actum est.' iam Aeschinus alienus est ab nostra fa- 20
 milia! amare coepit aliam!' breuiter summam proposuit.
 ac primum quaeritur de fide, an constet admissum. ille
 respondet se uidisse. rursus et ipsa conqueritur illa sibi,
 quod primum Aeschinum constat alienam habere, car<p>itur-
 que Aeschinus, quem minime sperauerit deseruisse uitiatam, 25
 in quo spes sitae erant atque opes, qui iurabat se numquam
 sine hac unam diem uicturum, qui puerum in gremium
 patris esse positurum et rogaturum, ut eam uxorem du-

α* [9] id est: uix sum apud me. compos siquidem est suae
 uoluntatis effector, unde et impos.

1 possunt G | post subiungit VS, om. G || 3 laudavit Virgi-
 lius] laudatiue α || 8 iam om. G || 12 sufficit G, corr. W. || 13 post
 om. G | fort. cum dicit poenas se non solum a singulis, sed ab
 uniuersis quos adipisci posset exigere || 16 <idest> participem
 α | ualde <opportune> Goetz || 17 <id est> spiritum α || 19 qui
 — erumpet] gemitu irrumpente α || 23 respondit G || 24 caritur
 quod G, corr. Schoell || 28 et ante 27 qui G, transp. W.

- 335 *ceret.* — 37 ERA LACRIMAS MITTE hinc iam deliberationis
propositio est, cum dicit ‘porro prospice ad hanc rem quod
opus est, an patiamur istud an narremus cuiquam’. una
337 pars subiungitur, non esse narrandum 39 MIHI QUIDEM NON
PLACET. huius rei argumenta illa sunt, quod primum Aeschi- 5
num alienum animum constat habere circa istam: si palam
339 prolatum fuerit, negabit continuo fortasse, hoc est 41 IN-
FITIAS IBIT: tunc continuo puella haec periclitabitur fama
et uita omnium ueniet in dubium. sin autem confessus
fuerit adulescens se uitiasse ac propterea cogetur ducere 10
uxorem, utile non est dare illi puellam, cum aliam diligat.
unde sine dubio quacumque ratione necessarium fuerit con-
342 ticescere. deinde subiungitur altera pars: 44 MINIME GEN-
TIVM inquit NON FACIAM, potius PROFERAM. cuius rei ar-
gumenta haec sunt, quod peiore loco res esse iam non 15
potest: est enim indotata. secunda ei praeterea dos quae
esse potuisset, est ablata uirginitas. sed si negabit Aeschi-
347 nus uitiatam, facile, inquit, reuincetur: 49 TESTIS enim,
inquit, MECVM EST ANVLVS QVEM AMISERAT. et certe, quo-
niam ego conscia mihi sum a me hanc esse culpam amotam 20
— non enim corrupti eam neque pretio pudicitiam puellae
uendidi —, facile uindicabo et me et illam indignam illa.
hoc argumento persuasit rem esse proferendam. ita con-
350 sentiens seruus dixit 52 QUID ISTIC ACCEDO VT MELIVS
352 DICAS. — 54 NOSTRO SIMVLO FVIT SVMMVS si parum istuc 25
est, etiam nos maxime coluit.

3.

- 355 1 DISPERII CTESIPHONEM AVDIVI haec scaena inclusio-
nem habet, qua utitur seruus, uti dominum possit fallere.
Demea tamen opinionem comperit, quod filius suus inter-

5 placent α || 6 constat alienum habere circa istam (*vel*
-um) animum α | palam <ergo> α || 8 <in> infitias *P²VS* || 9 et
uita *W.*: uita (*uicta VS*, *uiciata G*) est *codd.* | omni *G* | cogitur α ||
12 fuit α || 18 reuincetur *W.*: -citur *GP*, dinoscitur *VS* || 21 cor-
rupti eam *W.* cum *Schoellio*: corruptam *codd.* | pretio] precipuam
α || 22 illa *Lindenbr.*: -am *codd.* || 25 si *W.*: sed *codd.* || 29 ta-
men] iam *Schopen*

fuerit raptioni. grauiter ferens ad domum properat: ingemiscit enim, si fuerit etiam ipse corruptus '*uah disperii, si ille qui alicuius rei est etiam ipse corruptus est*'. '*disperii*' ualde perii.

- 357 — **3** SI ILLVM POTEST QVI ALICVIVS REI EST ETIAM ILLVM AD
NEQVITIAM ADDVCERE si potest frater etiam illum corrup- 5
362 pere, qui alicuius est spei. — **8** DE GREGE ILLO EST de
364 illis, qui corrumpunt et qui corrupti sunt. — **10** OMNEM
REM MODO SENI SERUUS dicit uniuerſa ſeni eſſe narrata,
hoc eſt cui rapta ſit meretrix, et ſenem laudasse conſi-
lium. laudauit et filium, quod pro fratre laborauit. — 10
369 **15** ARGENTVM ADNUMERAVIT ILICO quod lenoni daretur. —
370 **16** IN SYMPTVM in id quod neceſſarium eſſet ſumptibus. —
375 **21** EST INEPTA ATQVE ABSVRDA mala et indecora. —
376 **22** PISCES CETEROS PVRGATO ut ſenem Demeam poſſit
in iracundiam ſuſcitare, fingit imperare ſe ſeruo, uti piſces 15
ceteri purgantur. et hic abundantiam declarauit '*ceteros*',
377 quaſi aliquos iam ipſe purgauerit. — **23** GONGRVM ISTVM
IN AQVA SINITO LVDERE moueri: non enim piſcibus aptus
eſt ludus. ita et Virgilius (*Aen. VIII 632*) '*ludere pen-*
dentes pueros': et illic enim infantibus nullus eſt ludus. — 20
380 **26** SALSAMENTA HAEC STEPHANIO FAC MACERENTVR PVLCHRE
'macerentur' proprie poſitum: quicquid enim ſaluſ eſt,
aqua infunditur, ut madefactum ſalis amaritudinem per-
390 dat. — **36** INEPTA LENITAS PATRIS ET FACILITAS PRAVA
quae non apta eſt (<lenitas>) et mala facilitas, qua in luxuriam 25
diuitiae ſuggeruntur, iſta conſciunt quae reprehendis. —
396 **42** AVT NON SEX TOTIS MENSIBVS certum numerum poſuit
pro incerto, et tamen iſtius numeri conduplicatio fre-
quenter eſt collocata. ſic et alibi (*Eun. II 2, 46*) '*ſex ego*
401 te totos, Parmeno, hoſ meſes quietum reddam'. — **47** ABI- 30
GAM HVNC RVſ '*hunc*' conuerſus paululum pronuntiat, uti

2 uadij ſperij *G* | ille *W.*: illum potest *G* || 4 qvi —
potest *om.* *P¹VS* || 8 dicit *om.* *VS* || 14 PISCES — DROMO] **** *VS* |
demea *GVS* || 16 habundancia *G* || 20 puero ſed *codd.* | enim
om. *G* || 22 enim *om.* *G* || 23 in aqua (-am *G*) funditur *codd.*,
corr. *W.* || 24 facultas α (*ſic et infra*) || 25 lenitas *add.* *W.* | et
om. *G* || 26 ſuggeruntur *W.*: ſuo (ſuae *VS*) ger- α , conger- *G* ||
28 conduplicatio *G* || 31 hunc *W.*: huc *codd.*

consilium sumpserit mentiendi, uti Demeam mittere possit.
 ad uelamen autem talis consilii fingit illum rus disces-
 sisse admodum iratum, qui fratrem male tractauerit, quod
 rapuerit meretricem, quod corruptis moribus uiuat, quod
 409 oblitus nominis ac familiae luxurietur. — **55** LACRIMO 5
PRAE GAUDIO 'lacrimo' uerbum est et 'gaudio' quasi quae-
 dam causa est, unde lacrimae oriantur; nam saepe etiam
 414 ex gaudio contingit quod euenit ex dolore. — **60** DENI-
 QVE INSPICERE TAMQVAM IN SPECVLVM VITAS OMNIVM IVBEO
 itaque filius meus plenus est praeceptorum, uti cotidie om- 10
 nium uitas inspiciat tamquam in speculum, ut ex aliis ad
 uiuendum sumat exemplum. et 'inspicere in speculum' noua
 419 est elocutio. — **65** PORRO adhuc alia narrare cupierat
 Demea, uerum seruus taediosus, ne ea quae nolle audiret,
 420 respondit non esse sibi otium nunc auscultandi. — **66** PISCES 15
EX SENTENTIA NACTVS SVM hoc est mandatum mihi, ut
 pisces curem: ut quasi dicat, qualis fuerit sententia, in
 422 agendis rebus tale officium perimplere. — **68** NAM NOBIS TAM
 FLAGITIVM EST QVAM ILLA DEMEA NON FACERE VOBIS QVAE
 MODO DIXTI nam pari modo flagitium credimus, si pisces non 20
 recte curentur, quemadmodum uos flagitium ducitis, si non
 recte et honeste quidem uiuatis: haec sunt enim, quae supra
 dixit. denique ad inridendum Demeam dicit se ad similia
 425 praecepta esse monitorem, cum seruis dicit **71** HOC SALSVM
 EST HOC ADVSTVM .. ILLVD RECTE ITERVM SIC MEMENTO, et 25
 426/27 separatim pronuntiandum **72** SEDVLO <MONEO>. — **73** PRO
 MEA SAPIENTIA pro meo iure. refert similitudinem omni
 genere: 'quemadmodum tu inspicere <tamquam> in specu-
 lum <in> uitas omnium iubes, ita ego in patinas'. adhibet
 etiam sententiam quasi iudex, ut dicat ista sibi displi- 30

1 ubi *Schoell* || 2 tali consilio <uti> fingat α || 6 et gau-
 deo *P*, gaudeo et (*ante lacrimo*) *G* || 11 <si> ut α | <omni-
 bus> ex aliis *VS* || 13 cupiebat *VS* || 14 audire α || 15 nunc
 <mihi> α || 17 fuerat *G* || 18 tali officio *G* || 19 quomodo dixi
codd. || 21 dicitis *G*, ducit et α || 22 enim *om.* *G* || 23 dixit
Lindenbr.: dixi *codd.* | ad *Lindenbr.*: aũ (*vel aũt*) α , *om.* *G* ||
 24 seruus α || 26 PRO MEA SAPIENTIA *post iure codd.*, *transp. W.* ||
 28 <enim> tu α || 30 etiam *om.* *G* | sibi <equidem> α

430 cere, quae Demeam fallant: dicit enim 76 INEPTA ESSE
 HAEC QVAE FACIMVS SENTIO, et tamen dicit sibi necessi-
 tate morem gerendum, quando id uult frater. memor est
 locutionis: supra enim frater dixit (V 3, 16) 'quando ego
 438 tuum non curo, ne cura meum'. — 84 ESTNE HEGIO TRI- 5
 BVLLIS NOSTER aduenit conuentus iam a Geta seruo: dolor(e)
 est commotus, quod ea omissa meretricem rapuit. 'tribul-
 lis' autem significat ex eadem tribu, hoc est ex eadem
 441 curia. — 87 NE ILLIVS MODI IAM MAGNA NOBIS CIVIVM
 PENVRIA EST bonae uirtutis hominem cum uideret, dixit 10
 huiusmodi homines iam in ciuitate non esse. igitur 'talium
 443 uirorum et ciuium magna nobis est inopia'. — 89 HAVD
 CITO MALI QVICQVAM ORTVM EX HOC SIT PVBLICE ita hic
 iustus, ita semper est integer, ut nihil mali ex hoc pu-
 blice nasci posset.

15

4.

447 1 PRO DI IMMORTALES FACINVS INDIGNVM GETA QUID
 NARRAS haec scaena accusationem tenet: reus enim effici-
 tur adulescens, quod uitari uirginem. quamquam in con-
 iectura res esse potuisset, tamen, quoniam nemo negat,
 non accusatio per coniecturam conficitur, sed potius per 20
 qualitatem: idem enim uitiator puellae, cum ad matrem
 puellae uenisset, promisit se eandem quam uitauerat
 uxorem esse ducturum. nunc dicitur, quod, cum rapuerit
 meretricem, reus sit iniuriarum. in hac scaena accusatio sola
 est et defensio nulla. habet etiam partem potius admixtae 25
 deliberatiuae: nam postea idem hic qui accusat et petit,
 uti adulescens eandem ducat uxorem. et omnis illa superior
 accusatio ad hoc tendit, ut uxorem potius ducat uitiator,

1 quae] qui *codd.* | fallat α | enim *om.* *G* || 2 faciunt sen-
 tiunt *codd.* || 3 gerendum *Lindenbr.*: gerere *codd.* || 4 supra ...
 dixit] *memoria lapsus est Eugr.* || 5 hegio estne (ego *add.* α) *codd.* ||
 6 aduenit <Hegio>? | dolore *Lindenbr.* || 7 ea] *sc.* Pamphila ||
 18 coniecturā α || 19 nemo *om.* *G* || 20 efficitur *VS* || 23 cum *ante*
 reus *GP*, *om.* *VS*, *transp.* *W.* | rapuerat α || 24 fit α || 26 postea
 idem *W.*: post eandem (eadem α) *codd.* | qui] quia *P*, quae *VS*

quam reus sit. ergo indignitate rei commotus primum hoc
 448 quaerit a seruo an uerum sit, cum dicit 'Geta, quid nar-
 ras?' ille confirmat dicendo **2** SIC EST FACTVM. ita com-
 probata res est. fit exaggeratio EX ILLA FAMILIA TAM IN-
 450 LIBERALE FACINVS ESSE ORTVM. — **4** HAVT PATERNVM ISTVC 5
 DEDISTI hoc quod fecisti non est tui patris neque generis
 452 aut familiae. — **6** NIHILI PENDIT contemnit, non curat. —
 454 **8** NISI FACIANT QVAE ILLOS AEQVOM EST HAVT SIC AVFE-
 RENT hic uersus declarat magis petitionem esse hic quam
 accusationem, ut sit subtilis oratio cum accusatione ad 10
 462 aliud uenire disponens. — **16** MAIOR FILIVS TVVS AESCHI-
 NVS hinc narratio incipit accusationis, in qua multa denuo
 dicuntur, quo facilius reus constitui possit. nam dictum
 est 'maior filius', ne alius sentiretur, dictum et nomen
 proprium 'Aeschinus', dictum etiam illud quod contigit 'qui 15
 fratri adoptandus datus est': ex his enim omnibus signan-
 dus fuerat ille qui fecit. deinde summa generaliter pro-
 463 ponitur **17** NEQVE BONI NEQVE LIBERALIS FVNCTVS EST
 OFFICIVM VIRI. deinde adiungit personae commendationem
 eius, cuius filia uitata est. deinde ipsa propositio est 20
 466 criminis **20** FILIAM HVIVS VIRGINEM VITIAVIT. et quoniam
 non hoc intendebat, — non enim facti quaestio est —,
 467 <adicit> **21** NONDVM AVDISTI DEMEA QVOD EST GRAVISSI-
 MVM: dicit hoc, quod uirgo uitata est, graue non esse,
 quod ueniam adulescens mereri poterat ex amore, ex uino 25
 et adulescentia: illud est quod purgari non potest, quod
 ad matrem uirginis uenit, quod lacrimans orauit, quod
 fidem dedit, quod iurasset illam se uxorem ducturum.
 haec sunt quae in accusatione ponuntur. deinde quod
 uirgo ex compressu grauida facta est, quod nunc iam 30
 hic mensis est decimus: cumulus enim accedit ad accusa-
 tionem, si eo tempore deserit adulescens puellam, quo iam

3 <at> ille α || 4 ex <hoc (ex- add. VS)> aggeratio α ||
 8 equū ē haut G, equo ne ista ut α | sic] se G || 14 est] quod α ||
 20 propositio est W.: propositio G, -sio α || 22 non om. G ||
 23 adicit add. W. || 26 non om. G || 28 iurauit Lindenbr. | 29 accu-
 sationē α || 31 mensis hic α || 32 quo iam] qñ (= quando) G (recte?)

pater esse potest, cum uicinus est partus. ac deserendi *causam* non solum in adulescente arguit, sed ipsum factum iam proponit, quod psalteriam rapuerit: est enim tempus breue id amatori esse cum meretrice. fit cumulus, quod adiecit 'parauit sibi psalteriam, quicum uiuat' (v. 30—31),
5 ut hoc perpetuum sit, et adiunxit quod intendebat. —

- 478 **32** PRO CERTON TV ISTA DICIS Demea audita accusatione de fide quaerit. — MATER VIRGINIS IN MEDIO EST ad rem confirmandam testem adhibet accusator ipsam uirginis matrem, et 'rem ipsam' dixit uterum mulieris. ad postre-
10 mum adiunxit et seruum Getam, de quo facile ueritas
480 possit inquiri, ut a testibus res probetur. — **34** VT CAPTVS SERVORVM EST NON MALVS quemadmodum [mali] esse possunt serui. ['sicut est captus seruorum' sicut est condicio seruorum.]
483 — **37** IMMO HERCLE EXTORQVE ille dixerat 'uinci' et solas
15 catenas pro poena adiecerat: ideo adiecit 'extorque'. —
484 **38** POSTREMO NON NEGABIT CORAM IPSO CEDO quo facilius ueritas manifestaretur, adiecit seruus 'coram da Aeschinum:
486 cum praesens fuerit, non negabit'. — **40** MISERAM ME DIFFEROR DOLORIBVS opportuno tempore dolor(e) parturiens exclamat, 20
quo facilius Demea uitiatam puellam possit agnoscere. —
489 **43** ILLA NVNC HAEC IMPLORAT tametsi Iunonem Lucinam ad partum implorare uideatur. hic iam petitio illa supponitur, uti non ex <ac>cusatione reus constituatur Aeschinus, sed ut cogatur quam uitiauit ducere uxorem: quod dicit
25
491 HAEC PRIMVM VT FIAN'T DEOS QVAESO. — **45** VT VOBIS
494 DECET Graeca locutio est. — **48** COGNATVS MIHI ERAT di-

2 solam *G* || 3 iam *Schopen*: tamen (*ante factum α*) *codd.* | enim] autem *Schopen* | breue tempus *α* || 4 amores *α* | meretrici *α* | sit *G* || 5 adicit *α* | quacum *G* || 7 certone *α* | ista *ec P* || 10 uterum mulieris *Schopen*: ut (et *G*) eorum mulieres *codd.* || 13 mali *secl. Goetz* || 14 sicut — seruorum *secl. W. (cf. Don.)* | sicut 1.] sic *G* | sicut est 2.] in id est *corr. P¹, om. VS* || 15 ille *W.*: -a *GP*, -am *VS* | uinci et] uincerat *G* || 17 cede^o *P*, tedio *VS*, cedebat *G* || 18 Aeschino (*om. da*) *G* || 19 ME *om. G* || 20 opportuno — facilius *om. G* | dolore *Lindenbr.* | parturiens *W.*: -entis *α* || 24 ex accusatione *W.* || 25 quam *Lindenbr.*: quā *G*, quod *α* || 27 locutio est *W. (cf. Hec. IV 2, 24)*: solu^o ē *G*, solacione *α* | <postquam> cognatus <meus> *codd.*

cit sibi necessitatem maximam, ut uirginem defendat, si
 deserta fuerit, ex hoc, quod multa caritas sibi fuerit cum
 500 puellae patre. — **55** SED DEMEA HOC TV FACITO CVM
 ANIMO COGITES quoniam Demea sententiam petitioni talem
 dederat, ut fratrem se diceret conuenturum, iam hic am- 5
 plius agit, ut persuadeat aliud fieri non debere propterea,
 quoniam nobiles uiri quanto clari sunt, tanto plus debent
 omnia iusta complere, si uolunt famam integram sui no-
 minis continere. qua re et persuasione impetrauit quod
 505 uoluerat senex. denique data est sententia **60** FIENT QVAE 10
 507 FIERI AEQVVM EST OMNIA. — **62** NON ME INDICENTE HAEC
 FIVNT supra (*I* 2, 59) enim dixerat ex lenitate patris
 Aeschinum in periculum esse uenturum, quod etiam nunc
 508 dicit **63** VERVM NIMIA ILLAEC LICENTIA PROPECTO EVADET
 IN ALIQVOD MAGNVN MALVM. 15

(5.)

511 **1** BONO ANIMO FAC SIS SOSTRATA Hegio senex ingressus
 domum uidit parturientem puellam. eius matrem consolatur
 promittens se conuenturum Micionem patrem Aeschini et
 coacturum, uti uitiata ducat uxorem ille qui uitiauit. —
 514 **4** SI EST FACTVRVS VT SIT OFFICIVM SVVM FACIAT ordo 20
 est: conueniam Micionem, ut faciat officium suum, <si>
 est facturum officium.

IV.

1.

517 **1** AIN PATREM HINC ABISSE RVN haec scaena delibe-
 rationem tenet, quid faciat, quemadmodum hic manere
 possit, cum pater rus iturus sit, et quid respondeat patri, 25

2 quod] cum α | fuerit 2. W.: -rat *codd.* || 6 agi α || 8 <in-
 genui> sui nominis *G* (*recte?*) || 9 quā rē α || 16 BONO ANIMO]
nova scaena non incipit in codd. || 18 eschini patrem α || 21 si
add. Zeune || 22 officium] *hic desinit cod. S* || 23 abisse hinc *G* ||
 24 hic meare possit *post* missus (*pro* iturus) sit α

519 si se non inuenerit apud uillam. — **3** QVOD CVM SALVTE
EIVS FIAT ITA DEFATIGETVR dummodo saluus sit. reperitur
autem consilium, ut hoc se defendat, quod ab amicis re-
531 tentus sit. cui opponitur **15** INTERDIV quidem SED SI HIC
PERNOCTO, quid causae dicturus sum? huic rei consilium 5
535 quod eius nouerit mores, cum dicit **19** LAVDARIER TE
537 AVDIT LIBENTER FACIO TE APVD ILLVM DEVM. — **21** LVPVS
IN FABVLA in prouerbio *dicimus*, cum ipse aduenit de quo
loquimur.

10

2.

540 **1** NE EGO HOMO SVM INFELIX in itinere cum quaerit
fratrem Demea, cognouit a mercenario in uilla non esse
544 filium. irascitur in Syrum et commouetur. — **5** QVID HOC
MALVM INFELICITATIS ordo 'quid hoc infelicitatis?', et 'ma-
547 lum' interiectio est, sicuti saepe docui. — **8** PRIMVS PORRO 15
OBNVNTIO hoc est malum nuntium uel accipio uel aliis
554 perfero. — **15** NON HERCLE HIC DVRARE QVISQVAM SI SIC
FIT POTEST hoc consilium sumpsit Syrus ad purgandum
quod in uilla non erat filius, quod reuersus sit idem adu-
lescens iratus et uerberauerit se, propter quod ipse auctor 20
fuerit Aeschino ad rapiendam meretricem. fingit igitur se
556 uerberari. — **17** QVID ILLE GANNIT quid ille obmurmurat?
560 dicit se igitur uerberatum. — **21** NON TV EVM . . . PRO-
561 DVXISSE AIEBAS hoc soluit **22** FACTVM VERVM VENIT POST
INSANIENS. deinde conqueritur, quod uerberauerit qui eum 25
4/69 nutrierit. — **25** <PATRISSAS> patri similis es. — **30** NON
EST hoc iracunde pronuntiandum, tamquam referat gratiam
pro dolore, quod negat fratrem domi esse. denique hoc
570 animo dicit etiam illud **31** SCIO VBI SIT VERVM HODIE

2 fiet α || 3 defendit G || 5 sum dicturus α || 6 et *Goetz*:
sed (set P) *codd.* || 9 IN] ex α || 11 conquerit α || 14 ordo — in-
felicitatis *om.* G || 17 quisquam *post* fit G || 21 fuit G || 23 igitur]
itrū G | tu <igitur> *codd.* || 25 illum α || 26 PATRISSAS *add.*
Westerh | patris α || 27 hoc *Westerh.*: hic *codd.*

573 NVMQVAM MONSTRABO. — 34 NOSTIN PORTICVM APVD MA-
 576 CELLVM HANC DEORSVM falsum in locum mittit longe posi-
 tum, ut circumeat ciuitatem. — 37 SACELLVM sacer locus,
 ut Virgilius (*Ecl. III 9*) 'sed faciles nymphae risere sa-
 578 cello'. — 39 ANGIPORTVM uicus angustus et breuis. sed 5
 584 hic genere neutro positum est. — 45 PISTRILLA EX AD-
 585 VERSO pistrinum. — 46 LECTVLOS IN SOLE ILIGNEIS PEDIBVS
 586 hoc est pedibus de ilice. — 47 VBI POTETIS vos in sole,
 quo locus conuiuii senibus in sole esse possit. uel quod
 Cicero (*pro Quinctio 18, 59*) dixit 'numquam ad solarium 10
 587 fuit'. — 48 SILICERNVM particulae sunt inferiarum, quae
 mortuis dantur. alii intellegunt 'silicernium' quod iam
 senectute curuus silices cernat.

3.

592 1 EGO IN HAC RE NIHIL REPERIO QVAM OB REM LAVDER
 †ingratus Hegio cum gratias ageret, quod Micio promit- 15
 teret se daturum operam, uti filius suus illam duceret uxo-
 rem quae uitiata fuerat, dicit non iuste se laudari propterea,
 quia magis officium suum facit, non alii praestat, cum
 601 peccatum suum corrigit. — 10 SI ITA AEQVVM CENSES
 AVT SI ITA OPVS EST FACTO expetiuerat Hegio, uti ad 20
 mulieres Micio pergeret et haec eadem illis praesentibus
 polliceretur. uerum dubitatione utens pollicetur Micio. hoc
 ut plenius fieri possit, persuadet Hegio, quod illae miserae
 alterum solacium calamitatis habere non possint, nisi hic
 polliceatur: 'omnes enim, quibus res minus secundae sunt, 25
 nescio quo modo sunt suspiciosi; omnia quae fiunt ad

4 facile *codd.* || 5 sed] et? || 7 inlignis *P*, ligneis *G* ||
 8 <ex> pedibus *GP*; inlignis (iligneis *V*) *add.* α || 9 quo] qui
Westerh., quod *Schoell* | conuiuii *W.*: cōuij *G*, cūi *P*, om. *VS* ||
 15 ingrediens? *nisi forte nonnulla exciderunt* || 17 dicit (*sc.* Micio)
 non] dum α | laudari se α || 20 OPVS EST FACTO] omnium (-ni *G*)
 facta *codd.* | expetiuerat *Schopen*: -rant *codd.* | <rogat> uti *G* ||
 23 ut *Westerh.*: in *codd.* | posse *G* || 24 possint *Schopen*: posset
codd. | polliceatur hoc *G* || 25 omnibus α || 26 sunt *om.* α

contumeliam suam magis fieri putant. quoniam minimum
possunt, semper se credunt contemni. ergo placabilius est,
si ipse coram pollicearis et te purges'.

4.

610 **1** <DISCRVCIOR ANIMI> deliberatio est, quid faciat adu-
lescens: conuenit enim puellam eius quam uitiauit. ab 5
ea comperit, quod cognouerit Aeschinum meretricem ra-
puisse, cum utique rapuerit fratri. opinio est, quod sibi
potius rapuerit. deliberat quid agat, quod tanta suspicio
de se inciderit, quod Sostrata puellae mater credat sibi
rapuisse Aeschinum meretricem, hoc quod audierit ex anu 10
624 quadam. — **16** NE QUID DE FRATRE GARRVLAE ILLI DI-
CEREM continui me, ne aliquid dicerem de fratre illi mu-
lieri garrulae, hoc est uerbosae et loquaci. nunc deliberatio
625 ipsa supponitur **17** NVNC QUID FACIAM DICAM FRATRIS ESSE
HANC. sed non oportet indicari, ne fiat palam: mage celari 15
possit fortasse. illud metuo, an credant quod fratri ra-
pui, quippe cum egomet rapuerim, ego argentum soluerim,
ad me abducta domum sit. reperit consilium, ut ad illas
pergat et se purget.

5.

635 **1** ITA VT DIXI SOSTRATA FACITO haec scaena narra- 20
tionem tenet <a> patre inuentam: nam cum ingressus pro-
misisset mulieribus se acturum esse, ut Aeschinus uitiatam
ducat uxorem, egreditur pater et uiso filio errorem hunc
componit, quod a nescio quo adductus sit aduocatus, uti

2 posse α || 4 deliberatio] in *G* nova scaena non incipit ||
6 cognouit *G* | ϵ schinus α || 8 deliberat <enim> α || 9 inceserit
G || 14 FACIAM] agam (aut agam *V*) post DICAM α , ante DICAM *G* ||
16 rapuit *P*¹*V*, -uerit *G* || 17 soluerem α , -rit *G* || 18 adducta α
est domum *G* || 20 dixti α || 21 a patre inuentam *W*. (duce
Schop.): patrem inuentum *codd.* || 22 ut *om.* α || 24 a quodam
(*om.* nescio) *G*

illa puella cognato suo nuberet, atque illa diceret esse nescio quem uitiatorem, cui dari eam oporteret, ut animus adulescentis perspicui posset. mox aperit ueritatem et dicit, ut iam praeparet se Aeschinus ad uxorem ducendam. —

- 641 **7** NON EQVIDEM INSTAS QVOD SCIAM non quidem postulas, 5
 647 quod sciam. deinde ipse, quod supra dixi, narrat **13** HA-
 650 BITANT HIC QVAEDAM MVLIERES PAVPERCVLAE ... **16** VIRGO
 651 CVM MATRE ... **17** HIC MEVS AMICVS qui me adduxit ILLI
 652 GENERE EST PROXIMVS ... **18** HVIC LEGES NVBERE COGVNT
 657 HANC, de quo ille contra **23** COMMENTA <MATER> EST hoc 10
 est mentita est ESSE EX ALIO VIRO NESICIO QVO PVERVM
 NATVM NEQVE EVM NOMINAT PRIOREM ESSE ILLVM NON OPOR-
 TERE HVIC DARI. deinde omnia adulescens defendit, quod cum
 uitiator sit, is eam potius debeat ducere uxorem. contra
 670 pater **36** QVA RATIONE ISTVC inquit QVIS DESPONDIT QVIS 15
 672 DEDIT ... **38** CVR DVXIT ALIENAM? huic respondit filius AN
 SEDERE OPORTVIT DOMI VIRGINEM TAM GRANDEM, ut ueniret
 nescio unde cognatus? et quasi arguit patrem, quod haec
 magis debuerit dicere. contra ille stultum uocat filium,
 siquidem haec omnia aduersus illum <dicere debuit>, cui 20
 uenerat ipse aduocatus. deinde, quasi res ista tota aliena sit,
 monet filium, ut discedat. tunc ille lacrimis prodidit amo-
 rem. pater cum quaesisset, ille narrare cupiens petit, ut audi-
 ret. tunc pater omnia scire se dicit, obiurgat leuiter, quod
 681 celauerit se. — **47** ITA VELIM ME PROMERENTEM AMES ita 25
 esse, me ut merito ames: multi enim necessitate amant
 ac propterea indigne. hoc est enim quod uult, ut pro
 685 merito se amet pater. — **51** IN QVA CIVITATE TANDEM TE

1 atque] et α | illa] sc. mater | nescio esse α || 2 <et> ut
 G || 3 prospici *codd.*, *corr. Westerh.* || 4 praepararet α || 5 instas
 G, istam α | quod <quidem> α | postulas G, populi (*pro pep-*)
 α || 9 proximus est G || 10 commentae (-ta G) st *codd.* || 11 men-
 titum *codd.* | est *om.* α | ESSE *om.* G || 12 nominant α, -nauit G ||
 14 <quod> is *codd.* || 15 inquit istuc G || 19 dicere <facere> G ||
 20 dicere debuit *add. W.* || 21 res — sit W. (*duce Zeunio*): resti-
 tuta aliena sunt *codd.* || 25 uellem α | <ut> me G | pro merito
 α || 26 esse W.: est G, est et α | ut] aut α || 27 enim W.: inte α,
om. G; certe *Schoell* | ut *om. G* || 28 amet se G

ARBITRARE VIVERE honesta obiurgatio, ut et ueniam det
 692 et tamen corrigat. — **58** QVOD QVIDEM IN TE FVIT quan-
 tum in te fuit, perdidisti et illam et gnatum, quod tacuisti,
 quod non prospexisti: factum est enim uel fortuna uel
 interuentu meo, quo ego rem curauī, ut promitterem te 5
 695 eam uxorem ducturum. — **61** NOLLEM CETERARVM RERVM
 TE SOCORDEM nollem in ceteris rebus te negligentem. deinde
 promittit quod sit ducturus uxorem. at ille parum credens
 708 fidem poscit, quam rem pater firmat. — **74** SI FRATER
 AVT SODALIS ESSET QVI MAGIS MOREM GERERET ita hic 10
 lenis est pater, uti hoc nec frater nec sodalis gereret, ita-
 que admodum fratrem praetulit aut sodalem, quoniam
 711 frater semper fiducialiter agit, sodalis obtemperat. — **77** NE
 FORTE IMPRVDENS ID FACIAM QVOD NOLIT SCIENS CAVEBO
 dabo operam, ne quod nolit pater faciam insciens: <sciens> 15
 uero inspiciam et prouidebo.

6—7.

713 **1** DEFESSVS SVM AMBVLANDO haec scaena accusationem
 tenet, quod adulescens uitiauerit uirginem et nunc meretricem
 rapuerit. defenditur a patre. huius <accusationis> exordium
 721 sumitur **3** FERRO AD TE FLAGITIA BONI ILLIVS ADVLESCENTIS 20
 . . CAPITALIA <capitalia> crimina sunt, quae capitis poenam
 725 merentur. deinde species criminis sic proponitur **7** HOC
 728 PECCATVM IN VIRGINEM EST CIVEM; deinde quod **10** PVER
 NATVS sit. primum, <ut> in omnibus propositionibus, ad-
 sensus traditur, exinde leue docetur esse quod ille com- 25
 733 putat crimen. — **15** SI NON RE IPSA TIBI ISTVC DOLET

1 arbitrare te *G* | et *om. G* || 2 corrigit *GP* || 3 et 2. *om. G* ||
 4 non *Schopen*: tu *codd.* | enim est α | uel 1. *om. G* || 5 inter-
 uentu *W.*: euentu *codd.* | quod *GV* || 6 nolim α (*sic et infra*) |
 CETERARVM] harum *codd.* || 9 firmat] formę α | SI FRATER *om. \alpha* ||
 11 ita quemadmodum *codd.*, *corr. W.* || 13 semper *post* sodalis
 α || 14 insciens *codd.* || 15 sciens *add. Schopen* || 17 DEFESSVS —
 AMBVLANDO] Ibo illis dicam nullam esse in nobis moram (= *IV*
 7, 1) *G* || 18 tenet *om. G* || 19 accusationis *add. W.* || 24 ut *add.*
W. | propositionis α || 25 doceatur α || 26 si] iam α

SIMVLARE CERTE EST HOMINIS si non rei ueritate tibi dolor
 736 est, debes saltem effingere. — 18 CETERVM PLACET TIBI
 FACTVM MICIO uideris si curasti rem male gestam, quod
 effecisti, ut et uitiatam uxorem duceret: interea tibi hoc
 factum complacet? huic respondetur: 'non mihi quidem 5
 placuit, si mutari possit; nunc tamen, quia non ualeo mutare,
 necessario placet, quippe cum uita hominum sic se habeat,
 quemadmodum iactus est tesserarum: si enim illud quod
 opus est non cadit, hoc iam consilii et artis est corrigere
 747 quod miserit casus'. — 29 MERETRIX ET MATER FAMILIAS 10
 ERIT VNA IN DOMO nescit enim, quod non Aeschino rapta
 sit meretrix, et arbitratur ambas in domo futuras. —
 752 34 RESTIM DVCTANS SALTABIS genus saliu<di> dicit, tractum
 hoc a Troianis, qui cum funem tenerent et equum intro-
 759 ducerent, sic saltabant. — 41 VXOR SINE DOTE VENIET 15
 Demea uolens enumerare facta concludit, quod uxor ueniat
 domum sine dote, quod intus sit meretrix, quod sumptuosa
 sit domus, quod adulescens luxu sit perditus, quod deli-
 ret senex, ut si uelit ipsa Salus seruare numquam possit
 familiam.

20

V.

1.

763 1 EDEPOL SYRISCE egreditur seruus uino languidus
 et nomen ita pronuntiauit, ut ebrius demonstraretur. —
 765 3 OMNIVM RERVM SATVR plenus est omnium rerum. —
 770 8 DIS QUIDEM DEMEA ESSES diues: ut sit declinatio hic
 dis, huius ditis.

25

1 hominis est *G* | re α || 2 debes *Westerh.*: -et *codd.* | ef-
 fingere *Schoell*: et (ut α) fingere *codd.* || 3 micio] mihi si *codd.* |
 rem] $\widehat{ee}$ *G* || 4 effecisti *W.*: et (te *G*) fec- *codd.* || 5 quidem *om.*
G || 6 nunc] non α || 8 quemadmodum] sicut *G* || 12 et *om.* α ||
 13 saliu dicit (-et α) *codd.*, *corr. W. duce Westerh.*; saltus dicit
Schoell || 14 cum <tum> *G* || 16 demea <erit>. α || 18 luctus α ||
 24 <.i.> diues *G*

2.

- 776 1 HEVS SYRE ROGAT TE CTESIPHO VT REDEAS puer
missus a Ctesiphone adulescente ignorans patrem praesen-
tem seruum Syrum reuocat et dicit se missum a Ctesi-
phone. ut autem cognoscit pater intus esse filium, uehe-
menter irascitur. introire cupiens tenetur a seruo, sed 5
783 impetu facto ingressus filium intus esse cognouit. —
8 EDEPOL COMISATOREM HAVD SANE COMMODVM PRAESERTIM
CTESIPHONI comisatores dicuntur, qui post cenam ueniunt
ad laetitiam et ad uoluptatem. 'ergo nunc nouum comi-
sATOREM Ctesiphoni misimus patrem, qui irasci habeat'. — 10
786 11 ATQVE EDORMISCAM HOC VILLI alicubi iaceam et hoc
uinum digeram dormiendo: diminutue namque uinum 'uil-
lum' dixit.

3.

- 787 1 PARATA A NOBIS SVNT ITA VT DIXI SOSTRATA haec
scaena controuersiam tenet, pacta et conuenta <an> rata 15
sint. qui adoptatum filium habebat, pactus est, ut ipsum,
qui in adoptionem dederat, <ut> curaret suum tantummodo.
inuentus alter filius apud eum qui adoptauerat cum mere-
trice redempta. adeo qui adoptauerat reus fit. hic per fini-
tium statum responsio efficitur; quia ille dixerat (v. 13) 20
'cur recipis meum?', respondetur (v. 18) 'communia esse
amicorum omnia', alienum illum non esse sed communem.
huius igitur accusationis exordium est ab exclamatione
sumptum, posteaquam comperit Demea adulescentem in
789 domo fratris esse 3 EI MIHI QUID FACIAM QUID AGAM QUID 25

3 reuocat syrum (*om. seruum*) α || 4 autem *om.* α | cognoscit *Zeune*: -at *codd.* || 5 seruo <suo> α || 9 comisat- *P*, comesat- *V*, comessat- *G*; *sic et infra* || 10 qui irasci de habeat *G*, quus rari habeat *P*, cuius rari habeat /// *V* || 11 VILLI] uini *GP*², uni *P*¹*V* || 12 namque] enim α || 15 an *add. Zeune* | irata *PG* || 16 habebat *W.*: habeat α , -uit *G* | ipsum] *sc.* curaret tantummodo || 17 qui *W.*: quem (*add. admodum G, recte?*) *codd.* | ut *add. W.* | curaret ante quem α | suum *om. G* || 19 adeū (-a α) *codd.*; an ideo? | fit *W.*: sit *codd.* || 21 esse sed] esset (-e *G*) *codd.* || 23 est ab exclamatione *W.*: fit (*om. α*) clamationis *codd.*

- 794 CLAMEM. defensionis illud exordium est **8** TANDEM REPRIME
IRACVNDIAM ATQVE AD REM REDI. propositio est criminis
796 **10** DICTVM HOC INTER NOS FVIT — EX TE ADEO EXORTVM EST
— NE TV CVRARES MEVM NEVE EGO TVVM RESPONDE. haec
799 propositio legis est. crimen sic proponitur **13** CVR NVNC 5
APVD TE POTAT CVR RECIPIS MEVM CVR EMIS AMICAM MICIO.
802 conclusio **16** QVANDO EGO TVVM NON CVRO NE CVRA MEVM. —
803 **17** NON AEQVVM DICIS licet finitius colligatur status, argu-
mentum tamen qualitatis est causam non esse iuxta haec
quae in pacto sunt collocata, propterea quia amicorum sunt 10
807 uniuersa communia. — **21** PRIMVM SI TE MORDET SVMP TVM
FILII QVEM FACIVNT iam hic non ex pactione quaestio est,
sed ex eo, quod corruptis moribus uiuit, quod bona con-
sumit. cui rei affertur defensio, quod de suo sumptus faciat.
quamquam hic incidit illa quaestio 'semper in corruptis 15
filiis illa consuetudo est, quae timetur': etenim proposuit
820 **34** MITTO REM CONSVETVDINEM IPSORVM. hoc purgatur ita,
quod aetate ista faciant et facile possit corrigere, cum ad
821 maturitatem aetatis accesserint. — **35** MVLTa IN HOMINE
DEMEA SIGNA INSVNT EX QVIBVS CONIECTVRA FACILE FIT 20
quod facile adulescentes corrigi possunt, dicit inesse in
eorum moribus indicia melioris disciplinae et probat hoc
ex consuetudine, quod fit ex aetate correctio. nam cum
duo unam rem faciunt, quod ille qui adulescentulus est
impune facit, ille qui grandior natu est crimen admittit: 25
825 hoc enim dicit **39** NON QVO DISSIMILIS RES SIT SED QVO
IS QVI FACIT. probat de moribus, quod facile corrigi pos-
sint, qui sapiunt, iam in loco uerentur, iam intelligunt,
quod iam liberum ingenium habeant, quod facile reduci
possint ad integram disciplinam. nunc incidit alia quaestio 30

4 tv om. α || 5 est legis α || 8 finitium -- statum α || 10 pacta
codd., corr. W. || 11 PRIMVM] principio Ter. | TE MORDET] temporis
est codd. || 15 incidit Schopen: incedit codd. || 16 consuetudo illa
α || 19 accesserit α || 20 <o> demea G | facile coniectura G ||
21 dixit α || 23 correctio nam W.: correctionē α, -tio G || 25 qui]
cum α | est om. α | qvo 2.] quod G || 27 probat W. (cf. l. 22):
orabat codd. | possunt G || 28 qui] quae α | querentur codd. ||
30 nunc] huic α

‘hodie qui in luxuria uiuunt, quemadmodum correcti, licet perditis malis moribus, diligenter res suas administrabunt?’ purgauit istud similiter etiam consuetudine a proprio more senectutis, quod haec aetas magis hoc uitium habeat, quod diligentius faciat homines res suas curare: ergo etiam illos 5
 839 aetas acuet. — **53** EXPORGE FRONTEM in rugas enim contrahitur per iracundiam, cum laetitia fuerit, porrigitur et
 841 extenditur. — **55** DE NOCTE CENSEO tantummodo hoc ago, ut nocte dones, dummodo hodie praebeas hilaritatem.

4.

855 **1** NVMQVAM HIC QVISQVAM TAM BENE SVBDVCTA RATIONE 10
 AD VITAM FVIT Demea cum animaduertisset mores suos castitate dueros, integritate <in>tolerandos laudem non mere-
 ri, uiuendi consuetudine mutata hoc doctius facere dicit se propterea, quoniam haec apud homines consuetudo est. est
 ergo huius scaenae qualitas an iuste faciat, quod mutet 15
 consuetudinem. sumptis autem consuetudinis rationibus, quod nemo hominum ita subducta ratione et collecta uixit, ut
 non aliquid aut sua re aut aetate muneretur, dicit nunc sibi attendere, siquidem in senectute iam decurso spatio
 dimittit uitam praeteritam propterea, quia nihil melius 20
 clementia et facilitate esse cognouit, quippe cum frater in otio duxerit uitam, in conuiuuiis, ab omnibus laudetur, omnium famam iustam honestatemque mereatur, contra
 hic seuerus, tristis, agrestis, parcus, truculentus et tenax

2 perditus α | res suas diligenter α || 5 <ut> res suas curent α | etiam om. G | <quod> illos codd. || 6 contrahitur Westerh.: porrigitur codd.; colligitur Schoell || 8 ago hoc G || 10 HIC] ita Ter. (om. TAM) || 11 <enim> cum G || 12 castitati α | intolerandos Westerh. | mereri Westerh.: -retur codd. || 13 consuetudine W.: -do (sed con- G) codd. | hoc] nunc? | dicit se Schoell: de se (ante facere α) codd. || 16 consuetudinibus rationis codd., corr. Zeune || 18 dicit W.: licet codd. || 19 actendat G, utend (= dit) α, corr. W. | iam Westerh.: tam codd. || 20 uitam] ut cū G, ut tam α | praeterita codd. || 22 dixerit α | ab omnibus om. G | laudaretur codd., corr. Zeune || 24 <cum> hic G | parcus <et> G

esse dicatur, laborem suscepit, ut uxorem duceret, edu-
 cauerit liberos, laborauerit primum, ut patrimonium quae-
 reret, aetatem triuerit. efficitur quasi duplex uita, et com-
 paratio ita, ut laudetur una, uituperetur altera, et hoc
 non tantum ex uero sed ex iudicio populi. est ergo quasi 5
 per thesin ista propositio, quatenus mala condicio uitae
 sit, utrum quae ex iudicio populari mala sit <an> illa
 quae ignoscit et labitur, ut merito hic et iuste consuetu-
 877 dinem uitae uoluerit immutare. — **23** AGE NVNC IAM EX-
 PERIAMVR PORRO CONTRA HAEC ETIAM QUID EGO POSSIM 10
 nunc iam confirmat consilium, an possit implere uolun-
 879 tatem. — **25** MAGNI PENDI POSTVLO diligere et amari. —
 880 **26** NON POSTERIORES FERAM hoc est: non posterior habe-
 881 bor. — **27** DEERIT ID MEA NIHIL REFERT sedulo patrimo-
 nium quaeram, unde producam uitam. 15

(5.)

884 **3** IAM NVNC <HAEC> TRIA ADDIDI PRAETER NATVRAM ex-
 pressit mores, non uoluntates, et expressit sic bonitatem, quan-
 do et quid dixerit memorat et de se quid dixerit indicat. —
 887 **6** ATQVI SYRE HOC VERVM EST memor personae suae la-
 borat fidem facere, ut credi possit quam bonus sit. 20

6.

894 **6** <CVI DOMINVS CVRAE EST ITA VTI> TIBI SENSI GETA
 ex operibus, ut tibi cura sit, sensi: domino enim est opti-

1 suscipit *codd.*, *corr. Westerh.* | educauerit] dotaauerit α ||
 3 terreret *codd.* (*propter quaereret*) || 4 <fit> ita? || 5 ex uero
 sed G, ex uos & P, ex uobis V | quasi *om. G* || 6 tesin *codd.* |
 quoniam G, quae α, *corr. W.* | condicio W.: iudicio (*om. V*, uite
add. G) *codd.* || 7 utrumque *codd.* | malo α | an *add. W.* || 11 nunc
 iam *bis codd.* | confirmato α | an G, ytā P, *om. V* || 13 habebor
Westerh.: haberi *codd.* || 14 sedulo W.: sed do *codd.* || 15 pro-
 ductam α || 16 IAM NVNC] *nova scaena non incipit in codd.* | ad-
 didi (-dit α) <et> *codd.* || 17 uoluntatem? | et W.: sed *codd.* | ex-
 pressit sic] expressisse α || 18 dixit 1. α | indicat *Westerh.*: iud-
codd. || 21 CVI — VTI *add. W.* || 22 cura sit] curasse α

896 mus seruus, cui curae dominus est. — **S** AFFABILIS hoc
est benignus, qui obtemperare ob bonitatem possit. —
908 **10** PAVLATIM PLEBEM PRIMVLVM FACIO MEAM praestando
paulatim multitudinem mihi cogo fautorem.

7.

899 **1** OCCIDVNT ME QVIDEM DVM NIMIS SANCTAS NVPTIAS 5
STVDENT FACERE erat moris, uti, cum nuptiae agerentur,
simphonia canerent. uerum adulescens cupidus nuptiarum
902 festinat, ut uolens ducere uxorem contemnat illam reli-
gionem in nuptiis. — **4** TVVS HERCLE VERO ET ANIMO ET
NATVRA PATER quoniam animo pater Micio uidebatur, qui 10
adoptauerat, hic utrumque sibi uindicauit 'et animo et
905 natura'. — **7** TIBICINAS ET HYMENAEVM est autem haec
911 uox, quae in nuptiis dicebatur. — **13** IAM LEPIDVS VOCOR
miratus senex sibi lepidi nomen imponi et ex natura se
inridens, quod iusserat, ut maceria dirueretur, secum loqui- 15
912 tur **14** FRATRIS AEDES FIENT PERVIAE. sed rursus redit ad
913 laudem sibi dictam **15** QUID MEA EGO LEPIDVS INEO GRA-
914 TIAM. — **16** IUBE NVNCIAM DINVMERET ILLE BABYLO VI-
GINTI MINAS Babylo ni milites stulti dicebantur. alii intel-
ligunt Babylo nes diuites esse. et hic sensus ille est: ut 20
Micio Babylo sit, qui uiginti minas dederit pro meretrice,
quae rapta est, ego nunc iam lepidus uocor; Micio licet
uiginti minas dederit, hoc tamen nomen <non> accepit,
923 ego sine sumptu laudor. — **25** SIC SOLEO hic mentitur,
<cum> consuetudinem sibi praestandi dicit. 25

2 qui] et α | optemperari α | ob] propter α | benignitatem
posset G || 4 mihi Zeune: me (ante multiti-α) codd. || 5 OCCIDVNT]
in G nova scaena non incipit || 6 erant mores codd., corr. Schopen ||
simphonie G, uti <sinphonia> α || 10 Micio] mihi α, om. G ||
12 haec post 13 dicebatur α || 14 et ex W.: et α, ex G | se inri-
dens quod W.: in se rediens quo codd. (in et i ol. sscr.) || 18 iam
nunc iube G | babil- (sic semper) codd. || 20 <ergo> ut α || 21 de-
dit α || 20 ego Westerh.: ergo codd. || 23 nomen post accepit α,
om. G | non add. Zeune || 25 cum add. Zeune

8.

- 924 **1** IVBET FRATER VBI IS EST haec scaena deliberantis
 personam habet: deliberat namque Micio, an prouecta aetate
 ducat uxorem. ac primum uidet dirui maceriam: quaerit
 causas: responsio est 'iubet frater'. quamquam quidam in-
 telligunt ipsum Micionem dicere, ut quasi, cum audisset
 925 quis iussisset, rursus interroget 'iubet frater?' — **2** ET ALIIS
 926 OMNIBVS hic initium persuasionis est: nam subiungit **3** QVAM
 MAXIME VNAM FACERE NOS HANC FAMILIAM COLERE <ADIV-
 VARE> ADIVNGERE, quod utique pertinet ad matrem puellae,
 929 uti Micio ducat uxorem. huic narratio supponitur **6** PRIMVM
 930 HVIVS VXORIS EST MATER. laudatur persona **7** PROBA ET MO-
 DESTA. †ergo ne persuasionem eius filius ille teneret ac pater
 931 suum repeteret, adiecit illud NATV GRANDIOR ... **8** PARERE
 932 HAEC IAM PER ANNOS NON POTEST. hic ab honesto **9** NEC
 QVI EAM RESPICIAT QVISQVAM EST SOLA EST. deinde persua-
 933 sio est ab eo <quod> deceat et a uoluntate **10** HANC TE AE-
 QVVM EST DVCERE. — ET TE OPERAM VT FIAT DARE hoc <ad>
 934 adulescentem, ut et ipse patrem cogat. — **11** SI TV SIS HOMO
 HIC FACIAT si etiam accedas ad id quod cupio, continuo
 936 consentiat pater. — **13** FIERI ALITER NON POTEST pars
 938 utique deliberatiuae, an necesse sit. — **15** EGO NOVVS
 MARITVS repugnatio: ab inhonesto argumentum ponitur, an
 944 turpe sit uxorem ducere et iam anum ducere. — **21** ETSI
 HOC MIHI INEPTVM ET ABSVRDVM hic affectu, quo cogebatur,

2 namque] enim α || 3 <et> quaerit G || 6 iussisset W .: ius-
 sit sed *codd.* | interroget W .: intelligit (-gi V) *codd.* || 7 est per-
 suasionis α || 8 nos unam familiam facere (*om.* hanc) G || 11 lau-
 dabitur G || 12 ergo ne (*om.* α) persuasionem eius (-ne ei α) ...
 ac pater suam (suum p - α) repetet (P , -tens G , resumeret V)] *coni.*
 ne uero persuasione Micionis filius illius (*i. e.* Aeschinus) time-
 ret, ne pater (*i. e.* Micio) suam rem peteret; *cf. Don.* || 15 per-
 suasio est *Schoell*: -one *codd.* || 16 ab ea (*ante pers-*) α , *om.* β | quod
 deceat et a W . (*cf. Hec. IV 2, 1*): de ea tua β , tu α | uolupta-
 tem α || 17 ad *add.* W . || 18 ipsum α || 19 cedas α || 20 consen-
 tiet G || 21 deliberatiuae W .: -ua ē *codd.* || 22 repugno α || 24 ET
om. α | affectū <est> quod α ; effectum est ut (cogatur respon-
 dere) *Westerh.*

- 947 respondet se uxorem ducturum. — 24 HEGIO EST HIS CO-
GNATVS Demea ut mutatis moribus bonitatem suam possit
exprimere, multis multa donare efficit: nam cogit, ut He-
gioni ager donetur. et hic quasi deliberantis est species:
nam primo ab honesto 'cui donatur?' ei, qui proximus 5
sit mulieribus, qui nobis sit affinis, qui pauper sit: quod
948 adiungit 25 BENE NOS ALIQUID FACERE ILLI DECET. deinde
949 an fieri possit, an magnum sit: 26 EST inquit AGELLI . .
PAVLVLVM QVOD LOCITAS FORAS. deinde †consedet a dictis
eius cui persuadetur, quod uitium commune est senibus, 10
quia ad rem in senecta attenti sibi sunt. ab inhonesto hoc
958 celatur 35 SVO SIBI GLADIO HVNC IGVLO ipsum suo gladio
interficio, quia ipse hoc dixit, unde nunc vincitur.

(9.)

- rursus aliud praestaturus <est> munus seruo, quod uult
Syrum esse liberum. implentur deliberatiuae partes, quam- 15
quam meriti sui partes ipse seruus exequitur, quod a
puero ambos sedulo curauerit, docuerit, monuerit, quod
bene praeceperit. huic rei per irrisionem adiungitur etiam
illud, quod obsonauerit cum fide, quod adduxerit scortum,
quod conuiuium parauerit et — id quod rem firmauerit — 20
969 quod hanc psaltriam hodie nunc emerit. — 12 DENIQUE HIC
VULT FIERI ne uideretur heredi inuidere, quod manu mit-
tat seruum, <adiexit> 'denique uult filius fieri liberum
seruum': qua re confirmata liber efficitur. adiungitur aliud
munus: uult enim congeminare de beniuolentia, ut et uxor 25
Syri libera fiat. merito illud adiungitur, quod prima mam-

2 ut *om.* α || 4 detur *G* || 5 ei *W.*: etiam *codd.* || 6 nobis
sit *Schopen*: nobilis id *codd.* || 7 deinde <inquit> *codd.* || 8 an 2.]
ad α | sit] hic *G* || 9 foris α | consedet] consuadet *Schoell*; an
consult? || 11 qui α | sint α || 14 est *add. W.* | <parmenoni>
seruo *codd.* | quod — liberum *post partes codd., transp. W. (duce*
Westerh.) || 16 meritis partes suas se *codd., corr. W.* || 20 ex id
G, et hic *V* | rem firm- *W.*: confirm- α, firm- *G* || 21 nunc] hic ? |
emerit <sed (s̄ *P*, sunt *V*)> *codd.* || 22 mittat *P*², -it *rell.* || 23 ad-
iecit *add. W.* || 25 De<mea> beniuolentia<m> *Westerh.* | ut et]
autē α, ut *G* || 26 primum (*om. mammam*) α

mam dedit nato puero, ut iam quasi nepotis gratia illa
 accipiat libertatem. adiungitur 'argentum a me accipito',
 quod quasi beatus propter nepotem etiam ipse illam libe-
 979 ram faciat. — **22** SI . . . TV TVVM OFFICIUM FACIES tunc
 omnia recte gesta uidebuntur, si officium tuum compleas 5
 et huic aliquid dones, ne iniqua libertas sit <aut> in pau-
 981 pertate sit ille qui manu missus est. — **24** ISTOC VILIVS
 sine <istoc: timet> enim, ut istuc reddat. ut Plautus in
 Curculione (*II* 1, 28) 'uenire poteris intestinis uilius', hoc
 984 est absque intestinis. — **27** QUID ISTVC QVAE RES TAM 10
 REPENTE MORES MUTAVIT TVOS quaeritur causa, cur subito
 985 consuetudinem mutauerit Demea. — **28** QVOD PROLVIVVM
 <proluuium> dicitur ultra naturalem mensuram alicuius
 986 rei abundantia. — **29** VT ID OSTENDEREM nunc iam ad
 declarationem u<en>it sententiae, quod non recta uita est 15
 ea quae ex bonitate et clementia largiendo laudem quaerit,
 sed illa melior est, quae peccata reprehendit et non par-
 990 cit criminibus et integritatem ubique custodit. — **33** QVIA
 NON IVSTA INIVSTA PRORSVS OMNIA EXSEQVAR nunc autem
 ob haec omnia uobis uita mea inuisa est, quia non aequa- 20
 994 liter et iusta et iniusta persequar. — **37** ET OBSECVNDARE
 IN LOCO ut oportuit, iudicis sententiam declarauit. tum
 adiecit 'in loco', uti diuersa quae faciat reprehendens per
 genus etiam in loco obsecundet et foueat, quemadmodum
 hic conuersatione mollior uisus est Demea, qui durus antea 25
 uidebatur, et Micio parum probabilis, qui uidebatur tenere
 bonitatem. denique <con>sensus ab omnibus commodatus

1 ut iam *W.*: etiam *codd.* | quasi <iam> α || 2 accipito
 a me α || 3 beatius α | illam *W.*: ut *codd.*; istam *Schoell* || 4 tv
 — 8 enim *om. G* || 6 aut *add. W.* || 8 istoc timet *add. W.* | <ne>
 redeat *codd.* || 9 uilius] uehas *codd.* || 11 causa cur] cur suos α ||
 12 pluuium *G*, propluuium *P¹V* || 13 proluuium *add. W.* || 15 uenit
 sententiae *Schoell* (*duce Zeunio*): uitae sententiam *codd.* (*ae ol.*
sscr.) || 17 est *om. \alpha* | et] † *G*, *om. \alpha* || 18 integritate ullaque
 custodit sed (custos d's α) *codd.*, *corr. W.* || 20 ob *Zeune*: in *codd.* ||
 22 iudices α | sententia *G* | tum *Zeune*: cum *G*, dum α || 23 per
 genus] porrigens α (*unde corrigens Westerh.*) || 24 foueat] iuueat
G; iuuet? || 26 et] ita *Zeune* || 27 consensus *W.*

995 uidetur esse rectori **38** TIBI PATER PERMITTIMVS TV SCIS
 997 QVID OPVS FACTO SIT. — **40** IN ISTA FINEM FACIAT optime
 monuit, ut et ueniam tribueret praeterito delicto et iam
 de futuro terrere uideretur, ut in ista meretrice finem
 luxuriandi faciat. denique ita laudatus est ISTVD RECTE 5
 quod et ueniam tribuisti et admonuisti, ne peccet amplius,
 istuc recte. uidetur tamen quasi quaedam <in> omissione
 praeteritorum esse reprehensio, ut cetera illa quae per-
 suaserat recta non esse uideantur, uel in manu misso
 Syro uel in libertate data mulieri uel in munere Hegioni 10
 tradito uel in suasionem, ut ipse uxorem duceret, ut hoc
 consilium, quod nunc dictum est 'in ista finem faciat',
 solum Micio laudasse uideatur, cum dixit 'istuc recte',
 tamquam 'superiora non recte'.

1 esse *om. G* | promittimus *codd.* || 3 et 2.] haec α || 4 in
 ista] his α | meretrici α || 6 quod — recte *om. G* || 7 in omis-
 sione *W.*: amissione *codd.* || 13 cum *om. \alpha* || 14 superiora] sua α

ADDENDA ET CORRIGENDA.

- p. 24, 18 *lege*: denique ipse adiungit HEM REPVDIATVS REPETOR.
deinde continuo *etc.*
- p. 32, 25 *pro* ideo *coni.* is uero *Kauer.*
- p. 38, 6 *in appar. lege*: desideret *F'* | si non *etc.*
- p. 78, 3 *post* sententiam *dele* .
- p. 81, 5 *lege* 'gaudio', ipsumque
- p. 100, 25 *lege* ingratam, enumeratque
- p. 100, 28 *lege* possit quod
- p. 112, 18 *fort. scrib.* denique ista <tarditas> sic expressa
- p. 138, 14 *post* intelligitur *dele* :
- p. 152, *lege* cod. Laudun. 467
- p. 190, 11 *post* detraho *dele* ,
- p. 195, 1 *lege* dicturam
- p. 214, 14 *lege* aliquid
- p. 215, 8 *lege* HABERET
- p. 230, 18 *lege* opponit
- p. 240, 27 *lege* lenoni
- p. 251, 4 *lege* utile, ut illa
- p. 252, 6 *lege* affuturus est rogabitque
- p. 252 *in appar. adde*: 4 tuas *et* est *Ter.* || 6 rogauitque *codd.*,
corr. Westerh. ||
- p. 256, 19 *lege* inquit. *et recte*
- p. 272, 10 *lege* retineo *et in appar. adde*: retineo *W.* (*cf. lemma*
v. 10 sqq.): cont- *codd.* (*cf. etiam p. 27, 4 appar.*)
- p. 273, 5 *post* attendi *dele* ,
- p. 273, 23 *lege* ingemiscit
- p. 274, 11 *lege* perderem
- p. 274, 17 *lege* OBJECTVS
- p. 276, 22 *lege* FACIAM
- p. 300, 1 *lege* <pro>positio (*cf. Ad. III 4, 17; V 3, 8; al.*)

200927

Terence

Donatus, Aelius

Quod fertur commentum Terenti, ed. by

Vol. 31.

Wessner.

LL

T316

.Yd

University of Toronto
Library

DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET

Acme Library Card Pocket
Under Pat. "Ref. Index File"
Made by LIBRARY BUREAU

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 12 13 02 15 016 3